

જરથોશ્તી ધર્મ શિક્ષણમાળા—પુસ્તક પાંચમું.

જરથોશ્તી ધર્મની નીતિ

અને

નેકીઓ.

અખનાર

ઐરણ્વદ્દ ઉવનજી જમશેદજી મોદી,

ખી. એ.

છપાવી પ્રગટ કરનાર,

જરથોશ્તી ધર્મ સંબંધી કેળવણી આયનારી

અને

જ્ઞાન ફેલાવનારી મંડળી.

૧૯૨૫.

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૌપીરાખિટ વિભાગ]

અનુક્રમાક ૧૨૪૬૩ વર્ગાક

પુસ્તકનું નામ અરધોરૂના ધર્મના નાતિ

વિષય ૫૮૪૪૧

જરથોશ્તી ધર્મ શિક્ષણમાળા—પુસ્તક પાંચમું.

જરથોશ્તી ધર્મની નીતિ

અને

નેકીઓ.

લખનાર

ઐરવદ જીવનજી જમશેદજી મેઠી,

બી. એ.

છપાવી પ્રગટ કરનાર

જરથોશ્તી ધર્મ સંબંધી કેળવણી આપનારી

અને

જ્ઞાન ફેલાવનારી મંડળી.

૧૯૨૫.

ગુજરાત સિદ્ધાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી કૌપીરાઈ-સંગ્રહ
૧૨૪૬૩
૫૬૫

આ પુસ્તક ધી જ. ન. પીતીત પારસી ઑરફનેજ કંપન પ્રિતિંગ
વર્ક્સ, નં. ૧૪૧, લાલબાગ, પુરેલ, મુંબઈમાં મી. મેહેરજી બી.
મીઠાઈવાલાએ છાપ્યું છે, અને જરથોસ્તી ધર્મ સંબંધી
કેળવણી આપનારી અને જ્ઞાન ફેલાવનારી મંડળીના
સંસ્કૃતીએ મંડળીને માટે પારસી પંચાયતની
ઑફીસ, હોર્નબી રોડ, કોટમાંથી
પ્રગટ કીધું છે.

પ્રસ્તારો.

જરથોસ્તી ધર્મ સંબંધી કેળવણી આપનારી
અને જ્ઞાન ફેલાવનારી મંડળી.

આપણા ટોળામાં ધર્મ સંબંધી કેળવણી આપવા અને જ્ઞાન ફેલાવવા માટે એક મંડળી, ઉપલે નામે, તા. ૧૦ મી જુલાઈ ૧૯૦૩ ને દિને સ્થાપવામાં આવી હતી. એ મંડળીએ ધર્મ સંબંધી કેળવણી આપવા માટે ચોપડીઓની હાર-માળા લખાવવાને ઠેરવ્યું છે. તેમાંની પેહેલી ચોપડી “જરથોસ્તી ધર્મ સંબંધી પ્રશ્નોત્તર” એવે નામે પ્રગટ થઈ છે. તેની પેહેલી આવૃત્તિની ૧૦,૦૦૦ નકલ ખપી જવાથી બીજી આવૃત્તિ ૫,૦૦૦ નકલની બાહાર પાડવામાં આવી છે. બીજી ચોપડી, “જરથોસ્તી ધર્મની તવારીખ” ને નામે, ત્રીજી ચોપડી, “જરથોસ્તી ધર્મ-મત” ને નામે, અને ચોથી ચોપડી “જરથોસ્તી ધર્મનાં કામો

અને ક્રિયાઓ" ને નામે પ્રગટ કરવામાં આવી છે. એ દરેકની ૫,૦૦૦ નકલો બાહ્ય પાડવામાં આવી છે. એ હારમાળાની આ પાંચમી ચોપડી છે. એ ચોપડીઓ તૈયાર કરાવવા માટે એ મંડળીએ નેમેલી બુક-કમીટી હાલ નીચલા સલાસદોની બનેલી છે :

શમસુદ્ધ ઓત્રમા દસ્તુર દારામજી પેશોતનજી
સંજ્ઞા, ખી. એ.

દસ્તુર કેબસર જામારપજી જામારપઆશાના.
એરવદ એદલજી કેરસારપજી આંડીયા.

શેઠ પેસ્તનજી કુવરજી મોતીવાલા, એમ. એ.
એલ-એલ. ખી.

એરવદ બહમનજી નશરવાનજી ધાબર, એમ. એ.,
શેઠ રસ્તમજી દાવસજી પારખ.

શેઠ બેહરામગોર તેદમુરમ્ અંકલેસરીઆ, એમ. એ.
શેઠ જીજીભાઈ પેસ્તનજી મીસ્તરી, એમ. એ.

ડા० માણેકજી બમનજી દાવર, એમ. એ.,
ખી. એચ. ડી.

શેઠ સોરાબજી જમશેદજી બલસારા, એમ. એ.
શેઠ રતનજી ફરદુનજી ગોરવાલા, એમ. એ.

શેઠ અરદેશર ખરશેદજી વેસાવેવાલા ખી. એ.,
શેઠ ખોદાબક્ષ એદલજી પુનેગર. ખી. એ.

બાઈ ભીખાઈજી અરદેશર એનજીનીયર, એમ. એ.

ડા૦ જહાંગીર ખરશેહજી દાજી, એલ. એમ.
એન્ડ એસ.

શેઠ જહાંગીર જમશેદજી વીમાદરાલ, એમ. એ.,
એલ-એલ. બી.

એરવદ પાલનજી દોરાબજી પાવરી, બી. એ.
એરવદ જીવનજી જમશેદજી મોદી, બી. એ.
આ. સંકેતરી

એ કમીટીએ કારોબાર મંડળીની બાહ્ય-
લીથી એ ચોપડીઓ લખવાનું કામ નીચલા બે
ગ્રહસ્થાને સોંપ્યું છે :—

શેઠ સોરાબજી જમશેદજી બલસારા.

એરવદ જીવનજી જમશેદજી મોદી.

એઓમાંથી આ ચોપડી એરવદ જીવનજી
જમશેદજી મોદીએ તૈયાર કીધી છે. તેનું લખાણ
પહેલે વહેલે બુક-કમીટીના સદ્યના સભાસદોમાં
ફેરવવામાં આવ્યું હતું. ત્યાર પછી તે બુક-કમીટીની
૧૬ સભાઓમાં તપાસવામાં આવ્યું હતું. ત્યાર પછી
તે કેટલાક ફેરફારો સાથે છપાવવામાં આવ્યું હતું. તેના
છાપેલા પ્રુફો ફરેક સભાસદોને પોંદ્યાડવામાં આવ્યા
હતા. તેઓએ તે તપાસવા પછી બુક-કમીટીની બીજી
૧૧ સભાઓ મળી હતી. તે સભાઓમાં તે ઉપર ફરીથી
વિચાર કરવામાં આવ્યો હતો.

એ ચોપડી તપાસનાર બુક-કમીટી, આપણા

લણેલા હસ્તુરો, એરવઢો અને બેહુદીનોની બનેલી છે. તે સાહેબોની ખારીક તપાસમાંથી તે પસાર થઇ છે. માટે મંડળી આશા રાખે છે કે તે સર્વની પ્રસન્તા પામશે અને સર્વ જરથોસ્તી માળાપો આ પુસ્તક પોતાનાં કુટુંબોમાં દાખલ કરી પોતાનાં બચ્ચાંઓને તેથી ધર્મ કેળવણી આપશે. જરથોસ્તી સ્કુલોના વડા શિક્ષક સાહેબોને પણ કમીટી અરજ કરે છે કે તેઓએ એ ચોપડી પોતાની સ્કુલોમાં ધર્મ શિક્ષણ માટે દાખલ કરવી.

ધર્મ શિક્ષણ આપનારા શિક્ષકોને જણાવવાની રજા લેવામાં આવે છે કે આ મંડળી હસ્તક પ્રગટ થતી શિક્ષણમાળાનાં સર્વ પુસ્તકો કેળવણી લેતાં બાળકો પાસે મોંઘાડે કરાવવાની કાંઇ જરૂર નથી. એ પુસ્તકોની તેવી નેમ રાખી નથી. એ પુસ્તકોને ઘણા ભાગ શિક્ષકોની પોતાની રેહબરી માટે છે. આવાં શિક્ષણની ફતેહનો આધાર શિક્ષકોની પોતાની બાતી કોશેશ ઉપર અને શિક્ષણ માટે બાળકો પસંદ કરવાની તેઓની કુનેહ અને કળાજી ઉપર રહે છે.

આ પુસ્તકોને ઉપયોગ કરનારા શિક્ષક સાહેબો અને બીજા સાહેબોને અરજ કરવામાં આવે છે કે તે સાહેબોને કાંઇ સુચના કરવી હોય તે મેહેરબાની કરી મંડળીના આ. સેક્રેટરી બેગી કરવી કે તે ઉપર બીજી આવૃત્તી વખતે ધ્યાન આપવામાં આવે.

આ પુસ્તકની ૫૦૦૦ નકલો પ્રગત કરવાના આસરે રૂ. ૧૫૦૦) ના ખર્ચમાં, મરહુમ શેઠ નવરોજી માણેકજી વાડીયાના ત્રસ્ટ ફંડમાંથી તેના ત્રસ્ટી સાહેબોએ રૂ. ૫૦૦) ની મદદ આપી છે, તે માટે તે સાહેબોનો મોટો ઉપકાર માનવામાં આવે છે.

રોજ ૧૧ મે, માહ ૩ જો, }
શાહાનશાહી સને ૧૨૮૨, }
તા. ૨૧ મી નવેમ્બર ૧૯૧૨. }

કરોબાર મંડળીના હોકમથી,
જીવનજી જમશેદજી મોદી,
આ. સેક્રેટરી.

બીજી આવૃત્તિનો ખુલાસો.

જરથોશ્તી ધર્મ સંબંધી કેળવણી આપનારી
અને જ્ઞાન પ્રેલાવનારી મંડળી.

આ ચોપડીની પેહેલે છપાવેલી ૫૦૦૦ નકલો
ખપી જવાથી આ બીજી આવૃત્તિની ૫૦૦૦ નકલ
છપાવી છે.

રોજ ૩૦ મો, માહ ૭ મો, શેહેનશાહી સને ૧૨૯૪.
તા. ૬ થી એપ્રિલ ૧૯૨૫.

જીવનજી જમશેદજી મોદી.

આ. સેક્રેટરી.

સાંકળ્યું.

શરૂઆતનું પ્રકરણ
ધર્મ, ફરજ શિખાડે છે.

પાનું.

ધર્મ અને નીતિ એટલે શું? ... ૨

પ્રકરણ પેહેલું.

“ખુદા તરફની ફરજો—તેમાં તેની પરસ્તેશ,
તેની શક્તિ, દાનાઈ અને તેનાં કામોની
સેતાયશ—તેની શુક્રગુજારી—તેની મરજી-
ને તાપે થવું—તેને નાખુશ નહિ કરવાનો
હર—તેની પાસેથી પ્રાર્થના કરી મોરાદ
માગવી—તેની સોડથી નેક હેદાયત
માગવી—તેની આગળ યશ્ચાતાપ
કરી ગુનાહની મારી
માગવી—યતેત.”

અહુરમઝદ તરફની ફરજ તે અહુરમઝદની	
પરસ્તેશ	૫
અહુરમઝદની શક્તિ, દાનાઈ, કામો વિગેરેની	
સેતાયશ યાને સ્તુતિ	૬
અહુરમઝદને સ્તુતિપાત્ર બનાવનારા ગુણો ...	૬

અહુરમઝદ સર્વ શક્તિવાન સાહેબ છે. ...	૭
અહુરમઝદ સર્વજ્ઞાની (હર્વેસ્પ આગાહ) છે... ૮	૮
અહુરમઝદ અનંત અને સર્વવ્યાપક છે ... ૯	૯
કુદરતમાં દિસતી વ્યવસ્થા અહુરમઝદને સ્તુતી- પાત્ર બનાવનારા ઉપલા ત્રણ સદગુણો દેખાડે છે.... ... ૧૦	૧૦
આપણાં ફરોહરોની શ્રીલસુશ્રીને અહુરમઝદની સર્વ-શક્તિ, જ્ઞાન વિગેરે સાથે સંબંધ ... ૧૩	૧૩
અહુરમઝદની ખરી સેતાયશ તેના તરીકા પ્રમાણે ચાલવામાં સમાયલી છે ૧૫	૧૫
કુદરતમાં નજરે પડતો અહુરમઝદનો તરીકો— ઉદ્યોગ, કરકસર, અરસપરસની મદદ ... ૧૭	૧૭
“ પાદીઆબ ” કરી સ્તુતિપાત્ર અહુરમઝદની ખરી સ્તુતિ કરવા માટે આપણે પોતે સ્તુતિપાત્ર થવું જોઈએ ૧૯	૧૯
અહુરમઝદની શુકેગુજારી. ૨૦	૨૦
આભાર માનવો એ મોટો સદગુણ ૨૧	૨૧
અહુરમઝદનાં એહસાન માટે સંતોષની જરૂર ... ૨૩	૨૩
અહુરમઝદનું એહસાન આપણાં કામોથી ... ૨૫	૨૫
અહુરમઝદનું એહસાન વધુ સુખ લાવે ... ૨૫	૨૫
સુખમાં અહુરમઝદનું એહસાન આપણને નમ્ર બનાવે છે ૨૬	૨૬

અહુરમઝ્દની મરજીને તાબે થવું અને તેને				
નાખુશ નહિ કરવાનો ડર રાખવો	૨૭
અહુરમઝ્દની મરજીને શરણુ થવાની ફરજ	૨૯
અહુરમઝ્દની મરજી. તે પાર પાડવામાં માણસનું				
કામ	૩૦
અહુરમઝ્દના વિશ્વાસથી દુઃખમાં દિલાસો.				
આપઘાતનો ગુનાહ	૩૩
દુઃખ વેળા અહુરમઝ્દ સાથે વેહવાર	૩૬
અહુરમઝ્દ ઉપરનો વિશ્વાસ મુશ્કેલીઓના				
અટકાવનું સાંધન	૩૮
અહુરમઝ્દની પ્રાર્થના કરી મોરાદો માગવી. તે				
મોરાદોમાં એક મુખ્ય મોરાદ તરીકે તેની				
સોડેથી નેક હેઠાયત માગવી	૪૨
અહુરમઝ્દ આગળ પ્રશ્નાતાપ કરી ગુનાહની				
માફી માંગવી	૪૫
બંદગીથી પસ્તાવો	૪૬
પસ્તાવાની પ્રાર્થનાના પ્રકારો	૪૮

પ્રકરણ બીજું.

“આસપાસની દુનિયા તરફની ફરજો થાને
 પોતીકાં તરફની ફરજો (નેવાં કે ઉસ્તાદ,
 ધર્મગુરુ, માબાપ, ફરજદ, સગાંવાહલાં)
 અને બીજાંઓ તરફની ફરજો;
 પરમાર્થ, હુમદીન, પડોશી, હુમશેહરો,
 સ્વદેશી, પરદેશી વિગેરે; ઉઘોગી
 પેદાયશો તરફ, નેવાં કે ગોસપદો,
 વનસ્પતિ, જમીન, પાણી, આંતર,
 હવા વિગેરે તરફની ફરજો

અને

નુકસાનકારક પેદાયશોને તોડવી અને તેઓનો
 નાશ કરવો, દાખલા તરીકે ચોર, લુટારા,
 હરામખોરો, જીઆનગાર જાનવરો,
 વિગેરેનો નાશ.”

પાનું.

આપણી આનુબાનુનાંઓ તરફની આપણી ...	
ફરજો	૫૨
માણસ ભાઈબંધો તરફની ફરજો	૫૨
જરથોશ્ટી દીનનું ફર્માન, કે મનુષ્ય ભાઈબંધોનું	
ભણું કરવું	૫૩
માણસ ભાઈબંધો તરફની ફરજોના વિભાગો ...	૫૫

ધર માહેલાંઓ તરફની યાને આપણા પોતીકાંઓ	
તરફની ફરજ	૫૬
માખાપ અને ફરજ'દોની એકમેક તરફની ફરજ...	૫૬
માખાપ તરફ ફરજ'દોની ફરજ	૫૬
માખાપ તરફ ફરજ'દોની પેહેલી ફરજ: તેઓ	
તરફ મમતા દેખાડવી, તેઓને દુઃખ નહિ	
દેવું	૫૭
માખાપ નારાજ તો અદુરમજ્જદ નારાજ ...	૫૮
ખચ્યાંની માખાપ તરફની ણીજી ફરજ: તેઓની	
ફમૌનખરદારી, તેઓને માન આપવું ...	૫૮
માખાપ તરફ ત્રોજી ફરજ: તેઓની ખરદાશત	
કરવી	૬૧
માખાપ તરફ ઉપકાર	૬૨
જવાનીમાં માખાપની તાબેદારી તે જહંશીમાં	
ભાગ્યશાસ્ત્રી થવાની નિશાની	૬૨
માખાપની દુઆ... ..	૬૩
માખાપની ફરજ'દો તરફ ફરજ	૬૪
ખચ્યાંઓને કેળવવાની ફરજ, ત્રણ કીસમના	
લાલ અર્થે	૬૫
ખચ્યાંઓને ટોલા યા દેશના લાલ અર્થે	
કેળવણી	૬૫
ખચ્યાંના પોતાના લાલ અર્થે કેળવણી ...	૬૬

માખાપના લાસ અર્થે કેળવણી	૬૭
ખચ્યાંને પોતે ધવરાવવાની એક માતાની ફરજ...	૬૮
એક માતાની ધર્તીમાતા સાથે સરખામણી ...	૭૦
પ્રમાણિકપણું માટે માતાની કાળજી...	૭૧
ઉસ્તાદ આગલ કેળવણી શરૂ કરવા આગમય	
માતાની સંગતમાં બાળક	૭૩
ભાઈબેહેનો તરફની ફરજ	૭૪
એક ભાઈની કુમારી બેહેન તરફ ખાસ ફરજ...	૭૬
એક કન્યાની ફરજ અને કામ	૭૭
ધણી ધણીઆણી. તેઓની એકમેક તરફ ફરજ...	૭૮
ઘરધણીની ઘરધણીઆણી તરફ ફરજ ...	૭૮
પેહેલી ફરજ: તેણીનું પોષણ કરવું...	૮૦
ઘરધણીની ધણીઆણી તરફ બીજી ફરજ:	
તેણીને જ્ઞાન આપવું	૮૧
ધણીની ધણીઆણી તરફ ત્રીજી ફરજ. મીઠી	
જખાન વાપરવી	૮૨
ધણીની ધણીઆણી તરફ ચોથી ફરજ: તેણીની	
ઉપર સંપુર્ણ ખચાર	૮૩
ઘરધણીઆણીની ધણી તરફ ફરજ. તેના ચાર	
પ્રકારો	૮૪
ઘરધણીઆણીએ જ્ઞાની થવું	૮૫
પોતાના પતિને ખુશી સમજાવવાની ફરજ ...	૮૬

પોતાના ધણીને તાબેદાર રહેવાની એક ખાનુની

ફરજ ૮૭

પોતાના ધણી તરફ પતિવર્તાપણું ૮૯

ખેશીઓ તરફની ફરજો ૯૧

ઘર બાહેરનાંઓ યા પારકાંઓ તરફની ફરજો... ૯૨

સર્વ મનુષ્ય ભાઈબંધો તરફની ફરજ બાબે,

પેગામ્બર જરથોશ્તની શીખવણીના સંબંધમાં,

મેરીઅન કોફુર્ડના વિચારો ૯૨

હસ્તુર આદરબાદની પતેતની અને પંદનામાની

શિખામણુ ૯૩

ભાઈબંધી બાબે જરથોશ્તી દીનની શિખવણી... ૯૪

ઘરમાં ભાઈબંધી જાળવનારથી મંડળીમાં સારી

આશા ૯૫

ભાઈબંધી માટે જરૂરનો સદગુણ સહનશીલતા... ૯૭

બીજાંઓ તરફ ભાઈબંધી... .. ૯૯

મિત્રો તરફની ફરજ ૧૦૦

હાથ નાંચેનાંઓ તરફની ફરજ ૧૦૧

હમદીન ભાઈબંધો તરફની ફરજો ૧૦૨

હમદીન બરતે કુસ્તીઆનોની હમશરીફી ... ૧૦૩

પાડોસીઓ તરફની ફરજ... .. ૧૦૭

હમશેહેરીઓ તરફની ફરજ ૧૦૮

હમ-દેશી યા સ્વદેશીઓ તરફની ફરજો ... ૧૧૦

પર્દેશીઓ તરફની ફરજો	૧૧૨
વડાઓ તરફ માન અને કૃત્તાભરદારીની ફરજ	૧૧૪
એક માણસ યા પ્રજાની જીંદગી ઉપર અસર કરનારાં ત્રણ ખાતાંઓ. તેઓ તરફની ફરજો...	૧૧૬
એક પ્રજા યા માણસ ઉપર અસર કરનાર પેઢીનું ખાતું, રાજ્ય. રાજ્ય તરફની ફરજો...	૧૧૭
રાજ્ય ઠારોખાર...	૧૧૮
પાદશાહ માટે દુઆ	૧૨૦
અસલી ઇરાનીઓની પાદશાહ તરફ જાનફેશાનીના દાખલાની વાર્તા	૧૨૧
પાદશાહ તરફ ખરી વફાદારી	૧૨૨
રાજ્યની સેવા બજાવવાની આપણી જવાબદારી...	૧૨૪
રાજ્ય તરફની ફરજો બજા લાવવી, એ પણ એક પ્રકારની 'અશોધ'	૧૨૫
એક પ્રજા યા માણસ ઉપર અસર કરનારી બીજી સંસ્થા (Institution), દીન. દીન અને દીનના ધર્મશુદ્ધો તરફની ફરજો...	૧૨૬
દીનના સંબંધમાં આપણું પોતાનું જાતી કામ...	૧૨૭
દીનના ધર્મશુદ્ધો તરફની જજમાનોની ફરજો અને જજમાનો તરફની ધર્મશુદ્ધોની ફરજો...	૧૨૮
ધર્મશુદ્ધો તરફ જજમાનોની ફરજ...	૧૨૯
એક ધર્મશુદ્ધ પોતાના જજમાનો તરફ ફરજ...	૧૩૧

દીનની કેળવણી આપવાની ફરજ	૧૩૩
એક માણસ યા પ્રજાની હાલત ઉપર અસર કરનારું ત્રીજું ખાતું. કેળવણી (School).	
તે તરફની ફરજો	૧૩૪
કેળવણી આપનારા ઉસ્તાદો તરફ ચેલાઓની ફરજ	૧૩૬
બીજાં જાનદાર પ્રાણીઓ તરફની ફરજો ...	૧૩૬
પ્રાણીઓ તરફની ફરજ. તેઓની પરવરશી ...	૧૪૦
કુલે પેદાયશ તરફની ફરજો	૧૪૨
અહુરમઝ્દની પેદાયશ તરફની આપણી પેહેલી ફરજ: તેની વૃદ્ધિ કરવી	૧૪૩
અહુરમઝ્દની પેદાયશ તરફની આપણી બીજી ફરજ: તે પેદાયશનો ભલો ઉપયોગ કરવો...	૧૪૪
જમીન, પાણી, હવા અને આતશ તરફની ફરજ...	૧૪૬
જમીન તરફની ફરજ	૧૪૭
જમીનની ખેતી... ..	૧૪૮
જમીનને સ્વચ્છ રાખવી	૧૪૯
પાણીના સંખંધની આપણી ફરજો...	૧૫૦
પાણીને સ્વચ્છ રાખવું	૧૫૧
પાણી પોંહોચતું કરવાની ફરજ	૧૫૩
હવાના સંખંધમાં આપણી ફરજ	૧૫૩
આતશ તરફની ફરજ	૧૫૪
નુકસાનકારક પેદાયશને તોડવી	૧૫૭

પ્રકરણ ત્રીજું.

પોતા તરફની ફરજ “પાકી એ તન વ
અશોઈ એ રવાન” તનની સફાઈ
અને રવાનની પવિત્રાઈ.

પાનું.

તન અને રવાન વચ્ચે સંબંધ ... ૧૬૦

ધર્મને તન અને રવાન સાથે સંબંધ ... ૧૬૧

આપણુ પોતા તરફની આપણી મુખ્ય ફરજ... ૧૬૨

“પાકી એ તન વ અશોઈ એ રવાન”

જન્મથીજ જરૂરનાં ... ૧૬૨

તનની સફાઈને મનની સફાઈ સાથે સંબંધ ... ૧૬૩

“પાકીએ તન”નો નિયમ ... ૧૬૫

તનદૂસ્તી જાળવવા માટેના કાનુનો... ૧૬૭

“અશોઈ એ રવાન”એટલે રવાનની પવિત્રાઈનો

નિયમ ... ૧૬૭

અશોઈ એટલે શું ? ... ૧૬૬

રવાનની અશોઈ જાળવવા અને વધારવા માટે

અખત્યાર કરવા જોઈતા વ્યવહારોપયોગી

કાયદાઓ ... ૧૬૬

રવાનની અશોઈ કાળે પેહેલો વેહેવાર કાનુન:

અહુરમઝ્દને યાદ કરવો ... ૧૭૦

રવાનની અશોઈ કાળે અહુરમઝ્દની આદમાં

મગજને મક્કમ કરવું... ૧૭૧

- રવાનની અશોધ કાજે ખીજે વ્યવહાર કાનુન:
જ્ઞાન મેળવતા રહેવું... ... ૧૭૩
- જ્ઞાનના બે પ્રકાર:સંપાદન કરેલાં જ્ઞાનમાં કુદરત
બાબેનાં જ્ઞાનની જરૂર... ... ૧૭૪
- રવાનની અશોધ માટે ત્રીજે નિયમ નિતિનો
સસ્ત માર્ગ અખત્યાર કરવો ... ૧૭૬
- કરણી તેવી પાર ઉતરણીનો નિયમ... ... ૧૭૭
- નીતિની ખીજવણી. હુમત. હુખ્ત અને ફેર્સ્ટ... ૧૭૮
- રવાનની અશોધ શોધવા માટે મુજરેલાં
“અશો” એની યાદ ... ૧૮૨
- રવાનની અશોધ બાબે ચીન્વદ પુલનાં અલંકારીક
વર્ણનની મતલબ ... ૧૮૫
- સદ્દર મુજબ ભલાં કામનો તેજ વખતે બદલો... ૧૮૬
- રવાનની ખિમારી ... ૧૮૭
- રવાનનો છુટકારો ... ૧૮૮
- ઠરેકે પોતે પોતાનાં રવાનની અશોધ શોધવાની છે. ૧૮૯
- રવાનની અશોધ, રવાનનો છુટકારો જીંદગીમાં
શોધવો ... ૧૯૧
- રવાન બોખતગીની એટલે રવાનના છુટકારાની,
યા રવાનની સંપૂર્ણ અશોધની કાંઈ હદ નથી... ૧૯૨
- ફરજ બજાવવા સંબંધી થોડાક વધુ વિચારો... ૧૯૩
- ફરજનો ઉમદા ખ્યાલ ... ૧૯૩
- કામના પ્રકાર સાથે નહિ પણ તે કરવાની રીત
સાથે ફરજનો સંબંધ... ૧૯૪
- અહમ્મ વર્ગો અને ઉતરતા વર્ગો... ૧૯૫

પ્રકરણ ચોથું.

“એ (આગણાં પ્રકરણમાં જણાવેલી) તમામ ફરજો બજાવવી તે સવાબ અને નહિ બજાવવી તે ગુનાહ કરી ગણાય છે. એ દરેક વળી બે ભાગમાં વેંડાય છે—મોટા સવાબ, જડાના સવાબ, મોટા ગુનાહ, જડાના ગુનાહ. તેની જરૂરોની સમજણ, સવાબોની ટીપ અને ગુનાહોની ટીપ. નેકીઓ અને નીતિઓ ધણી તરેહની હોય છે, જવી કે ઘરઘતુ નેકી—જરથોશ્તી ધર્મે પરણેલી જીંદગીને આપેલી અગત્યતા, ધણી ધણી-આણીની એક બીજાં તરફની ફરજ, કરકસર કરવી, ઉડાઉ નહિ થવું, શિસોઆરી નહિ કરવી, ઉધોગ કરવો, ખેતીવાડીને ઉત્તેજન આપવું, વિગેરે. જાહેર નેકી—ખાહાદુરીનાં નેક કામો, પવિત્રાઈ વધારવાનાં

નેક કામો, ઇ. ઇ.”

પાત્રું.

સવાબ એટલે શું ? ૧૯૮
ગુનાહ એટલે શું ? ૧૯૮
ગુનાહના બે પ્રકારો ૧૯૯
પતેલ એટલે શું ૨૦૧
અહં ઉતર ગુનાહો ૨૦૩

કેટલીક નેકીઓ, સદગુણો યા સલાં કામો:

તેઓનો જરથોશ્ટી નજરે વિચાર ... ૨૦૩

ધરધનુ યા ખાનગી નેકીઓ.

પરણેલી જીંદગી એક સહુ કામ... ... ૨૦૪

સ્વાનની અશોષ માટેની નીતિમાન જીંદગી કાજે

ઉદ્યોગ ૨૦૮

ઉદ્યોગ એ જરથોશ્ટી ધર્મનું વિશેષ લક્ષણ... ૨૦૯

પ્રમાણિક ઉદ્યોગ બંદગી સમાન છે: તેનો વધુ

વિચાર ૨૧૧

ગાહમ્બાર સાથે ઉદ્યોગનો સંબંધ... ... ૨૧૨

સવખતનો ઉદ્યોગ. તે નહિ કીધો તો બાણે

ગાહમ્બાર ચુકયા ૨૧૩

ઉદ્યોગ અને દોલત ૨૧૫

ખાનું અને પ્રમાણિક ઉદ્યોગ. તે બાજે રસ્કીન

અને શાયસ્ત લા શાયસ્તના વિચારો ... ૨૧૬

લલી ટેવ યા તબેહ પાડવી ૨૧૬

સકાળે ખીદાર થવાની તબેહ ૨૧૭

અંદાજસર ઉંધ તે અહુરમજ્દની બક્ષેશ... ૨૧૯

કરકસર ૨૨૧

સાદી જીંદગી ૨૨૨

મિતાહાર (Temperance.) ૨૨૩

મિતાહાર આપણને સદગુણોના માર્ગ ઉપર

મેળે છે ૨૨૫

સંજોગોને અંધએસતા થવાનો સદ્ગુણ: સંતોષ...	૨૨૬
પોતા ઉપર કાબુ (self control).	... ૨૨૭
સળુરી	... ૨૨૬
આપઘાતની બદી. તે સામે સળુરીનો ખ્યાલ...	૨૩૧
અંતઃકરણની લાગણી મુજબ કામ કરવું	... ૨૩૨
પોતાના જાતિ પ્રકાશની મોહટાઈ	... ૨૩૪
સ્વમાન (self-respect)...	... ૨૩૫
હંમેશાં આપણી વૃદ્ધિ (Progress) સોધતા	
રહેવું	... ૨૩૭
જાહેર નેકીઓ	... ૨૩૬
બહાદુરી. હિયકારાપણું સામે ધિક્કાર	... ૨૪૦
ધરાની ખાતુઓ પોતાના ખાવીદથી બહાદુરીની	
આશા રાખતી હતી તેનો બદલો	... ૨૪૧
જાહેર હિમ્મત ૨૪૧
રીતભાત જાળવવી	... ૨૪૩
સહ્યતા, એ ગરીબોનો ખજાનો	... ૨૪૪
ખુજોર્ગ વચના તરફ માન જાળવવું...	... ૨૪૫
દુશ્મનો સાથે પણ લલ્લી વર્તણુક	... ૨૪૬
મુલોહસંપન્ન	... ૨૫૧
નમ્રતાનો સદ્ગુણ	... ૨૫૨
નમ્રતાનો ધરાની દાખલો...	... ૨૫૪
અરસપરસની માયા મોહોબત	... ૨૫૫
અહુરમઝ્દની મરજી કે આપણે ગરીબો તરફ	
મોહોબત દેખાડયે	... ૨૫૭
ઉપકાર	... ૨૫૯

પ્રકરણ પાંચમું.

ધર્મની નીતિઓ અને નેકીઓ અખત્યાર	
કરી અશે જરથોસ્ત તરફ દેખાડવો	
જોઈતો પ્યાર અને વધાહારો	... ૨૬૧
પેગામ્બર જરથોસ્ત એ અમારી વર્તણુક	... ૨૬૨
આપણા પેગામ્બર માફક આપણે આપણી	
પોતાની વૃદ્ધિ શોધવી...	... ૨૬૪
પેગામ્બર જરથોસ્ત અને ડહાપણુ શોધનાર એક	
ધણીની કેહવાતી વાર્તા...	... ૨૬૬
એ વાર્તાને મળતી દીનકર્દની વાર્તા	... ૨૬૭
આપણી વૃદ્ધિથી આનુમાનનાંઓ કેવી રીતે	
પુરી થાય ?	... ૨૬૮
પેગામ્બરની શિખવણી મુજબ આપણી ખરી	
વૃદ્ધિ બીજાઓની વૃદ્ધિમાં	... ૨૬૯
વૃદ્ધિ યા વધારા માટે વર્તણુકને રૂપ આપવું...	૨૭૦
આપણી વર્તણુક તપાસતા રહેવું. મેહેર દાવરનું	
ત્રાજવું	... ૨૭૧
આપણાં પોતપોતાનાં કામમાં વર્તણુક	... ૨૭૨
જરથોસ્તી દીનની પાયદારીનો આધાર	... ૨૭૩
જરથોસ્તી દીનની પુરાણી કીર્તિ (glorious	
tradition)...	... ૨૭૩
સંજોગને માફક આવતા તેનાં તત્ત્વો	... ૨૭૪
પાયદારી માટે ભવિષ્યની દીનદારીની ઉમેદ	... ૨૭૪
તેની એકદિલી...	... ૨૭૫

તેની કીર્તિ માટે રૂડી વર્તણુક ૨૭૬
જરથોશ્તી કહેવાડનારાઓએ જરથોશ્તની અંદગી	
ઉપરથી લેવો જોઈતો ધડો ૨૭૭
વર્તણુકમાં પ્રગટિકરણ ૨૭૭
આજની વર્તણુકનો આધાર ગઈ કાલની વર્તણુક	
ઉપર ૨૭૮
વર્તણુક અંદગીને પાક કરે છે ૨૭૬
સુખનો આધાર આપણી વર્તણુક ઉપર ૨૮૦

જૂરથો શતી ધર્મની નીતિ અને નેકીઓ.

શરૂઆતનું પ્રકરણ

ધર્મ, ફરજ શિખાડે છે.

અવસ્તા—ચો નહરે નેમ'ઘડેન્તે નોઇત નેમો
પઇતિ અરઇતિ, તાયુશ નેમ'ઘડો અવઇતિ.

(વંદીદાદ પર્ગદ ૪. ક. ૧)

અર્થ—જે કોઇ, ફરજવાળા શખ્સની તરફ (એટલે
જેની તરફ તે ફરજથી બંધાયેલો હોય છે તેની તરફ),
ફરજ નહીં લઇ જાય તે ફરજનો ચોર થાય છે.

આ ફકરામાં જે “ નેમો ” શબ્દ વપરાયેલો છે,
તે અવસ્તાનો જાણે એક ખાસ (technical) શબ્દ
છે. તેનો અર્થ સાધારણ રીતે “ નમવું ” અથવા
“ નેમાજ ” થાય છે. પણ બોહોલે અર્થ લેતાં તેનો અર્થ
“ ફરજ ” થાય છે. જેઓને નેમાજ ઘટતી હાય, તેઓ
તરફ નેમાજ જાહેર કરવી, યાને તેઓને નમવું, તે
તેઓ તરફની ફરજ બજા લાવવા બરાબર છે.

ધર્મ અને નીતિ એટલે શું ?—ધર્મ અને નીતિને એકમેક સાથે અતલગનો સંબંધ છે. ધર્મ એટલે શું, તે માટે બે જુદી જુદી વ્યાખ્યા અપાઈ છે, તેમાંની એક આ છે :

“ માણસ જાત અનંત જગત સાથે, અને તે અનંત જગતના કર્તા અહુરમઝ્દ સાથે, જે સંબંધ ધરાવે તે ધર્મ. એવા સંબંધને અનુકુલ થઈ પડે તેમ જે રીતે તે પોતાની જીવગી શુભરે, તે રીત તે નીતિ.”^૧

આ વ્યાખ્યા પ્રમાણે ધર્મ આપણને શિખાડે છે કે આપણે પોતે અહુરમઝ્દ સાથે અને તેની જગત સાથે શું સંબંધ ધરાવીએ છિએ, એટલે કે તેઓ તરફ શું ફરજથી બંધાયલા છિએ.

જરથોશ્તી ધર્મ સંબંધી પ્રશ્નોત્તરની ચોપડીમાં, “મજહ્યસનો અહ્મી” નામના આપણાં એકરારનામાંને આધારે, આપણે એજ મતલબનું શિખી ગયા કે, જરથોશ્તી દીન, આપણને નીચલી ત્રણ બાબતો માનવાને ફરમાવે છે, અને તે ત્રણ બાબતો પ્રમાણે નીચલી ત્રણ પ્રકારની ફરજો બજાવવાને કહે છે.

(૧) “Religion is a certain relation established by man between his separate personality and the endless universe or its source. Morality is the perpetual guiding of life which flows from the relation.”

૧. અહુરમઝ્દની હસ્તી.

૨. આપણા વિચારો, વચનો અને કામો, જે છે આપણી આનુબાનુનાંઓનાં સંબંધમાં વિચાર્યે, યે યા કર્યે, તે માટેની આપણી જવાબદારી.

૩. આપણાં રવાનની અમર્તી.

એ ત્રણ બાબતો આપણી ત્રણ પ્રકારની ફરજો કરે છે.

૧. અહુરમઝ્દ તરફની ફરજો.

૨. આનુબાનુનાંઓ તરફની ફરજો.

૩. આપણાં રવાન તરફની યાત્રે આ-
પોતા તરફની ફરજો.

એ ત્રણ પ્રકારની ફરજોનો ખ્યાલ આપણે
i પ્રશ્નોત્તરની ચોપડીમાં કીધો. આ પુસ્તકમાં
જે એ ફરજોનો વિગતે વિચાર કરીશું.

નીતિ અને નેકી, ઉપદેશી ત્રણ પ્રકારની
માં સમાઈ જાય છે. એક માણસ, જે પોતાના અહુર-
તરફની ફરજ બજા લાવે, જે પોતાની આનુ-
નાં સર્વ તરફની ફરજ બજા લાવે, અને જે પોતા-
i, પોતાનાં રવાન તરફની ફરજો બજા લાવે, તે
ધર્મી, નીતિવાન અને નેક માણસ ગણાય.

પ્રકરણ પેહેલું.

અહુરમઝ્દ તરફની કરજ.

“ ખુદા તરફની કરજે—તેમાં તેની પરસ્તેશ,
તેની શક્તિ, દાનાઈ અને તેનાં કામોની
સેતાયશ—તેની શુકરગુબરી—તેની
મરજીને તા’મે થયું—તેને નાખુશ
નહિ કરવાનો હર—તેની પાસેથી
પ્રાર્થના કરી મોરાદ માગવી—
તેની સોડેથી નેક હેદાયત
માગવી—તેની આગળ પશ્ચાતાપ
કરી ગુનાહની માફી
માગવી—પતેત.”

અવસ્તા—તેમસે-ને અહુરમઝ્દ.

તેમસે-ને અહુરમઝ્દ.

તેમસે-ને અહુરમઝ્દ.

શ્રીશચિત પગે અન્યાઇશ દામાંન

(ખોરોદ નીઆએશ).

અર્થ—ઓ અહુરમઝ્દ ! તુને નેમાજ

ઓ અહુરમઝ્દ ! તુને નેમાજ.

ઓ અહુરમઝ્દ ! તુને નેમાજ.

ત્રયુ ત્રયુ મરતમે તુને નેમાજ.

ખીજ પેદાયશો પેહેલાં તુને નેમાજ,

અવસ્તા— નેમો અહુરાષ મજ્ઞદાઈ.

નેમો અહુરાષ મજ્ઞદાઈ.

નેમો અહુરાષ મજ્ઞદાઈ.

(ખોશેંદ નીઆએશ).

અર્થ— અહુરમજ્ઞદને નેમાજ હોજો.

અહુરમજ્ઞદને નેમાજ હોજો.

અહુરમજ્ઞદને નેમાજ હોજો.

**અહુરમજ્ઞદ તરફની ફરજ તે અહુર-
મજ્ઞદની પરસ્તેશ**—અહુરમજ્ઞદ તરફની ફરજો તે શું,
તે બાળે આપણે પ્રશ્નાત્તરનાં પુસ્તકમાં ટુંકમાં કેટલુંક^૧
શિખી ગયાં છીએ; અહુરમજ્ઞદ તરફની આપણી એ
સર્વ ફરજો, “અહુરમજ્ઞદની પરસ્તેશ” શબ્દોમાં સમાઈ
જાય છે. ત્યારે અહુરમજ્ઞદ તરફની ફરજ બાળેના આ
પ્રકરણમાં આપણે નીચલી બાબતોનો વિચાર કરીશું.

૧. અહુરમજ્ઞદની શક્તિ, દાનાઈ, કામો વિગેરેની
સેતાયશ યાને સ્તુતિ.

૨. અહુરમજ્ઞદની શુક્રગુજરી.

૩. અહુરમજ્ઞદની મરજીને તાળે થવું અને તેને
નાખુશ નહિ કરવાનો ડર રાખવો.

૪. અહુરમજ્ઞદની પ્રાર્થના કરી મોરાદો માગવી.
તે મોરાદોમાં એક મોરાદ તરીકે તેની સોડથી નેક
હેદાયત માગવી.

૫. અહુરમઝ્દની આગલ પશ્ચાતાપ કરી શુના-
હની માફી માગવી.

૧. અહુરમઝ્દની શક્તિ, દાનાઈ, કામે વિગેરેની સેતાયશ યાને સ્તુતિ.

અવસ્તા—નિવઝેધયેમિ હંકારયેમિ દ્યુષેઽ અહુરહે
મજ્દાઓ રઝોતો ખરેતંધ્વહો મજ્દસ્તહેય વહિસ્તહેય
અઝેસ્તહેય અઝોઝદિસ્તહેય અધિવસ્તહેય હુકેરેપ્તેમહેય
અપાત અપોતેમહેય હુધાઓમનો ઝોકરે-રફતંધ્વહો, યો નો દધ,
યો તપ, યો તુશ્ત્રયે, યો મઠન્યુશ રપેન્તોતેમો.

(યજ્ઞસ્ને, હા ૧૬. ૧)

અર્થ—દાદાર અહુરમઝ્દને હું આરાધું છું અને યાદ
કરું છું, જે, નુરમંદ, ખોરેહમદ, મોટામાં મોટો, બલામાં બલો,
સરસમાં સરસ, ધણો હિમ્મત આપનાર, ઘણો ડહાપણવાળો,
ધણું બક્ષાં કામે કરનાર, અપોધમાં ધણો ચહડતો, ધણો જ્ઞાની
અને ધણો ખુશી આપનાર છે, જેણે આપણને પેદા કર્યાં, જેણે
આપણને બનાવ્યાં, જેણે આપણી વૃદ્ધિ કીધી અને જે સર્વથી
ચહડતો વૃદ્ધિ કરનાર મીનો છે.

અહુરમઝ્દને સ્તુતિ પાત્ર બનાવનાર.
ગુણો—યજ્ઞસ્નેમાં ઉપર જણાવવા પ્રમાણે દાદાર અહુર-
મઝ્દને યાદ કરી તેની સ્તુતિ કરી છે. એવાજ
પ્રકારની સ્તુતિ ખોરૈંદ નીઆએશની શરૂઆતમાં
અને “ દુઆ નામ સેતાયશને ” માં કરવામાં આવે છે.
એ સેતાયશનો, એ સ્તુતિનો ભાવાર્થ આ છે:

(ક) અહુરમઝ્દ સર્વ શક્તિવાન સાહેબ છે.

(ખ) અહુરમઝ્દ સર્વ જ્ઞાની છે.

(ગ) અહુરમઝ્દ સર્વ વ્યાપક છે, એટલે હમેશાં અને હર જગ્યાએ હાજર છે.

અહુરમઝ્દના સર્વ સદગુણો, એ ત્રણ મથાળાં તળે સમાઈ જાય છે. તેથી આપણે એ ત્રણ મથાળાં તળે તેના ગુણો તપાસીએ, કે તેથી સમજ પડે કે તે આપણી સેવાયશ અને સ્તુતિને કેટલો બધો લાયક છે.

(ક) અહુરમઝ્દ સર્વ શક્તિવાન સાહેબ છે.

અવસ્તા—નિવએધયેમિ હંકારયેમી આઓંધ્વાંમ અસં-
ધ્વાંમ્ય, ષોધધ્વાંમ્ય, ગઓયઓહતિનાંમ્ય, મએથનનાંમ્ય,
અવો-ખરેતનાંમ્ય, અપાંમ્ય, જેમાંમ્ય ઉર્વરનાંમ્ય, અધ્વા-
ઓરય જેમો, અવંધ્વેય અખો, વાતહેય અપઓનો, સાંમ,
માઓંધ્વો, હૂરો, અનધ્વાંમ રઓયંધ્વામ ખપાતનાંમ, વીરપ-
નાંમ્ય રપેન્તાહે મહન્યેઉશ દામનાંમ, અપઓનામ, અપઓ-
નીનામ્ય અપહે રથ્યાંમ (યઝ્દને, હા ૧ ક. ૧૬. “તેમો
આઓંધ્વાંમ” નામની ચાર દીશાની નમસ્કાર).

અર્થ—આ જગ્યાઓ, શેહરો, ખેતરો, મકાનો, પાણીના
ભંડારો, પાણીઓ, જમીનો, ઝાડપાનો, આ પૃથ્વી, આ આ-
સ્માન, ખાલેશ પવન, સેનારાઓ, ચંદ્ર, સૂર્ય, જાતી અસર
રેશની, રપેનાંમીનોની તમામ પેઢાયશો, અશો મરદો, અશો
સ્ત્રીઓ, (જે સર્વ) અશોધનાં સરદારો છે, તેઓને હું આરાધું
હું અને યાદ કરું છું.

યજ્ઞશનેમાં દાદાર અહુરમઝ્દને શરૂઆતમાં યાદ કરી ઉપલા શબ્દોમાં તેની બોહોલી પેદાયશને યાદ કરી છે, કે જે પેદાયશ તે દાદારની બોહોલી શક્તિનો ખ્યાલ આપે છે. આ સર્વ પેદાયશો, અહુરમઝ્દની જગતની પેદાયશ, જેને આપણે કુદરત કહીએ છીએ, તે કુદરતને બનાવે છે. એ સર્વ પેદાયશનો બનાવનાર અહુરમઝ્દ છે. ઉશ્તવદ્ધિતિ ગાયામાં^૧ સૂર્ય, ચંદ્ર વિગેરે પેદાયશોનો તેને સાહેબ ગણ્યો છે.

(ખ) અહુરમઝ્દ સર્વજ્ઞાની (હવેસ્પ આગાહ) છે.

અવસ્તા—હવે પ્રથમ દામિશ (અહુનવદ્ધિતિ ગાથા, હા ૩૧, ક. ૭)

અર્થ—તે (અહુરમઝ્દ પોતાનાં) હાપણુથી પેદાયશને પેદા કરનાર છે.

ગાથામાં જણાવવા પ્રમાણે અહુરમઝ્દે પોતાનાં હાપણુથી આ જગત પેદા કરી છે. અહુરમઝ્દ સર્વ શક્તિવાન છે, એટલુંજ નહિ, પણ તે દાનાર્થ અને જ્ઞાનમાં ભરપૂર છે. તેના ઉપર જણાવેલા બુદ્ધ પદાર્થો કેવા નિયમીત અને રીતસર કામ કરે છે, તેનો વિચાર કરો. સૂર્ય અને ચંદ્ર વખત સર ઉગે છે અને આથમે છે. ભર્તી અને ઓટ વખત સર થાય છે. તેમાં એક ઘડી યા પળનો પણ ફેર પડતો નથી. એ સર્વ દેખાડે છે કે તેઓની ગતીનો યોજનાર

અને રચનાર સંપૂર્ણ જ્ઞાન અને ડહાપણનો સાહેબ છે.^૧ સુક્ષ્મીક પદાર્થો પણ એક નિયમ ઉપર કામ કરતા રહે છે. તેઓની યોજના અને રચના પણ અહુર-મઝ્દનું જ્ઞાન દેખાડે છે.

(ગ) અહુરમઝ્દ અનંત અને સર્વ-વ્યાપક છે.

અવસ્થા—ચિત્તો અચિત્ત-યો (અહુરમઝ્દ યસ્ત
૬. ૭.)

અર્થ—(માફ) ત્રીજું (નામ) સર્વવ્યાપક.

પાઝ્દ—અહુરમઝ્દ હમાબુદ ઓ હમાહસ્ત
ઓ હમાબેદ” (દુઆ નામ સેતાયશને)

અર્થ—અહુરમઝ્દ હમેશાં હતો, હમેશાં છે, અને હમેશાં રહેશે.

અહુરમઝ્દ કેવો છે, તેના ગુણો કેવા છે, તેનો સંપૂર્ણ જ્યાલ તમો બાંધવા માંગતા હોવ, તો સદગુણો માટેના તમારા જ્યાલ ઉપરથી તે જ્યાલ બાંધો. જોખી સદગુણો તમારી અકકલથી તમો વિચાર કરો, તે સદગુણનું અનંતપણું (infinity), તે ખુદાનો સદગુણ જાણો. દાખલા તરીકે, તમારામાં કાંઈ શક્તિ છે, કાંઈક જ્ઞાન છે. એ ગુણોને તેઓની સંપૂર્ણતા સંપૂર્ણ હાલતમાં તમો કલ્પો, તો તે સંપૂર્ણતા અહુર-મઝ્દના તે સદગુણોની સંપૂર્ણતા છે. અહુરમઝ્દ જેમ

ઉપર જણાવેલા બેઉ ગુણોમાં અનંત છે, એટલે સર્વ શક્તિવાન અને સર્વજ્ઞાની છે, તેમ જગ્યા અને વખતના સંબંધમાં પણ તે તેમજ છે. તમો આ દુનિયામાં ચોકસ જગ્યા રોકો છો. પણ તે સાહેબ જગ્યાના સંબંધમાં પણ અનંત છે, એટલે તે સર્વવ્યાપક છે. વળી તમો ચોકસ વખત માપો છો અને ચોકસ મુદત જીવો છો, પણ તે વખતના સંબંધમાં પણ અનંત છે, એટલે તે અનંત જમાનાથી હૈયાતી ભોગવતો આવ્યો છે, હાલ હૈયાત છે અને અનંત જમાના સુધી હૈયાત રહેશે.

સર્વ સદગુણોમાં તે સંપુર્ણ યા અનંત છે. તમો આનુષાનુનાંઓ તરફ માયા મોહોબત ધરાવો છો. એ માયા મોહોબતના સદગુણમાં પણ તે અનંત અને સંપુર્ણ છે. તમારામાં દયાનો સદગુણ છે, તમો મોટા મનથી બીજાંઓએ તમારા તરફ કરેલી તકસીરો વીસરી જાઓ છો અને ઇચ્છો છો કે, તે બીજાંઓ હવે એવી તકસીર નહિ કરે અને લલાં થાય. અહુરમઝ્દમાં એ માણી બબશવાનો સદગુણ સંપુર્ણ છે. આ મુજબ ત્યારે એક વિધવાન કહે છે તેમ “સઘળા આપણા સદગુણોના વિચારને તમો અનંતપણાંનો વિચાર લગાડો એટલે તમોને ખુદાનો વિચાર આવશે.”

કુદરતમાં દિસતી વ્યવસ્થા અહુરમઝ્દને સ્તુતિયાત્ર બનાવનારા ઉપલા ત્રણ સદગુણો દેખાડે છે—અહુરમઝ્દની સર્વ શક્તિ, સર્વજ્ઞાન અને

સર્વ વ્યાપકપણાની સામેતી આપણને કેમ મળે છે ?
 કુદરતમાં જ્યાં તમે જુઓ ત્યાં વ્યવસ્થા નજરે પડે છે.
 જ્યાંથી તમે વ્યવસ્થા (order), નિયમ, કાનુન,
 કાયદો જુઓ, ત્યાં તમે વાજબી રીતે ધારી શકો
 કે, ત્યાં કોઈ ચતુર મગજની, કોઈ ચતુર હાથની
 હાજરી હોવી જોઈએ. એવું ધારો કે તમે જંગલમાં
 ફરતાં ફરતાં કોઈ ચોકસ જગ્યાએ આવો છો, કે
 જ્યાં સુંદર ક્યારા બનાવી સરખું ઘાસ ઉગાડ્યું હોય,
 યા છોડવાઓને જીમખામાં સરખા ઉગાડ્યા હોય. ત્યાં
 આવતાં તમોને તુરત વિચાર આવશે કે “અહિં કોઈ
 માણસની વસ્તી હોવી જોઈએ. અહિં આ વેરાન
 જંગલમાં ક્યારા વિગેરેની આવી વ્યવસ્થા ઉત્પન્ન કરવા
 માટે કોઈ માણસનો, કોઈ બાગબાનનો વસ્વાન હોવો
 જોઈએ.” તમે એક ઘડિયાળીને ઘડિયાળ બનાવતા જોતા
 નથી. પણ ઘડિયાળો જોવાના તમારા આગળા અનુભવ
 ઉપરથી એક ઘડિયાળ જોતાંને વાર તમે કહેશો કે, તે
 કોઈ ચતુર મગજે બનાવ્યું છે. એ પ્રમાણે જ્યાં
 પણ નિયમીત વ્યવસ્થા હોય ત્યાં ચતુર મગજની
 હસ્તી માલમ પડે છે. હવે કુદરતનાં કામે એવી
 વ્યવસ્થા દેખાડે છે. તે ઉપરથી આપણને ખ્યાલ આવે
 છે કે તેને બનાવનાર, તેને સરજનાર, કોઈ ચતુર હાથ,
 કોઈ ચાલાક મગજ હોવાં જોઈએ. તે ચતુર હાથ,
 તે ચાલાક મગજ અહુરમજ્જનાં છે. કુદરતમાં, જ્યાં
 તમે જુઓ ત્યાં વ્યવસ્થા છે, તેની સામેતી તમોને

કુદરતી વિદ્યાની જુદી જુદી શાખાઓ—ખગોળ વિદ્યા, વાયુચક્રશાસ્ત્ર, પૃથ્વીની પ્રાકૃતિક ભૂગોળ, ભૂરચનાશાસ્ત્ર, ઝાડપાનશાસ્ત્ર, પ્રાણીશાસ્ત્ર, સિદ્ધ પદાર્થ વિજ્ઞાન વગેરે—આપે છે. તેઓ આ સિદ્ધાંત, એટલે સિદ્ધ યા સામેત થયલી આબત, કે “કુદરતનાં કામો વ્યવસ્થા દેખાડે છે,” તેની દલીલ આપે છે. આ સામેત થયલું સિદ્ધાંત ત્યારે આપણને આ સેવટ ઉપર લાવે છે કે “કુદરતનાં કામો કેઈ ચતુર મગજની હાજરી દેખાડે છે.” કુદરતમાં સઘળી વખતે આપણે એ ચતુર મગજ, એ સર્વ શક્તિવાન હાથ જોઈએ છીએ, તેથી કુદરતના વિચારે આપણને કુદરતના ખાવીંદ ઉપર લઈ જાય છે. કવિ મીલ્ટન કહે છે તેમ “તે સાહેબની પેદા કરેલી ચીજોના વિચારમાં આપણે પગલે પગલે તે પેદા કરનાર સાહેબ તરફ જઈએ છીએ.”^૧ કુદરત માટેનાં આવા વિચારે ઉપરથીજ કવિ બાયરન કુદરતના બુદ્ધ પદાર્થોને અહુરમજ્દને યાદ કરવાનાં યજ્ઞ કુંડો (altars) ગણે છે. તે કહે છે કે : “પહાડો અને માહાસાગરો, પૃથ્વી, હવા, સેતારાઓ—સર્વ ચીજ, જે તે બુજેર્ગ સંપુર્ણ સાહેબ, જેણે સ્વાંતને પેદા કર્યું છે, અને જેના તરફ

૧. “In contemplation of created things,
By steps we may ascend to God,”

શ્વાનને જવાનું છે, તેનાથી પ્રગટી નીકળી છે, તે મારા યજ્ઞકુંડો છે. ”^૧

આપણાં ફરોહરોની ફીલસુફીને અહુરમઝ્દની સર્વ-શક્ત, જ્ઞાન વિગેરે સાથે સંબંધ.

અવસ્તા—પાઓ તથા ઐરેધ્વાઓ હિસ્તેન્ટિ, યત મધન્યુ દામાંન દધધીતેમ, યસ્ય રપેન્તો મધન્યુશ યસ્ય અંધ્રો. ”
(ફર્વર્દીન યસ્ત, ફ. ૭૬.)

અર્થ—“ જ્યારે બે મીનો, જે રપેનામીનો અને અંધ્રમીનો, તેઓએ પેદાયશ બનાવી, ત્યારે ફરોહરે ત્યાં મળખુત તૈયાર ઉભેલાં હતાં. ”

આપણાં ધર્મ પુસ્તકોમાં ફરોહરોની જે બાબત આવી છે, તે પણ દાદાર અહુરમઝ્દની સર્વ શક્તિ, સર્વ હકાપણ, અને નીરંતર જરૂરીયાતોની સાબિતી આપે છે. ફર્વર્દીન યસ્ત પ્રમાણે અહુરમઝ્દે પેદા કરેલી દરેક કુદરતી પેદાયશનું ફરોહર છે. માણસે બનાવેલી કોઈપણ હસ્તકૃત ચીજનું ફરોહર નથી. એવી રીતના ફરોહરની પેદાયશની મતલબ આ છે કે, ખુદાતાલાએ દરેક પેદાયશની ગોઠવણ આગળથી કરી

૧ “ My altars are the mountains and the ocean,

Earth, air, stars,—all that springs from the great whole

Who has produced and will receive the soul.”

રાખી હતી. દરેક પેદાયશનું ફરોહર, એટલે દેહ વગરની રવાનીક મૂળ પ્રકૃતિ યા રૂપ, આગમચથી બનાવી રાખ્યું હતું. તે ફરોહર, તે મૂળ પ્રકૃતિ યા રૂપ ઉપરથી તેણે દરેક પેદાયશ, તેના વખત ઉપર, બનાવી છે. દાખલા તરીકે અવસ્તામાં જણાવે છે કે 'આપણી પૃથ્વીનું ફરોહર છે. એ ઉપરથી સમજવું આ છે કે, માહા શક્તિવાન અહુર-મઝ્દે, ત્યારે આપણી પૃથ્વી પેદા કરવાની શરૂ કરી, ત્યારે તેણે સર્વથી પેહેલાં પૃથ્વીના સંપૂર્ણ, સહી અને સુધ્ધ રચના પોતાના મનમાં રચી રાખી અને તે રચી રાખેલી રચના પ્રમાણે, આગમચથી ચોજી રાખેલી મૂળ પ્રકૃતિ પ્રમાણે, પૃથ્વીની પેદાયશો ઉત્પન્ન કરી. તેણે પૃથ્વીની પેદાયશ, વગર રચનાએ અને વગર નિયમે, કોઈ ધોરણ વગર પેદા કરી નથી, પણ કાયદાસર, એક નિયમ ઉપર, એક ધોરણ ઉપર પેદા કરી છે. આ દાખલા મુજબ ત્યારે ગુજરી ગયલા જમાનામાં જે પેદાયશ બની છે, ચાલુ દોરમાં જે બને છે, આવતા દોરમાં જે બનશે, તે સઘળી કાયદાસર છે, તે સઘળી આગમચથી ઘડી રાખેલા નિયમ પ્રમાણે છે. અહુરમઝ્દેની સર્વ શક્તિ, સર્વ જ્ઞાન અને સર્વ વ્યાપ્તિ, તેની ઉપર જણાવેલી રચના અને ચોજનામાં સમાયેલાં છે. તેની બોહાળી અને બેહદ સાબ્ટના બોહાળા વિસ્તારના કોઈ ચોક્કસ ભાગમાં, અને તેનાં અ-કેનારે

અને બેહદ જંમાના (જર્વાન અકરેન) ના અનિયમીત કાળના કાઠ ઠેરવેલે વખતે હસ્તીમાં આવતી પેદાશને માટે અહુરમજ્દે આગમચથી યોજના કરી રાખી છે. એવી ચોછ રાખેલી યોજનામાં, એવી રચી રાખેલી રચનામાં, તેનાં પેદા કરેલાં ફરોહરો ભાગ લે છે. એક ઝાડનું ઉગવું યા એક બાળકનું જન્મવું, આપણે મનથી, એક નવો બનાવ છે, પણ કુદરતની પેદાશના કાયદામાં તે નવો બનાવ નથી.

અહુરમજ્દની ખરી સેતાયશ તેના તરીકા પ્રમાણે ચાલવામાં સમાવેલી છે.

અવસ્તા--"આ વરનો અહુરો મજ્દાઓ ...તા વરેનાચા તકએપાયા" (યજ્ઞસ્ને, હા ૧૨, ૬ ૭.)

અર્થ--જે તરીકાનો અહુરમજ્દ છે, તે તરીકાનો, તે રીતનો હું થાઉં.

અવસ્તા--"સેવિસ્તો બનાદિ યથ મજ્દાઓ."

(પેગામ્બર જરથોસ્તની આક્રીન)

અર્થ--અહુરમજ્દની માફક તું હાવદો પોહોચાડનાર થજો.

પાજંદ--"કેદાર બેઃ ચુન અહુરમજ્દ ખુદાએ ૫ હામાને ખેશ" (બુન્નેગોની આક્રીન ; આશિર્વાદ)

અર્થ--જેમ હાદર અહુરમજ્દ પોતાની પેદાશમાં કામ કરનારો છે તેમ તમે કામ કરનારાં થજો.

ઉપર વર્ણવવા મુજબના સર્વ શક્તિવાન
 સાહેબની સેતાયશ કરવી આપણને સબવાર છે.
 તે સાહેબ આપણી સેતાયશનો, આપણી સ્તુતિનો
 મોહતાજ યા ગરબત નથી. પણ એમ ધારવું કે,
 તે સાહેબ આપણથી સેતાયશની આશા રાખે છે,
 તે અડકલને અનુસરતું છે. તેની એ આશા આપણાં
 પોતાનાં ભલાં માટે જરૂરની છે. અહુરમઝ્દની સેતાયશ
 અને સ્તુતિ આપણાં પોતાનાં ભલાં માટે જરૂરની છે.
 અહુરમઝ્દની ખરી સેતાયશ, ખરી સ્તુતિ તેની નકલ
 કરવામાં, તેના તરીકા પ્રમાણે ચાલવામાં સમાયલી
 છે. અહુરમઝ્દનાં જે કામો અને સદગુણો આપણે
 જોઈએ છીએ, તે કામો આપણી નાની હદે કરવાની
 અને તે સદગુણો અખત્યાર કરવાની આપણે કોશેશ
 કરવી જોઈએ. આપણાં ભણતરોના ઉપર જણાવેલા
 શબ્દો મુજબના, પ્તેટો નામના પ્રીતસુદના શિખા-
 મણના આ શબ્દો છે કે, “ધર્મ એટલે, તમારી શક્તિ
 પ્રમાણે, ખુદાને મલતા થવું”^૧

માર્કસ ઓરેલીઅસ નામના એક રોમન શાહાન-
 શાહના શબ્દો કે, “દેવતાઓ (ખુદા) ની નકલ કરવી,
 એ મારી નેમ હતી.” તે આપણા ધર્મ પુસ્તકનાં ઉપલાં
 શિક્ષણને મલતા શબ્દો છે.

૧. Religion is a likeness to God, accord-
 ing to your ability.

કુદરતમાં નજરે પડતો અહુરમઝ્દાનો તરીકો.—ઉદ્યોગ, કરકસર, અરસપરસની મદદ—અહુરમઝ્દાના તરીકાનો આપણે ઘણીક રીતે વિચાર કરી શકીએ. દાખલા તરીકે, તે સાહેબનો તરીકો આપણને તેની કુદરતમાં નજરે પડે છે. તેની કુદરત ઘણીક રીતે આપણુ માણસ જાતને નીતિજનક બોધ દે છે. તે બાળેની સઘળી બાબતોનો વિચાર નહીં કરતાં, જે થોડીક બાબતોનો આપણે વિચાર કર્યે છિએ તો દિસે છે કે, આપણે તેની કુદરતમાં ત્રણ નિયમો જોઈએ છિએ.

૧. તેની કુદરતમાં સઘળે નિયમીત કામ અને ચપળતા નજરે પડે છે.

૨. તેની કુદરતનો કારોબાર જાણે કરકસરથી ચાલે છે; કેઠે વગર જરૂરે ચપળતા જોહવાની નેમ રાખી નથી.

૩. કુદરતના પદાર્થોનો એકમેક ઉપર આધાર છે. સર્વ પદાર્થોને એકમેકની મદદ છે.

કુદરતમાં નજરે પડતા આ ત્રણ નિયમો— ઉદ્યોગ અથવા ચપળતા, કરકસર, અને અરસપરસની મદદ—આપણને અહુરમઝ્દાનો તરીકો, જે પ્રમાણે આપણે ચાલવું જોઈએ, અને જે પ્રમાણે ચાલવામાં તેની ખરી સેતાયશ સમાયલી છે, તેનો ખ્યાલ આપે છે. કુદરતમાં નજરે પડતા આ ત્રણ નિયમો પ્રમાણે

આણી અહુરમઝ્દનો તરીકે અખત્યાર કરવા આ સોનેરી શિખામણુ આપણુ સર્વએ હમેશાં યાદ રાખવી જોઈએ કે : ૧. આપણે ઉદ્યાગ કરી અને તેટલું પેદા કરવું; ૨. જે પેદા કર્યું હોય તે માથા કરકસર કરી અને તેટલું ખચાવવું; ૩. અને જે ખચાવ્યું હોય તે માથા ખાન તેટલું આપણી આબુખાબુના ગરીબ નાચારોને આપવું.

અહુરમઝ્દની સેતાયશ આપણા શબ્દોથી કરવી એ અશક્યતે જરૂર છે. પણ તેમ કરી બેસી રહેવું, તે ફક્ત જીલની, મ્હોંડેની સેતાયશ ગણાય. તે ખરાં હૈકાંની સેતાયશ ત્યારે ગણાય, કે જ્યારે આપણે તેની સેતાયશમાં યાદ કરેલા તેના સદગુણોની અને તે સદગુણો મુજબનાં તેનાં કામોની નકલ કર્યે અને તે ઉપર અમલ કર્યે. એક વિધવાનના આ શબ્દો છે કે, “સ્તુતિ એ મેકીનો વિચાર છે.” ત્યારે આપણે કોઈની સ્તુતિ કર્યે તેનો અર્થ આ કે, તેનાં જે નેક કામો માટે આપણે સ્તુતિ ગાઈએ, તે નેક કામોનો આપણે વિચાર કર્યે એવો ભલો વિચાર પોતા સાથે કાંઈ નહીં તા, થોડો કે ઘણો, ફાયદો લાવે છે. ભલા નેક વિચારોની હવામાં ઉધરવું, એ ભલી જીંદગી શુભરવા માટેનું પેટેલું કદમ છે. ખરી સ્તુતી નેક વિચારોને જન્મ આપે છે, કે જે નેક વિચારો નેક કામો કરાવે છે. ત્યારે અહુરમઝ્દની ખરી સ્તુતિ કુદરતમાં નજરે પડતા તેના સદગુણો અખત્યાર કરીને ભલાં કામો કરવાથી થાય છે.

“Fervour is the reflection of virtue.” (Lord Bacon)

“ પાદીઆખ ” કરી સ્તુતિપાત્ર અહુર-
મજ્દની ખરી સ્તુતિ કરવા માટે આપણે
પોતે સ્તુતિપાત્ર થવું જોઈએ—અહુરમજ્દ
પોતાની સેતાયશ, પોતાની સ્તુતિ ભલાં આદમીઓ,
જેઓ પોતે સ્તુતિપાત્ર નિવડ્યા હોય, તેઓને મ્હોંડેથી
સાંભળવાને ઘણો ખુશી થાય. એક વિધ્વાનના આ શબ્દો
છે કે, “ જેઓ પોતે સ્તુતિપાત્ર હોય, તેઓને મ્હોંડેથી
સ્તુતિ સાંભળવી, તે મોટું સુખ છે. ”^૧ એક બીજો લખ-
નાર કહે છે કે, “ તે સ્તુતિ ખરેખર મીઠી હોય છે, કે
જે તે ઘણીએ કરી હોય, કે જેઓની લાયકાત, તેઓ
પોતે જ સ્તુતિ કરે છે, તે સ્તુતિને લાયકની હોય. ”^૨

કહેછે કે અસલી જમાનાના એક ટોળાનાં ધમ
કીયાનાં^૩ મકાનના દરવાજા ઉપર નીચલા શબ્દો લખેલા
હતા:—“ કેાઈ પણ ઘણી, જેના હાથ પાક નહિ હોય, અને
જેની જીભ કહાપણુ ભરી નહિ હોય, તેણે અહિં
દાખલ થવું નહિ. ફક્ત તેજ ઘણીએ અહિં દાખલ
થવું, કે જે ઘણી સઘળી આલુદગીથી પાક હોય, અને
જેનું રવાન માનતું હોય કે, તેણે કેાઈ પણ ખરાબ

૧ “ It is a great happiness to be praised by them
that are most praiseworthy ” (sir Philip Sidney).

૨ “ Sweet is the breath of praise when given by
those

Whose own high merit claims the praise
they give.”

૩ Elysian Mysteries.

કામ કર્યું નથી, અને જેણે ભલી અને પ્રમાણિક જીંદગી ગુજારી હોય. ” ત્યારે “ કનઓથ અહુરહે મજ્દાઓ ” શબ્દો ભણી હાથ મહોંડું ધોઇ “ પાદીઆબ ” કરતાં આપણે એ સુજબ અહુરમજ્દને ખુશાલ કરવાનો વિચાર કરવો જોઇએ. અહુરમજ્દની ખરી સેતાયશ, ખરી સ્તુતિ કરવા માટે આપણે આપણી વર્તણૂંકને સ્તુતિપાત્ર બનાવવી જોઇએ. આપણે ભલા થઇશું તો આપણી સ્તુતિ અહુરમજ્દની ઠરખારે વધારે જલદીથી પહોંચશે અને કબુલ રહેશે.

૨. અહુરમજ્દની શુકગુજરી.

અવસ્થા—“ નેમખ્યામહી ધયુધધ્યામહી,
શ્વા મજ્દા અહુરા; વીરપાઇશ શ્વા હુમતાઇશ,
વીરપાઇશ દૂખ્તાઇશ, વીરપાઇશ, હવશ્તાઇશ પધરિ-
જસામઇદે (હકતન યસ્ત. યજ્ઞસ્ને, હા. ૩૬ ૬. ૫).

અર્થ—ઓ અહુરમજ્દ ! અમે તુંને નમિએ છિએ;
અમે તુંને ઉપકાર જાહેર કર્યે છીએ; અમારા સઘળા ભલા વિચારોથી, સઘળા ભલાં શબ્દોથી, સઘળાં ભલાં કામોથી તારી નજદીક પહોંચિએ છિએ.

પાજંદ—“ સેપાસ ઓએ ખુજોમેં હસ્તીઆંન. ”

(દુઆ નામ સેતાયસ્ને.)

૧. “ Let no one enter here whose hands are not clear and whose tongue is not prudent. He only may enter here who is pure from all defilement and whose soul is conscious of no wrong and who has lived well and justly. ”

અર્થ—દેવાતી ભોગવનારાઓમાં તે બુદ્ધિમં સાહેબને
મારું એહસાન (પોહોંચજો.)

ઉપલા શખ્દોથી એક જરથોશ્ટી અહુરમજ્દ
તરફ એહસાન જાહેર કરે છે. તે દરરોજ કુસ્તી
કરતાં “જસ મે અવંઘુડે મજ્દ મજ્દયસ્નો અદ્દી”
નો કદોં લણતાં લણે છે કે, “અહુરાઈ મજ્દાઈ વીસ્પા
વોહુ ચીનદ્દી” એટલે “સર્વ નેઆમત અહુરમજ્દની
છે, એમ હું માનું છું.” નેઆમતો માટે
અહુરમજ્દનું એહસાન માનવાની આપણી ફરજ છે.
અહુરમજ્દ તરફની ફરજોમાં તેની સેતાયશ પછી
તેની શુકશુબરી બીજી જગ્યા રોકે છે. એક રીતે
જોતાં તેની શુકશુબરી, તેની સેતાયશનું બીજું
રૂપ છે. તેની સર્વ શક્તિના, તેનાં સર્વ જ્ઞાનના પ્રતા-
પથી આપણુ માણસજાત સેંકડો અને હજારો નેઆમતો
ભોગવિએ છિએ. માટે તેને આપણી સેંકડો અને
હજારો સેવાઓ ઘટે છે. અહુરમજ્દની સેપાસશુબરી
અહુરમજ્દને પિછાનવાનો માર્ગ છે.

આભાર માનવો એ મોટો સદ્ગુણ—
કોઈનો આભાર માનવો, કોઈએ આપણાં ઉપર એહ-
સાન કીધું હોય તો તેનું એહસાન પિછાનવું, એ
એક મોટો સદ્ગુણ, એક ઉત્તમ નેકી છે. એક હિંદુ
દાનાવના આ શખ્દો છે કે, “ એક માણસ, જે સર્વ

નેકીઓ ભુલી ગયો હોય, તે કદાચ છુટકારો પામે, પણ એક આદમી, જે તેના ઉપર થયેલું એહસાન ભુલી જાય, તે કદી છુટકારો નહીં પામે.” જ્યારે એમ છે, ત્યારે અહુરમઝ્દા, જેણે આપણા ઉપર પોતાની સર્વ શક્તિથી અને પોતાનાં સર્વ ડહાપણથી હુજારો ઉપકારો કરેલા છે, તેનું એહસાન માનવાની આપણી કેટલી બધી ફરજ છે ! આપણે તે દાદારના ઘણા આભારી છીએ કે, તેણે આપણને પોતાની આ જગતની મોજે લોગવતા પેદા કર્યાં છે. પૃથ્વી ઉપર તે સાહેબે બુશનુમા દેખાવો ઉપરાંત સેંકડો નેઆમતો આપણા લોગવટાને માટે પેદા કરી છે. તેણે સુંદર પુળ ફળાડી, ભાજી તરકારી, અનાજ વીગેરે પેદાયશે. આપણા ખોરાક વિગેરેના લોગવટા માટે પેદા કરી છે.

વળી કુદરતની એ બહારની પેદાયશ ઉપરથી આપણા પોતા તરફ, આપણુ માણસ જાત તરફ, નજર ફેંકતાં આપણને તે સાહેબના આભારી થવાનો કેટલો બધો સબબ છે ! તેણે આપણને એકલાં અને અટુલાં નથી રાખ્યાં. નર અને નારીનાં જોડાંઓ પેદા કરી, જન ફરજની સંતોષભરી, અને સુખ આપનારી સંગત આપણને બક્ષી છે, કે જે રૂડી સંગત આપણને આપણી જીંદગીનાં કામમાં ઉલટ અને ચારી આપે છે. આપણને તે સાહેબે ભલા મિત્રો આપ્યા છે કે જેઓ આપણને પોતાની સંગતથી

યારી અને મોજ દેછે. એ સર્વ માટે ત્યારે આપણે અહુરમઝ્દ તરફ એહસાનમંદ થવાનું છે.

અહુરમઝ્દના એહસાન માટે સંતોષની જરૂર.

પાજંદ—હર ચિ રસેદ ખુશ મીનશિન સેપા-સદાર બેદ.

અર્થ—જેથી કાંઈ તુંને હાંસલ થાય તે માટે ખુશ વિચારથી આભારી થા. (બનામે યજ્ઞ) ?

આપણે આપણા વિચાર, વચન અને કામોથી અહુરમઝ્દ તરફ આપણો આભાર દેખાડવો જોઈએ. આપણી વર્તણૂકથી તે દાદારને આપણો આભાર જણાવવા કાળે પહેલી જરૂરની ચીજ સંતોષ છે. જે હાલતમાં, તે દાદારે આપણને મેળ્યાં હોય, તે હાલત માટે આપણાં મનથી, આપણા વિચારથી સંપૂર્ણ વિશ્વાસ સાથેનો સંતોષ દેખાડવો, એ ઉપકાર જરૂર કરવાનો અગત્યનો માર્ગ છે. આપણી જીંદગીમાં દુઃખના કેટલાક કલાકો ગુજરે છે. પણ દરેક માણસ પોતાની જીંદગીનો હિસાબ લેશે તો જોશે કે દુઃખના કલાકો કરતાં વગર દુઃખના કલાકો ઘણા ગુજરેલા હોય છે. માટે સંતોષ એ સુખનું મોટું સાધન છે. આપણને તે દાદારથી એક સો અને એક ને આમત મળી હોય, પણ એક

વધુ નેઆમત કે મોરાદ, જે ઉપર આપણે દિલ લગાડ્યું હોય, તે ખર ન આવી હોય, તો તેથી તે માટે બીસખર ન થવું જોઈએ, પણ સંતોષ પકડવો જોઈએ. એવા સંતોષ સાથે દરેક કામ માટે આપણે ઉપકાર જાહેર કરવો જોઈએ.

ઉપકારી હૈડું ઘણું કામોનું મૂલ થઈ પડે છે. તમે કામથી ફારેગ થઈ સાંજે સ્વચ્છ હવાની નેઆમત લોગવવા જાઓ, આખો દહાડો કામ કરી તમારાં કામોથી પરવારો, તમારું જોજન લઈ રહો, ખુશ નિંદ કાઢી સહવારે ઉઠો, કેઈ અગત્યના કામ માટે કેઈ શખ્સની મુલાકાત લેઈ આવો, એવાં એવાં છાંદગીનાં ઘણાક નાનાં કામો વેળા, તે દાદારને યાદ કરી આભાર જાહેર કરતા રેહશો, તો તમારું ઉપકારી હૈડું તમોને ઘણું ભલાં કામો માટે હિમ્મત દેશે. ઉપકારી હૈડું તમોને સારાં નરસાં વચ્ચે ફરક શખ્સોને આડકતરી રીતે શિખવશે. એક પાપી યા ગુનેહગારને ખુરાં કામ કરતાં જોઈ નહિ, પણ એક ભલા આદમીને ભલું કામ કરતો જોઈ “શાબાશ” પોકારી તમે તે દાદારને ઉપકાર જાહેર કરશો. એક ગંધીલી જાઓ દેખાવ જોઈને નહિ, પણ કુદરતનો એક મનોરંજક દેખાવ જોઈ તમે આફ્રીન પોકારશો. ત્યારે એવું ઉપકારી હૈડું સારાં નરસાં વચ્ચેનો ફરક વધારે સારી રીતે ભવાને તમોને શક્તિવાન કરશે.

અહુરમઝ્દનું એહસાન આપણા કામોથી-
 અહુરમઝ્દનું એહસાન વધારે વાસ્તવીક રીતે આપણે
 આપણાં કામોથી માની શકીએ. આ બાબતને મદદગે
 મેલેલા એહસાન માનનારા હપ્તન યશ્તના ફકરામાં, જેમ
 વિચાર અને વચનથી, તેમ કામથી અહુરમઝ્દનું એહ-
 સાન માની તેને પોહાયવાનું જાહેર કરવામાં આવે છે.
 એક દુનિયાઈ દાખલો લેઓ, આપણાં માત પિતાએ
 આપણને પાળીપોશી મોટા કીધાં, તે માટે આપણે
 તેઓનો આપણાં વચનોથી મોટો ઉપકાર માનિએ. પણ
 તેઓનો ખરો મોટો ઉપકાર તો આપણે આપણાં કામોથી
 વાળવાનો છે, તેઓની જઈક હાલતમાં તેઓનું પાળણ
 પોષન કરી માનવાનો છે. તેઓનાં બીજાં ગરબાઓ,
 એટલે આપણાં બીજાં લાઇખંધો, જે તન, મન અને
 ધનની નબલ્લી હાલતમાં હોય, તો તેઓની સંભાળ લેવી,
 એ આપણા મા બાપને ખુશી કરવાનો, તેઓનું એહ-
 સાન માનવાનો એક માર્ગ છે. અહુરમઝ્દનું એહસાન
 માનવાનો એક માર્ગ ત્યારે આ પણ છે કે તે સાહેબનાં
 બીજાં ગરબાઓનું, આપણાં મનુષ્ય લાઇખંધોનું
 આપણે લલું કરવું.

અહુરમઝ્દનું એહસાન વધુ સુખ લાવે—
 આ દુનિયામાં આપણે જઈએ છિએ કે જે એક ઘણીએ
 આપણું લલુ કીધું હોય અને તેનો આપણે ઉપકાર માનિએ
 છિએ તો તે ઘણી ખુશ થાય છે, અને તેનું મન આપણાં
 ઉપર વધારે ઉપકાર કરવાને લલચાય છે. તેથી ઉલતું

જે આપણે આપણો ઉપકાર તેને જાહેર કરતા નથી તો તેનું દિલ નારાજ થાય છે અને તે વધારે ઉપકાર કરવાથી દૂર રહે છે. એજ પ્રમાણે દાદાર અહુરમઝ્દ જેણે આપણને ઘણી નેઆમતો બક્ષી છે અને આપણી મોરાદો ખર આણી છે, તેનો આભાર માનવો જોઈએ, કે તેથી તે સાહેબ ખુશી થાય અને તેની વધુ નેઆમતો મેલવવાને આપણને શક્તિવાન કરે. પસાર થઈ ગયલા વખતમાં આપણી જે મુશકેલીઓ આસાન થઈ હોય તેને યાદ કરી આપણે ખુદાનો ઉપકાર માનવો જોઈએ. દુઃખ વેળાજ ખુદાને યાદ કરવો, એટલુંજ નહિ, પણ દુઃખ જતું રહી સુખ આવ્યું હોય ત્યારે તે સુખમાંજ પણ અહુરમઝ્દને યાદ કરવો અને આભાર માનવો.

સુખમાં અહુરમઝ્દનું એહસાન આપણને નમ્ર બનાવે છે.—જેમ દુઃખ અને દલગીરી વખતે અહુરમઝ્દની યાદ દુઃખ અને દલગીરીને કમી કરે છે, તેમ સુખ અને ખુશીની વખતે તે દાદારની એહસાનમાં યાદ આપણને સુખ અને ખુશીથી બેવડાં સુખી અને ખુશી કરે છે. આવી બન્ને વખતે અહુરમઝ્દની યાદ એક લખનાર કહે છે તેમ “સુખને વધારે મીઠું અને દુઃખને વધારે દર્દી થતું કરે છે.”^૧

વળી સુખ અને શાંતિ વખતે અહુરમઝ્દની

૧. “Joy will be sweeter, woe will be fleeter.”

એહસાનમંદ યાદ આપણને નમ્ર રાખે છે, આપણને મગરૂર બનતાં અટકાવે છે. જો એક માણસ પોતાની ફત્તેહ યા આબાદી વખતે મનમાં એમ ફાંટો રાખે કે, “આ સર્વ મેં મારી હુશિઆરીથી કર્યું,” તો તે કમબખ્તીની નિશાંણી. ઇરાનની તવારીખમાં પાદશાહ જમશેદનો દાખલો આ દેખાડે છે. તે એક ભલો અને નેકબદ પાદશાહ હતો. તેણે અહુરમજ્દની મેહેરથી તેનાં કમાન મુજબ વર્તી ઇરાનને આબાદ અને સુખી કર્યું હતું અને પોતે પણ આબાદ અને સુખી થયો હતો. પણ કેાઈ કમબખ્ત ઘડીએ તેનાં મનમાં હંકાર અને મગરૂરનો વિચાર આવ્યો કે, “આ સર્વ હું અને હુંજ કરી શક્યો છું.” આ મગરૂરીએ તેની પડતી આણી. માટે “સુખે સોની અને દુઃખે રામ,” એ કહેવતથી સાહુચેત રહી, સુખે પણ તે દાદારનેજ એહસાન સાથે યાદ કરવો.

૩ અહુરમજ્દની મરણને તાપે થયું

અને તેને નાખુશ નહિ કરવાનો

કર રાખવો.

અવસ્થા—વસસ્થ વ અહુરમજ્દ ઉસ્તાય ક્ષયેષ હવનાંમ દામનાંમ, વસો આપો, વસો ઉર્વરાઓ, વસો વીર્ય વોદ અષ-ચિથ્ર. ક્ષયમ્નેમ અષવનેમ દાયત, અક્ષયમ્નેમ દ્રવન્તેમ. વસો-ક્ષયો ખ્યાત અષવ, અવસો ક્ષયો ખ્યાત દ્રેગરાઓ. ગતો હમિરનો નિજખેરો હય રપેન્તહે મધન્વેકશ દામખ્યો. વરતો અવસો ક્ષયો. (મજ્દને, હા ૮ ક. ૫ અને ૬.)

અર્થ—ઓ અહુરમઝદ ! તું તારી પોતાની પેદાયશની ઉપર, પાણી ઉપર, ઝાડપાનો ઉપર, તમામ અશોષની તોખ-મની નેઆંમને ઉપર, તારી મરજી પ્રમાણે સુખથી અમલ કર. તું અગ્નિને રાજ્ય કરતો, દરવદને રાજ્ય વિનાંતો કર. અશો માણસ મરજી પ્રમાણે રાજ્ય કરનારો થાય. દરવદ મરજી પ્રમાણે રાજ્ય કરનારો નહિ થાય. તે સકટમાં કુખેસો, રૂપેનામી-નોતી પેદાયશમાંથી હાકી દહડાયલો, નામેરાદ ધયલો અને મરજી પ્રમાણે નહિ રાજ્ય કરનારો થાય.

‘ફનઓથ્ર અહુરહે મજ્દાઓ’ એટલે “અહુર જ્-હની ખુશ્નુદી થાઓ,” યાને “હાદાર અહુરમઝદ ખુશી થાઓ,” એ આપણા જરથોશ્તીઓને મહોંડેથી દરરોજ ઘણી વાર નિકળતા શબ્દો છે. તે આપણી પરસ્તેશની, આપણી દરેક બંદગીની શરૂઆતના શબ્દો છે. અહુર-મઝદની પરસ્તેશને એક ઉત્તમ માર્ગ આ છે કે તે સાંહેબની મરજીને તાબે થઈ, તેને ખુશી કરવો. તેને નાખુશ નહિ કરવો. તે આપણાથી ખુશી થશે તો તે આપણને ખુશી કરશે. જે પ્રમાણમાં આપણે અહુર-મઝદને ખુશી કરીશું તે પ્રમાણમાં આપણે ખુશી થઈશું. જે પ્રમાણમાં આપણે કેશેશ કરીશું, મહેનત લઈશું, રંજ ખેંચીશું, અને તેમ કરીને હાદારને ખુશી કરીશું, તે પ્રમાણમાં આપણે ખુશી થઈશું. ખુદાતાલાની ખુશીમાં આપણી ખુશી સમાયલી છે. તમો જો કેઈનાં ઘરમાં મેહમાન તરીકે જાઓ, અને ત્યાં સુલેહ અને સુખ, ખુશી અને શાંતિથી રહેવા માગતાં હોવો, તો તમોને જે પેહેલી ચીજ ઉપર ધ્યાન આપવું

જોઈએ, તે આ કે, તમેએ તે ઘરનાં ઘરખણીને, તમારા મેજખાનને ખુશી રાખવો. આ પૃથ્વી, તે અહુરમઝ્દતું ઘર છે. આ દુનિયામાં તમે એક મેહેમાન તરીકે છેઓ. માટે જો તમે આ દુનિયાનાં ઘરમાં સુલોહ અને સુખ, ખુશી અને શાંતિથી રહેવા માંગતા હોવો, તો તમેએ તે ઘરનો માલેક, તમારા હમેશનો મેજખાન, જે દાદાર અહુરમઝ્દ, તેને ખુશી રાખવો. આ જીવગીની સફરમાં, જે પ્રમાણમાં તમે તમારા મેજખાન—અહુરમઝ્દ—ને ખુશી કરશો, તે પ્રમાણમાં તમે ખુશી થશો, તમે સુખી થશો.

અહુરમઝ્દની મરજીને શરણુ થવાની ફરજ—અહુરમઝ્દની મરજીને શરણુ થવાની આપણી ફરજ છે. જો તેમ નહિ બન્યું હોય તો તે માટે પનેતમા દરગુજર આહવામાં આવે છે. ત્યાં લાણુવામાં આવે છે કે, “કુ કામે દાદાર અહુરમઝ્દ ખુદ ઓએમ આવાયસ્ત મનીદન ઓએમ ન મનીદ... ..” એટલે “જેમ કાંઈ દાદાર અહુરમઝ્દની મરજી હતી તે પ્રમાણે મારે વિચાર કરવો જોઈતો હતો, તેમ જો મેં નહિ કર્યો હોય, તે પ્રમાણે મારે બોલવું જોઈતું હતું તેમ જો હું નહિ બોલ્યો હોઉં, તે પ્રમાણે મારે કરવું જોઈતું હતું તેમ જો મેં નહિ કર્યું હોય, તો તેની મરજીને શરણુ નહિ થવાના ગુનાહથી હું પશેમાન થાવું છું.” ગમે તેવું સખત દુઃખ, “**ખુદાની મરજી,**” એવા અહુરમઝ્દ ઉપરના ઇતખારથી પોતાનો ઇંખ

ખોડે છે. એથી કેટલુંક દુઃખ સુખ સમાન થાય છે. એક ધર્મી માણસ, ત્યારે પોતાની ધારણાઓ સફળ થતી જોતો નથી, ત્યારે ખીસખર થવાને બદલે સંતોષ પકડે છે કે, “ખુદાની મરજી.” ખુદા ઉપરનો એવો વિશ્વાસ તેને તેનાં કામ તરફ શરૂઆતમાં ઉલટમંદ કરે છે, અને સેવટે, જો તે કામ પાર પડતું નથી તો, તેને નાઉમેદ કરવાને બલે સંતોષી કરે છે.

અહુરમઝ્દની મરજી ઉપરનો એવો ઇતખાર કેટલીક વાર નામોરાદીને પણ હિમ્મતમાં બદલી નાખે છે. અહુરમઝ્દને ખુશાલ કરી તેની મરજી અને શક્તિ ઉપર ઇતખાર રાખનાર ઘણી પોતાનાં સંકલ્પોને જલદીથી ટાળી શકે છે અને દુઃખમાં પણ દિલાસો લઈ તે દુઃખને સુખમાં ફેરવી નાખે છે. તેની મેહેર આપણા તરફ હમેશાં વહે છે, જેમ સુખમાં તેમ દુઃખમાં. માટે દુઃખ વેળા તે ઉપર ખીવિશ્વાસ થવું નહિ જોઈએ.

અહુરમઝ્દની મરજી. તે ચાર પાડવામાં માણસનું કામ—અહુરમઝ્દ ઇનસાફનો ખાવંદ છે, માટે ઇનસાફને કાયદે તેની મેહેરખાનીને લાયક થવાને આપણે કોશેશ કરવી જોઈએ. તે સાહેબ આપણુ સર્વને સુખ આપવા માટે તૈયાર છે, પણ તે સુખ મેળવવા માટે આપણે તૈયાર થવું જોઈએ. એક લખનાર કહે છે તેમ, “માણસ માટે સુખને તૈયાર કરવું અને લાયક કરવું જોઈએ, એટલુંજ નહિ, પણ માણસે પોતાનાં સુખને ખાતર પોતાને તૈયાર કરવું જોઈએ.”

અહુરમઝ્દની મરણ મુજબ આ જગતનો કારોબાર ચાલે છે. પણ તે મરણને માણસનાં કામે અમલમાં મેલે છે. અહુરમઝ્દની મરણ પ્રમાણે સઘળું થાય છે. પણ એક માણસના સંબંધમાં તેની મરણ પ્રમાણે સર્વ થાય, તે કાળે તે માણસે પોતે કામ કરવું જરૂરું છે. માણસનાં પોતાનાં કામ વિના તંના સંબંધની અહુરમઝ્દની મરણ થાય નહિ. એક વિદ્વાન કહે છે તેમ “બુદ્ધતાલને આપણે ખુશી કર્યે તે માટેનો એકજ માગ છે, અને તે આપણે પોતે બેહેતર થવાનો છે.”^૧ આપણી મોરાદોની ફતેહ ચોકસ નથી. પણ ખરી ફતેહ, જેમ આપણે ચાહ્યે તેવું જ પરીણામ લાવવામાં સમજવી નહિ. ખરી ફતેહ તો આપણી કોશેશમાંજ સમજવી. એક લખનાર કહે છે તેમ, આપણે જે કામ માટે હુઆ ગુન્નરતા હોઈએ, તે કામ માટે “મેહનત કરવી એજ ખરી ફતેહ છે.”^૨ આપણે માગેલી બધી ભલી મોરાદો પાર પડે કે નહિ, પણ તે મોરાદો માટે આપણે આજે કમર કશિએ, તેજ એક ફતેહ છે. અહુરમઝ્દની બંદગી આપણને યાદ આપે છે, કે આપણે જે મોરાદો માંગિએ છિએ, તે માટે આપણે પોતે કોશેશ કરવી જોઈએ. એક ખરી બંદગી એક

૧ “ The only way in which we may please God is by our becoming better men ” (Kant)

૨ The true success is labour.

નતની પોતે પોતાનેજ સંભળાવેલી ગયોજ સમાન છે. અહુરમઝ્દ સાથે શાંત મનથી જે ઘડી વાત કર્યે,— એટલે ધ્યક્ષા ગુનાહ માટે પસ્તાવો કર્યે, ફરીથી ગુનાહ નહિ કરવા માટે કબુલાત આપિએ, ભોગવેલી નેઆમતો માટે ઉપકાર માનિએ, હવે પછી નેઆમતો મળે તે માટે દુઆ ગુજરિએ, અને જે મોરાદો માંગતા હોઈએ તે મોરાદો પાર પાડવા માટે કેશેશ કરવાને વિચાર કર્યે,—એ સર્વ એક રીતે, આપણે પોતે પોતાને વાચોજ સંભળાવતા હોઈએ, તેમ કહેવાય

“આપણી ણંદગીમાં આપણે આપણી ફરજ વાંચિએ છિએ.” ૧ ખરાં જીગર અને આકીનથી અહુરમઝ્દ સન્મુખ આપણા વિચાર નહોર કરી આપણે દુનિયાઈ કામકાજમાં પડિએ તો માંગેલી દુઆઓ અમલમાં મેળવાને કાળે શ્રમ ખેંચવાને અને મેહેનત કરવાને આપણને હિમ્મત અને ઉલટ આવે છે. દરેક જને પોતાનું સહવારનું કામ શરૂ કરતાં અહુરમઝ્દને યાદ કરવો જોઈએ અને સાંજે કામ ખલાસ કરતાં તેને યાદ કરવો જોઈએ. એમ યાદ કરી હિમ્મત પકડી, દુઃખ આવી પડે ત્યારે દુઃખને પણ સુખમાં બદલવાની કેશેશ કરવી જોઈએ. જો એક હાથ ઉપર આપણે તે સાહેબ ઉપર સંપુર્ણ વિશ્વાસ રાખી, બીજા હાથ ઉપર કેશેશ કર્યે, તો તેથી તે સાહેબ ખુશી થાય અને આપણું કામ સફળ થાય. અહુરમઝ્દ ઉપરનો પાક

1. We read duty in our prayers.

ઇતખાર—અને તે અકકલને અનુસરતો ઇતખાર—માણસ તન્કથી એવી કોશેશની આશા રાખે છે. એવી કોશેશ સાથેનો અહુરમઝ્દ ઉપરનો વિશ્વાસ વધારે પાક, સ્વચ્છ અને ઉમદા હોય છે. એવી કોશેશ છતાં, અહુરમઝ્દ ઉપરના સંપુર્ણ વિશ્વાસ સાથેની કોશેશ છતાં, જો કોઇ વખત મોરાદ બર આવતી નથી, તો તે મોરાદ ધરાવનાર માણસ પોતાની નામોરાદી, હિમ્મતથી અને શાંત મનથી ખમી શકે છે. તે ધારે છે કે જે મોરાદ ઉપર તેણે ઘણો આધાર રાખેલો, તે મોરાદ તેનાં ભક્ષા માટે ન હશે, તેથીજ અહુરમઝ્દે તે સફળ કીધી નહિ.

અહુરમઝ્દના વિશ્વાસથી દુઃખમાં દિલાસો. આપઘાતનો ગુનાહ—આપણી ઉપર આવી પડેલાં દુઃખ વેળા, પેલી કહેવત, કે “આશા જીંદગીને ટેકવે છે,” તે પ્રમાણે, ભવિષ્યનાં ભલાંની આશા રાખવી જોઇએ. આશા પાર પડવાનો સંભવ હોય છે. “ખુદા કરશે તો થોડા દહાડામાં જૂરો દહાડો વહિ જશે,” “ભોંયનાં પડયાં કાંઇ ભોંયે રહેવાના નથી,” એવા વિચારોએ આપણને દુઃખમાં દિલાસો દેવો જોઇએ. જ્યાં સુધી તે દુઃખો ચાલુ રહે છે, ત્યાં સુધી તેઓ હેરાન કરે છે. પણ જ્યારે તેઓ પસાર થઇ જાય છે, ત્યારે આપણને ઘણું ખુશનુમા લાગે છે. જેમ શિયાળા સાથે ઉનાળો છે, જેમ સખત શિયાળા પાછળ સુંદર

બહારની મોસમ છે, તેમ આ દુનિયામાં દુઃખ સાથે સુખ લેળાયલું છે. જે સખ્ત શિયાળાની સખ્તીનો તમોને અનુભવ નહિ હોય તો તમો બાહારની મોસમની કદર નહિ જુનો. જે દુઃખ નહિ હોય તો તમો સુખની કદર બરાબર નહિ પિછાનો. રાતનો અધકાર વચમાં મળતો નહિ હોત તો સુર્યને કોઈ પણ આવકાર દેવાને તૈયાર થાય નહિ. સુર્ય, જે ચંદ્ર કરતાં વધારે ઉપયોગી છે, તેને લોકો આવકાર દિએ છે, તેના કરતાં ચંદ્રને વધારે દિએ છે, સખખ આજ કે, તે ઘણી અંધારી રાતો પછી આવે છે. ચાલુ વર્ષાદ પછી જ્યારે સુર્ય દેખાય છે ત્યારે તે એજ કારણે વધારે આવકાર પામે છે. એજ પ્રમાણે દુઃખ સાથે સુખ લેળાયલું હોવાથી સુખની કિમત વધે છે. સુખથી દુઃખને છુટું પાડવાનું કામ આપણું છે.

જેઓ એકાએક આવી પડેલાં દુઃખથી પોતાની જીંદગીનો છેડો લાવે છે તેઓ શું ખાતરીથી માને છે કે તેઓ દુઃખથી છુટે છે? તેમ નથી. મરણ બાદ તેઓ માટે બીજી કાંઈ જીંદગી સરજેલી છે. તે દુઃખથી તદ્દન નિરાળી છે, એમ આપણ જાણતા નથી. દુઃખથી કંટાળી જીંદગીનો છેડો લાવનારને કોઈ પ્રકારની ખાતરી નથી કે તેનાં દુઃખનો છેડો આવ્યો. અલબત્તે, જે માણસો પોતાના વાંકેથી—જેવા કે અણઘટતા ખરચેથી, પ્રીતીઆરીથી, દેખા-દેખીથી, સત્તાથી, જુગારથી, વ્યભીચારથી—પોતા

ઉપર દુઃખો લાવી મેળે છે, તેઓને ભવિષ્યની ભલી આશાથી પુરતી શાંતિ મલતી નથી. પણ તેમાં તેઓનો પોતાનો વાંક છે. પણ એકબાજી એવા વાંકો થયા, તો તે કાળે જીંદગીનો છેડો લાવી આપઘાત કરવાથી એવા વાંકનો બોલે એમનો એમ રહી જાય છે. પણ જો માણસ તેવા વાંકો માટે ખરાં જીગરથી પસ્તાવો કરી ભલાં કામો કરવાને કોશેશ કરે, તો ખની શકે એવું છે, કે તેવા વાંકોનો ભાર થોડોક ઓછો કરી શકે. ગુનાહના બોલ તો કચડાઈ એકદમ અહુરમજ્દ સનમુખ જઈ ઈનસાફ માટે ઉભું રહેવું, અને થોડો વખત રહીને ગુનાહનો બોલ પસ્તાવાથી અથવા બીજાં ભલાં કામોથી ઓછો કરી ઉભું રહેવું, એમાં કેટલો ફેર ? અલખતે, કેટલાંક દુઃખો આપણી ઉપર વગર વાંકે આવી પડે છે. ધણીક વાર આ પળવારની દુનિયામાં નેક આદમીઓ હેરાન થાય છે અને પુરાઓ માન પામે છે. એવી બાબતોમાં આપણને ભવિષ્યની જીંદગી પર આશા રાખવાની છે, કે જે આ દુનિયામાં ભલાં કામોનો ખડલો નહિ મલશે તો ભવિષ્યમાં

૧. ૫ પેતીઆર અનાઇ અજ ધનામીતો અવર મદ ઉમેદે રસ્તાખીજરા પદશ ખોરુસન્દ હમદારતાંન હોમ.

(પતેત, કરદો ૧).

અર્થ—આહરેમનથી જે તુકસાન અને હલાકી પોહચે, તે બાબે રસ્તાખેજની ઉમેદથી હું સંતોષી થાઉં અને રાજ થાઉં. (એ બાબે જુઓ દાદેરતાને દીતી ખાખ ૫.)

તેનો ખંગ વળી જશે. આ બાબતના સંગ્રામમાં કુદરતની મેસમોના વિચારો ઉપરથી સુખ પડતા કવિ થોમ્સનના આ શબ્દો જાણવાએ છે કે:—

“ઓ દુઃખી થયલા નેક આદમીઓ! ઓ ઉમદા ખવાસનાં થોડા આદમીઓ! જેઓ આ દુનિયામાં જીંદગીના બોજ તળે વગર કચડાવે (હિમ્મતથી) ઉભા છો, તેઓ જરા સખુરી પકડો. તમારી હૃદયોની નજર, જે ફક્ત થોડુંક જ જોઈ શકતી હતી, તેને જે કાંઈ ખુરં દેખાયું હતું, તે હવે વધારે વખત હૈયાતી લોગવતું નથી. શિયાળાનાં તોફાનો હવે જલદીથી પસાર થઈ જશે, અને હૃદય વગરની લાખી વસંત રતુ સઘળે ફરી વળશે.”^૧

દુઃખ વેળા હુરમજ્જદ સાથે વેડવાર:—
જીંદગીમાં સુખ અને દુઃખ લેખાયલાં છે. આપણે સુખ મેળવવાને કોશેશ કરવી પણ તેમાં નિષ્ફળ નિવડીએ તો તે સાહેબ ઉપર વિશ્વાસ રાખવો કે સેવટે સર્વ સારું થશે. એક વખતની નિષ્ફળતા બીજી વખતે ફતેહ લાવશે. આપણા પેગામ્બરની જીંદગીની હકીકત આપણને શિખાડે છે કે આપણે અહુરમજ્જદની

૧ Ye good distrest !

Ye noble few ! who here unbending stand
Beneath life's pressure, bear up a while
And what your bounded view, which only saw
A little part, deemed evil, is no more.

The storms of wintry time will quickly pass
And one unbounded spring will encircle all.

મરજીને તાણે રહેવું. પેગામ્બર જરથોશ્ત જેવા અહુર-
મજ્દના પસંદ કીધેલા પહેલી પંક્તિના માણસ માટે પણ
આ દુનિયાના જીંદગી કાંઈ ગુલાબનું બીજાનું ન હતું.
પેગામ્બર જરથોશ્તના જીંદગી ઉપરથી ધડો લઈ
રથોશ્તીઓ તરીકે આપણે આ દુનિયા માટે, આ
જીંદગી માટે, હમેશા ઉમેદસર્યો વિચાર બાધવાનો છે.
અડચણો અને ગુંચવણોને વખતે અહુરમજ્દ તરફ
તે ગુંચવણોના ખુલાસા માટે જોવું જોઈએ છે.
માણસ જાત એવી વખતે જાણે અહુર-
મજ્દ સાથે વ્યવહાર ચલાવે છે અને અહુરમજ્દ
તેનો ખુલાસો કરે છે. માણસ અને ખુદા વચ્ચેનો
એ સંબંધ, એ વિચાર-વેકવાર અને જવાબ વિદ્વાન
પ્રોફેસર મેક્સમુલર કહી છે તેમ, ધર્મનું મુગ છે.
આપણી “ કેમ ના મજ્દ ” ની જીંદગીમાં લાણુનાર
એવજ વિચારથી જાણે અહુરમજ્દ સાથે વિચાર-
વ્યવહાર ચલાવી સવાલ કરે છે. તે કહે છે કે:—

ઓ અહુરમજ્દ! જ્યારે કોઈ પુરો આદમી કીનાને
માટે મારી તરફ નેંગાહ કરે ત્યારે મને તથા મારા
લાગતા વળગતાઓને, અમારા ઘરના આગશનાં રક્ષણ માટે
અન અમારા મનની શાંતિ માટે, તું સિદ્ધ કર્યો મરદ
આશરો આપશે !

૧. Correspondence and responsiveness.

૨. કેમ ના મજ્દ મરજી પાપ્મ દહાન,

હત મા દ્રેગગ્યા દીરપત અઅન ધૂડે,

અન્યેમ દાહાન આશર્યા મનંધૂડર્યા.

એ સવાલમાંજ તેનો જવાબ સમાધ રહ્યો છે કે “અહુરમઝ્દ સિવાય મુશકેલી વેળા કોઇ આશરો આપનાર નથી.” એવા મજબુત આકીનથીજ લાણુનાર આગળ ચાલતાં કહે છે કે—

“આ મજ્દ ! જેને તું ચાહે છે તેને (મદદ કરવા) માટે બધાં મન સાથે તરોશ યજ્ઞ પહોંચે છે.” એટલે “જેને દાદાર અહુરમઝ્દ ચાહે છે તેને તે પોતાના સરોશ મારફતે મદદ પહોંચાડે છે.”

**અહુરમઝ્દ ઉપરનો વિશ્વાસ મુશકેલી-
ઓના અટકાવનું સાંધન**—યજ્ઞદાનની યાદ જેમ આવી પડેલી મુશકેલીઓને કમી કરવા માટે અગત્યની છે, તેમ મુશકેલીઓને આવી પડતી અટકાવવા માટે પણ અગત્યની છે. તે યાદ મુશકેલીઓ સામે એક ઢાળ જેવી, એક બચાવ જેવી થઇ પડે છે. અહુરમઝ્દ યશ્તમાં કહે છે કે “ જેમ હજારો માણસો એક માણસને બચાવે તેમ આ (અહુરમઝ્દનાં) નામો, અણુદીઠ દર્જ, (નજરે પડતા) ગીલાનના દરવંદ, તથા નુકસાન કરનારા ખુરાઓ, તથા પુર મોહોત-વાળો દરવંદ, જે આહુરેમન, તેની સામે શિખામણ તરીકે તથા પછવાડેથી ટેકો તથા આગળથી બચાવ મીસાલે થઇ પડે છે.” એટલે ત્યારે અહુરમઝ્દની યાદ તરેહવાર મુશકેલી સામે, ઢાળ સમાન, બચાવ થઇ પડે છે. તે

૧ “ અત હોઇ વેદ સઓપો જન્મ મનંધા,
મજ્દા અહાઇ પહાઇ વધી કહાઇ ચીત.”

યાદ, એક વાએજ સમાન, તમેને ખુરા માર્ગથી
દૂર રાખી મુરકેલીઓથી બચાવશે. અહુરમઝ્દા યશ્તમાં
દાદાર જરથોશ્તને કહે છે કે—

“ઓ સ્પીતમાન જરથોશ્ત! આ દુનિયા, જે હાડ-
મંદ છે, તેમાં જે મારાં આ નામેને દિવસે અને રાત્રે
યાદ કરીને ભણે, ઉઠતાં અને બેસતાં, બેસતાં અને
ઉઠતાં, કુસ્તી ખાંધતાં અને કુસ્તી છોડતાં, પોતાની રહે-
વાની જગ્યાથી બહાર નિકળતાં, પોતાના દેશમાંથી
બહાર નિકળતાં, બીજા દેશ તરફ જતાં, મારાં નામેને
યાદ કરે, તે આદર્શીને, તે દિવસે અને તે રાત્રે, ઘાતકી
મનનો એષમ દેવ હેરાન કરે નહિ; નહિ ભોક્તાનાં
હથિયાર કે નહિ ફેંકવાના હથિયાર, નહિ ભાલા કે
નહિ તલવાર, નહિ ગુરજ કે નહિ પથ્થર તેને લાગી
નુકસાન કરે.”

એક લખનાર કહે છે તેમ, “ખુદા ઉપર સંપૂર્ણ
વિશ્વાસ રાખવો તેજ સર્વથી સરસ સેતાયશ છે.”
“ખુદાની પરહેજગારીથી સેતાયશ તે ધણી કરે છે,
કે જે તેને સઘળી પેદાયશોથી ઉપર ગણી માન
આપે છે, જે સઘળા બનાવોમાં તે સાહેબને
જોએ છે અને કબુલ રાખે છે, જે સઘળી
ચીજોમાં તેની મરજી ઉપર વિશ્વાસ રાખી તેને
તાબેદાર રહે છે, અને જે તેની ઉપર જે દુઃખો
આવી પડે તે સખુરીથી ખમે છે, એવા વિચારથી, કે
જે ખુદા કરે છે તે વાજબીજ હોવું જોઈએ. દુઃકમાં

જે જ્યાં પણ ખુદાની મરજી તેને હાથ જાય છે,—
પછી તે દુઃખમાં કે મોતમાં પણ હોય,— ત્યાં ખુશી માથે
જાય છે.” દુઃખમાં પણ ખુશ રહેવું અને ગુણુરી રાખવી,
એ એક પ્રકારે અદુરમજ્જનો આમાર છે અદુરમજ્જ
ઉપર. વિશ્વાસથી દુઃખમાં મનને શાંતિ રહે છે અને એવી
શાંતિથી માણસ જાણે ગુપચુપ રીતે તે અદુરમજ્જની
સેવાયશ કરે છે, કે તે સાહેબે જેથી કાંઈ ફરમાવ્યું
છે તે તેનાં ભક્તોં માટે હશે.

અદુરમજ્જ ઉપરનો વિશ્વાસ આપણને સઘળાં
દુઃખોમાં ટેકવી રાખે છે. દુનિયાની બીજી ચીજોનો
ભરસો નથી. એક વિદ્વાન કહે છે તેમ ખુદા
સિવાય કોઈ પણ ચીજ કાયમ નથી. સઘળું નાપાય-
દાર છે. તે સાહેબજ પાયદાર છે. સઘળું ફેરફાર થશે.
સઘળું ફના થશે. તેજ એકલો કાયમ રહેશે.
“ ખુદા એકજ હમેશ કાયમ છે; તે એકજ
આપણુ તરફ સાર્યો છે; તે એકજ સાર્યો રહી શકે;
તે એકજ આપણે મનથી બધી ચીજો છે; તે એકજ
આપણી સઘળી હાજતો પુરી પડી શકે; તે એકજ
આપણને આપણી સંપૂર્ણતા પર લાવી શકે; તે એકજ
આપણી ગુંચવણુ ભરી પ્રકૃતિને કાંઈ અર્થ આપી શકે;
તે એકજ આપણને નાખત અને યોગ્ય રચના આપી
શકે; તે એકજ આપણને રૂપ આપી શકે, આપણને
સમાવી શકે.”^૧

યુનાની વિદ્વાન પ્લેટો પ્રમાણે એક ભલા માણસ ઉપર ગરીબાઇ, બિમારી વિગેરેનાં, દુઃખ તરીકે ગણનાં, જે સંકટો પડે છે, તે સઘળાં, તેની આ દુનિયાની પાછળી છાંદગીનાં, યા તો ભવિષ્યની છાંદગીના સુખ અર્થે સ્હેલા છે. એક ડાહ્યા પુરુષના આ સખુનો છે કે, “એક માણસ જેણે કદી દુઃખ જોયું નહિ હોય તેના કરતાં વધારે દુઃખી કોઇ ગીજ હોય નહિ.” તે કહે છે કે, “આખાદી એક વહાલી માતાનાં પોતાનાં વહાલાં બચ્ચાં માટેના અત્યંત લાડ સમાન છે કે જે ઘણીક વાર બચ્ચાને બગાડે છે. પણ પુદ્ગતાલાની મેહેર એક ડાહ્યા બાપના જેવી છે, જે ઘણીક વાર પોતાના વહાલા બેટાઓ ઉપર મહેનત, નાઉમેદી અને રંજ નાખે છે, તે એવા વિચારથી કે તેઓ ઘડાય અને મજબુત અને હિમ્મતવાન થાય.” તેના કહેવા પ્રમાણે “પુદ્ગતાલાનાં મનથી વધારે વહાલો એવો કોઇ શબ્દ નથી, કે જેવો તે શબ્દ છે, કે જે દુઃખમાં અને સંકટની વખતે વધારે શ્રેષ્ઠ નિવડે છે. આ દુનિયા એક તપાસની હાલત છે અને દુઃખ જાણે તે હાલતમાં એક માનવંત ઓધ્યો છે, કે જે ઘણા સરસ માણસોને સાંપેલો છે.”

આપણે આપણી સઘળી સરજત એકદમ જોઇ શકતા નથી. આપણે થોડુંકજ જોઇએ છીએ અને તે

કાચમાંથી દેખાય તેમ ઝાંખું છે. અહુરમઝ્દ ભૂત, વર્તમાન અને ભવિષ્ય કાળનું સર્વ એકદમ જોઈ શકે છે. તેથી, આપણું સાફ માનું તે વધારે સારી રીતે જોઈ શકે છે. આપણી નજર ટુંકી છે, આપણું જ્ઞાન ટુંકું છે, માટે આપણે આપણી જીંદગીમાં ખનતા ખનાવો ખરાખર રીતે સમજી શકતા નથી અને તેથી જે રંજ યા સંકત કદાચ આપણાં ભલાં માટે હોય, તેને દુઃખ સમજીએ છીએ. એક ખરાં ધર્મી આદમી પોતાનું ભલું થાય છે ત્યારેજ ખુદા ઉપર વિશ્વાસ રાખે છે, એટલુંજ નહિ, પણ પોતાનું કાંઈ માનું થાય છે, ત્યારે પણ ખુદા ઉપર વિશ્વાસ રાખે છે.

૪. અહુરમઝ્દની પ્રાર્થના કરી મોરાદો
માગવી. તે મોરાદોમાં એક મુખ્ય
મોરાદ તરીકે તેની સોડેથી નેક
હેદાયત માગવી.

અવસ્તા—વીરપ હુમત, વીરપ દુખત, વીરપ કૌશ્લત
અઓધો વર્શત.

અર્થ—સર્વ ભક્ષા વિચારો, સર્વ ભક્ષા વચનો, સર્વ
ભલાં કામો, ખુદીથી ઉત્પન્ન થાયછે.

અહુરમઝ્દ પાસે આપણે પ્રાર્થના કરી જે
મોરાદો માગવી છે, તેમાં મુખ્ય નેક હેદાયત છે.
આપણે ભલા વિચારો વિચારવાને, ભલાં વચનો

બોલવાને, ભલાં કામો કરવાને શક્તિમાન થઈએ, એ માગવું, એ મોટામાં મોટી મોરાદ છે. ધન, દોલત, માન, મરતબો, જન, ફરજાંદ, એ સર્વ માટેની મોરાદો ઉપલી ભલી હેઠાયત માટેની દુઆ આગળ બિશાદ વિનાની છે. નેક હેઠાયત માગવાની આપણી દુઆ બર આવશે, અને આપણે વિચાર, વચન અને કામમાં ભલાં થઈશું, તો ધન, દોલત, માન, મરતબો, પોતાની મેલે, ઘટતાં હશે તો, સાથે આવશે. તેઓ નહિ આવશે તો આપણને દિલાસો રહેશે કે, તે દાદારે તે સર્વ, યા તેમાંનું કાંઈ, આપણાં ભલાં માટે જરૂરનું ધાર્યું નહિ હશે.

આપણું પોતાનું ભલું શામાં સમાયલું છે તે આપણુ બરાબર સમજતા નથી. એ ઉપરથીજ, યુનાની દાનાવ સોક્રેટીસ માટે કહે છે કે તે પોતાના અહુરમજ્દ પાસે દુઆ ગુજારતો ત્યારે અહુરમજ્દ ઉપરજ પોતાને માટે શું ભલું છે તે માટે વિશ્વાસ રાખતો અને કહેતો કે, “ઓ ખુદા ! મારે માટે તું જે ભલું ધારતો હોય તે મને આપ.” ઘણીક વાર માણસ એક ચીજ પોતાનાં ભલાં માટે અગત્યની ધારે છે કે જે અહુરમજ્દની નજરમાં ઉલટીજ હોયછે. એક ધર્મી અને પરહેજગાર યુનાની જમીનદાર માટે કહે છે કે, તેના ખુદાએ તેની પરહેજગારી અને ભલી વર્તણૂકથી ખુશી થઈ તેને કહ્યું કે, “તું ને ગમે તે મારી પાસેથી બહેસ માગ.” જમીનદારે કહ્યું કે “મને

રૂતુ ઉપર કાળુ આપ, કે તેથી હું, મને હરસ્ત લાગે
 તેમ, મારાં ખેતર ઉપર વર્ષાદ, ઠવ, કરાં વિગેરે વર્ષાવી
 મારો પાક હમેશાં સફળ અને ફતેહમંદ કરું.”
 કહેછે કે ખુદાએ તેને તે બક્ષેસ આપી. પેલા
 જમીનદારે પોતાના વિચાર માફક એક ખેતર માટે
 ધાર્યું કે, “અહિં વધાઈની અગત્ય છે.” બીજાં માટે
 ધાર્યું કે, “અહિં બરફની અગત્ય છે.” ત્રીજાં માટે
 ધાર્યું કે, “અહિં તડકું જોઈએ.” એમ ધારી તે ઉપર
 વર્ષાદ, બરફ, તડકો વિગેરે પાડવા લાગ્યો. પણ વર્ષની
 સેવટે જુએછે તો તેનો પાક સામો તે વર્ષે ઓછો ઉતર્યો.
 ત્યારે તેણે પોતાના ખુદાને રૂતુ ઉપરનો કાળુ પાછો
 સોંપ્યો, એવું કહીને કે, “આપણુ માણસ માટે ભલું
 ભુંડું શું છે તે, તે સાહેબજ પીછાની શકેછે.” માટે
 આપણને તે દાદાર પાસે મોરાદ તરીકે નેક હેદાયત
 માગવામાંજ ઘણું લાભ છે. આપણે કોઈ ચોક્કસ ચીજ
 માટે મોરાદ માગી હોય, અને તે માટેની કોશેશ પણ
 કરી હોય, અને તે આપણને નહિ મલે, તો આપણે
 મોટાં મનથી સમજવાનું છે કે આપણાં ભલાં કાજે યા
 આપણી આબુખાબુનાંઓનાં ભલાં કાજે, તે ચીજની
 બજશેસ, તે વખતે, કાયદાકારક નહિ હશે તેથી
 અહુરમઝ્દે તે આપી નથી.

૫. અહુરમઝ્દ આગળ પશ્ચાતાપ કરી ગુનાહની મારી માંગવી

યેજી થવા દિધ્વએષ, યેજી મનંડહ, યેજી વચંડહ, યેજી શક્યએથન, યેજી જએષ, યેજી અજએષ આ તે અંડહે ક્રય સ્તુયે નીતે વએધયેમિ યેજી તે અંડહે અવા ઉરએધ યત યસ્નહેય વઘહેય.

(યજ્ઞસ્ને, હા ૧ ક. ૨૧)

અર્થ—(એ અહુરમઝ્દ !) જો (મારા) વિચારથી, જો મારાં વચનથી, જો મારાં કામથી, શું જાણ કે અજાણ, મેં તુને નારાજ કર્યો હોય, તો તે માટે, અથવા તારી આરાધના સ્તુતિમાં કાંઈ ખામી કીધી હોય, તો તે માટે, (દરગુજર ચાહી) તારી સ્તુતિ કરું છું અને તુને આરાધું છું.

આપણુ માણસ જાતની આપણા અહુરમઝ્દ તરફ શું કરજો છે, તે બાબે આ પ્રકરણમાં આપણે વિચાર કર્યો છે. આપણી આજ્ઞાબાબુનાંઓની તરફ, અને આપણુ પોતા તરફ આપણી શું કરજો છે તે બાબે હવે પછીનાં પ્રકરણોમાં આપણે વિચાર કરીશું. હવે એ કરજો બજા લાવવાનું કામ, જે, સામતી રીતે, ખુદ અહુરમઝ્દ તરફની કરજ ગણાય, તે કામના સંબંધમાં આપણાથી કાંઈ ભુલો થઈ હોય, કાંઈ ખોટું થયું હોય, કાંઈ ગફલતી થઈ હોય, તો તે બાબે મારી ચાહવાની બાબત માટે આપણે વિચાર કર્યે.

કરજો બજા લાવવી, એ, સુખનું એક સાધન

છે, એક સુખનો માર્ગ છે. માટે કાંઈ નહિ તો એ સુખ પ્રાપ્ત કરવા માટે, આવી બુલોનો, આવી ગફલતીનો વિચાર કરી પસ્તાવો કરવો જરૂરનો છે, સખબ કે તેમ કરવાથી આપણને ફરજ બનાવવાનો ખ્યાલ આવવાનો સંભવ રહે છે. આપણુ માણસ જાતે હમેશાં પ્રશ્નાતાપની હાલતમાં રહેવું. રખેને આપણાથી કાંઈ 'ખોટું' થાય અને તેથી અહુરમઝદ દલગીર થાય, એમ તેનાથી ડરતા રહેવું, એ ઘણું વાજબી છે. એક ચીનાઈ કહેવત છે કે “પસ્તાવો એ નેકીના માર્ગ પર ચાલવાનો શુભ રસ્તો છે.” એક યુનાની વિદ્વાનના આ શબ્દો છે કે “ગુનાહનું જ્ઞાન એ મુક્તિની શરૂઆત છે.” આપણી બંદગીઓમાં એ સખબે પસ્તાવાને ઘણી અગત આપી છે. આપણી દરેક બંદગીની શરૂઆતમાં નાની જેવી પસ્તાવાની બંદગી છે. આપણે દિવસમાં કેટલીક જરૂરી વેળા, આપણા નેઆગાંનોનાં કર્મોના પ્રમાણે, હાથ મ્હોંડું ધોઈ કુસ્તી છોડીને ફરીથી બાંધતાં “અહુરમઝદ ખુદાએ” તું જે ભણતર ભણિએ છિએ, તેમાં પણ એ પસ્તાવાની બંદગીનો ભાગ છે. ગુનાહ માટે પસ્તાવો કરવાનાં કામને આપણામાં પતેત કહે છે.

બંદગીથી પસ્તાવો—ગુનાહનો પસ્તાવો જે રીતે થઈ શકે છે. ૧ મનસ્વી ગવશનીથી, યાને વિચાર

૧. The knowledge of sin is the beginning of salvation.

વચનથી; (૨); અને બીજો કુનરનીથી ચાને કાઢોથી. બીજા શબ્દોમાં બોલિએ તો, (૧) બંદગીથી અને (૨) ભલાં કાઢોથી. પેહેલી રીતનો, એટલે બંદગી મારફતે થતા પસ્તાવાનો આપણે વિચાર કર્યો.

પેહેલાં તો આપણે બંદગી કર્યો છિએ તે શા કાજે ? તે આ કાજે કે, તે દાદારની મેહેર માટે ઉપકાર માનિએ, તે દાદારની આપણાં ઉપર વધુ મેહેર માગિએ, તેની ચારી માગિએ, આપણી મોરાદો બર આવે એવી દુઆ ચાહિએ. પણ એ બંદગી, એ દુઆ કદી બર ન આવે, સિવાય કે તેમાં પસ્તાવો સમાયલો હોય. તમો એક મિત્ર યા વડા પાસે, કે કોઇ બીજા પાસે મેહેરબાની માગવા જાઓ, ત્યારે જો તમોએ તેની સામે કાંઈ વાંક કર્યો હોય, તો અલબત્તે તમો તેની આગળ જઈ શકો નહિ, અને જાઓ તો પેહેલે તમારી જુલની માપી માઓ. તે જ્યારે તમારાથી નારાજ થયો હોય ત્યારે જો તેનાથી દરગુજર ચાહવા વિના તમો તેના પાસે બીજી મેહેરબાનીઓ માગો, તો તે મલ્લે નહિ. એજ નિયમ ત્યારે બંદગીમાં પણ સમાયલો હોવો જોઈએ, અને આપણી જરથોશ્તી બંદગીઓમાં તો ખરેખર તેમજ છે. કોઇ પણ નીઆએશ કે યશ્ત તમો જાણો, તેમાં શરૂઆતમાં “પ નામે યશ્દાન” થી શરૂ થતા ભાગમાં એક નાની જેવી પતેત છે. પસ્તાવાના શબ્દો પછી, નીઆએશ યા યશ્તનું ખાસ જણતર શરૂ થાય છે.

પસ્તાવાની પ્રાર્થનાના પ્રકારો—અહુરમઝદ પાસે આપણે જે પ્રાર્થના કરી માપ્રી માગવી જોઈએ તે પ્રાર્થના ચાર પ્રકારની હોવી જોઈએ.

૧. પેહલુ તો આપણે ખુલ્લે દીલથી અહુરમઝદ આગળ આપણી તકસીરો કબુલ કરી દેવી જોઈએ.

૨. તકસીર માટે દરગુજર ચાહવાની પ્રાર્થના માટેનો ખીજો પ્રકાર દલગીરી છે. તે, ખુદ જેને આપણે પસ્તાવો કહીએ, તે છે, એટલે તકસીર કબુલ કરી અહુરમઝદ હજુર તે માટે દલગીરી દેખાડી, તે માટે માપ્રી ચાહવી. આપણી પતેતના “અઓવાદ વેરેજ્યા... આવાયશ્તે ગર્જદન ઓએમ ન ગર્જદ” એટલે “તાએદારીની વત્તાલુકથી (જે તકસીરો) ગમગીનીથી જાહેર કરવી જોઈતી હતી તે નહિ જાહેર કીધી,” એ શબ્દોમાં એ દલગીરીનો અંશ સમાયેલો છે.

૩. ગુનાહના પસ્તાવા માટેની ખંદગાનો ત્રીજો પ્રકાર ભવિષ્ય માટે કબુલાત છે. અહુરમઝદ હજુર ગુનાહો કબુલવા, એટલુંજ નહિ, તે માટે દલગીરી જાહેર કરવી, એટલુંજ નહિ, પણ તે માટે કબુલાત આપવી જોઈએ, કે “હવેથી હું તે ગુનાહ ફરીથી કરીશ નહિ.” એવી કબુલાત વિનાની પતેત, એવી કબુલાત વિનાનો પસ્તાવો ફાકટ છે. તે ખહારનો પસ્તાવો, શબ્દનો પસ્તાવો ગણાય, જરાં જીગરનો ન ગણાય. માટે પસ્તાવામાં એ મુખ્ય તત્વ—ફરીથી તે ગુનાહ નહિ કરવાની કબુલાતનું તત્વ—જરૂરનું છે.

૪. પસ્તાવાની પ્રાર્થનાનો ચોથો પ્રકાર તે સાહેબ પાસે દુઆ માગવાનો છે, તે સાહેબ પાસે બખ્શેશ માગવાનો છે—બખ્શેશ નહિ દોલત કે દરજ્જાની, નહિ જન કે ફરજાંદની, પણ બખ્શેશ ભલી તોફીએતની. ભલી તોફીએત માટેની એ બખ્શેશ કાળેની દુઆ નીચલા પ્રકારની હોવી જોઈએ:

“ઓ અહુરમઝ્દા ! તું મને નેક તોફીએત બખ્શ, કે જે ગુનાહો મારાથી થયા છે, તે ગુનાહોથી હવે દૂર રહેવાને હું શક્તિવાન થાઉં. તે ગુનાહના ડાઘો ફીટાડી નાખવાને હું શક્તિવાન થાઉં. તે ગુનાહના ડાઘો બુસાડી નાખવાને હું શક્તિવાન થાઉં, તે કાળે હું ભલાં કામો કરવાને શક્તિવાન થાઉં.”

પ્રકરણ બીજું.

આજીબાજીનાંઓ તરફની ફરજો.

“આસપાસની દુનિયા તરફની ફરજો યાને
પોતીકાં તરફની ફરજો (જેવાં કે ઉસ્તાદ,
ધર્મગુરૂ, માબાપ, ફરજદ, સગાંવાહલાં)
અને બીજાંઓ તરફની ફરજો;
પરમાર્થ, હુમદીન, પડોશી, હમ-
શેહરી, સ્વદેશો, પરદેશી વિગેરે;
ઉદ્યોગી પેદાયશો તરફ, જેવાં કે
ગોસપદો, વનસ્પતિ, જમીન,
પાણી, આતશ, હુશ
વિગેરે તરફની ફરજો

અને

નુકસાનકારક પેદાયશોને તોડવી અને તેઓનો
નાશ કરવો, દાખલા તરીકે ચોર, લુટારા,
હુશમખોરો; જીઆનગાર જાનવરો,
વિગેરેનો નાશ.”

અવસ્તા—નિવએધયેમિ હંકારયેમિ. આઓંધ્રહાંમ અ-
સંધ્રહાંમય, પોધથનાંમય. ગઓયઓધતિનાંમય, મએથન-
નાંમય, અવો-ખરેનનાંમય, અપાંમય, જ્રેમાંમય ઉર્વરનાંમય,

અંધહાઓરય જેમો, અવંધહય અખો, વાતહેય અપઓનો, રત્રાંમ, માઓંધહો, દૂરો, અનધનાંમ રઓયંધહાંમ ખધાતનાંમ, વીરપનાંમય રપેન્તહે મધન્યેઉશ દામનાંમ, અપઓનાંમ, અપઓનિનાંમય અપહે રથવાંમ. (હા ૧. ૩. ૧૬.)

અર્થ—હું (અહુરમઝદની નીચલી પેદાપશેને) આરાધું છું અને યાદ કરું છું: આ જગ્યાઓ, શેહરો, ખેતરો, મકાનો, પાણીના બંડારો, પાણીઓ, જમીનો, ઝાડપાનો, આ પૃથ્વી, તે આસ્માન, ખાલેસ પવન, સેતારા, ચંદ્ર, યોશેદ, કુદરતી અક્ષર રોશની, રપેનામીનોની તમામ પેદાયશ્ચ, અશો મરદો અને અશો સ્ત્રીઓ, જેઓ અશોષના સરદારો (હોય).

યજ્ઞનેમાં શરૂઆતમાં અહુરમઝદને યાદ કરી તેની પછી ઉપલા ફરમામાં અહુરમઝદની કુલ કુદરતને આરાધી છે અને યાદ કરી છે. આપણે જ્યારે આબુખાબુનાંઓ તરફની ફરજ માટે બોલ્યે છીએ ત્યારે “આબુખાબુનાં” શબ્દમાં કુલ કુદરત—શું જીવવાળી કે નિર્જીવ, અને જીવવાળીમાં શું માણસ કે ઝાડપાન—સમાઈ જાય છે. “ચાર દિશાનો નમસ્કાર” નામની “નેમો આઓંધહાંમ”વાળી આપણી બંદગીમાં પણ ઉપર મુજબ કુલ કુદરતને યાદ કરી તેના તરફ નેમાજ જાહેર કરી છે. આપણે આગળ જોયું કે આપણાં “નેમો” એટલે નેમાજ શબ્દમાં ફરજનો ખ્યાલ સમાયલો છે. ત્યારે અહુરમઝદની કુલ કુદરત તરફ આપણુ સર્વ,

કોઈ ફરજથી બંધાયલાં છિએ. એટલા માટે યજ્ઞનેના એક હામાં કુદરતની સર્વ પેદાયશે તરફ નેમાજ જાહેર કરી આગલ ચાલતાં, તેજ હા માં, તેઓ તરફની ફરજ બળ લાવવામાં કાંઈ કસૂર થઈ હોય તો તેની તકસીર માટે દરગુજર ચાહવામાં આવે છે.

આપણી આનુબાનુતાંઓ તરફની આપણી ફરજો.

આપણી આનુબાનુતાંઓ તરફની આપણી ફરજો બાબે પશ્ચોત્તરવાળી ચોપડીમાં આપણે થોડું ઘણું શિખ્યા છિએ. ત્યાં આપણે એ ફરજોનો નીચલા ભાગોમાં વિચાર કર્યો હતો.

I. આપણાં માણસ ભાઈબંધો તરફની ફરજો.

II. બીજાં જનદાર પ્રાણીઓ તરફની ફરજો.

III બીજી કુલે પેદાયશ તરફની ફરજો.

આપણે આનુબાનુતાંઓ તરફની આપણી ફરજોનો એ ત્રણ ભાગમાં વિચાર કરીશું.

I.

માણસ ભાઈબંધો તરફની ફરજો.

પાશ્વંદ—અંદર પેદ, માદ, ખોહ, ખેરાં, જન, ફરજંદ, શાએ, સાલાર, ખેશ નક્કીક, હમ ગેહાનીઆંન, હમખાસ્તગાંન,

હમસાએગાંન, હમશેહરીઆંન, ૫ ઇર્માનીઆં, જરત ૫ હર અદા-
દીઅ ચુન મન અંદર ગુનાહગાર ખુદ એસ્તેદ હોમ, અજ આન
ગુનાહ.....ઓખે અવાખ્શ...(પતેત કદો ૪).

અર્થ—મારા પિતા, માતા, બેહેન, ભાઈ, ધણીઆણી,
ફરજાંદ, (અથવા સ્ત્રી જાણુતી હોય તો) મારા ખાવીંદ સરદાર,
સગાંવાહલાં, નજદીકનાંઓ, એકજ જગ્યાએ રહેનારાંઓ,
(યાને ભરભાડુતો) ભાગ્યાઓ, પડોશીઓ, હમશેહરીઓ,
હાથ નીચેનાઓ સાથે કાંઈ પણ ગેરમુનાસેજ (અદાદીઅ)
રિતે વર્તવાથી હું ગુનાહગાર થયો હોઉ તો.....તે માટે હું
પસ્તાવો કરું છું.

**જરથોશ્તી દીનગું ફર્માન, કે મનુષ્ય
ભાઈબંધોનું ભલું કરવું.**—હાલના સુધારાના અને
વધારાના જમાનામાં ધર્મની નેમ ખુદલી રીતે અને
વાજબી રીતે આ ગણુવામાં આવે છે કે “ આપણે આપણાં
મનુષ્ય ભાઈબંધોનાં સુખનો વધારો કરવો.”^૧ જુદા
જુદા ફિલસુફો અને મહાન પુરૂષો દીન યા
ધર્મની મતલબ તરેહવાર આપે છે, અને તે તરેહવાર
રિતે સમજાવે છે. આપણા મહાન પેગામ્બરે એવા
ખુલાંદ અને બોહોળા પાયા ઉપર તે મતલબ સમજાવી
છે અને તેનાં સિધ્ધાંતો રચ્યાં છે, કે તેવી તરેહવાર
મતલબો અને તરેહવાર રિતો તેની દીન પોતાનાં પેટાંમાં
સમાવે છે. તે મહાપ્રતાપી નરે દીર્ઘદ્રષ્ટિથી પોતાનાં

૧. આ નેમ ‘ હ્યુમેનીટરીએનીઝમ ’ (Humanitarianism)
ને નામે ઓળખાય છે.

ફરમાનો એવા છુટા વિચારથી અને મનુષ્ય જાતના સુધારા, વધારા અને કાયદાની નેમથી રચ્યાં છે, કે તે ફરમાનો તરેહવાર મતલબો પોતામાં સમાવે છે.

જરથોશ્ટી ધર્મ ખાસ ફરમાન આપે છે કે, જો તમારે ધર્મી થવું હોય, તો તેનો એક માર્ગ, અને તે મુખ્ય માર્ગ, આ છે કે, તમારા મનુષ્ય ભાઈબંધોનું, તમારી શક્તિ પ્રમાણે, ભલું કરો. અહુરમઝ્દની સેવા કરવાનો એક મુખ્ય માર્ગ આ છે, કે તેનાં માણસ જાતને સાદ્ય થવું. આપણી પતેતમાં “અજ હમોઈન હર-આઈન શુનાહ” નામનો જે કહેા છે, તેમાં આપણે સર્વોપરી અમેશાસ્પંદ, અહુરમઝ્દના સંબંધમાં ભણ્યે છીએ કે :—

“ઓએમ અંદર અહુરમઝ્દ મર્દુમ મર્દુમ સર્દગાન જસ્ત પ પતેત હોમ.” એટલે “અહુરમઝ્દ, તેનાં માણસો, અને તેનાં સઘળી કીસમનાં માણસો સાથે (જે શુનાહ થયા હોય), તેથી પતેત કરી હું પરો-માન થાઉં છું.”

એ ફકરા ઉપરથી ત્યારે આપણે જોઈએ છીએ, કે જો આપણે અહુરમઝ્દને ખુશી કરી દીનદાર થવું હોય, તો તેણે પેદા કરેલાં આપણાં મનુષ્ય ભાઈ-બંધોનાં ભલાંમાં ભાગ લેવો. આપણે જો અહુરમઝ્દ તરફ શુનાહ કરી તેને નાખુશ નહિ કરવો હોય, તો તેનાં પેદા કરેલાં આપણાં માણસ ભાઈબંધો તરફ કંઈ શુનાહ

ન કરવો, એટલે તેઓ તરફ બેઠરકારી નહિ બતાવવી, અને તેઓ તરફની આપણી ફરજ નહિ બુલવી. એ તે ખરી દીનદારી.

માણસ ભાઈબંધો તરફની ફરજોના વિભાગો.

આપણી આબુખાબુનાંઓ તરફની આપણી ફરજોના ઉપલા ત્રણ ભાગોમાંથી પેહેલા ભાગનો, યાને આપણાં માણસ ભાઈબંધો તરફની આપણી ફરજોનો વિચાર આપણે નીચલા વિભાગો પ્રમાણે કરીશું.

૧. ઘર માહેલાંઓ તરફની, યાને આપણાં પોતી-કાંઓ તરફની, આપણી ફરજો.

૨. ઘર બાહરનાંઓ તરફની, યાને પોતીકાં સિવાય બીજાંઓ તરફની ફરજો. એ ફરજો “મંડળી તરફની ફરજો” નાં સામાન્ય નામ હેથળ આવી શકે.

પેહેલે ઘર માહેલાંઓ તરફની ફરજોનો આપણે નીચલે અનુક્રમે વિચાર કરીશું:—

(૧.) માબાપો. તેઓ તરફ ફરજ દોની અને ફરજ દો તરફ તેઓની ફરજ.

(૨.) ભાઈ બેહનો. તેઓ તરફની ફરજ.

(૩.) ધણી અને ધણીઆણી. તેઓની એકમેક તરફની ફરજ.

(૪.) નજદીકનાં ખેશીઓ તરફની ફરજ.

૧ ઘર માહેલાંઓ તરફની યાને આપણું
પોતીકાંઓ તરફની ફરજ.

(૧.) માળાપ અને ફરજ'દોની એકમેક
તરફની ફરજ.

“અવલ ખીશ બઅદ દર્વીશ,” એટલે “પેહેલે
પોતાનાં, પછી ગરીબો,” એ કેહેવત મુજબ, આપણું
માણસ લાઈબ'ધોમાં અલબત્તે આપણું પોતાનાં
ખેશીઓ, આપણું પેહેલું ધ્યાન ખેંચે છે. વળી ખેશી-
ઓમાં પેહેલું ધ્યાન માળાપ ખેંચે છે, માટે માળાપ
તરફની ફરજનો આપણે પેહેલે વિચાર કર્યો. (ક) આપણે
માળાપ તરફની ફરજ'દોની ફરજોનો વિચાર કરીશું,
એટલુંજ નહિ પણ (ખ) માળાપોની ફરજ'દો તરફની
ફરજોનો પણ વિચાર કરીશું.

(ક) માળાપ તરફ ફરજ'દોની ફરજ.

પ્રશ્નોત્તરની ચોપડીમાં આપણે શિખી ગયાં છીએ
તેમ, માળાપ તરફની ફરજોમાં મુખ્ય નીચલી છે:—

૧. તેઓએ આપણને પ્યાર અને મોહાબતથી
ઉધાર્યાં, માટે આપણે તેઓ તરફ હમેશાં
મમ્તાથી વર્તવું.

૨. આપણે તેઓને માન આપવું.

૩. જ્યારે આપણે નાનાં બચ્ચાં હતાં ત્યારે તેઓએ

આપણને પાઠ્યાં અને ઉધાર્યાં, તેથી આપણ કરજ'દોએ તેઓનો આભાર માનવો, તેઓના હુકમો માનવા, તથા તેઓ છુટાપામાં નાતવાન થાય ત્યારે તેઓને પાળવાં, તેઓની પરવર્શી કરવી, તેઓની સેવા કરવી.

૧. માઆપ તરફ કરજ'દોની પેહુલી કરજ :
તેઓ તરફ મન્તા દેખાડવી, તેઓને
દુઃખ નહિ દેવું.

અવરતા—મા આગરયોષશ જરથુશ્ત્ર । મા પોઉર-
શરપેમ મા દુધધુમ મા અએધપધતિશ.

(હાદોખત નુસ્કમાંથી ઉતારો, સદ્દર બાબ ૪૦ ફ. ૪)^૧

અર્થ—ઓ જરથોશ્ત્ર । (તારા બાપ) પોઉરશરપને (તારી મા) દોગધોને (અને તારા) ઉરતાદને દુઃખ દેતો ના.

પેગામ્બર જરથોશ્ત્રની મારફતે અહુરમઝ્દા આપણ સર્વ માણસ જાતને શિખામણુ દે છે કે, આપણે આપણાં માતપિતાને હરગેજ દુઃખી કરવાં નહિ. સદ્દર કેતાબમાં કહે છે કે, એકબાગી તમોને તમારાં માતપિતાથી દુઃખી યા રંજીદા થવાનો સબબ પણ મળ્યો હોય, તોપણ તમોએ તેઓ તરફ બીઅદમ થવું નહિ અને તેઓનું દિલ દુખાય એવા સામા જવાબ કરવા નહિ. આશીર્વાદમાં પરણતાં જોડાંને આજ મતલબે, ખાસ કરી માતાના સંબંધમાં, શિખામણુ

૧. એરવદ બમનજી ન. ધાભરની ફારસી સદ્દર પા. ૩૧.

દેવામાં આવે છે કે “કેાઈથી રીતે માયને દુખ દેતા ના.”^૧

માળાપ નારાજ તો અહુરમઝ્દ નારાજ—વળી સદ્દર કેતાબમાં કહે છે કે, આપણાં માળાપ આપણાંથી રાજી રહે તો આપણો અહુરમઝ્દ પણ તેથી રાજી રહે. જ્યારે પણ આપણાંથી આપણાં માતપિતા નારાજ થાય છે ત્યારે ખુદ અહુરમઝ્દ પોતે આપણાંથી નારાજ થાય છે. જો એક ઘણી પોતાનાં માતપિતાને સંતોષ નહિ આપે, અને તેઓને પોતાના વિચાર, વચન અને કામથી ખુશી નહિ રાખે, તો તે અહુરમઝ્દને પણ ખુશી રાખી શકે નહિ. માળાપને રાજી રાખવા વિનાની તેની બંદગી યા ધર્મક્રિયા અહુરમઝ્દને અને તેની મીનોઈ શક્તિઓને કબુલ રહે નહિ.

વળી ઉપલો સદ્દર કેતાબનો લખનાર વધુ કહે છે કે, એક વક્ષાદાર ફરજાંદની ફરજ છે કે, તેણે દર રોજ ત્રણ વખત માળાપ આગળ અદબ વાળી ઉભું રહેવું અને તેઓને પુછવું કે “તમારી શી મોરાદો છે ? (તે કહે, કે) હું તે પ્રમાણે વિચારું, બોલું અને કરું.” એટલે કે એક વક્ષાદાર ફરજાંદે માળાપને વારે ઘડીએ પુછવું કે, તેઓની કાંઈ હાજતો હોય તો, તે, તે બર લાવે.

“સદ્દરે બેહેરે તવીલ”નો લખનાર આ શિખા-મણુ ઉપર શરેહરૂપી વધારો કરી શિખામણુ કે છે કે, “ઓ અબ્જ મરહ! એ ત્રણ (મા, બાપ અને ઉસ્તાદ) જનાઓને નાખોશ તથા આબેરહે રાખવાથી બંધે જેહાનમાં તમામ ભુંડો લાલ હાંસલ થાય છે. વળી જેવી ખુરાઈ તથા બેઅદબી તું પોતાનાં માબાપ તથા ઉસ્તાદો સંગાથે કરવી રાખે છે અને તે સર્વ કીધેલું તારાં કરજ’દો જોયા કરે છે, તેવુંજ વળી તારી સાથે તે તારાં કરજ’દો પણ ચાલવું રાખશે. તેથી બેહ જેહાનમાં એ વાતથી તુંને મોટી નુકસાની છે.”^૧

૨. બચ્ચાંની માબાપ તરફની બીજી કરજ: તેઓની કર્મોનખરદારી, તેઓને માન આપવું.

પાજ’દ:—કર્મોન ખર્દાર બેહ અંદર પેહ વ માહ, એ કે પેહ વ માહ ન ખુશતુહ બેહ હરજેજ બેહેસ્ત ન વીનીહ (“બનામે મજહ” નામની બંદગી.^૧)

અર્થ—બાપ અને મા તરફ કર્મોનખરદાર થા, સખબ કે તારાં બાપ અને મા તારાથી ખુશાલ મશે નહિ તો તું હરજેજ બેહેસ્ત જોશે નહિ.

પોતાનાં માબાપને અથવા કુટુંબના વડાને માન

૧. હરવુર નમારપણ મીનોચેહેરજનો તરજુમો, પા. ૨૩૨.

૨. બો. બેહલજ કે. આદીયાંની “ પાજ’દ તેક્કસ ” પા.

આપણું, એ એક ઉત્તમ ઇરાની સદગુણ ગણાતો. યજ્ઞસ્નેમાં જે તાબેદારી માટે બોલવામાં આવે છે, કે “ આ ઘરમાં તાબેદારી નાકર્મનીને મારે, ” તે તાબેદારી એક કુટુંબના વડા તરફ તે કુટુંબના બચ્ચાંઓની તાબેદારીથી શરૂ થાય છે. એ શબ્દોથી ભણનાર હુઆ ગુબરે છે કે, તે મકાનમાં સર્વ નાનાં મોટાં, કુટુંબના વડા તરફ તાબેદારીથી વર્તે, કે જેથી સુલેહસંપન્ન અને સુખચેન જળવાઈ રહે.

એક ઇરાની બચ્ચાં અને તેનાં માતૃપિતાં વચ્ચે અરસપરસની ફરજ આ હતી કે, માતૃપિતાએ બચ્ચાંને પાળી પોષી એવી રીતની ઘટતી કેળવણી આપવી કે તે બચ્ચું મંડળિનું એક ભલું સલાસદ નિવડે; અને બચ્ચાંઓએ પોતાનાં માતૃપિતાના ઘટતા હુકમો એવી રીતે માથે ચઢાવવા, કે તેથી માતૃપિતા ખુશ થાય. માઆય તરફની તાબેદારી એ એક ઉત્તમ ઇરાની સદગુણ હતો. દીનકર્દમાં કહે છે કે “ફરજ્-દની ફરજ પોતાના બાપની તરફ તાબેદારી અને નમનતાઈથી રહીને, બાપનો ખ્યાર મેળવવાની તથા તેને ખુશ રાખવાની છે.”^૧ આદર્બાદ મારેસ્પંદ પોતાનાં ફરજ્-દને શિખામણ દે છે કે “તારા બાપ અને માનો ઉર રાખનાર, તેઓનો હુકમ સાંભળનાર, અને તેઓનો કર્મનખરદાર થજે, ઝરણ કે એક શબ્દ માઆયની છંદગી સુધી એક સિંહનાં જેવો છે કે જે જંગલમાં કશાંથી બીહતો નથી.”^૨ એટલુંજ નહિ, પણ વળી

૧. ફરતુર પેશોવનની દીનકર્દ, વા. ૪, પા. ૨૫૦, બામત ૧૭૦.

૨. પંદનામું, ૬ ૬૦.

આદર્શોદ પોતાનાં ફરજાંદને વધુ એ કહે છે કે, “જે માણસથી તેનાં માળાપ આબુદે અને નાખુશ થયલાં હોય, તેની સાથે તું કોઈ કામમાં શરીક (હમકાર) ના થતો.”^૧ જે બચ્ચાંઓ પોતાનાં માળાપને કાંઈ દુઃખ દેતાં અને તેઓ પાસે પોતાની નહારી ચાલ માટે પસ્તાવો નહિ કરતાં અને માફ નહિ માગતાં, તેઓ અત્યંત ગુનેહગાર ગણાતાં.^૨

૩. માળાપ તરફ ત્રીજી ફરજ : તેઓની બરદાશત કરવી.

અવસ્તા—જઈધ્યામિ..... ક્રમન્તીમ્ય ખાપરાંમ ચે'ધ્હાએ: પએઉરશ્ય બેરેજ્યાન (અર્દવીસૂર નીઆએશ, 'હાતાંમ્ય' ના હા સાથે. યજ્ઞને હા ૬૫ ક. ૧૧.)

અર્થ—હું બદાસ્ત કરનારું ફરજાંદ માણું છું કે જેને ધણાઓ આશીર્વાદ દિએ.

અવસ્તા—હાયાઓ મે.....તુથુષાંમ આરનાંમ ક્રમન્તીમ.....આંજો ખૂજમ, હવારમ, યા મે ક્રાધયાત ન્માનેમ્ય (આતશ નીઆએશ. યજ્ઞને, હા ૬૨, ક. ૪—૫.)

અર્થ—મને બદાસ્ત કરનારું જાતિ અક્ષત્રવાળું, તંગીમાંથી છોડવનારું, બાહાદુર ફરજાંદ આપ, કે જે મારાં ધરને આબાદ કરે.

એક જરથોશ્તી માતપિતા, આ શબ્દોમાં આવાં અર્દવીસૂર અને આતશ સનમુખ ઉભાં રહી, અહુરમઝ્દ પાસે એવાં ફરજાંદો માંગે છે, કે જેઓ તેઓની બદાસ્ત

૧. પંદનામું, ક. ૯૪.

૨. અર્દાએવીરાધ નામું, બાબ ૬૫.

કરે, તેઓને તાંગીમાંથી મોકળાં રાખે, અને કુટુંબને સુખી રાખે. ત્યારે ફરજ'દોની ફરજ છે કે, જે માળાપોએ આ મુજબ દુઆ ગુજરી કપ્પી ખેંચી તેઓને ઉધાર્યાં, તેઓની ઘડપણમાં બદાશત કરવી, તેઓને પાળવાં, તેઓની પર્વરશ કરવી.

માળાપ તરફ ઉપકાર—આપણે ઉમ્મરે પુગેલાં હોઈએ છીએ ત્યારે જે કોઈ આપણને ચારી દેછે, મદદ કરેછે, યા આપણને પોતાને ત્યાં નોકરી યા ધંધા રોજગાર સોપી ગુજરાનનું સાધન મેલવી આપેછે, તો આપણે તેના તરફ જે જાતની ફરજથી બંધાઈએ છીએ: (૧) તાબેદારી અને (૨) ઉપકાર. ત્યારે આપણાં માળાપ, જેઓએ આપણા બચપણમાં આપણને ચારી દીધેલી, આપણને મદદ કરેલી, આપણું ગુજરાન કરેલું, અને આપણને કેળવણી આપી આપણી રાટી પેદા કરતાં કરેલાં, તેઓ તરફ આપણુ તાબેદારી અને ઉપકારની ફરજેથી કેટલાં વધુ બંધાયેલાં છીએ ? ઉપકારનો સદગુણ સર્વથી ઉત્તમ છે. તે સદગુણ આપણે આ દુન્યામાં કોઈ તરફ વધુ દેખાડવો હોય, તો તે આપણા માળાપ તરફ છે.

જવાનીમાં માળાપની તાબેદારી તે જૂઠ્ઠીમાં બાગ્યશાલા થવાની નિશાની—દરેક બચ્ચાંએ યાદ રાખવું જોઈએ, કે એક દહાડો આવશે કે જ્યારે તે મા યા બાપ થશે. માટે, જે તે બચ્ચાં તરીકે, યા જવાનીમાં, પોતાનાં માળાપ તરફ ખીદરકર

થશે, તેઓના બુઢાપામાં તેઓને મદદ નહિ કરશે, તો તેનાં મોટપણમાં, તેના બુઢાપામાં, તેના બુરા હાલ થશે. તમારાં માળાપ તરફનું એહેસાંન તમે બુઢશે તો તમે મોટાં થશે ત્યારે તમારાં બચ્ચાંઓથી એહેસાંનની કેમ આશા રાખી શકશે? તમારી જવાનીમાં તમે તમારાં જઈક માળાપને માન આપશે, તેઓના હોકમે બળ લાવશે, તેઓની બદાશન કરશે, તેઓને પાળશે, તો તમારાં નાનાં બચ્ચાં તમેને તેમ કરતાં જોઇ પોતે તેવું કરવાને શિખશે અને મોટાં થતાં તમારી જઈપ્રીમાં તમારા તરફ તેવીજ રીતે વર્તશે. આપણી પતેતમાં આબુબાબુનાંઓ તરફની ફરજો નહિ બળ લવાઇ હોય તો તે માટે “અંદર પેદ માદ” ના કર્દામાં પસ્તાવો જાહેર કરવામાં આવેછે. તેમાં પેહેલો પસ્તાવો માળાપ તરફની ફરજો નહિ બળ લાવવા માટે છે.

માળાપની દુઆ—તમે માળાપને માન આપશે, તેઓની જીંદગીના છેડા સુધી તેઓને ચાહશે, તો તેઓ તમારા તરફની બલી લાગણી સાથે, તમારી તરફના ચાહ અને મોહબત સાથે, પોતાની આ જોહાનની સફર તમામ કરીને ખીજી જોહાનમાં કુચ કરશે. ત્યાંથી પણ તેઓ અહુરમજ્દની હજુર તમે ફરજાંદોના હકમાં મોહબત અને દુઆના પેગામે પોંહોચાડશે. આપણામાં ધાર્મિક દેવાજ છે કે, માળાપનાં મરણને ઢિવસે બાજની ક્રિયાથી તેઓની ચાહ કરવી.

જે ફરજ'દો પોતાનાં માતપિતાની જીંદગીમાં, તેઓની હૈયાતીમાં, નશુણું નિવડે, તેઓને હારમાર કરે, તેઓના છુટાપાને શાંત અને સુખી બનાવવામાં પોતાનો હિસ્સો નહિ આપે, પોતાની શક્તિ છતાં તેઓને પારકે આધારે નાખે, તેઓ તે માતપિતાનાં મરણ બાદ, એક મુકીને એકસો વખત તેઓની બાજુ કરે, તોપણ પોતાની આગલી વર્તણુકનો બદલો પુરતો વાળી શકે નહિ, અને પોતાનાં માતપિતાના આશીર્વાદ પુરતા મેલવી શકે નહિ.

(ખ) માળાપની ફરજ'દો તરફ ફરજ.

પેહુલવી—“મેમન આત બેન્મની હુમનાત પવન અપુર્નાકીઅ વલ દપીનસ્તાન ચેહબુન મેમન ચસ્મે રશન દપીનીઅ અએત” (આદરબાદતું પંદનામું, ફ. ૫૭).

અર્થ—જે તમારે ત્યાં ફરજ'દ હોય તો બાળ વયથીજ તેને નિશાળે મોકલજો, કારણ કે કેળવણી રોશન આંખ મિસાલ છે.

માળાપની ફરજ'દો તરફ મુખ્ય ફરજ તેઓને કેળવણી આપવાની છે. વંદીદાદ^૧ પ્રમાણે, જે કોઈ ગરીબોની મવસર નહિ હોય અને તેથી તેઓ કેળવણી માટે મદદ માગે, તો તે મદદ આપવી, એ એક જરૂરિયાતી માટે પુન્યનું કામ ગણાય છે. જ્યારે બીજાઓમાં કેળવણીનો પ્રસાર કરવો એ પુન્યનું કામ છે, ત્યારે પોતાનાં જ બચ્ચાંઓને કેળવણી આપવી, એ કેટલું વધારે પુન્યનું કામ ગણાવું જોઈએ ?

બચાંઓને કેળવવાની ફરજ, ત્રણ ફીસમના લાલ અર્થે—આપણાં પુસ્તકો પ્રમાણે માળાપે પોતાનાં બચાંઓની કેળવણીની જરૂરીઆત તરફ ત્રણ નજરે જોવાનું છે.

૧. ટોલા યા દેશના સામાન્ય લાલ અર્થે.
૨. બચાંઓના પોતાના લાલ અર્થે.
૩. માળાપે પોતાના લાલ અર્થે.

૧. બચાંઓને ટોલા યા દેશના લાલ અર્થે કેળવણી.

અવસ્તા—દાવાઓ મે આતર્શ પુત્ર અહુરહે મજદાઓ... આસ્તાંમ ક્ષન્તીમ કર્ષો-રાજાંમ વ્યાખનાંમ યા મે ક્રાધયાત ન્માનેમ્ય વીસેમ્ય, જન્તમ્ય દધ્યૂમ્ય દંધહુ-સસ્તીમ્ય ” (આતશ નીઆઓશ, હા ૬૨, ક. ૪-૫.)

અર્થ—અહુરમશ્વદના પુત્ર આતશ ! તું મને જાતિ અકકલતું ફરજ'દ બખ્શ, કે જે સત્તા ભોગવનાર' અને અન્નુ-મનમાં બેસનાર (યાને, તેનાં કામમાં ભાગ લેનાર) હોય, અને જે મારાં ઘર, મોહલ્લા, ગામ, દેશ અને દેશનાં રાજ્યની વૃદ્ધિ કરે.

આ ફકરા મુજબ એક જરથોસ્તી માળાપની એક ઉમદ આ હોવી બેધએ કે તેઓનું ફરજ'દ કુટુંબ કળીલા, ગામ, શહેર અને દેશનાં ભલાંમાં ભાગ લે. ત્યારે પોતાનું ફરજ'દ ભણું નિવડી પોતાની અન્નુમનની અને પોતાના દેશની સેવા બજાવે તે કાળે માળાપની ફરજ છે કે પોતાનાં ફરજ'દને તેવા ખુલ્લું અને ઉમદા ખ્યાલથી કેળવણી આપે.

ફર્વદીન યશત' પ્રમાણે પણ જરથોશ્ટી માખાપ અન્નુમનનાં કામમાં ભાગ લેનાર (વ્યાખનયાઓ) ફરજ'દ માગે છે. મીનોખેરદ પ્રમાણે, જે ફરજ'દ પોતાના દેશ યા કુટુંબની કીર્તિ વધારે નહિ, તે એક ભલું ફરજ'દ ગણાય નહિ. આશીર્વાદમાં એજ મત-લખે દુઆ ગુજારવામાં આવે છે કે, તમો “તમારા પિતા કરતાં વધારે કીર્તિવંત થાઓ.” ત્યારે જરથોશ્ટી માખાપોની ફરજ છે કે પોતાનાં ફરજ'દોને તેઓ ભલાં ઉપયોગી શેહરી નિવડે એવી કેળવણી આપે.

૨. ઇન્ડ્ર્યાંના પોતાના લાભ અર્થે કેળવણી—દેશનાં અને કોમનાં સામાન્ય ભલાંમાં ભાગ લઈ શકે એવી કેળવણી આપવાના બુલ'દ અને ઉમદા મનના ખ્યાલ સાથે બીજો ખ્યાલ ઇન્ડ્ર્યાંનાં પોતાનાં ભલાંને સમાયલો છે. પોતાનું ઇન્ડ્ર્યું તને હરૂસ્ત અને મને મજબુત, ચાલાક અને નીતિવાન નિવડે, તેવી કેળવણી માખાપોએ તેને આપવી જોઈએ. આ મુજબ ઇન્ડ્ર્યાંના લાભની નજરે જોઈ ઇન્ડ્ર્યાંને ઇચ્છણથી કેળવવા બાબે આદર્બાદ મારેસ્પ'દ શિખામણુ દે છે, કે બાળપણથીજ ફરજ'દને નિશાળે મોકલવું, કારણ કે “કેળવણી રોશન આંખ મિસાલ છે.”^૧ ઉધરતી ઓલાદને ઉધરતી વયમાંજ કેળવણી આપવી, એ જેમ રાજ્યખંધન માટે તેમ સંસારખંધન

૧. ફ. ૧૩૪.

૨. અર્દાએવીરાફ નામું, ખાખ ૬૫.

માટે, જેમ ધર્મબંધન માટે તેમ નીતિબંધન માટે અગત્યનું છે. બચપણથી ફરજ'દોને કેળવણી આપવાની ફરજ બાબે દીનકર્દમાં^૧ શિખામણ દેવામાં આવે છે. તે શિખામણની મતલબ આ છે કે, એક બચ્ચાંતાં મનમાં ધુરા વિચારો દાખલ ન થાય તે માટે જરૂરનું છે, કે તેની બચગીથી તપાસ રાખવી અને તે બધું નિવડે તે કાળે તેને માજદયસ્ત્રી દીનની સમજ આપવી.

૩. માખાપના લાભ અર્થે કેળવણી—

આપણાં ધર્મપુસ્તક પ્રમાણે, જે કોઇ માખાપો પોતાની ફરજ ભુલે, અને બચ્ચાંઓને ઘટતી કેળવણી નહિ આપે, અને તેનાં પરિણામમાં બચ્ચાંઓ કોઇ ગુનાહ ભર્યા કામો કરે તો તેથી તે માખાપ પણ કેટલેક દરજ્જે ગુનાહગાર થાય છે. એથી ઉલટું, જે માખાપ પોતાની ફરજ બરાબર સમજી પોતાનાં ફરજ'દોને ઘટતી કેળવણી આપે અને તેનાં પરિણામમાં તે ફરજ'દો કોઇ ભલાં સવાબભર્યાં કામો કરે તો તે સવાબમાં તે માતપિતાનો પણ હિસ્સો છે.^૨ શાયસ્ત લા શાયસ્તમાં^૩ સ્પેન્ક, દામદાદ અને નીહાદુમ નક્કને આધારે કહે છે કે, “ હસ્તુરોએ ફરમાવ્યું છે કે, જે ફરજ અને ભલાં કામો એક ફરજ'દ બના લાવે છે

૧. હસ્તુર પેશોતનની દીનકર્દ, વા. ૪, પા. ૨૪૬-૫૦.

૨. ગંજે શાયગાન, ખુન્નેર્ગમેહેરતું પંદનામું, ફ. ૧૪૩-૪૪.

૩. આખ ૧૦, ફ. ૨૨; આખ ૧૨, ફ. ૧૫.

તે તેના આપનાં પોતાનાં પણ ગણાય છે, જાણે કે તેણે પોતાને હાથે ક્યાં હોય. ”

બચ્ચાંને પોતે ધવરાવવાની એક માતાની ફરજ—એક ઇરાની માતા પોતાનાં બચ્ચાંને પોતાનીજ સલી સંગતમાં રાખી પોતાનુંજ સ્વચ્છ દુધ પાઈ ઉધારતી. ઇરાની માતાઓ મને અને તને ભલાં અને કદાવર ફરજંદ માટે ખાહેશમંદ રહેતી હતી. તેણી મદાનગીવાળા અને તનદરૂસ્ત ખાવીંદ માટે દુધા ગુબરતી કે જેનેથી તેણીને તનદરૂસ્ત ફરજંદની વૃદ્ધિ થાય. યસ્તો^૧ પ્રમાણે તેણીઓ પોતાને ત્યાં ફરજંદની વૃદ્ધિ ચાહતી હતી, અને ફરજંદની વૃદ્ધિની આશા મળતાંજ આસાનીથી બચ્ચાંને જન્મ આપવાની શક્તિ માંગતી હતી. એવી ઉલટ અને ચાહથી માંગેલાં ફરજંદોને ઇરાની બાનુઓ પોતાનું દુધ પાવા માટે ઘણી કાળજી અને હોંશ રાખતી હતી. તેણીઓ આર્જુ-મંદ રહેતી, કે તેણીઓને પોતાનાં બચ્ચાંને માટે વખતસર દુધ આવે. પોતાનાં બચ્ચાંને પુરતું દુધ નહિ આપનારી ઇરાની બાનુ લુંડી ગણાતી. વીરાફનામા^૨ પ્રમાણે, જે ઘાટકી ઓરત પોતાનાં બચ્ચાંને લુખું ને ટવળતું રડવા દે છે, તે ઓરત પોતે બીજી જેહાનમાં દુખી અને રડતી રહે છે. વળી જે ઓરત પેસાને ખાતર, પોતાનાં બચ્ચાંને ધવાડવાનું મેલી દઇ પારકાં બચ્ચાંને

૧. રામ યસ્ત, ફ. ૪૦; આવાં યસ્ત, ફ. ૮૭.

૨. બાબ પૃ. ૫૯.

ધવાડે છે તે ઓરત ઢોળખી થાય છે અને ઢોળખમાં ઘણો આબળય પામે છે.^૧

જેમ બે મિત્રો, જેઓ એકમેકની સાથે રહીને પોતાનું લોજન પણ સાથે લે છે, તેઓ વચ્ચેની મિત્રાચારી અને ચાહ, એકમેક સાથે ખાનપાન કરવાથી, વધે છે અને મજબુત થાય છે, તેમ પોતાની માતાની છાતીએ પોતાનું લોજન લીધાથી બચ્ચાંને પોતાની માતા તરફ ખ્યાર અને ચાહ વધે છે અને તેણીની તરફ તે વધારે તાગેદાર અને માન ધરાવનાર નિવડે છે. પોતાની માતાની મોહોબતભરી છાતીએ વળગતાં, તે બાળકમાં નર્મશ, મીઠાશ, મોહબત, ખ્યાર, ઉપકાર, વીગેરે નીતિમાંન સદ્ગુણો ખુદ શરૂઆતથીજ પ્રકુલ્લીત થાય છે અને તેની એક રિતની નીતિમાંન કેળવણી શરૂ થાય છે. એક તનૂદરૂસ્ત અને નીતિમાંન માતાને ધાવેલું બાળક પોતાનાં કુટુંબનાં ઉંચાં, નીતિમાંન અને તનૂદરૂસ્ત લોહીને પોતાની રંગોમાં વેહેતું રાખે છે અને એક લવિષ્યનાં તનૂદરૂસ્ત અને નીતિમાંન માણસ તરીકેની પોતાની લવિષ્યની કારકિર્દીના પાયો નાખે છે. દીનકર્દ^૨ પ્રમાંણે એક ધરાંની માતૃપિતાને કર્માન હતું, કે તેઓ પોતાનાં બચ્ચાંને બેથી ત્રણ વરસ સુધી દુધના ખોરાક ઉપર ઉધારે.

૧. વીરાડનામું, બાબ ૯૪ અને ૯૫.

૨. દસ્તુરજી પેશોગતજી બેરામજી સંબંધાની દીનકર્દ.

વા. ૪, બાબત ૧૭૦, પા. ૨૪૯.

ભલાં માતપિતાઓનાં બચ્ચાંઓ કેટલીક વાર ભુડાં નીવડે છે તેનો, બીજા સબજો સાથે, ત્યારે આ સબજ મુખ્ય હોય છે, કે તે ભલાં માતપિતાઓએ, બચ્ચાંઓના જન્મ બાદ, તેઓને ઉધારવામાં ખાંમી કરી હોય. ઘણીક વાર ધવાડનારીઓના સ્વભાવ વિગેરેની ખાંમીઓ, બચ્ચાંઓ પોતે ધાવતાં દુધ સાથે, પોતાનાં લોહીમાં લિએ છે. નીરો રોમનો એક ઘાતકી શાહાન-શાહ નિવડયો હતો. તેને માટે કહે છે, કે તે એક છાકટ આયાની છાતીએ દુધ પીને ઉધર્યો હતો, તેથી તે છાકટો અને તે સાથે ઘાતકી નિવડયો હતો.

એક માતાની ધર્તીમાતા સાથે સર-ખામણી—આપણી ધર્તીને, આપણી માતા સાથે સરખાવીને, આપણે ધર્તીમાતા કહિએ છિએ. તે વિષે જે બોધ એક લખનાર^૧ આપે છે, તે ઉપર વિચાર કરો. ધર્તી, તેમાં વાવેલાં બીઓમાંથી ફક્ત ઝાડપાનેના રોપા ઉત્પન્ન કરે છે, એટલું જ નહિ, પણ તે રોપાઓને પોતાનાં ભીતરનું^૨ પાણી પુરું પાડી ઉધારે છે, અને મોટા કરે છે. તેમ એક માતાએ, એક બચ્ચાંને જન્મ આપ્યો તો, બસ, પોતાની ફરજ તમામ થઈ એમ સમજવું નહિ. વધારે ભલી ફરજ તો તે બચ્ચાંને સારી રીતે પાણી પોષી મોટું કરવાની છે. એડીસન કહે છે તેમ, એક માતપિતા બચ્ચાંને જન્મ આપવા પછી તેને બરાબર ઉધારે તેમાં ખરી ખુબી અને પરમાર્થ સમાયલો છે.

૧. એડીસન, સ્પેક્ટેટર, વિષય ૨૪૬.

વળો ધર્તીમાતાનો બીજો સખક લેઓ. એક મુલકની ધર્તીનો રોપો, ગમે તેવી સંભાળ છતાં, બીજા મુલકની ધર્તી ઉપર બરાબર ઉધરતો નથી. જે ધર્તી એક રોપાને જન્મ આપે છે, તેજ ધર્તી તે રોપાને બરાબર ઉધારી શકે છે. માટે જે માતાએ બચ્ચાંને જન્મ આપ્યો હોય, તેજ માતા તે બચ્ચાંને બરાબર ઉધારી શકે. એક ધવાડનારી, પછી તે ગમે એવી હોય, તે, એક બચ્ચાંને તેની માતા માફક, બરાબર ઉધારી શકે નહિ. માતા બચ્ચાંને પોષણ આપે છે, તેથીજ ધર્તી, જે પણ આપણને પોષણ આપે છે, તેને “ધર્તી માતા” ને નામે ઓળખવામાં આવે છે.

પ્રમાણિકપણું માટે માતાનો કાળજી.

બચપણ પછી પણ માતાની બાળક માટે કાળજી ચાલુ રહેવી જોઈએ. પોતાનાં બચ્ચાં ધંધે ધાપે લાગે, ત્યારે પણ એક માતાની તે બચ્ચાં માટે કાળજી હોવી જોઈએ, કે તે પ્રમાણિકપણે પોતાની રોટી પેદા કરે, નહિ કે ગમે તેવી રીતે પણ તવંગર થાએ. ઘણીક માતાઓ, પોતાના બેટાઓને તવંગર થયલા જોવાનો હેતુ મનમાં રાખીને, તે કેવી રીતે તવંગર થાય છે, તે ઉપર નજર રાખતી નથી. તેનું પરિણામ સેવટે માડું આવે છે.

એક વાત છે, કે એક નાદાન નાનો છોકરો એક વખત કેઠેથી એક ઇંડું ચોરી લાવ્યો, અને ઘરે

આવી માતાને આપ્યું. “દીકરા ! તું લાગ્યો છે તેથી તુંનેજ એ ઇંડું પકાવી આપું,” એમ કહી તે ઇંડું તેણીએ તેને પકાવી આપ્યું. ઉત્તેજનના આ એક દાખલાએ તે બાળકનાં ભવિષ્યને ઘડ્યું. તે, ઇંડાંની ચોરી ઉપરથી આસ્તે આસ્તે વધુ ચોરી કરવા લાગ્યો, અને ચોરી કરતાં તેણે એક દીવસ કોઈનું પુન કર્યું. તેને ફાંસી ચઢાવવા કાઢ્યો, ત્યારે, કહે છે કે, તેણે છેલ્લી ઘડીએ પોતાની માતાને તોડાવી, અને પછી કહ્યું કે “મારે બદલે આ મારી માને ફાંસીએ ચઢાવો. હું નાનપણમાં જ્યારે એક ઇંડું ચોરી લાગ્યો, ત્યારે જો મારી માએ અખાડા કરી ઉત્તેજન આપવાને બદલે મને વાળ્યો હતો, તો આજે મારા આ હાલ થતો નહિ.”

આપણામાં જે કહેવતો છે કે “વડવાનાં પુન બચ્ચાંને આડે આવે” અને “વડવાનાં પાપ બચ્ચાંને નડે,” તે આ અર્થે છે. એક ભલી માતા યા ભલો પિતા પોતાના ભલા દાખલાથી, ભલા બાળકો ઉત્પન્ન કરે, જેઓ પોતાની વારી મુજબ, એક ભલાં માતપિતા નિવડે. બચ્ચાંને જન્મ આપવો અને ધરતું કામકાજ કરવું યા ખાણું પકાવવું, એટલુંજ એક સ્ત્રીનું કામ છે, એ વિચાર માતાઓમાં કમી હોવો જોઈએ. તેઓએ સમજવું જોઈએ કે બચ્ચાંઓને ભલી રીતે ઉછેરવાં, એ પણ તેઓનું મુખ્ય કામ છે.

ઉરેતાદ આગલ કેળવણી શરૂ કરવા આગમચ માતાની સંગતમાં બાળક—એક બાળકને પોતાની રૂઢી સંગતમાં રાખી તેને સારી તર્તીબથી ઉધારવાની એક જરૂરથી માતાની ફરજ છે. આપણાં પુસ્તકો, એ ફરજ બાબે, એક અસલી ઇરાની માતાનું જે ચિત્ર આપે છે, તે એ ફરજનો પુરતો ખ્યાલ આપે છે. ઇરાની બચ્ચાંઓ પોતાનો વખત પોતાની માતાનીજ રૂઢી સંગતમાં વધારે ગુજરી તેઓથી નીતિ અને સદ્ગુણોનો છાપ પોતાનાં કુમળાં મગજ ઉપર મેળવતાં રહેતાં. એક ઇરાની માતા બનતાં સુધી કુમળાં બાળકોને પોતાની સંગતમાં રાખી ઉધોગ, નમ્રતા, મીઠાશ, તાબેદારી વિગેરે નીતિના સદ્ગુણોનો છાપ, પોતાના વિચાર અને આચારથી, પોતાના વિચાર, વચન અને કામથી, તેઓનાં કુમળાં મગજ ઉપર મારતી. પોતાની સંગતમાં રહેતાં બચ્ચાંઓ ઉપર, જે તે માતા સારી કેળવણીની અસર ન કરતી અને ખોટો લાડ દેખાડતી, તે તેથી તે બચ્ચાં સારાં નહિ નિવડતાં. તેના દાખલા ઇરાનના હખામીનીઅન વંશના પાદશાહો ઉપરથી ખેંટો પોતાની એક ચોપડીમાં આપે છે. તે કહે છે કે, સાધરસ લલો રાજ નિવડ્યો હતો, કારણ તેને સાદી રીતે, અને સારી રીતથી ઉધારવામાં આવ્યો હતો. તેણે તેના છોકરા કેમ્બાઇસીસને તેની માતાની સંગતમાં કુમળી વયે રાખ્યો, પણ તે માતાએ તેને અત્યંત લાડથી ઉધારી તેનાં મનમાં પાદશાહી દોર અને

મોજમબહુનો ખોટો ખ્યાલ ઉભો થવા લીધો. તેથી કેમ્બાઈસીસ ભવિષ્યમાં સારો પાદશાહ નિવડ્યો નહિ. તેની પછી દારાયશ પાદશાહ થયો, જે પાદશાહી ખાનદાનના છોકરા તરીકે ખોટા લાડમાં ઉધર્યો હતો નહિ, પણ સાદી રીતે સારી કેળવણી સાથે ઉધર્યો હતો. તેથી તે એક સારો, ક્ષતેહમંદ પાદશાહ નિવડ્યો હતો. પણ તેનો છોડરો જર્કુસીસ ખોટા લાડ અને મોજ-મબહુથી ઉધરેલો હોવાને લીધે ખરાબ પાદશાહ નિવડ્યો.

એક ઇરાની માતા પોતાનાં બચ્ચાં માટે, તેની તનદરૂતી અને મનદરૂતી માટે જે કાળજી રાખતી હતી, તે સર્વના ઉપકારમાં એક ઇરાની બાળકની ફરજ તે માતા તરફ ઉંચા પ્રકારની ગણાતી હતી. તે બચ્ચું મોટું થાય ત્યાં સુધી તેને પોતાની માતા તરફની ફરજની યાદ દેવાડવામાં આવતી. જ્યારે તે પરણી જઈ પોતાના નવા સાથીની સંગતમાં જતું, ત્યારે પણ લગ્નની કીયા કરનાર ધર્મશુરૂ તે બન્નેને યાદ આપતો કે “કોઈ પણ રીતે તમારી માતાને દુઃખ દેતાં ના. ૧”

૨. ભાઈબેહેનો તરફની ફરજ—
આપણુ દરેક ભાઈબેહેનો સાથે, આપણી બચ્ગીથી, આપણી નાની ઉમ્મરથીજ સંબંધમાં આવીએ છિયે. એક સ્ત્રી એક ધણીની ધણીઆણી, યા એક મરદ

એક ઘણીઆણીનો ઘણી, યા એક સ્ત્રી યા મરદ ફરજ'દોનાં માતપિતા તો મોટી ઉમ્મરમાં આવવા પછી થાય છે. પણ ભાઈબહેનો તરીકેનું 'ખેશીપણું' યા સંબંધ બચ્ચપણથીજ શરૂ થાય છે, માટે ભાઈબહેનો તરફની ફરજો ઘણી ઘણીઆણી યા ફરજ'દો તરફની ફરજોની આગમચથી શરૂ થાય છે.

ખુટારાં એક અસલી ઇરાની બાનુનો દાખલો આપે છે કે, તેણીએ પોતાનાં ફરજ'દો કરતાં પોતાનાં માબાપ વિનાના ભાઈબહેનોને વધારે ગ્રાહ્યાં અને તેનો સખખ જણાવ્યો કે, “ ખુદા ન કરે ને મારાં ફરજ'દો ગુજરી જશે તો મારે ત્યાં બીજાં આવશે, પણ મારાં માબાપ ગુજરી ગયાં છે, તેથી જો મારાં ભાઈબહેનોને કાંઈ થશે તો મને ભાઈબહેનો ક્યાંથી મલશે ? ” ભાઈબહેનોને તો જાણે ઇશ્વરેજ કુદરતી કાયદે એકમેકને મદદ કરનારાં મિત્રો નેમી આપ્યાં છે. ખુદાએ તેઓની તમારા મિત્રો તરીકે પસંદગી કીધી છે. આપણે કોઈ બીજાને આપણો મિત્ર કયેં અને તે જો આડો નિવડે તો તે આપણી પોતાની પસંદગીનો હોવાથી, આપણે તે માટે આપણુ પોતાને ઠપકો દઈએ. એક મિત્ર આપણી સાથે આડો નિવડે તેનો વધારે સંલવ હોય છે. પણ આપણાં પોતાનાં ભાઈબહેનો, જેઓને ખુદા-તાલાએજ આપણાં મિત્ર સર્જ આપ્યાં છે, તેઓ એક લોહી અને દુધનાં હોવાથી આપણી સાથે આડો નિવડવાનો ઓછો સંલવ રહે છે.

એક ભાઈની કુમારી બેહેન તરફ ખાસ

ફરજ—આપની ગેરહાજરીમાં એક ભાઈની ફરજ છે કે બેહેનની કેળવણી ઉપર નેગાહ રાખી તેણીને મદદ કરે અને તેણીને માટે એક લાયક ખાવીંદ મેળવી તેણીને પરણાવી આપે. આપણા પુસ્તકો ઉપરથી એક ભાઈની એવી ફરજનું નીચલું ચિત્ર આપણને મલ્લે છે :

એક ઇરાની બાનુ કુમારીકા તરીકે પોતાના બાપને ત્યાં રહેતી અને બાપનાં મરણ બાદ તેણી પોતાના ભાઈને ત્યાં રહેતી, જે પ્રસંગે એક ભાઈની ફરજ તે બેહેન તરફ એક પિતા સમાન હતી. તેણીની કેળવણી વિગેરે ઉપર ધ્યાન આપવાની તેની ફરજ હતી. ઘટતી ભેટ સાથે પોતાની બેહેનને એક લાયક ધણી સાથે પરણાવી આપવાનું કામ બાપની ગેરહાજરીમાં ભાઈનું હતું.^૧ એક લાજવંતી, ભલી અને સદગુણી કુમારી કન્યાનો બાપ યા ભાઈ નહિ હોય તો, અન્નુમનના કોઈ પણ અહસ્થે, એક લાયક ખાવીંદ શોધી કહાડી તેની સાથે તેણીને પરણાવવી એ ભલું કામ ગણાતું હતું.^૨ આગલી કોઈક પ્રજ્ઞઓમાં ગરીબ યા માળાપ વિનાની સ્ત્રીઓને પરણાવી આપવાનું કામ રાજ્યનું ગણાતું. ત્યારે, આ મુજબ, જ્યારે રાજ્યની યા કોઈ પણ સદ અહસ્થની એક ગરીબ સ્ત્રીને પરણાવી આપવાની ફરજ ગણાતી, ત્યારે તો એક ભાઈની પોતાની

૧. વંદીદાદ, પર્ગદ, ૧૪, ફ. ૧૫.

૨. આદરબાદનું પંદનામું, ફ. ૫૦.

બેહેનને પરણાવી આપવાની તેથી પણ વધારે દરજ્જા ગણાવી જોઈએ. અશીશવંધ યસ્ત^૧ માં અશી, જેણી એક સ્ત્રી યજ્ઞ છે, તેણી જો કન્યાઓને પરણાવવા વગર રાખી મેલવામાં આવે છે તો કૃત્યાદ ઉઠાવે છે.

એક કન્યાની દરજ્જા અને કામ—એક ભાઈની પોતાની કન્યા બેહેન તરફની દરજ્જા બાબે બોલી અહિં આપણે એક કન્યાનાં કામ માટે થોડાંક વિચાર કરીશું. એક કન્યાએ પોતાની નાની વયથીજ કેળવણી દેવાની અને જ્ઞાની થવાની દરજ્જા છે. તેણીએ એમ નહિ સમજવું કે, એક પરણેલી બાયડી થવા પછીજ આનુબાનુનાંઓને ઉપયોગી થવાની તેણીની દરજ્જા શરૂ થાય છે. તેણીએ કન્યા તરીકે પણ બની શકે તેમ આનુબાનુનાંઓને જાહેર સેવાઓ આપવી, પોતાની આનુબાનુની ગરીબ બેહેનપણીઓની હાલતની પુછપરછ કરવી, તેણીઓની ખિમારીમાં તેઓની અથવા તેઓનાં બચ્ચાંની માવજત કરવી, તેઓને મદદ પોહોચાડવી. એવાં કેટલાંક કામોમાં તેઓ ભાગ લેઈ પોતાની જીવંતીને ઉપયોગી કરી શકે.

કર્વદર્શન યસ્તમાં^૨, એવી દેશ અને દીનહિત-કારી ઘણીક કન્યાઓને નામ બ નામ યાદ કરી છે. યજ્ઞસ્ને^૩ માં જેમ એક પરણેલી સ્ત્રીને તેમ એક

૧. અશીશવંધ યસ્ત, ક. ૫૯.

૨. ક. ૧૪૧-૧૪૨.

૩. હા ૨૩ ક. ૩.

કન્યાને, તેણીનાં મરણ બાદ, તેણીનાં ભલાં કામો માટે
યાદ કરી છે. એ ઉપરથી દિસે છે કે, એક ચરણેલી
ભલી જીંદગી, જે દરેક કન્યા પોતાની જીંદગીની નેમ
તરીકે પોતા સનમુખ રાખે છે, તે જીંદગી હાંસલ
કરવા આગમજ પણ, અથવા તે હાંસલ કરવાનું
નહિ બનતું તોપણ, એક ઇરાની કન્યા પોતાથી બનતી
રીતે મંડળીનાં ભલાંમાં લાગ લેતી હતી.

૩. ધણી ધણીઆણી. તેઓની એકમેક તરફ ફરજ.

(ક) ઘર ધણીની ઘરધણીઆણી તરફ ફરજ.

અવસ્થા—“ અતઃ આયત્નેમ દજ્ઞદ્વિ-મે...યત ન્માનો-
પદ્મતીમ વિન્દામ યુવાનો સ્ત્રએક્તો-કેહર્પ, યો નો હુબેરેતામ
ખરાત, યવત ગય જ્ઞાત, ફજ્ઞન્ટીમ્ય હો વેરેજ્યાત,
દંધ્રો દન્તો હિજ્ઞુમ્ધો. ” (રામ યજ્ઞ, ક. ૪૦)

અર્થ—અમને તું આ બક્ષેસ આપ કે, અમો જવાંન
અને ખુશસુરત ધણી મેળવિએ, જે, જ્યાં સુધી અમો જીવિએ
ત્યાં સુધી, અમારું પોપણ કરે, જેનાથી અમને ફરજ દેતી
વૃદ્ધિ થાય અને જે ડહાપણ ભરેલી અને મીઠી જવાન-
વાળો હોય.

આ ફકરો એક ભલા ધણીના સદગુણો દેખાડે છે.
અને તેની, પોતાની ધણીઆણી તરફ, શી ફરજ છે
તેનો ખ્યાલ આપે છે. આપણું બીજું લખાણોમાં
પણ આપણે એને મલતી શિખાંમણો અને ફરજોનો

ચિતાર બેઠએ છિયે. આવાં યશ્ત ^૧ પ્રમાણે એક ખાનુ
આવાં અર્ધવીસૂરની સેતાયશ કરી બાહાદુર ધણી (તખ-
મેચ્ય ન્માન પડતિ) માગતી. હોમ યજ્ઞ ^૨ પાસે તેણી
સાચો (હુઇથીમ) ખાવિંદ માગતી. અવસ્તાના આ અને
બીજાં લખાણોના એશારાઓ ઉપરથી માલુમ પડે છે કે,
એક અસલી ધરાની ખાનુ નીચલી ખાશ્યતો ધરાવ-
નાર ધણી ઇચ્છતી ૧. જવાંન, સારા ઘાટઘટમવાળો,
બેરાવર, બહાદુર અને તનુદૃસ્ત કે જેનાથી તનુદૃસ્ત
ફરજંદની તેણીને વૃદ્ધિ થાય. ૨. પોતાનું અને ફરજં-
દોનું પાળન પોષણ કરી શકે એવો ધંધાદારી અને
ઉદ્યોગી. ૩. સાચો, યાને તેણીને પ્રમાણિક નિવડે એવો.
૪. ડહાપણવાળો અને કેળવણી લીધેલો.

પેહેલવી પુસ્તકોમાં એક બાપે પોતાની બેટી
માટે કેવા પ્રકારનો ખાવિંદ શોધવો તે જણાવ્યું છે.
આદરબાદ મારેસપંદ પોતાના પંદનામામાં ^૩ કહે છે
કે “ સારા સ્વભાવવાળા, તનુદૃસ્ત અને પોતાનાં
કામથી વાકેફ એવા શખ્સને, જોકે તે ગરીબ હોય
તોપણ તેને, તારો જમાઈ કરજો.” વળી એવીજ શિખા-
મણુ આદરબાદ ફરીથી દે છે કે “ તારી પોતાની બેટીને
એક ચાલાક અને ડાહ્યા દાનાવ ધણી સાથે પરણાવજો.” ^૪

૧. ફ. ૮૭.

૨. હોમ યશ્ત (૫જસ્ને, હા ૯), ફ. ૨૩.

૩. પંદનામું, ફ. ૫૫.

૪. પંદનામું, ફ. ૯૦.

આ સર્વ લખાણો ઉપરથી ખ્યાલ આવે છે કે એક ભલા ધણીની પોતાની ધણીઆણી તરફ નીચલી મુખ્ય ચાર ફરજો છે :—

૧. તેણીની છાંદગીના છેડા સુધી તેણીનું પોષણ કરવું.
૨. તેણીની તરફ ડાહ્યાપણભરી જખાંનવાળા થવું, યાને, બની શકે તેમ, તેણીને જ્ઞાન આપતા રહેવું.
૩. મીઠી જખાનવાળા થવું.
૪. તેણી તરફ સંપૂર્ણ ખ્યાર જાળવવો.

૧. પેહેલી ફરજ : તેણીનું પોષણ કરવું.

અવસ્થા—માનો પદ્ધતીમ વિન્દામ યો નો હુમેરેતામ
બરાત યવત ગય જવાવ. (રામ યસ્ત ક. ૪૦.)

અર્થ—અમો (એવો) ધણી મેળવિએ, કે જે અમો જીવિએ ત્યાં સુધી અમાર પોષણ કરે.

એક ધણીની ફરજ છે કે, તેણે પોતાની હૈયા-તીમાં પોતાની ધણીઆણી અને ફરજ'દોનું પોષણ કરવું, એટલુંજ નહિ, પણ, તેણે ખખરદાર રહી, એવી ગોઠવણ કરવાની કોશેશ કરવી, કે કદાચ તેનું મરણ તેની ધણીઆણીની આગમચ નિવડે, તો તેનાં મરણ બાદ પણ તેણીનું અને બચ્યાંઓનું આખરૂં દરકારથી, પોતાના સંસાર પ્રમાણે, પોષણ થાય. એ માટે તેણે

પોતાની જીંદગીમાં કરકસર કરી થોડુંક બચાવવું કે જેમાંથી તેનાં કુટુંબનું પોષણ થાય. આ માટે જરૂરનું છે કે જીંદગીનો વીમો ઉતરાવવાની હાલ જે સારી યોજનાઓ છે તેનો એક ધણી લાભ લે. બનતાં સુધી દરેક ધણીએ લગ્નના ગાંઠમાં જોડાતાં પોતાની જીંદગીનો વીમો ઉતરાવવો કે જેથી જન ફરજદો તેનાં મરણથી કંઈ નહીં તો તદ્દન નાચારીમાં આવી પડે નહિ.

૨. ધરધણીની ધણીઆણી તરફ બીજી ફરજ: તેણીને જ્ઞાન આપવું.

પેટુલચી—નીશ્ચિત જવીન મિન ફરહંગ બરા અલ શએકુન.
(આદરઆદતું પંદનામું, ૬. ૧૪.)

અર્થ—તારી ઓરતને કેળવણી વગરની ના રાખતો.

એક જરથોશ્ટી બાનુએ હમેશાં કેળવણી લેતાં રહેવું અને જ્ઞાની બનતાં રહેવું, એ તેનાં ધર્મનાં પુસ્તકોની શિખવણી છે. અસલી ઇરાનમાં પરણેલી જીંદગી શરૂ થતાં એક જરથોશ્ટી સ્ત્રીની કેળવણીનો છેડો આવેલો ધારવામાં આવતો હતો નહિ. જ્યાં સુધી તેણી પોતાના બાપ, ભાઈ યા વાળીનાં ઘરમાં રહેતી ત્યાં સુધી, તેણીની કેળવણી—પછી તે દીનને લગતી કે દુનિયાદારી યા સંસારને લગતી હોય, તે—માટે તેણીના બાપ, ભાઈ યા વાળી જોખમદાર ગણાતા. પરણવા પછીથી તેણીને વધુ કેળવણી યા વધુ જ્ઞાન

આપવાની અને તેણીને નેક અને રાસ્ત માર્ગની સમજ આપવાની તેણીના ખાવિંદની ફરજ હતી. વીરાડનામાં^૧ પ્રમાણે એક ખાવિંદ, જેણે પોતાની ધણીઆણીને જ્ઞાની બનાવવાની ફરજ નહિ બજાવેલી, તેને, જ્યારે તેનાં પોતાનાં ભલાં અને નેક કામોને લીધે, બેહેશ્તમાં લઇ જવામાં આવે છે, ત્યારે તેની ખાયડી, જેણીને તેનાં પુરાં કામોને લીધે હોજખમાં જવાની સજા ફરમાવી છે, તેણી તેની દામાન પકડે છે અને તેને બેહેશ્તમાં જતો અટકાવે છે અને તાંણો મારી કહે છે કે, “તું મારો પતિ અને સાહેબ હતો. મારું તન, જીવ અને જાન તારે સ્વાધીન હતાં. મને જે ખોરાક અને પોષાક મળતો તે તારેથી હતો. ત્યારે શાને માટે તે મને સુધારી નહિ અને નેક માર્ગ દેખાડ્યો નહિ? તે જે નેકી અને ભલાઇ અખત્યાર કરી તેના માર્ગો તે મને દેખાડ્યા નહિ કે હું પણ તે ભલે માર્ગે ચાલતો અને આજે જે ફેજે હું પોંહોચી છું તે ફેજે પોંહોચતો નહિ.”

૩. ધણીની ધણીઆણી તરફ ત્રીજી ફરજ. મીઠી જખાન વાપરવી.

અવસ્થા—ન્માનો પછતીમ વિન્દામ.....યો દંધરો દન્તો હિન્નુખ્ધો. (રામ યસ્ત, ૬. ૪૦)

અર્થ—અમે (એવો) ધણી મેળવીએ, કે જે ગહપણ-વાળો અને મીઠી જખાનવાળો હોય.

પોતાની ઘરઘણીઆણી તરફ હમેશાં મીઠી જાળમાં વાપરવી, એ એક ધણીની ત્રીજી ફરજ છે. રામ-યશ્તના ઉપલા ફકરામાં ઘરઘણી માટે એ એક સદ્ગુણ જણાવ્યો છે. એ સદ્ગુણ ઘરમાં ધણું સુખ અને આશીશ લાવે છે. એકમેક તરફ હમેશાં મીઠા શબ્દો અને મીઠી સભ્યતા ધણીક ભલાઈ આણે છે.

૪. ધણીની ધણીઆણી તરફ ચોથી ફરજ: તેણીની ઉપર સંપૂર્ણ પ્યાર.

પાજ'દ—અમા જન હુ દુસ્તદાર ખેદ (આશીર્વાદ.)

અર્થ—તારી ધણીઆણી સાથે બહી મિત્રાચારી રાખનાર થજે.

પાજ'દ—અજ જને કસાં ખરહીખતાર બાશ (આશીર્વાદ.)

અર્થ—બીજાઓની સ્ત્રીથી દૂર રહેજે.

એક ઘરઘણીની ધણીઆણી તરફ ચોથી ફરજ આ છે કે, તેણે પતિનવર્તાપણું યા વફાદારી જાળવવી.

રાણી હુતોસી પોતાના પાઠશાહી પતિનાં ઘરમાં દરજ્જો ભોગવવાને જે નીચે પ્રમાણે દુઆ શુભરે છે, તે દુઆ દરેક ઇરાની બાંતુની હતી અને તે દરેક જરથોશ્તી બાંતુની હોવી જોઈએ.

અવસ્તા—યત બવાનિ ક્ય ક્ષિથ પછતિજ'ત ન્માને
કવોદશ વીસ્તારપહે (રામ યસ્ત, ક. ૩૬.)

અર્થ—હું કયે વીસ્તારપનાં ઘરમાં પ્યારી, પ્યાર પામેલી અને માન પામેલી થાઉં.

આ દુઆ ત્યારેજ ધર આવે, કે જ્યારે ધરધણી પોતાની ધરધણીઆણી તરફ વફાદાર રહે. પતિવર્તાપણું એ જેમ સ્ત્રી જાતીનો સદગુણ છે, તેમ “ પત્નિવર્તાપણું ” એ દરેક મરદનો સદગુણ હોવો જોઈએ. આદરબાદ^૧ પોતાના બેટાને પત્નિવર્તાપણું જાલવવા શીખામણુ દે છે.

(ખ) ધરધણીઆણીની ધણી તરફ દ્રષ્ટિ. તેના ચાર પ્રકારો.

અવસ્તા—નાઘરિકાંમ્ય અષઓનીમ યજ્ઞમધદે, ક્રાયો-હુમતાંમ, ક્રાયો-દ્વૃષ્ટતાંમ, ક્રાયો-દ્વૃસ્તાંમ હુશ-હામ સાસ્તાંમ રતુક્ષત્રાંમ, અષઓનીમ, યાંમ આર્મછતીમ સ્પેન્તામ, યાઓસ્ય તે ધેનાઓ અહુરમજ્જદ. (અધવિસ્ત્રથેમ ગેહ, ક. ૯; હાદોપ્ત નુસ્ક, ક. ૧૮).

અર્થ—અશો નારીઓને અમે આરાધિએ છીએ, જેણીઓ વધારે નેક વિચારવાળી, વધારે નેક વચનચાળી અને વધારે નેક કરણીવાળી હોય, જેણીઓ સારી કેળવણી લીધેલી, પોતાના ધણીને તાબેદાર અને અશો હોય; જેણીઓ સ્પેન્ત આર્મછતીના જેવી ભલી હોય અને જેણીઓ, ઓ અહુર-મજ્જદ ! તારા નારી દ્રેસ્તાઓના જેવી સદગુણી હોય.”

અવસ્તાનો ઉપલોક કરે એક ભલી ધરધણીઆણીની ચાર પ્રકારની દ્રષ્ટિનો ખ્યાલ આપે છે.

૧. તેણીએ હિંમેશાં વધુ અને વધુ જ્ઞાન મેલવતાં રહેવું. કન્યા તરીકેની હાલતમાં એક સ્ત્રીએ

કેલવણી લેવી અને પછી પરણેલી છ'દ્ગીમાં
પણ તેમાં જાથુક વધારો કરતાં રહેવું.

૨. પોતાના ધણીને હુમેશાં ખુશી રાખવો.

૩. પોતાના ધણીને તાબેદાર રહેવું.

૪. પોતાના ધણી તરફ પ્રમાણીક અને પતિ-
વર્તા રહેવું.

હાલની એક ઘરધણીઆણીને, તેણીની અસલી
ઇરાંની મા મમાઇઓ, પોતાની ઘરધણીઆંણી તરીકેની
ઉપલી ફરજો કેમ બજા લાવતી, તેનાં ચિત્ર ઉપરથી
પોતાની ફરજોનો ખ્યાલ આવશે. માટે આપણે આપણાં
અવસ્થા અને ખીજાં પુસ્તકો ઉપરથી એ ફરજોનું
એક ચિત્ર તપાસીએ.

૧. ઘરધણીઆણીએ જ્ઞાની થવું.

જ્ઞાન સંપાદન કરતાં રહેવું, એ એક જરૂરથીસ્તી
ખાતુ, પછી તે વગર પરણેલી કન્યા હોય કે પરણેલી
બાયડી હોય, તેણીની અગતની ફરજ છે. આદરબાદ મારે-
સપંદ, ^૧ ડાહી અને શિખેલી અને લાજવાંતી યાને
મર્યાદાવાળી, એવા બે સદગુણોવાળી આ સાથ પંરણવાને
એક ઇરાંની જવાંનને ભલાંમણુ કરે છે. ઉપર જણાવવા
પ્રમાણે, અધિવિશ્વેશ મ ગેહમાં અને હાદોખત નુસ્કમાં પણ
એક કેળવાયેલી ઘરધણીઆણીને માન સાથે યાદ કીધી છે.

૨. પોતાના પતિને ખુશી રાખવાની ફરજ.

ફારસી—ખુસ્તુદી એ વજદદર ખુસ્તુદી એ શોહર પએ-વસ્ને અસ્ત.

અર્થ—ખુદને ખુશી રાખવું, એ પોતાના ધણીને ખુશી રાખવા સાથે જોડાયલું છે. (સદ્દર નસર, બાબ પૃ.)

પોતાના પતિને હમેશાં ખુશી રાખવો, એ એક અસલી ઇરાની બાનું ધણું અગત્યનું સમજતી હતી. પોતાના ધણીની ધંધા રોજગાર માટેની ગેરહાજરીમાં ઘરનું કામકાજ કરી પરવારી તેણી પોતાનો સુંદર પોષાક પેહેરી, અથવા આપણા હાલના સાધારણ શબ્દોમાં બોલિએ તો સોળેશણગાર કરી, તેણી ધણીની વાટ જોતી બેસતી, કે તે ક્યારે ઘરે આવે કે તેણી તેનાં થાકેલાં તન મનને રાહત આપે.

પાછલી ઇરાની કેતાબો પ્રમાણે પણ એક અસલી ઇરાની બાનું પોતાના ધણીને પોતાના વિચાર, વચન અને કામથી ખુશી કરવાને કાળજી દેખાડતી. સદ્દર નસર^૧ માં કહે છે કે એક ઇરાની બાનું પોતાના પતિને ખુશી રાખવાની કોશેશ કરે તેજ જાણે તેણીની નીઆએશ. તેણીને જુદી નીઆએશની ખાસ અગત્ય નર્થ. સવાર, બપોર અને સાંજે તેણીએ પોતાના પતિ આગળ ઉભું રહી તેને પુછવું કે, “તમારા વિચાર શું છે કે જે હું વિચારું ? તમને કેવા વચન

૧. બાબ પૃ, S B. E. Vol. XXIV p. 320, એરવદ બમનજી નસરવાનજી ધાલરે પ્રગટ કરેલી ફારસી આદતિ, પા. ૪૧.

પસંદ છે કે જે હું બોલું? તમને કેવાં કામો પસંદ છે કે જે હું કરું, કે જેથી મારી સઘળી વર્તણૂક તમારી મરજી પ્રમાણેની થાય?" મનલબ્ધ આ કે, તેણીએ પોતાના ધણીની મોરદો, ઉમેદો, અને હાંશોમાં હુમશરીક થવાની કાલજી રાખવી.

એવાજ વિચારો સદ્દર યુનિટેડેશ^૧ અને સદ્દર નગ્નમમાં^૨ પણ મલ્લે છે. પોતાના ધણીને ખુશી રાખવાના અને તેની ઉપર પોતાની જનકૈશાની કરવાના દાખલા ફીરદોસ્તી પ્રમાણે ઇરાંનની તવારીખ ઉપરથી આપણને પાદશાહ કૌસની રાણી સોદાબે અને બેજનની ધણીઆણી મનીજેહના મળે છે.

પોતાના ધણીને તાબેદાર રહેવાની એક બાનુની ફરજ—પોતાના પતિનું પત જાળવવું, અને તેના ઘટતા સખુનો રાખવા, એ એક ઇરાંની બાનુની ફરજ હતી. તેણી પોતાના ધણીને પોતાના સાહેબ અથવા સરદાર તરીકે ગણતી. અઘવિસ્ત્રેમ ગેહુ^૩ માં ધણીના સખુનોને માન્ય કરનાર એવી (રતુક્ષધ્રાંમ) બાયડીને વખાંણી છે. વીસ્પરદ^૪ માં

૧. બાબ ૬૯; એરવદ બમનજી નસરવાનજી ધામરતી ફારસી આવૃત્તિ, પા. ૧૩૮.

૨. બાબ ૬૫; દસ્તુરજી જામાસ્પજીની સદ્દરે બેહરે તવીલ, બાબ ૬૫.

૩. ફ. ૯. ૪. વીસ્પરદ કહે ૩, ફ. ૪.

પણ એવી સ્ત્રીને યાદ કરી છે. એ ફરસાઓ ઉપરથી દિસે છે કે એક વિદ્વાન^૧ જે કહે છે તે ખરું છે કે “ પોતાના ખાવિંદના સખુનને માન્ય કરવો એ એક માન્યદયસ્થાન ઓરતની પેહેલી ફરજ છે. ”

અવસ્થાના જમાનામાં જાહેર કરેલાં સ્ત્રીની તાબે-દારીનાં કર્મોનો, પછવાડેની પેહેલવી કેતાબોમાં પણ ખુદલાં દિસે છે. વીરાડનામાં^૨માં કહે છે કે પોતાના પતિનું પત ન રાખનારી અને તેના સખુનોને માન નહિ આપનારી સ્ત્રી મરણ બાદ ખરાબ હાલત પામે છે. પોતાના ઘણીને બદ સખુન વાપરનારી અને સામા જવાબો કરનારી સ્ત્રી પણ એવી હાલત પામે છે. હાદોખત તુસ્કમાં^૩ પણ એવી સ્ત્રીને ખરાબ હાલતમાં જણાવી છે. બુજર્ગમેહરનાં ગંજે શાય-ગાંનમાં^૪ એક સવાલ છે કે “ માણસને વધારે ખુશી આપનારું કેણુ છે ? ” તેના જવાબમાં કહે છે કે “ એક લાયક ફરજંદ અને ઘણીની મરણ પ્રમાણે ચાલનાર ઓરત. ” વીરાડનામાં^૫માં પોતાના ઘણીના સખુન માનનારી લલી સ્ત્રીને જાંણે સુંદર પોષાક અને ઘરેણાંથી સજેલી હોય તેવી રીતે બેહેશતી હાલ-તમાં જતી જણાવી છે. યાદ રાખવું કે અહિં ઘણીની

૧. મી. પ્લીક, ડા. સ્પીગલના તરજુમામાં નોટ આપતાં એમ કહે છે (વોલ્યુમ ૨, પા. ૧૨, નોટ પ. વીરપરદ, કોલો ૩. નોટ). ૨. બાબ ૬૩. ૩, બાબ ૩, ફ. ૩૬. ૪. ફ. ૭૬. ૫. બાબ ૧૩.

જે તાબેદારી માટે બોલવામાં આવે છે તે ઘટતા સખુનોની તાબેદારી અને નહિ કે અણુઘટતા સખુનોની.

૪. પોતાના ધણી તરફ પતિવર્તાપણું—

ઓરત જાતનો મોટામાં મોટો શણુગાર, મોટામાં મોટું આભુષણ, તેણીનું પતિવર્તાપણું છે. અવસ્તા ઉપરથી દિસે છે કે પોતાની પાક દામાનને ડાઘ લગાડનારી સ્ત્રીને સંસાર મંડળમાંથી દૂર રાખવામાં આવતી. તેણીને ધર્મ સંબંધી મંડળોથી દૂર કરવામાં આવતી અને ધર્મની ક્રિયા કરેલી સ્ત્રીનેની ચાશની તેણીને કરાવવાની મનાઇ હતી. તીર યશ્ત^૧ અને બેહરામ યશ્ત^૨ માં જણાવે છે કે તીશ્તર તીરની અને બેહરામની યાદમાં કરેલી ક્રિયામાં એવી બદફેલ ઓરત ભાગ લે નહિ. એજ પ્રમાણે હોમની ચાશની માટે પણ તેણીને અટકાવ કર્યો છે. અશીશવંધ યશ્ત^૩ પ્રમાણે ભલ્લી અશી, જેણી પોતે એક સ્ત્રી ફરેસ્તો છે તેણી, એવી બદકાર ઓરતોથી લજવાય છે અને તેણીઓ માટે અફસોસ કરે છે. પેહેલવી વીરાફનામાં^૪ માં એવી સ્ત્રીઓને દોજખી હાલતમાં જઇ પડતી જણાવી છે. એજ કેતાબ^૫ પ્રમાણે એવી સ્ત્રીઓને તે દોજખી હાલતમાં ઘણું ખમવું પડે છે.

પારકા મરદ સાથે બદફેલી કરનાર સ્ત્રી માટે જે

૧. તીર યશ્ત, ક. ૫૪. ૨. બેહરામ યશ્ત, ક. ૫૧.

૩. અશીશવંધ યશ્ત, ક. ૫૭-૫૮. ૪. વીરાફનાયું, ખાખ ૨૪. ૫. આબ ૬૬.

નાપસંદગી ઉપર જણાવી છે તેવીજ પારકી ઓરત સાથે બદફેલી કરનાર મરદ માટે જણાવી છે. વીરાડનામાં^૧ પ્રમાણે તેઓ દોજળી હાલત પામે છે.^૨

વિદ્વાન એડીસન પ્રમાણે, મરદ અને ઓરત માટે જે સરસમાં સરસ સદગુણો ગણાય—મરદ માટે બાહાદુરી અને ઓરત માટે પતિવર્તાપણું—તે સદગુણો તરફ એક ઇરાદાની મરદ યા ઓરત ઘણાં માનથી જોતાં. હીરોદોટસ પ્રમાણે એક ઇરાદાની મરદમાં હિમ્મત એ સર્વેથી પેહેલો સદગુણ ગણાતો. અવસ્તા પ્રમાણે એક ઇરાદાની બાનુમાં પતિવર્તાપણું એ સર્વથી પેહેલો સદગુણ ગણાતો, એક ઇરાદાની મરદ માટે હિમ્મત જેટલો સદગુણ ગણાતો તે કરતાં એક ઇરાદાની ઓરત માટે પતિવર્તાપણું વધારે સદગુણ ગણાતો. એક મરદ જો એકાદ જગ્યા યા બનાવ વખતે કદાચ હિમ્મત છોડી દઇ હીચકારાપણું દેખાડી પોતાનું નામ ખરાબ કરે, તો કદાચ કેાઇ બીજા બનાવ વખતે તે અસાધારણ હિમ્મત, બહાદુરી અને સૂરાતન દેખાડી પોતાની ખોહેલી કીર્તિને પાછી મેળવી શકે. પણ એક ઓરત પોતાનાં પતિવર્તાપણાનો સદગુણ જો કદાચ ખોહે તો તેથી તેણીનાં નામની કીર્તિને લાગેલી ઝાંખ પછીની લલી વર્તણુકથી કદાચજ દુર થઇ શકે.

૧. બાબ ૬૦, ૮૮.

૨. બેહેસ્ત અને દોજળી હાલત માટે, જુઓ આ શિક્ષણમાળા પુસ્તક ત્રીજું પા. ૪૭-૪૯.

૪. ખેશીઓ તરફનો દ્રશ્યો.

આપણી પતેત^૧ માં ખીજાઓ તરફની દ્રશ્ય નહિ બળ લવાઈ હોય તો તે માટે અહુરમઝ્દે પાસે દરગુજર ચાહતાં, માખાપ, ભાઈબેહેન, અને જન દ્રશ્ય'દ પછી, ખીજાં 'ખેશ નજદીક' એટલે "સગાંવાહાલાંઓ" માટે બોલવામાં આવે છે. 'ખેશી' શબ્દનો અર્થ "પોતાનાં" એવો થાયછે. માટે આપણાં પોતાનાં તરીકે તેઓ તરફ આપણે કેટલીક દ્રશ્યેથી બંધાયલાં છીએ. જો અહુરમઝ્દે આપણને તને, મને યા ધને તવંગર બનાવ્યાં હોય, તો આપણે આપણાં ગરીબ ખેશીઓને તનની, મનની અને ધનની મદદ કરવી જોઈએ. આપણાં વડિલો પોતાનાં ગરીબ ખેશીઓને પાળવામાં મગફરી લેતાં. પોતાનાં ભાઈબેહેનો, યા ખીજાં કોઈ નજદીકનાં ખેશીઓ, યા તેઓનાં દ્રશ્ય'દો તંગીમાં આવી પડે, તો તેઓ તેમને પોતાના આસરા હેથળ લેતાં. પોતાનાં એવાં ખેશીઓ પારકે આધારે પડે, તે તેઓ પોતા માટે નામોશીભર્યું સમજતાં. પોતાની ગરીબ રાટીમાં પોતાનાં ગરીબ ખેશીઓને ભાગ આપવામાં તેઓ સંતોષ લેતાં.

૧. "અંદર પેઠ માદ"વાળો કહેા ૪.

૨. ઘર બાહરનાંઓ યા પારકાંઓ તરફની ફરજો.

આપણાં ઘર માહેલાંઓ—આપણાં માબાપ, ફરજદ, ભાઈબેહેન, ઘણી યા ઘણીઆંણી અને ખેશીઓ—તરફની ફરજોનો વિચાર તમામ કરી હવે આપણે ઘર બાહરનાંઓ તરફની, પારકાંઓ તરફની આપણી ફરજોનો વિચાર કર્યે. આપણી પેહેલી ફરજ, અલખત્તે, આપણાં ઘરનાંઓ તરફ છે, પણ આપણી ફરજ ત્યાંજ અટકી રહેવી ન જોઈએ. તે ઘર બાહરનાંઓ તરફ પણ લાંબાવી જોઈએ. આપણા સાધારણ શબ્દમાં બોલ્યે તો, આપણે આબુબાબુનાં બીજાં સર્વ તરફ પરમાર્થ દેખાડવો જોઈએ યા ભાઈબંધી જાળવવી જોઈએ. તેઓ તરફ ખરી ભાઈબંધી જાળવવી, એમાં તેઓ તરફની આપણી ફરજોનો સંપૂર્ણ ખ્યાલ સમાય છે. એવી ભાઈબંધી તે ખરા પરમાર્થ છે. પરમાર્થ અને ભાઈબંધી જાણે એકમેકની સમજ આપનારા શબ્દો છે.

સર્વ મનુષ્ય ભાઈબંધો તરફની ફરજ બાબે, પેગામ્બર જરથોશ્તની શીખવણીના સંબંધમાં, મેરીઅન કોફ્ટના વિચારો—મેરીઅન કોફ્ટ નામનો જાણીતો વાર્તા લખનાર પોતાની જોરોસ્તર (Zoroaster) નામની વાર્તામાં,

પેગામ્બર જરથોસ્તની શિખવણીને નામે આ મુજબ બોલે છે. ૧

“આખી દુનિયા માટેનો ધર્મ જો કોઈ અમલમાં મેલી શકાય એવી યોજના ઉપર રચવામાં આવે તો.....તે યોજના એવી હોવી જોઈએ, કે જેમાં સઘળાંઓનાં ભલાનાં ખ્યાલનો બોહલો નિયમ હરોલમાં મેલાયલો હોય, અને જેમાં કુલ માણસ જાતનાં ભલામાં દરેક ધણીનાં રવાનગું ભલું ગણાયું હોય.” આપણા પેગામ્બરની શિખવણી એજ મુજબની હતી.

દસ્તુર આદરખાદની પતેતની અને પંદ-નામાની શિખામણ—જરથોસ્તી ધર્મ પ્રમાણે આપણે આડોશીપાડોશીઓ તરફ, હમશેહેરીઓ તરફ, હમદેશીઓ તરફ, ભાઈબંધીના ગાંધથી બંધાયલાં છીએ. એ સખબને લીધે પતેતમાં, જ્યારે આપણે આપણી ભુલો માટે પસ્તાવો કર્યે છીએ ત્યારે, જેમ ખેશીઓ સાથે આપણી ભુલભરી વર્તણૂક માટે, તેમ આડોસીપાડોસીઓ અને હમશેહેરીઓ સાથે અને વળી હાથ હેઠળનાં માણસો સાથે થયલી તકસીરો માટે પણ પસ્તાવો કર્યે છીએ.

૧. “The only possible scheme upon which a religion for the world could be based.....must be one where the broad principle of common good living stood foremost and where the good of all human ity should be the good of each man's soul.”

આનુબાનુનાં સર્વ સાથે કેમ વર્તવું, તે બાબે આદરબાદ મારેપંદની શિખામણુ આપણે ઘણી પ્રજાઓની શિખામણુમાં જોઈએ છીએ. તે શિખામણુ આ છે કે “ જે કંઈ તારા પોતા માટે લઘું નહિ તે તું બીજાઓ માટે ના કરતો. ” ^૧ આવી શિખામણુ આપણે ખ્રિસ્તીઓમાં નીચલા શબ્દોમાં જોઈએ છીએ. “ તું બીજાઓ તરફ એવી રીતે વર્તજે કે જેમ તું ઇચ્છે કે તેઓ તારી તરફ વર્તે. ” ^૨

લાઘબંધી બાબે જરથોશ્તી દીનની
(શખવાણી—જરથોશ્તી દીન લાઘબંધી જાળવવાની
 ખાસ તાકીદ કરે છે. તે કહેછે કે એક જરથોશ્તીએ પોતે પોતાને માટે હમેશાં પોતાના ટોલાના એક ભાગ તરીકે, ટોલાના એક આસામી તરીકે વિચાર કરવો. તેણે પોતે પોતાનાં લલાંને વિચાર કરવો તે, આનુબાનુનાંઓનાં લલાં સાથે વિચાર કરવો. ટોલાની લલાઈમાં પોતાની લલાઈ સમજવી. પોતાનાં લલાં માટે જાતી પુરૂષ (individual) તરીકે વિચાર નહિ કરવો, પણ પોતાની કોમના એક તરીકે, પોતાના ટોલા યા અનુમનના એક તરીકે વિચાર કરવો.

આપણા અસલી ઇરાની વડવાઓ માટે

૧. કેલા મેમન પવન લક લા નીઓક લકય પવન હાન અધશ અલ વાદ્દનીઆ (પંદનામું, ૬. ૭.)

૨. Do unto others, as you would they should do unto you.

હીરોડોટસ કહી ગયો છે કે, એક ઇરાનીને પોતાને એકલાને માટે દુઆઓ ગુજરવાનું કર્મન નહિ હતું, પણ તેને કર્મન હતું કે તે સઘળા ઇરાનીઓ માટે અને પોતાના પાદશાહ માટે દુઆ ગુજરે, કારણ કે તે પોતે ઇરાનીઓ માંહેનો એક હતો.

હીરોડોટસે જણાવેલો એ સદગુણ જરથોશ્ટી ધર્મની શિખવણો મુજબનો હતો. એવી હમદીન તરીકેની ભાઇબંધીના વિચારથીજ એક જરથોશ્ટી દર રોજની પોતાની ખંદગીની સેવટે તનદરૂસ્તીની ખંદગી ભણતાં દુઆ ગુજરે છે કે “ યા ખારી ખુદા ! ખુદા વંદે આલમરા હમે અન્જુમનરા.....દેર ખેદાર શાદ ખેદાર ” એટલે “ ઓ ખુદાતાલા ! અમારા આલમના પાદશાહને, અમારી અન્જુમનને તું લાંબો વખત સુધી કાયમ રાખ, ખુશાલ રાખ ” વિગેરે. જરથોશ્ટી દીન તેને માનનારાઓમાં હમેશાં ઉદાર દીલના વિચારોની રૂખી (catholic spirit) હાખલ કરે છે. તે કહે છે કે દરેક માણસે સ્વાર્થ યા એકલપેતાપણું તણ પોતાનાં હમદીનોના ભલાંમાં, પોતાની આબુ-ખાબુનાં સર્વનાં ભલાંમાં, પોતાના હમમોહલતીઓ, હમશેહેરીઓ, હમદેશીઓનાં ભલાંમાં, પોતાનું ભણું નેવું નેઇએ.

ઘરમાં ભાઇબંધી જાળવનારથી મંડળીમાં સારી આશા—જે ઘણી પોતાનાં ઘરમાં ભાઇ-

બંધી વધારે સારી રીતે જાળવે, તેની ઉપર ઘર બહારની ભાઈબંધી માટે સારો વિશ્વાસ રખાય. માટે ભાઈબંધીનો સદ્ગુણ પેહેલાં ઘરમાં ખીજવવો જોઈએ. ઘરમાં ભાઈબેહેનો સાથે સંપજથી, મોહાળતથી રહે. તેઓની મુશ્કેલીઓમાં “ ભાઈ ” શબ્દના ધાતુ^૧ પ્રમાણેના અર્થને, અને નામને સાચ્યા નીવડે. એમ કરશે તો તમો પછી ઘર બહાર ખીજઓ સાથે વધારે સારી રીતે ભાઈબંધી જાળવશો, અને બહાર સંસારમાં તે સદ્ગુણને વધારે ખીજવશો અને તેનો સદ્ઉપયોગ કરશો. જે ઘણી પોતાનાં ઘરમાં, પોતાનાં એક લોહીનાં ભાઈબેહેનો સાથે ભાઈબંધી ખરાખર જાળવે નહિ, તે ઘણી માટે ઘર બહાર ભાઈબંધીની ઘણી સારી આશા રાખી શકાય નહિ. માટે પેહેલાં ઘરમાં ભાઈબંધી જાળવો. ખુતાર્ક કહે છે તેમ, આપણા એક પગમાં જરાક દરદ થતું હોય તો, તે માટે આપણે પગને કાપી નાખીએ અને તેને બદલે લાકડાનો ખીજો મુકીએ, તે ખોટું. તેમ ઘરમાં એક ભાઈ યા બેહેન સાથે જરાક મતફેર ઉઠયો તો તે ખાતર તેઓથી છુટાં પડવું અને કળઓ કરવો, અને તેઓને બદલે ખીજાની મદદ શોધવી અને ખીજાને મદદ કરવી, એ ખોટું ગણાય.

૧. ભાઈ (અરેબી આતર, સંસ્કૃત આતર, પેહેલવી બરાત, ફારસી બેરાદર, જર્મન Bruder, ઇંગ્રેજ brother, ફ્રેંચ frere) શબ્દનો ધાતુ, ‘બર’ સં. ‘મર’ લાટીન ferre, અંગ્રેજ bear, ફારસી બોર્દન, એટલે “ટેકવડું” છે. ત્યારે “ભાઈ” એટલે “ખીજાઓને મદદ કરનાર.”

**ભાઈબંધી માટે જરૂરનો સદ્ગુણ સહન-
શીલતા—**હવે ભાઈબંધી જાળવવા માટે પેહેલી
જરૂરની ચીજ સહનશીલતા છે. આપણુ સર્વ એકજ
પ્રકૃત્તીનાં માણસો નથી. આપણા ઘણાકોના વિચાર-
આચારોમાં ફેર હોય છે. માટે તે બાબત ધ્યાનમાં રાખી
એકમેક માટે સહનશીલતા જાળવવી, એ જરૂરનું છે.
ભાઈબંધીથી ઘણાંક સર્વહીતકારી કામો, જેવાં કે સંસારી,
રાજદ્વારી અને ધર્મ સંબંધી, આપણુ સર્વને કરવાનાં
હોય છે. કેટલાકે સંસારી બાબતમાં એકમત હોયછે,
તો રાજદ્વારી બાબતમાં નહિ. કેટલાકે ધર્મ સંબંધી
બાબતમાં એકમત હોય છે તો સંસારીમાં નહિ. કેટ-
લાકે રાજદ્વારી બાબતમાં એકમત હોય છે તો સંસારી
યા ધર્મ સંબંધીમાં નહિ. ત્યારે એક ટોળાં યા પ્રજાના
થોડાક અંચળ આદમીઓ, બીજા એવા થોડાક આદ-
મીઓ સાથે, રાજદ્વારી બાબતોના વિચારમાં એક-
મજતા હોય, પણ ધર્મ સંબંધી યા સંસારી વિચારોની
બાબતોમાં નહિ હોય. માટે પોતાની ચપજતાની એક
શાખાની બાબતમાં મતફેર ધરાવા કાજે, જે કોઈ
પોતાનાં ભાઈબંધ માટેનું માન ખોડી દિએ, અને
તેના બુદ્ધિ પડતા વિચારો સાંખી નહિ જાય, તો તેની
ભાઈબંધીની મદદ અથવા સહકારીપણું, દેશનાં ભલાં
માટેની ચપજતાની બીજી શાખામાં—હાખલા તરીકે
સંસારી બાબતોમાં—પણ તે ખોડે છે. જે તમારો મિત્ર
તમારી સાથે ધર્મ સંબંધી બાબત યા સંસારી બાબતના

વિચારોમાં એકમળતો હોય અને તેમાં આગળ વધારો અને સુધારો કરવામાં હમથરીક હોય, પણ તમારા રાજ-
દારી વિચારો સાથે એક મળતો થતો નહિ હોય, તો, જો
પાછળાંને ખાતર તમે તેને માટેનું માન ખોલી દેઓ
અને તેની સાથે તેના વિચારો માટે ગેરસલુકાઈ કરો,
તો તેનું પરિણામ આ આવે, કે ઉપલી બીજી બે
બાબતો, જેમાં તમે એકમળતા હો, તેમાં પણ તેનું
સહકારીપણું, તેની મદદ ખોલી દેઓ. તમારી સહન-
શીળતાની ગેરહાજરીને લીધે ત્યારે જાહેર ભલાં કામને
નુકસાંન થાય. ત્યારે સહનશીળતા, યાને બીજાઓથી
જુદા પડતા વિચારો સાંખી જવા, એ બાઈબ'ધી માટે
પેહેલો જરૂરનો સદ્ગુણ છે.

આપણે જાણીએ કે, ઘણા સખબોને લીધે
આપણે એકબીજાથી વિચારમાં છુટા પડીએ છીએ.
એક સવાલ તરફ તમે તમારી જવાંન આંખે એક
રીતે જુઓ, તો બીજાઓ પોતાની ઘડીં યા અનુ-
ભવી આંખે જુદી રીતે જોતા હોય. કેણ જાણે તમે
પણ કાલે યા બે ચાર વર્ષે, વધુ અનુભવથી તેજ સવાલ
તરફ જુદી રીતે જોશો. ત્યારે ઉછાછળા થઈ તે
જુદી રીતે જોનાર તરફ આપણ અજુગમો બતલાવિએ
અથવા ગેરસલુકાઈ કર્યે, તો આપણે ખોટું કીધેલું
કહેવાય. માટે હમેશાં આપણાથી મતમાં જુદા પડના-
રાઓ તરફ સલુકાઈ જાળવવાની કોશેશ કરવી જોઈએ.
બાઈબ'ધી—પછી જાહેર કે ખાનગી—જાળવવા માટે

એકમેકના વિચારે તરફ સહનશીલતાથી જોવું જોઈએ. તમારા મિત્રોના વિચારઆચારોની વચ્ચે અનધટતી રીતે આવવાને ઠેકેશ ના કરશો. તેઓનાં કોઈ ચોક્કસ પ્રકારનાં મતો હોય યા વિચારો હોય, તો તે માટે તેમનાં ઠઠા મશ્કરી ના કરશો. આપણુ જરથોશ્તીઓ આગળ, આપણા પેગામ્બર જરથોશ્તનોજ દાખલો મોબુદ છે, કે તેવણે થ'ડ પેટે, શાંત મનથી, ઉસ્કેરાઈ જવા વગર, પોતાની દીન લોકોને સમજાવી. તેવણે પોતાના વિચારો, લોકો આગળ ધરી, તેઓને કહ્યું કે “ હું જે કહું છું, તે તમો શાંત મનથી સાંભળો અને તે ઉપર વિચાર કરો અને તમોને પસંદ પડે તો તે ઉપર અમલ કરો. ”

બીજાંઓ તરફ લાઈખ'ધી.

લાઈખ'ધી બાળે, આટલો સામાન્ય વિચાર કરી, હવે આપણે તે લાઈખ'ધી દેખાડવાની ફરજ બળ લાવવાના કોઈક માર્ગો બાળે થોડોક વિચાર કર્યે. આપણને લાઈખ'ધી યા પરમાર્થ અવારનવાર નીચલાંઓ તરફ દેખાડવાની ફરજ બળ લાવવાની છે.

૧. મિત્રો.
૨. હાથ નીચેનાંઓ.
૩. હમદીન.
૪. પાડેશી.

૫. હુમશેહરી.
૬. સ્વદેશી યા હુમદેશી.
૭. પદ્દેશી.

૧. મિત્રો તરફની ફરજ.

અવસ્તા—વીસછતિવાઓ અરિત મિત્રો અન્તરે હપ સુસિધરેંગ. (મેહર યસ્ત ૬. ૧૧૬.).

અર્થ—એકમેકને ટેકા આપનારા મિત્રો વચ્ચે વીસ ઘણી દોસ્તી હોય છે.

આપણા મિત્રો તરફ હુમેશાં માયા, મમતા અને અહેસાંનશનાસી સાથે જોવાની આપણી ફરજ છે. આપણાં પેહેલવી લખાંણોમાં આપણે આદરખાદને એ બાબે ઘણું ખંતી જોઈએ છિએ, કારણ તે પોતાના બેટાને એ બાબે ઘણી શિખામણુ દે છે. તે કહે છે કે “ દોસ્તો સાથે એક દિલ રહેજે ”^૧ “સ્વતંત્ર દેખાવવાળા, અનુભવી અને ચાલાક શખ્સ સાથે દોસ્ત થજે ”^૨ “ ઘણા દોસ્તવાળો થજે કે તેથી તું નેકનામ થાય. ”^૩ “ જુના દોસ્તને નવો દોસ્ત કરજે કારણ કે જુનો દોસ્ત જુના શરાબની મીસાલે છે કે, જે શરાબ, જેમ જેમ વધારે જુનો થતો જાય છે તેમ તેમ, પાદ-શાહોને પીવા માટે વધારે સારો અને વધારે લાયક થાય છે.”^૪ આશીર્વાદમાં પણ શિખામણુ દેવામાં આવે છે કે “ દોસ્તો સાથે સારી પ્રીતિથી રહેજે.”

૧. પંદનામું, ૬. ૮. ૨. ૬. ૩૨. ૩. ૬. ૭૭. ૪. ૬. ૧૦૧.

૨. હાથ નીચેનાંઓ તરફની ફરજ.

અવસ્તા—યે અપાઉને વહિસ્તો ખએત વા અત વા
વેરેજેન્યો.

અધર્મના વા અહુરા વીદાંસ વા ધ્વક્ષાધ્વા ગવોધ
અત હવો અપણા અંધૂત વંધૂહેઉર્યા વાસ્ત્રે મનંધ્વા.
(અહુનવદ ગાથા, હા ૩૩, ફ. ૩).

અર્થ—જે ધણી ખીજા અશે ધણી—પછી તે ધણી
ખેશી યા હમકાર યા હાથ નીચેનો હોય યા તેના ગાયઢોરને સારી
રીતે તપાસનાર ગોવાળીઓ હોય તે—તરફ ભલો બને, તે ધણી
પોતે અશોધનાં અને ભલાં મનનાં કામમાં મશ્ગુલ ગણાય.

પાજંદ—૫ ઇર્માનીઆં જરત ૫ હર અદાદીઅ યુન
મન અંદર ગુનેહગાર ખુદ એસ્તેદ હોમ.....૫ પતેત
હોમ અજ ગુનાહ. (પતેત પશેમાંની, કદોં ૪.)

અર્થ—મારાં હાથ નીચેનાંઓ સાથે કોઈ પણ ગેરમનસાધ
થયો હોય અને તેથી જો હું ગુનાહગાર બન્યો હોઉ તો
તે ગુનાહથી હું પશેમાંન થાઉં છું.

આપણાં હાથ નીચેનાંઓ, આપણા મદદનીશો,
આપણા નોકર નફરો, સર્વ સાથ આપણે સારી રીતે
વર્તવાની ફરજ છે. આપણે આ બાબતના સંબંધમાં
એક ખીના યાદ રાખવાની છે, કે જેમ તેઓને પોતાનાં
ગુજરાંન અર્થે યા ખીજે સખએ આપણી મદદની યા
આપણી નોકરીની જરૂર છે, તેમ આપણને પણ
આપણી રાહત અર્થે તેઓની સેવાની જરૂર છે. વળી
તેઓ અને આપણ એક પિતા (અહુરમઝદ)નાં

ખચ્ચો છીએ. માટે તેઓ તરફ સબ્યતાથી વર્તેલું
 જોઈએ; તેઓની સેવાનું ઘટતું હામ આપવું જોઈએ.
 ઠપકો આપવો પડે તો આપવો, પણ તે નર્માશ
 અને મીઠાશથી આપવાથી બેવડો અસરકારક નિવડે
 છે. દોહત, ઓઢા, દરજમની તકોબરી જરા પણ
 મનમાં આવતાં આપણે આદરબાદ મારેસપંદની
 શિખામણના આ શબ્દો યાદ કરવા કે, “આપણુ સર્વ
 શું મોટાં કે નાનાં, શેઠ કે વાણીતર યા ગરીબ,
 અહડતી પંક્તિનાં મોહટાં માણસો યા ઉતરતી પંક્તિ-
 નાંઓ, સર્વ, મરણ બાદ ઇનસાફ માટે એક જગ્યાએ
 જવાનાં છીએ.”^૧

૩. હમદીન ભાઈબંધો તરફની ફરજો.

અવસ્થા—યત્ય ઇધ નરો હામો-દ્યોન જસાંન પ્રાથ
 વા હખય વા પએતો-ચીનંધૂહો વા નાધરિ-ચિનંધૂહો વા
 પ્રતુ-ચિનંધૂહો વા, ચેજિ પએતો-ચિનંધૂહો જસાંન હામ ઇધ
 પએતેમ હામ-આરયેન, ચેજિ નાધરિ-ચિનંધૂહો જસાંન ઉપ વા
 નાધરિકાંમ વાધયએત, ચેજિ પ્રતુ-ચિનંધૂહો જસાંન ઉપ વા
 માએમ રપેન્તેમ મરએત (વંદીસદ, પર્ગદ ૪, ક. ૪૪).

અર્થ—અગર જો અહિં (એટલે તારી આગળ)
 માણસો હમદીન તરીકે યા ભાઈ તરીકે યા મિત્ર તરીકે
 પૈસાની હાજત દેખાડતા, અથવા સ્ત્રી (પરણવા) ની ખાહેશ
 રાખતા, અથવા અડકલ શિખવાની ખાહેશ રાખતા આવે તો,
 જો પૈસાની હાજત દેખાડતા આવે તો અહિં તેઓને પૈસા

પોહોંચાડવા ; અથવા સ્ત્રી પરણવાની ખાહેશ રાખતા આવે તો સ્ત્રી પરણાવી આપવી; અથવા અડકલની ખાહેશ રાખતા આવે તો તેઓને વૃદ્ધિ કરનાર માથ શિખાડવા.

આ ફકરામાં આપણાં હમદીનો તરફની ફરજનો આપણને જોધ મલે છે. ત્યાં કહેછે કે કોઈ હમદીન લગ્નની યા કેળવણીની યા બીજી મદદની ખાહેશ કરતો આવે તો તેને મદદ કરવાની આપણી ફરજ છે. અહિં ખાસ કરી ત્રણ પ્રકારની મદદ માટે જોલવામાં આવે છે. પછુ તેનો ભાવાર્થ જોહોલો છે. એ ત્રણ મુખ્ય પ્રકારની મદદ છે, પણ તેની મતલબ આ છે કે, આપણાં હમદીનોનો આપણી મદદ ઉપર મોટો અને પેહોલો હુક છે.

એક જરથોશ્તી પોતાનાં એકરાનામામાં પોતાનાં માજ્દયસ્નાન હમદીનોના મોહુલ્લાઓને નુકસાનથી બચાવવાને અને તેઓને આબાહ રાખવાને કબુલ થાયછે. પોતાના જાનને જોખમે પણ તેમ કરવાને તે કબુલ થાય છે. ^૧ મેહેર યશ્તમાં ^૨ જે ચહુડઉતર મિત્રાચારીઓ જણાવી છે તેમાં એક મિત્રાચારી જે માજ્દયસ્ની દીન સાથેની જણાવી છે તે એક પ્રકારે માજ્દયસ્નાન હમદીનો સાથેની છે.

હમદીન ખસ્તે કુસ્તીઆંનોની હમશ-રીકી—આપણી દીનની નિશાની કુસ્તી છે. તે ઉપરથી

૧. યજ્ઞસ્ને, હા ૧૨, ક. ૩.

૨. ક. ૧૧૭.

આપણે હમદીનોને “બસ્તે કુસ્તીઆન” એટલે “જેઓએ કુસ્તી ખાંધી હોય તેઓ” કહીએ છીએ. એવા હમદીનો યા બસ્તે કુસ્તીઆનો એકમેકનાં ભલાં કામોનાં પણ શરીક ગણાય છે.

સદ્દરમાં ^૧ કહે છે કે, જેમ એક ક્રિયા કરનાર સાથે ભલાં દિલથી હમાજેર કરનાર તે ક્રિયા કરનારના ભલા વિચારો, ભલાં વચનો, ભલાં કામોમાં જાણે શરીક થાય છે, અથવા, વધારે બરાબર રીતે બોલિએ તો, શરીક થવા માટે કબુલ થાય છે, તેમ એક કુસ્તી ખાંધનાર પોતાનાં હમદીન બસ્તે કુસ્તીઆનોની ફરજોમાં, તેઓનાં ભલાં કામોમાં શરીક થાય છે, અથવા, વધારે બરાબર રીતે બોલ્યે તો, તેઓ સાથે શરીક થવાને કબુલ થાય છે. એમ કરીને જો મજકુર કબુલાતો તે પાળે તો ભલાં કામો કરવાથી પ્રાપ્ત થતા સવાબો તેને પોંહાય છે. શુ' કાશ્મીર, ઇરાનવેજ કે કંઝદેજમાં હમદીન બસ્તે કુસ્તીઆનો ભલાં કામો કરે, તેઓની સાથે પણ એક બસ્તે કુસ્તીઆન કુસ્તી ખાંધી તેઓની ફરજોમાં અને બદલામાં હમશરીક થાય છે.

પેહેલી નજરે કહાય આ વિચિત્ર દિસે, કે એક જન કુસ્તી ખાંધે, તો તેથી તે બીજા બસ્તે કુસ્તીઆનોએ કીધેલાં સવાબનાં ભલાં કામોમાં કેમ હમશરીક થાય ! પણ યાદ રાખવું, કે અહીં હમશરીકીમાં ફરજનો પણ ખ્યાલ નોડાયો છે. તે બસ્તે કુસ્તીઆન તરીકેની ફર-

જોમાં પણ હમશરીક થાય છે. જો એક કુસ્તી બાંધનાર પોતાનાં હમદીન બસ્તે કુસ્તીઆંનોને ભલાં કામો કરતા જોઈ પોતે પણ તેની માફક પોતાની ફરજનો ઉમદા ખ્યાલ બાંધે, અને તે ફરજના ખ્યાલથી દર વખતે કુસ્તી બાંધતો રહે, તો તે પણ પોતાની ફરજે ઉમદા રીતે બજાવતો રહે; અને જો તે ફરજે બજાવતો રહે તો અલબત્તે તેનાં કામોનો ભલો બદલો યા સવાબ તેને મળતો રહે. દાખલા તરીકે, સદ્દરમાં કહેછે તેમ, કાશમીરમાં એક જરથોસ્તીએ ભલું સવાબનું કામ કર્યું, એવું તમે અહિં સાંભળો, તો તમે તેને માટે વિચાર કરો કે, “પેલા હમારા બસ્તે કુસ્તીઆંન હમદીને પોતાની ફરજે બજાવી. તેણે રાત દહાડો કુસ્તીનો બંધ બાંધતાં ફરજ બજાવવાનો ગાંઠ વાળ્યો અને તેમ કરી તે ભલું સવાબનું કામ કરવાને શક્તિવાન થયો. હું પણ તેનો હમદીન છું, તેનો બસ્તે કુસ્તીઆંન છું. હું પણ મારી કુસ્તી ભલા વિચાર સાથે બરાબર બાંધી મારી ફરજ બજાવીશ તો હું પણ ભલાં સવાબનાં કામો કરીશ.”

આ વિચાર ઉપરથી અલંકારીક રીતે કહે છે કે જ્યાં સુધી તમારી કમર ઉપર કુસ્તી હશે ત્યાં સુધી તમારા હમદીન બસ્તે કુસ્તીઆંનો જે પણ સવાબનાં કામો કરશે, તેનો થોડાક હમબેહરો તમને પણ મળશે. પણ જો તમે હમેશ કુસ્તી નહિ રાખશો તો જે વખતે કુસ્તી શરીરપરથી દૂર કીધી હશે, તે વખતે

તમારા બસ્તે કુસ્તીઆનોએ દુનિયાના કોઇ પણ ભાગમાં બળવેલાં ભલાં કામોનો થોડોક હુમબેહુરે તમોને મલશે નહિ. માટે કુસ્તી હુમેશાં કમર ઉપર રાખવી.

આપણાં બસ્તે કુસ્તીઆનોએ કરેલાં ભલાં કામોનો બહુલો આપણુ તેનાં હુમદીનોને કેમ મળે, તેનો એક વાસ્તવીક દાખલો લેઓ. એક મરહુમ સર જમશેદજી જીજીભાઈએ, કે એક મરહુમ સર દીનશાહ પીટીટે ભલાં સાહાસીક કામો કરી પોતાના ટોળાની કીર્તિમાં, બસ્તે કુસ્તીઆનોની કીર્તિમાં વધારો કીધો છે. હવે એવું ધારો, કે કોઇ બીજી દીનવાળાઓને કોઈક નોકરી યા ષોધ્યા માટે થોડોક ઉમેદવારો જોઈએ છે. હવે જો નોકરી આપનારે ઉપલા મરહુમ જરથોસ્તીઓનાં ભલાં કામોથી પારસી ટોળા માટે સારો ખ્યાલ બાંધ્યો હશે, અથવા કોઈ હૈયાત બસ્તે કુસ્તીઆનો ઉપરથી પણ સારો ખ્યાલ બાંધ્યો હશે, તો બીજી દીનવાળા કોઈ ઉમેદવાર કરતાં કોઈ પારસીને, કોઈ બસ્તે કુસ્તીઆન ઉમેદવારને, તે વધારે પસંદ કરશે. ત્યારે આ દાખલામાં એક બસ્તે કુસ્તીઆન પોતાનાં કોઈ બીજા બસ્તે કુસ્તીઆનોનાં ભલાં કામોનો પણ થોડોક બહુલો આઈતો મેલવે છે. અલબત્તે, તે બહુલો કેટલો વખત ચાલુ રહેશે, તેનો, બસ્તે કુસ્તીઆન તરીકે, તે પોતે કેવી રીતે પોતાની ફરજ બજાવે છે, તે ઉપર આધાર રહેશે. જ્યારે લાયક

હમદીનો એકમેકનાં લલાં કામમાં અને તેના બદલામાં હમશરીક થાય છે ત્યારે આપણુ સર્વની ફરજ છે કે આપણે તેઓને આપણી શારીરિક નેઆમતોમાં પણ બનતી મદદ આપી હમશરીક કરવાં.

પાડોસીઓ તરફની ફરજ.

પાજ'દ—“અંદર.....હમસાએગાંન.....પ હર અદાદીઅ ચુન મન અંદર ગુનેહગાર ખુદ એસ્તેહ હોમ..... પ પતેત હોમ ” (પતેત, કહેઈ ડ)

અર્થ—પાડોસીઓ તરફ કોઈ પ્રકારની ગેરવર્તણુક (અ-દાદીઅ) થી વર્તી હું ગુનેહગાર થયો હોઉં તો તે માટે પરતાવો કરુંછું.

પાડોસી માટેના આપણા પાજ'દ અને ફારસી શબ્દ “ હમસાએ ” નો અર્થ “એક છાયામાં રહેનાર ” થાયછે. એ અર્થજ આપણને ધડા આપે છે કે, આપણે આપણાં પાડોસીઓને એક પ્રકારે આપણા છાયામાં ઉધારવા જોઈએ. તેઓને બનતી સઘળી મદદ અને ચારી દેવી જોઈએ દરેક જન પોતપોતાનાં પાડોસીને એમ મદદ આપતું રહે તો એવી અરસપરસની મદદ બોહોલે વિસ્તારે ફેલાય. પાડોસીઓ તરફ આપણે ઇનસાફ અને માયા મમતાથી વર્તતા રહેવું. તેઓને જરૂર વખતે સહાય આપતા રહેવું. તેઓની હાજતો હોય તે ટાળવી. તેઓ ઉપર સંકટ આવી પડે તો તે મટાડવું. ટુંકમાં, તમે તમારી મુશ્કેલી યા જરૂર વખતે, જેવી મદદ યા દિલસોજની પારોશીઓ તરફથી ખાહેશ રાખો, તેવી મદદ યા દિલસોજ તમેએ તમારા પાડોસીઓ તરફ દેખાડવી.

પાડોસીઓ સાથની વર્તણૂક બાબે ખ્રિસ્તી ધર્મનું આ જાણીતું ક્રીમાન છે કે “ તમારા પાડોસીને તમારા જેટલાજ ચાહવો. ”^૧ જોકે એ શબ્દોમાં નહિ, તોપણ એને મલતા શબ્દોમાં, આપણું પેહેલવી પુસ્તકોમાં પણ ક્રીમાન છે. દાખલા તરીકે આદરબાદ જે કહે છે કે, “ જો તું ઇચ્છે કે કોઈ શખસ તુંને બુઝું બોલે નહિ તો તું પણ તેને બુઝું બોલતો ના, ”^૨ તે એજ મતલબ છે.

૫. હમશેહરીઓ તરફની ફરજ.

પાજંદ—“અંદર.....હમશેહરીઆંત.....૫ હર અદાદીઅચુન મન અંદર ગુનેહગાર બુદ એસ્તેદ હોમ... ૫ પતેત હોમ.” (પતેત, કર્દા ૪.)

અર્થ—“હમશેહરીઓ તરફ કોઈ પ્રકારની ગેરવર્તણૂકથી વર્તી જો હું ગુનેહગાર થયો હોઉ તો તે માટે પસ્તાવો કરું છું.”

એક શેહરી તરીકે આપણી આપણું હમ-શે-હેરીઓ તરફ ઘણાક પ્રકારની ફરજો છે. દાખલા તરીકે, એક શેહરની તનદરૂસ્તી ખાતર શેહરનાં શેહર-સુધરાઈ ખાતાંએ કાયદા કાનુનો ઘડ્યા હોય તો તેને માન આપવું, અને શેહરમાં તનદરૂસ્તી ફેલાય તે માટે પુરતી કાળજી રાખવી. આપણું ઘરમાં કાંઈ ગલીચી,

૧. “ Love your neighbour as yourself.” “ Do unto others as you would they should do unto you.”

૨. “ આત અવીદ્વતીઅ આમગ મિન અમશ દુસ્નાંમ લા અસ્તુમઅ વઝ અમશ દુસ્નામ અઝ યેહૂન ” (પંદનામું ફ. ૯૨).

કચરો. યા મેલું હોય તો તે રસ્તામાં એવી રીતે નહિ ફેંકી દેવું કે જેથી આપણું પાડોસીઓને યા હુમ-શેહરીઓને નુકસાન થાય. આપણી તનદરૂસ્તી સાથે આનુબાનુનાંઓની તનદરૂસ્તી પણ તપાસવી જોઈએ. ખીનું યાદ રાખવું જોઈએ કે, આપણે આપણું પોતા માટેજ કાલજી રાખીશું અને આપણી પોતાનીજ તનદરૂસ્તી માટે ખબરદાર રહીશું અને આપણું હુમ-શેહરીઓ માટે ઠરકાર નહિ રાખીશું, તો તે શેહરીઓમાં કદાચ ખીમારી યા મંદવાડ ફેલાશે અને પછી તે મંદવાડ આપણી ઉપર પણ હુમલો કરશે. માટે ખીનુંઓનાં ભલાંમાંજ આપણું ભલું શોધવું, એ ખુદ આપણું ભલાં અથવા પણ સાફ છે.

ખીનું, હુમ-શેહરી તરીકે શેહરનાં ભલાંમાં ભાગ લેતાં રહેવું. આપણે ગમે તેવા ગરીબ હોઈએ તો પણ શેહરનાં ભલાંમાં આપણો ખનતો હિસ્સો આપવો. જેઓ શેહરનાં ભલાં માટેની શેહરની મંડળીઓ યા મિજલસોમાં આગેવાન ભાગ લેતા હોય, કે જેવો ભાગ આપણે આપણી કમ-કરસુદ યા કમ-તાકાતને લીધે લેઈ શકતા નહિ હોઈએ, તેઓને આપણે આપણા વિચાર, વચન યા કામનો શાંત (passive) પણ દિલસોજ ટેકો આપતા રહેવું. શેહરનાં ભલાં માટેની અનુમનો યા મંડળીઓ યા સભાઓ હોય, તેમાં જેઓ શેહરનાં પ્રતિનિધીઓ તરીકે કામ કરવા

માગતા હોય, તેઓને તેઓની લાયકાત મુજબ મત
યા ટેકો આપતા રહેવું. શેહેરનાં ગરીબોના કાયદા
માટે કોઈ હિલચાલ થતી હોય તેમાં આપણું
ગજવાં મુજબ, આપણું ગરીબ ગજવાં મુજબ, હિસ્સો
આપતા રહેવું. દુકામાં, શેહેરનાં શારીરિક અને
માનસિક લલ્લાનાં સર્વ કામમાં ચપલ ભાગ લેવાનું
નહિ બને તો શાંત કિલસોજ ભાગ લેતા રહેવું.

૬. હમ-દેશી યા સ્વદેશીઓ તરફની ફરજો.

અવસ્તા—“દાયાઓ મે આતશ પુત્ર અહુરહે મજદાઓ
..... ક્રજન્તીમ.....યા મે કાષયાત ન્માતેમ્ય, વીસેમ્ય,
જન્તુમ્ય, દંપ્ત્યુમ્ય, દંધદુ-સરતીમ્ય” (આતશ નીઆએશ,
ક. ૪-૫.)

અર્થ—ઓ અહુરમજ્દનાં પુત્ર આતશ ! મને એવું
ફરજંદ બખરા, કે જે મારાં ધરને, મારા મોહલ્લાને, મારાં
ગામ (યા શેહેર) ને, મારા દેશને, મારા દેશની હકુમતને
આખાદ કરે.

આતશની નીઆએશના આ સુંદર અને
ભાવાર્થથી ભરપુર શબ્દો આપણને આપણાં પોતાનાં
કુટુંબ તરફની, આપણાં આડોસી પાડોસીઓ તરફની,
આપણાં ગામ યા શેહેર તરફની, અને આપણાં
દેશ તરફની ફરજોનું ભાન આપે છે. એક જરથોશ્ટ્રી
માબાપની આ દુઆ છે. ત્યાં આપણાં માતૃપિતાની
આ રાત દહાડાની દુઆને સાચ્યા નિવડવાની આપણે
હમેશાં કોશેશ કરવી જોઈએ. આપણું સ્વદેશ આખાદ

થાય, તેની વૃદ્ધિ થાય, તેનાં રહીશોની સુખશાંતીમાં વધારો થાય, તે માટે, આપણુ સર્વએ, આપણી ગમે તેવી નાની કમીની શક્તિ પ્રમાણે, કોશેશ કરવી જોઈએ. આપણે જાતે તેવું પરિણામ લાવવા માટે, એક ચપળ યા મોટું કામ, કોઈક સંજોગોને લીધે, નહિ કરી શકીએ, તો બીજા વધુ શક્તિવાનો, જેઓ તે કરતા હોય, તેઓને આપણા વિચાર, વચન અને કામથી ટેકો આપવો જોઈએ. તેઓ તરફ આપણે દિલસોજી દેખાડવી જોઈએ. કાંઈ નહિ તો આપણા વિચાર, વચન યા કામથી આપણા દેશની આબાદીમાં કાંઈ ખલલ ન પડે, આપણા દેશની કીર્તિને કાંઈ ઝાંખ નહિ લાગે, તે માટે આપણે કાળજી રાખવી જોઈએ.

વળી આપણા દેશના કોઈ પણ ભાગમાં કોઈ સંકટ ફેલાયું હોય તો તે સંકટ ટાલવામાં આપણી કમીની શક્તિ પ્રમાણે, આપણે હિસ્સો આપવો જોઈએ. આપણા આગળી સદીના કેટલાક પારસી ભાઈઓ આપણાં શેહેર ઉપરાંત દેશના બીજા ભાગોનાં આવાં સંકટ ટાલવા માટે મશહુર થયા છે. દાખલા તરીકે, ૧૮૩૭ માં કલકત્તામાં મોટી આગ લાગી હતી ત્યારે, અને સને ૧૮૩૭ અને ૧૮૫૬ માં સુરત ખાતે મોટી આગો લાગી હતી ત્યારે, ત્યાંનાં લોકો ઉપર સંકટ આવી પડ્યું હતું. તે વખતે આપણા પારસી ભાઈઓએ તે સંકટ ટાળવામાં ખેતાનો સારો હિસ્સો આપ્યો હતો. કેટલાક ફકાળો વેળા આપણા કોઈક હાતમ દીલના પારસીએ,

સૈંકડો અને હજારો સ્વદેશીઓને, દિવસો સુધી અનાજ પુરો પાડ્યો છે. એવા દાખલાઓની જરૂર વેળા આપણે નકલ કરવી જોઈએ.

૭. પર્દેશીઓ તરફની ફરજો.

જરથોશ્તી ધર્મની શિખવણી પ્રમાણે અને પેલી કેહેવત, કે “સખાવત ઘરથી શરૂ થાય છે,” તે મુજબ, આપણી પેહેલી ફરજ આપણાં પોતાનાં ગરીબ ખેશીઓને મદદ કરવાની છે. પણ આપણી ફરજ તેટલામાં અટકી રહેવી ન જોઈએ. તે વધુ આગળ, આબુખાન્નુનાઓ, આડોસી પાડોસીઓ, મોહલતીઓ, શેહેરીઓ, સ્વદેશીઓ તરફ વેહવી જોઈએ અને ત્યાર પછી તે પર્દેશીઓ તરફ પણ વેહવી જોઈએ. શું આપણાં દેશનાં કે શું પર્દેશનાં સર્વ માણસજાત એક પિતાનાં ફરજદાર છે. માટે સર્વ માણસ લાઈખંધો તરફ આપણે ચોક્કસ ફરજોથી બંધાયલા છીએ, પછી તે પર્દેશીઓ હમદીન હોય કે બુદદીન હોય. જેમ શુજરેલાંઓના સંબંધમાં, આપણી ફર્વદીન ચરત મુજબ, સર્વ અશોનાં ફરોહરો—પછી તે આપણાં સ્વવતન ઇરાનનાં હોય, કે પરવતન તુરાન, ચીન, રૂમ વિગેરે મુલકોનાં હોય, તેઓ—ને આપણે યાદ કરવાનાં છે, તેમ જીવતાંઓના સંબંધમાં પણ આપણે સર્વ તરફ—પછી તેઓ આપણાં પોતાનાં વતનનાં હોય કે પરવતનનાં હોય તેઓ તરફ—આપણી ફરજ લંબાવવી જોઈએ. એવી ફરજના વિચારથી આપણે આપણ

પોતાને, જાણે આખી દુનિયાના આપણાં શેહેરી હોઈએ તેમ સમજવું જોઈએ. વળી જો પરદેશ ઉપર કોઈ મોટી આફત—દાખલા તરીકે દુકાળ, રેલ યા આગ—આવી પડી હોય અને તેવી વખતે તે આફતમાં ફસી પડેલાં લોકોનું સંકટ ટાલવાની હિલચાલ થતી હોય, તો તે હિલચાલમાં આપણી શક્તિ પ્રમાણે સામેલ થવું જોઈએ. ગઈ સદીના આપણા કેટલાક પારસી આગેવાનોએ દેશ બહારની આવી આફતો વેળાએ પોતાનો સખાવતી હાથ લાંબાવ્યો હતો, તેથી તેઓનાં નામો મશહૂર થઈ ગયાં છે. દાખલા તરીકે, આપણા પેહલ્લા સર જમશેદજીએ, સને ૧૮૪૨ નાં સાલમાં, જર્મનીનાં હેમખર્ગ શેહેર ખાતે લાગેલી મોટી આગ વેળાએ, ત્યાંનાં લોકોનું સંકટ ટાલવા રૂ. ૬૦૦૦) ની રકમ મોકલી હતી. પારકા દેશની મુશ્કેલી વેળાએ કોઈ દેશ તરફ દેખાડેલી આવી દિલસોજી આપણા દેશની મુશ્કેલી વખતે કોઈ બીજા દેશની આપણા તરફ દિલસોજી ખેંચે છે. ગયા દાયકામાં આપણા દેશમાં જ્યારે મોટો દુકાળ પડ્યો હતો, ત્યારે આપણા દેશે, અમેરિકા જેવા દૂરના ખંડના લોકોની, ફરજના આવા ઉમદા ખ્યાલને લીધે, દિલસોજી ખેંચી હતી અને તે લોકોએ વહાણો ભરી અનાજ આપણા દેશનાં ગરીબો માટે મુક્ત મોકલ્યો હતો. પારકી કોમો, પારકાં શેહેરો અને પારકા દેશો તરફ તેઓની મુશ્કેલી વેળાએ આપણા ગઈ સદીના પારસી વડીલોએ

દેખાડેલી દિવસોજીના ઉપર જણાવેલા દાખલા ઉપરાંત બીજા વધુ કેટલાક દાખલા જણાવેલા છે.^૧ હમદીનો, હમશેહેરીઓ અને હમદેશીઓને મદદ આપવા ઉપરાંત જુદાદીનો, પરશેહેરીઓ અને પરદેશીઓને જરૂર વખતે મદદ કરવાના આવા દાખલાઓએ આપણી કેમની કીર્તિમાં કેટલોક વધારો કીધો છે. તે કીર્તિ જાળવી રાખવાની બલકે વધારવાની આપણી ફરજ છે.^૨

વડાઓ તરફ માન અને ફર્માનખરદારીની ફરજ.

અવસ્થા—પંચનાંમ અક્ષિ, પંચનાંમ નોષત અક્ષિ..... અઓષકે અક્ષિ, અશુસ્તોષશ નોષત અક્ષિ (હોમ ચસ્ત, હા ૧૦, ક. ૧૬).

અર્થ—હું પાંચમાનો છું (એટલે પાંચ ફર્માનો પ્રમાણે માલનાર છું), અને હું પાંચમાનો નથી.....હું તાબેદાર છું, નાફર્માન નથી.

એક ઇરાની બાળકનાં મનમાં બચપણથીજ સ્વચાલ પછી જે બીજો ઉત્તમ સદગુણ ઠસાવવામાં આવતો હતો, તે વડાઓ તરફ માન ધરાવવાનો અને તેઓના

૧ જુઓ મરહુમ ખાનખહાદુર બમનજી બેરામજી પટેલનું " પારસી પ્રકાશ."

૨. હાલમાં આપણા એક મરહુમ હમદીનનો દાખલો આપણી સનખુબ છે. મરહુમ શેઠ નવરોજી માણેકજી વાડીયાએ પોતાની નજદીક એક કરોડની દોલત હમદોમ તેમજ પરદોમ, હમદેશીઓ તેમ પરદેશીઓનાં બધાં માટે ખર્ચખાતે વાપરવા ફર્માવ્યું છે.

ઘટતા હુકમોને માન આપવાનો છે. સંસ્થાઈ પછી
 બીજો ધરાની સદગુણ તાબેદારી છે, તે યજ્ઞશનેના ઉપર
 ટાંકેલા ફક્રા ઉપરથી માલમ પડે છે, જ્યાં ભણનાર,
 પાંચ સદગુણી બાબતો મોઢે બોલતાં, પોતાના વિચાર,
 વચન અને સંસ્થાઈ પછી પૈતે તાબેદાર થવાની ઇચ્છા
 બતાવે છે. યજ્ઞશનેમાં એક જગ્યાએ ભણનાર દુઆ
 ગુજરતાં એવાજ પ્રકારની દુઆ ગુજારે છે કે “વધ-
 નીત અદ્ધિ ન્માને સ્ત્રોષો અસુશ્તીમ ” એટલે
 “ આ ઘરમાં તાબેદારી નાફર્માનીને મારે. ” ૧

આ તાબેદારી સર્વ વડાઓ તરફની તાબેદારી છે.
 આદરબાદ મારેસ્પંદ પોતાનાં બચ્ચાંને શિખામણુ દે
 છે કે “ હુકુર્માન ચાહૂનીઅ આઈગ હુબેહર ચાહૂનીઅ ”
 એટલે “ ભલાં કર્મોનો બળ લાવનાર થજે કે તેથી
 સારો ફાયદો મેલવનાર થાય. ” ૨

આપણા વડાઓમાં નીચલા મુખ્ય છે :—

૧. રાજ્યઅધિકારીઓ યાને રાજા અને તેના
 હાકેમો, એટલે કે સરકાર.

૨. દીનઅધિકારી યાને ધર્મગુરુઓ.

૩. કેળવણી અધિકારીઓ યાને ઉસ્તાદો.

એ ત્રણે તરફની ફરજો તે એક દેશનાં અગતનાં
 ગણ્યતાં ત્રણ ખાતાંઓ તરફની ફરજ છે.

૧. હા. ૬૦ ફ. ૫. “ તાઓ અદ્ધિ ન્માને ” નો ક્લો.

૨. પંદનામું ફ. ૭૧.

એક માણસ યા પ્રજાની છાંદગી ઉપર અસર કરનારાં ત્રણ ખાતાંઓ. તેઓ તરફની ફરજો—જેમ એક પ્રજા અથવા એક ટોલાની ઉપર, તેમ એક માણસની છાંદગી ઉપર મુખ્ય કરી ત્રણ ખાતાંઓ અસર કરે છે : ૧. તેનાં દેશનું રાજ્ય (State). ૨. તેનો ધર્મ (Church). ૩. તેનાં કેળવણી ખાતાંઓ (school). એનો સખખ આ કે એક માણસ યા પ્રજાના સુખનો મુખ્ય કરી ત્રણ હાજતો ઉપર આધાર રહે છે.

૧. કાયદા, કાનુન, વ્યવસ્થા (Order) ઉપર.

૨. વર્તણૂક (Conduct) ઉપર.

૩. જ્ઞાન (knowledge) ઉપર.

એ ત્રણમાંથી પેહેલી હાજત યાને વ્યવસ્થા ઉપર એક દેશનું રાજ્ય યા સરકાર દેખરેખ રાખે છે. બીજી હાજત યાને દેશનાં લોકોની વર્તણૂક ઉપર, કેટલીક હદે, તે દેશમાં ફેલાયેલો ધર્મ યા હીન અસર કરે છે. તે દેશનાં લોકોનાં જ્ઞાન ઉપર તે દેશની મકતબો (School) યાને કેળવણી ખાતું નજર રાખે છે, અને લોકોને જ્ઞાની બનાવે છે. એ ત્રણેનો અને એ ત્રણે તરફની આપણી ફરજોનો આપણે વિચાર કર્યો, કારણ કે એ ત્રણ તરફની ફરજોમાં આપણા મુખ્ય વડાઓ તરફની આપણી ફરજોનો કેટલોક ખ્યાલ સમાયેલો છે.

એક પ્રજા યા માણસ ઉપર અસર કરનાર
પેહેલું ખાતું, રાજ્ય, રાજ્ય તરફની ફરજો.

અવસ્થા—હુક્મી ક્ષેત્રમાં વંધુધ્યાઓ ચિસ્તો-
ષ્ટ અધ્યોચનાઇશ આમંત્રિતે. (હા ૪૮, ૬. ૫.)

અર્થ—ઓ આરમ્ભતિ ! બલા પાદશાહો, બલાં ડહાપ-
ણનાં કામો મારફતે રાજ્ય કરે !

ઉપર જણાવેલાં ત્રણ ખાતાંમાંથી પેહેલું ખાતું
અગત્યનું છે. અસલી માણસ જાતનાં, જંગલી કહેવા-
તી હાલતમાંથી સુધરેલી હાલતમાં આવવાનાં પ્રગટિ-
કરણમાં પણ એ પેહેલું ખાતું છે. હાલમાં પણ જંગ-
લીમાં જંગલી ગણાતા ટોલાઓમાં એ ખાતું કેટલીક
હદે હસ્તી ભોગવે છે. એક જંગલીમાં જંગલી તાયફા,
જેમાં સર્વ સરખા ગણાતા હોય, તેઓમાં પણ એક વડો
યા વડીળ હોય છે. કોઇક જાનવરોનાં ટોલાંઓમાં પણ
એક વડો ગણાય છે, જેની રેહબરી ખીજાં જાનવરો
કબુલ રાખે છે.

પેહેલવી મીનોખેરદ ' પ્રમાણે, એક પ્રજા યા
દેશનું રાજ્ય અથવા તે ઉપર હકુમત કરતી સરકાર,
દેશમાં, પોતાના કાયદા કાનુનોથી, પોતાના ભલા કારોખા-
રથી, જો અંધેર અને ગેરકારોખાર ટાલી વ્યવસ્થા અને
ભલો કારોખાર સ્થાપે છે, તો લોકો તનમનની રાહત
ભોગવી નીરાંતે છાંંગી ગુજરે છે, અને ધંધાધાપો કરી

દેશમાં આબાદી પાંચરે છે. દીનકર્દ ' પ્રમાણે દેશમાં ધર્મ સારી રીતે ફેલાવાનો આધાર પણ એક બલાં રાજ્યના ભલા કારોબાર ઉપર છે.

રાજ્ય કારોબાર

અવસ્તા—માનહે માનો-પદ્ધતીમ અષવનેમ અષહે રતુમ યજ્ઞમધદે. વીસો વીસપતીમ અષવનેમ અષહે રતુમ યજ્ઞમધદે. જન્તેઉશ જન્તુ પદ્ધતીમ અષવનેમ અષહે રતુમ યજ્ઞમધદે. દંધહેઉશ દંધહુપદ્ધતીમ અષવનેમ અષહે રતુમ યજ્ઞમધદે. (અધ્વિઋથેમ ગેહ, ૬. ૭).

અર્થ—અશોધના સરદાર અશો ધરધણીને અમો માન સાથ યાદ કર્યે છિએ. અશોધના સરદાર અશો મોહલ્લાના વડાને અમો માન સાથ યાદ કર્યે છિએ. અશોધના સરદાર અશો ગામના પટેલને અમો માન સાથ યાદ કર્યે છિએ. અશોધના સરદાર અશો દેશના રાજાને અમો માન સાથ યાદ કર્યે છિએ.

અવસ્તાના ઉપલા ફકરામાં જણાવવા પ્રમાણે, આપણા ઇરાન દેશમાં અસલમાં દેશના કારોબાર માટે નીચે પ્રમાણે ચહુડઉતર વડીલો ગણાતા હતાઃ ધરધણી, મોહલ્લાનો વડો, ગામ-પતી યા પટેલ, દેશ-પતી યા પાદશાહ. આ ચોજના રાજ્યઅમલના કારોબારની રચનાનો, નાના પાયા ઉપર, આપણને ખ્યાલ આપે છે. હાલમાં પણ, જોકે બરાબર તેજ પ્રમાણે નહિ, તોપણ લગભગ તેજ પ્રમાણે, રાજ્યકારોબારનો અમલ આપણા દેશમાં

છે. નાના અમલદારો એક મોટા અમલદારને અને તેવા કેટલાક મોટા અમલદારો બીજા મોટા અમલદારને અને વળી તેવા કેટલાક વડા અમલદારો આપણા ઇલાકાના યા દેશના હાકેમને જવાબદાર છે. તેવા હાકેમો આપણા પાદ શાહ અને તેની રાજ્યકારોબારી પાર્લામેન્ટને જવાબદાર છે.

ત્યારે સર્વનો વડો દેશનો પાદશાહ છે. તેની ઉપર દેશની, શહેરોની, ગામોની અને કુટુંબોની આબાદીનો અને સુખનો કેટલોક આધાર છે. જો દેશ ઉપર એક ભલો પાદશાહ મજબુતી અને ઇનસાફ સાથે ખરાબર રાજ્ય કરે, તોજ શહેરના હાકેમો, ગામના પટેલો અને ઘરના ઘરઘણીઓ, પોતપોતાનાં શહેર, ગામ, અને ઘરો ઉપર ખરાબર સુખથી અમલ કરે. આપણે આપણા પોતાનો, આપણામાંથી જેઓ ન્માનપદ્ધતિ અથવા ઘરના ઘરઘણી છિએ, બચ્ચાં છોકરાં-ઓનાં કુટુંબના વડાઓ છિએ, તેઓનોજ દાખલો લઈએ. જો આપણા દેશ ઉપર એક મજબુત ઇન-સાફી રાજ્ય હોય, તોજ આપણે આપણાં ઘરનો કારોબાર ખરાબર ચલાવીને આપણાં કુટુંબ કબીલાને સુખ દેખાડી શકિએ. જો દેશનો પાદશાહ ભલો ન હોય, જો દેશમાં ગેરવ્યવસ્થા, બુલમ અને બસ્તી જેવું હોય, તો સઘળો અંધેર વ્યાપી રહે, અને ચોરી, છુટકાટ અને બુલમ પંથરાય. તેથી આપણે આપણાં ઘર ઉપર પણ ખરાબર હકુમત ચલાવી કુટુંબને સુખમાં રાખી શકિએ નહિ.

પાદશાહ માટે દુઆ.

અવસ્થા—આફ્રીનામિ ક્ષત્રયાંન દંધ્લુ-પદ્ધતિ.

અર્થ—દેશનાં પાદશાહ માટે હું દુઆ ગુજારું છું.

આપણી ઇરાની પ્રજા પોતાના પાદશાહ તરફની વફાદારી માટે તવારીખમાં મશહુર થઈ છે. એક ઇરાનીને તેનાં બચપણથી, તેની રાત દીનની બંદગીમાં, પોતાના પાદશાહને માન અને મોહોબત સાથે યાદ કરવાને શિખાડવામાં આવતું. તે પોતાની દરરોજની બંદગીમાં ફક્ત પોતા માટેજ દુઆ ગુજારતો હતા, એમ નહિ, પણ તે સાથે પોતાના પાદશાહ માટે અને પોતાની આખી અન્નુમન માટે દુઆ ગુજારતો હતો. હીરોદોટસ કહે છે કે “બળીદાન આપનારને એટલે કે ક્રિયામાં ઈજવા માટે જરૂરની ધારવામાં આવતી ચીજો ભેટ આપનારને ફક્ત પોતાનેજ માટે દુઆ માગવા દેવામાં આવતી નથી. તે પોતાના પાદશાહ અને આખી ઇરાની પ્રજા, જેમાં તે પોતે પણ ગણાવોજ જોઈએ, તેઓનાં બલ્લાંને માટે દુઆ માગે છે.”^૧ હીરોદોટસે કહેલી રીત બરાબર આપણને આપણી તનદરૂસ્તીની દુઆ-બંદગી ઉપરથી મારુમ પડે છે, કે જે બાબે આપણુ આગળ બોદ્યા છિએ. એક જરથોશ્તી પેહેલાં પોતાના પાદશાહને માટે, પછી પોતાની આખી સમસ્ત અન્નુમન

માટે, અને પછી સેવટે પોતા માટે અને પોતાનાં કુટુંબ માટે દુઆ શુભરે છે. લલા પાદશાહ તરફ રાજ્ય ભક્તિના એવા લલા વિચારો આપણાં ભણતરોમાં ઘણે ઠેકાણે જોવામાં આવે છે. ^૧ પેહેલવી કેતાબો ^૨ એ ભક્તિભાવની ઘણી સીદ્દારસ કરે છે.

અસલી ઇરાનીઓની પાદશાહ તરફ જાનરેશાનીના દાખલાની વાર્તા—પોતાના પાદશાહ તરફની વફાદારીનો છાપ, એક ઇરાની ભાળકનાં મન ઉપર, બચપણથીજ, તેને ઘટતી તાબેદારીની કેળવણી આપતાં મારવામાં આવતો હતો. તેનાં પરિણામનો એક શુભ દાખલો ઇરાની તવારીખ પુરો પાડે છે, કે જેમાં ઇરાનીઓએ પોતાના પાદશાહના જાનને ખાતર પોતાનો જાન તુરત થાંડે પેટે આપ્યો હતો. કહે છે કે પાદશાહ જર્જીસીસને યુરોપથી દરિયા માર્ગે પાછું ફરતાં રસ્તામાં એક મોઢોટું તોફાન લાગ્યું હતું, જેમાંથી બચવા ખાતર એકજ ઉપાય રહ્યો હતો, અને તે આ કે, વાહાણ ઉપરનાં માણસોનો ભાર થોડોક ઓછો કરવો. એ જાણે પાદશાહે

૧. હા ૪૮ ફ. ૫; આફ્રીનગાંન, “આફ્રીનામિ ફાગ્રયાંન ફાધ્દુ-પધતિ;” હફત અમેશારપંદની આફ્રીન, ફ. ૧૫, ૧૭.

૨. હીનઠઈ, વા. ૧, બાબદ ૫૮; વા. ૪ બા. ૧૬૪; પંદનામે આદરબાદ, ફ. ૨૬ અને ૧૦૩; મીનોખેરદ, બાબ ૩૬, ફ. ૧૬ અને ૪૦-૪૧.

પોતાના ઇરાનીઓને કેહતાંને વાર તેઓ પોતાનાં પાદ-
શાહનો જાન ખચાવવા ખોતર તુરત દરિયામાં કુદી
પડ્યા હતા.

પાદશાહ તરફ ખરી વફાદારી—પાદશાહ
તરફ ખરી વફાદારી ફક્ત વફાદારીના પોકારમાં
સમાયલી નથી. “ઓ પાદશાહ ! અમે તુંને
વફાદાર છીએ, તારા પોતા તરફ વફાદાર છીએ,
તારાં રાજ્ય તરફ વફાદાર છીએ,” એમ વારે ધડીએ
બોલવામાંજ વફાદારી સમાયલી નથી. ખરી વફાદારી
આપણાં વચનો સાથે આપણાં કામોમાં સમાયલી છે.
તમે તમારા પાદશાહ માટે જેવું ઇચ્છતા હોવ, કે
તે આવા આવા પ્રકારનો નિવડે, તો તેવા તેવા પ્રકારનાં
કામોમાં તમે તમારો હિસ્સો આપો. જો તમે
ઇચ્છો, કે તમારો પાદશાહ દેશમાં એલમ હુન્નરનો
પ્રસાર કરે, તો તમે પણ તેમ કરવામાં તમારો
હિસ્સો આપો. તમે ઇચ્છો, કે તે રાજ્યમાં સુલેહ
પાંથરે, તો તમે પણ તેના તે કામમાં મદદ કરો.
તમે ઇચ્છો, કે તે સ્વચ્છાઇને ફેલાવે, અને જીઠાઇને તોડે,
તો તમે પણ તેમ કરી મદદ કરો. તમે ઇચ્છો, કે
તેનાથી દેશમાં આબાદી પાંથરાય અને રૈયત સુખી રહે,
તો તમે પણ તેમ કરવામાં તમારી ચારી દેઓ.

બીજા હાથ ઉપર જો તમેને માલુમ પડે, કે
દેશમાં આબાદી યા સુખ ફેલાવવામાં ચોક્કસ સખબોથી
ખલલ પડે છે, તો એક વફાદાર પ્રજા તરીકે તમારી

કરજ છે, કે તમે તે સખખો તમારા પાદશાહના યા તેના હાકેમો યા પ્રતિનિધીઓના કાન ઉપર લાવો. તમારા એકલાથી તેમ કરવાને નહિ બને તો તમારાં ગામ યા શેહર યા દેશમાં, યાંચ પચીસ મળી જે લેગા મંડળો બન્યાં હોય, તે મંડળમાં મસલત કરી, પ્રજાની ખરી હાજતો નિયમસર રીતે તમારા પાદશાહની અને તેનાં હાકેમોની જાણમાં લાવો. રાજના યા સરકારના કાન ઉપર પ્રજાની હાજતો અને સંકટો લાવવાં, એ પણ વફાદારી છે. તે છુપાવવું અને દેશની આબાદીને આડે આવતો સડો વધવા દેવો, એ ખીવફાદારી છે. દેશનાં ભલાં માટેનાં કામો—પછી તે વિદ્યા, એલમ, હુન્નરનાં હોય, કેળવણીનાં હોય, વેપાર વનજનાં હોય, દીન આઇનના ફેલાવાનાં હોય, રૈયતની ખરી હાજતો સુધારવાનાં હોય, પ્રજાનાં સંકટો યા મુશકેલીઓ રાજના કાન ઉપર લાવવાનાં હોય,—તે કામોમાં ભાગ લેવો, એ પાદશાહ તરફ, રાજ્ય તરફ ખરી વફાદારી છે. જો એવા કામોમાં આપણે ભાગ નહિ લઈએ, તો આપણા પાદશાહની પાદશાહી ભલી નિવડવાને બદલે ઉલટી નિવડે. આપણે પાદશાહ ભલો નિવડે, તે માટે આપણે પુરતી કાળજી રાખવી જોઈએ. આપણી ખરી વફાદારી દેશની આબાદી માટે, ભલી પાદશાહી માટે, ભલાં રાજ્ય માટે છે, પુરી પાદશાહી માટે નથી. રાત દહાડે આપણે ભણીએ છીએ, કે “દુશ પાદશાહાં અવાદશાં બાદ” એટલે “બુઝા

પાદશાહો વગર સત્તાના થજો.” આફ્રીનગાનમાં પણ એમજ લખવામાં આવે છે, કે, “દાના પાદશાહ બાદ, દુઝદાના અવાદશાં બાદ” એટલે “ડાહ્યા અથવા લલા હોય તે પાદશાહ થજો, નાદાન અથવા યુઝં જાણનારા પાદશાહ ના હોતા.” ત્યારે ખરી વફાદારી, આપણા પાદશાહની પાદશાહી, જે જે કામોથી લલી નિવડે, તે તે કામોમાં આપણા હિસ્સો—પછી તે ગમે તેવો કમીનો હોય તે—આપવામાં સમાયલી છે.

રાજ્યની સેવા બજાવવાની આપણી જવાબદારી—ત્યારે રાજ તરફની આપણી ફરજ આપણને કહે છે કે રાજ્યના કાયદાઓને પુરતું માન આપવું. પોને પુરતું માન આપવું, એટલુંજ નહિ, પણ જ્યાં પણ તે કાયદાનો અનાદર થતો હોય, ત્યાં તે કાયદાનો અનાદર કરનારાઓથી દૂર રહેવું અને તેઓની વર્તણુક તરફ નાપસંદગી જાહેર કરવી. એક દેશના કાયદા, જ્યાં સુધી કાયદાપોથી ઉપર હોય ત્યાં સુધી, તેને માન આપવું. એમ નહિ કરવામાં આવે તો દેશમાં ગેરવ્યવસ્થા અને અનિયમીતપણું વ્યાપી રહે અને તેથી દેશની આબાદીને હાની પોંહાયે. જો કાયદા આપણને અણઘટતા યા વખતના ફેરફાર સાથે નાલાયક માલુમ પડે તો તે બાબે ઘટતાં પગલાં લેઈ તે ઉપર રાજકર્તાઓનું ધ્યાન ખેંચવું.

દેશ માટેનું દેશહિતકારીપણું રાજ્ય કારોબારની ખુબીઓ પ્રજાના અજ્ઞાન લાગને સમજાવવામાં પણ

સમાયલું છે. કેળવાયલા દેશહિતકારી પુરૂષોએ રાજ્ય યાને સરકાર અને પ્રજા વચ્ચે દુભાષિયા તરીકે કામ કરવાનું છે. તેઓએ જેમ પ્રજાની હાજતો, મોરાદો, આશાઓ સરકાર હબ્બુર રબ્બુ કરવાની છે, તેમ સરકારના ભલા હેતુઓ, ધારણાઓ અને નેમો પ્રજાને સમજાવવાનાં છે. આ બેઉ પ્રકારની ફરજો બજાવવાથી દેશનું ભલું થાય છે. મો. હાર્લે જઈ અવસ્તા નામનાં પોતાનાં પુસ્તકમાં કહે છે તેમ “ કાયદા કાનુનોને માન આપી વર્તવું, એ સર્વ આબાદીનું મુળ છે,”^૧ એ જરૂરથી ધર્મની ખાસ શિખવણી છે.

રાજ્ય તરફની ફરજો બજાવવાથી, એ પાંચ એક પ્રકારની ‘ અશોઈ ’—રાજ્યની સત્તા કબુલ રાખવી, તેના કાયદાકાનુનોને માન આપવું, રાજ્યાધિકારીઓ તરફ માનભરી લાગણી દર્શાવવી, એ સર્વ પણ એક રીતે અશોઈનું કામ ગણાય છે. અહુરમજ્દ અશોઈનો સાહેબ છે. સરોશ યજ્ઞદ, જે તેના પેગામે આપણને પાંડોચાડે છે અને જે કાયદા કાનુનોની ફર્માનખરદારી ઉપર મવકકલ છે, તે પણ અશોઈનો સાહેબ છે. અહુરમજ્દ અશોઈનો સાહેબ છે, એટલે નિયમ, વ્યવસ્થા અને કાયદા કાનુનોનો સાહેબ છે. તે પોતે પણ પોતે યોજેલા કાયદા મુજબ કામ કરે છે. તેણે

૧. L'accomplissement de la loi est la source de toute la prospérité. " (Harlez, Le Zend Avesta, Introduction, CXV.)

પોતાની કુદરતમાં સઘળે વ્યવસ્થા રચી છે. એક લખનાર કહે છે તેમ “ ખુદા વ્ય સ્થાનો સાહેબ છે.”^૧ તેથી તે આપણાથી જે ફરજોની આશા રાખે છે, તેમાં એક આ છે કે, આપણે આપણા ઉપર રાજ્ય કરનારાઓના હોકામેને, તેઓના કાયદાકાનુનોને માન આપિએ. જેઓ ધર્મી કહેવાવા માગતા હોય, જેઓ ખરા જરથોસ્તી કહેવાવા માગતા હોય, તેઓએ ગામ, શેહેર અને દેશના કાયદાઓને માન આપીને ચાલવું જોઈએ.

૨. એક પ્રજા યા માણસ ઉપર અસર કરનારી બીજી સંસ્થા (Institution),
દીન. દીન અને દીનના ધર્મ-
ગુરુઓ તરફની ફરજો.

અવસ્થા — “ દરેધો—ફતેમથ્વેમ્મ અંધૂહાઓ દએન-
યાઓ યત આહુરોષ/શ જરથુસ્ત્રોષ/શ” (હા ૬૦, ફ. ૩.)

અર્થ — (આ ધર્મમાં) અહુરમઝ્દી જરથોસ્તી દીનનું
લાંઠા વખત સુધી ચહડિયાતાપણું (રહેજે.)

એક શેહેર યા પ્રજાની હાલત ઉપર અસર કરનાર ત્રણ સંસ્થામાં રાજ્ય પછી બીજું ખાતું દીન છે. હવે દીન જેવી એક મોટી સંસ્થાની પાયદારીનો, સામટી આબાદીનો આધાર નીચલી ખાબતોની ફરજો ઉપર છે, કે જે ફરજો ખરાખર બજા લાવવાથી દીનની આબાદી થાય છે.

૧. દીનના સંબંધમાં આપણું પોતાનાં જાતી કામો યા સામેલગીરીની કરજો.

૨. દીનના ધર્મ ગુરૂઓ તરફની આપણી કરજો અને તેઓની આપણા તરફની કરજો.

૩. દીનની કેળવણીના પ્રસાર બાબતની કરજો.

દીનના સંબંધમાં આપણું પોતાનું જાતી કામ—આપણી દીનના સંબંધમાં આપણી ઘણીક કરજો છે:

(૪) આપણી દીનની પુરાણી કીર્તિ, તેનાં પુરતાં સ્વચ્છપણાંમાં આપણે જાળવી રાખવી જોઈએ.

(ખ) આપણી દીન, એક ઉચ્ચોગી સંસ્થા યા ખાતાં તરીકે, પોતાનું ઉચ્ચોગીપણું ચાલુ રાખે, તે માટે તેના પુરાણા કાયદાકારક દેવાજો અને રાહરીતી જાળવી રાખવી જોઈએ અને હાનીકારક પારકા દેવાજો અને રાહરીતી દાખલ નહિ થાય તે માટે સાહુચેત રહેવું જોઈએ. તેજ મુજબ તેમાં સંજોગોને માફક આવતા દેવાજો અને રાહરસમો દાખલ કરતાં રહેવું જોઈએ, અને હાનીકારક યા નહિ માફક આવતા દેવાજો અને રાહરસમો દૂર રાખતાં રહેવું જોઈએ.

(ગ) આપણી દીનનું ઉચ્ચોગીપણું ચાલુ રાખવા માટે આપણુ જરથોશ્તીઓએ એકસંપી અને એકદીલી જાળવી રાખવી જોઈએ. આપણામાં એકમતી (unanimity) નહિ હોય, તે છતાં એકદિલી (unity) જાળવાઈ રહેવી જોઈએ.

(ધ) સર્વેથી વધુ અગત્યનું તો આ છે કે આપણી દીનની કીર્તિ માટે આપણુ સર્વએ આપણી વર્તણુક લલી કરવી જોઈએ.

આપણુ દરેક જરથોશ્ટીએ મનમાં ચોક્કસ આંઠ વાળી સમજવું જોઈએ, કે આપણી દીનની કીર્તિ આપણુ દરેકના પોતાના હાથમાં છે. જરથોશ્ટી દીનની બોલબાણા ફક્ત તે દીનનાં લખણો વિગેરે બાબેનાં જ્ઞાનમાં વધારો કરવામાંજ સમાયલી નથી, પણ તે સાથે, તે જ્ઞાનથી રોશનીમાં આવેલાં કર્મોનો ઉપર વધુ અને વધુ અમલ કરવામાં સમાયલી છે. ત્યારે આપણી જરથોશ્ટી દીનની ચઢતીનો વિચાર કરતાં, આપણુ દરેકે આ બાબદનો વિચાર કરવાનો છે કે આપણુ દરેકે આપણા ધર્મની પ્રતિષ્ઠા, આપણી પોતાની વર્તણુક (Character) થી વધારવાની છે. એક દીન પોતાની કીર્તિ કાગળ ઉપર લખેલાં તેનાં કર્મોની શ્રેષ્ઠાથી વધારતી નથી, પણ તેના સેવકોના સદગુણોની શ્રેષ્ઠાથી વધારે છે. માટે દીનની બોલબાણા ચાહવા માટે, આપણુ દરેકે, દીને કર-માવેલા સદગુણો અપત્યાર કરવા માટે ગાંઠ વાળવાનો છે.

૨. દીનના ધર્મગુરૂઓ તરફની જજ-

માનોની ફરજો અને જજમાનો

તરફની ધર્મગુરૂઓની ફરજો.

પેહેલવી--દ્યન દેનમન ફો ફરજન્દ જરહુનાત મુન પવન મગોપતાન મગોપતિઅ શમ હદુનેત.

(પેહેલવી યસ્ન, હા ૬૦, રૂ. ૩.)

અર્થ—આ કુટુંબમાં એક એવું ફરજદ જન્મે કે જે મોખેદાન મોખેદનું નામ (યા કીર્તિ) જાગવે.

ધર્મગુરુઓ તરફ જજમાનોની ફરજ.

ધર્મગુરુઓ દીન યાને ધર્મના જાણે પ્રતિનિધીઓ છે. ત્યારે એક ટોલાની આખાદીમાં હિસ્સો આપનારી એક સંસ્થા, જે દીન, તેના પ્રતિનિધીઓ તરીકે ધર્મગુરુઓ તરફ જજમાનો કેટલીક ફરજથી બંધાયેલા છે. તેમાં બે મુખ્ય છે.

૧. તેઓ તરફની પેહેલી ફરજ આ છે કે, તેઓએ ધર્મગુરુઓને ઘટતું માન આપવું. એક માણસને માન આપવા સાથે તેઓ ઉપર ઘટતી જવાબદારી અને જોખમદારી નખાય છે. માટે ટોલાના ધર્મગુરુઓને ઘટતી ઇજાત અને માન આપવાથી આપણે તેઓ ઉપર પોતાના પવિત્ર પેશાની જોખમદારી અને જવાબદારી પિછાનવાનો બોલો નાખિએ છીએ.

વંદીદાદ ^૧ પ્રમાણે એક ધર્મગુરુ પોતાના ધર્મનાં પુસ્તકોથી વાકેફગાર હોવો જોઈએ. તેણે પોતાનું જ્ઞાન વધારતા રહેવું જોઈએ, અને આબુઆબુનાંઓમાં જ્ઞાનનો ફેલાવો કરવો જોઈએ. તે ઉદ્યોગી હોવો જોઈએ. તે પોતાની વર્તણૂકમાં અશો હોવો જોઈએ. તે ખાનીપીનીમાં અદાબસર હોવો જોઈએ. તે સંતોષી અને સંકટ વેળા શાંત મન જાળવનાર હોવો

જોઈએ. એક ધર્મગુરૂના આ સહગુણો છે. તે સહગુણો અખત્યાર કરી અને જાળવી રાખી, તે પોતાની જોખમદારી અને જવાબદારી પિછાને, તેવી હાલતમાં તેને મેલવાને આપણે કોશેશ કરવી જોઈએ. તેમ કરવા માટે જરૂરનું છે કે તેને આપણે ઘટતું આદરમાન આપવું, કે જેથી તે પોતાની જવાબદારી સમજી અને સ્વમાન જાળવી, પોતાના પવિત્ર પેશાને લાયક નીવડવા માટે કોશેશ કરે.

૨. ખીજું પોતાનાં ગુજરાન અર્થે તે ચિંતા અને ફીકરમાં રહે નહિ અને પોતાના અભ્યાસને અને પોતાની ફરજોને વળગેલો રહે, તે માટે તેને ઘટતો લવાજમ આપવાની આપણી ફરજ છે. એવા અશોઈના માર્ગે ચાલનારાઓને લવાજમ આપવો તે “ અશોદાદ ” ગણાય છે. ધર્મગુરૂઓને માનઅકરામ સાથે એવી “ અશોદાદ ” આપવી, તે એક ભલું કામ ગણાય.

આ મુજબ ધર્મગુરૂઓ તરફ માન મરતબો જાળવવાથી, તેઓ તરફ આસ મોહોળત દેખાડવાથી, અને તેઓ અશોઈની છાંદગી ગુજારે તે માટે તેઓને અશોદાદ આપવાની એક શેહેર યા દેશને ચહુડતા પ્રકારના ધર્મગુરૂઓ મત્રે, એ તે દેશનાં લોકોનાં ભલાં માટે જરૂરનું છે. એક ગામ યા શેહેરમાં એક ભલો ધર્મગુરૂ, ઉદ્યોગ, ભલાઈ, નેકી, નીતિનું મધ્યબિંદુ થઈ પડે છે, કે જે મધ્યબિંદુમાંથી ઘણાંક ભલાઈનાં ફિરણો આબુખાબુ ફેલાય.

ધર્મગુરુઓ આવી ભલી અસર આનુભાવું
પાંથરે છે તે સખળે મથાળે મેલેલા શબ્દો, જે દુઆના
શબ્દો છે, તેની સરેહ કરતાં પેહેલવી તરબુમામાં
દુઆ તરીકે કહે છે કે, “ હરેક કુટુંબમાં મોખેદાન
મોખેદ હોઈ શકતો નથી (તેથી) આ કુટુંબમાં એક
એવું ફરજીંદ જન્મે કે જે મોખેદાન મોખેદનું નામ (યા
કીર્તિ) બળવે ” એટલે કે અંહી કહે છે કે “ હરેક
કુટુંબમાં તેની રહબરી માટે એક મોખેદાન મોખેદ
હોય તો સારું; પણ તેમ બની શકે નહિ, માટે ખુદા
કરે ને તે કુટુંબમાં, કાંઈ નહિ તો, એકાદ પુરૂષ એવો
હોય કે જેનામાં મોખેદાન મોખેદનું જ્ઞાન અને સદગુણો
હોય, તો સારું.” આ સખળે યજ્ઞસ્તોત્રમાં,^૧ દીનનો એલમ
શિખવનાર અથોરનાનોના સરદારને યાદ કરવામાં આવેછે.

**એક ધર્મગુરુની પોતાના જજમાનો તરફ
ફરજ**

અવસ્થા—તેમ દીમ મુયાઓ આથવનેમ.....
થો હઉંગીંમ તરસ્ય ક્ષપનેમ પ્રવમ પેરેસાત (વહીલાદ પર્ગદ
૧૮ ક. ૬.)

અર્થ—(અહુરમજ્દ, પેગામ્મર જરથોસ્તને કહે છે કે)
તે ધણીને તુંએ આથવન કહેવો કે જે ધણી આખી રાત
અકકલને શોધતો રહે

એક ધર્મગુરુ કેવો હોવો જોઈએ તેનો ખ્યાલ

વંદીદાદનો આ ફકરો આપે છે. તે કહે છે કે એક ધર્મગુરુએ હમેશાં અકકલ અને જ્ઞાન—વેહેવાડ તેમ આત્મીક જ્ઞાન—હમેશાં શોધતા રહેવું જોઈએ. વળી વંદીદાદ^૧ માં એક અથોરનાન માટે નીચલી આસિઅતો, જરૂરની ધારવામાં આવી છે.

૧. અંદાજસર ખોરાક લેવો.

૨. સંતોષ.

૩. દુઃખને હિમ્મતથી સહન કરવું.

૪. ભટકતી જીંદગી નહિ પણ નિયમીત જીંદગી ગુજારવી.

આ એક ધર્મગુરુની શાંત (passive) નેકીઓ છે. પણ વળી મથાળે મેલેલા ફકરામાં, જે અકકલ યા જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાને માટે બોલવામાં આવે છે તે જ્ઞાનનાં ત્યાં જે વિશેષણ છે તે ઉપરથી દિસે છે કે નીચલા વધુ સદગુણો, વધુ ચપલ નેકીઓ, એક ધર્મગુરુમાં હોવાં જોઈએ:

૫. બીજાંઓનું સંકટ ટાલવું.

૬. આબુખાબુનાંઓની રાહતુમાઈ કરવી.

૭. આબુખાબુનાંઓનાં સુખમાં વધારો કરવો.

૮. આબુખાબુ અશોઈનો વધારો કરવો.

એક અચોરનાના આ સદગુણો, તેની ફરજો શું છે તે જણાવે છે. અવલમાં તો તેણે પોતે મધ્યમસર ખોરાક વિગેરેથી હંમેશાં તનદૃસ્ત રહેવું, સંતાપ રહેવું, પોતાના પેશામાં યા પેશા બહાર કંઈ મુશ્કેલીઓ નડે તો તે હિંમતથી મટાડવી, નિયમીત જીંદગી ગુજારવી, જ્ઞાની થવું, અશો થવું. એમ પોતે તનદૃસ્ત અને મનદૃસ્ત બની, જ્ઞાની અને અશો બની, આબુખાબુનાઓને તનદૃસ્ત અને મનદૃસ્ત, જ્ઞાની અને અશો બનાવવાની કોશિશ કરવી. તોણે પોતાના જજમાનોનાં શારીરીક સંકટો હોય તે ટાલવાં. તેઓને દીન અને દુનિયાનું જ્ઞાન આપવું. તેઓને નેક અને ભલી જીંદગી ગુજારતા કરવા. અક ધર્મગુરૂએ ફક્ત પોતાનાંજ તનની પાકી અને રવાનની અણોઈ (પાકીએ તન વ અણોઈએ રવાન) બલવી સંતાપ પામવું નહિ, પણ પોતાના જજમાનોના, પોતાના મોહદ્વા, શેહેર, યા દેશનાં લોકોના તનના પાકી યા રવાનની અણોઈ કોઈ પણ કામથી વધતી હોય, તો તે સર્વ કામમાં અપજ ભાગ લેવો.

૩. દીનનાં કેળવણી આપવાની ફરજ.

અવસ્થા—પત્ય ઇંધ નરો હામો-દબ્બેન જસાન આથ વા હાથ વા.....પ્રતુ ચિનંધુહોમાથેમ રવન્તેમ મરએત (વંદીદાં, પર્ગદ, ૪, ક. ૪૪.)

અર્થ—જો તારી હજુર કોઈ માણસ, હમદીન, બાઈ, યા દોસ્ત અકલ માને કેળવણી શોધવાન આવ તો તારે તેને પવિત્ર માથે યાદ કરાવવા.

ધમ તરફની ફરજોમાં ધર્મ કેળવણીની ફરજ અગતની જગ્યા લે છે. માળાપની બચ્ચાં તરફની ફરજો બાળેના લખાણમાં આપણે બચું, કે માળાપની ઉત્તમ ફરજ છે, કે પાતાનાં બચ્ચાઓને કેળવણી આપવી. હવે એ ફરજ દરેક માળાપની છે, પણ તે ઉપરાંત દરેક શેહેરી યા હેરાની ફરજ છે કે શેહુર યા હેશનાં બચ્ચાં-અંની ભણી ધાર્મિક કેળવણીના કામમાં મદદ આપે.

દીન તરફની ફરજના એક ભાગ તરીકે, દીનની રાહ ઉપર ચાલવા કાજે ખુદાતાલાની યાદ કરવા માટે બદલીતા મકાને બરપા કરવામાં આપણે થોડોક હિસ્સો આપવાની જરૂર છે. એ બાબે સખા-વતનાં કામેના વર્ગમાં આપણે થોડુક વિવેચન કીધું છે. 'વળી દીન સંબંધી કેળવણી ફેલાવવાની જરૂર છે. આપણે કેળવણીખાતાં તરફની આપણી ફરજોના વિભાગમાં જે કેળવણી માટે બોલીશું, તે કેળવણીમાં દીની કેળવણી પણ સમાય છે.

૩. એક માણસ ચા પ્રજાની હાલત ઉપર અસર કરનારું ત્રાજુ' ખાતું. કેળવણી (School). તે તરફની ફરજો

પેહુતવી—“ખુદ શેત્રુઅ જરિત મિન ફરહંગ બરા અલ શઅકુત આઈગત તીમાર વ ખીશીઅ એ ગેરાન મદમ લા યાન્વતત.” (આદરમાદતું પંદનામુ, ફ. ૧૪.)

૧. જુઆ જરયાસ્તી ધર્મશિક્ષણ માળાતું પુસ્તક એથું, જરથોસ્તી ધર્મનાં કામે અને ક્રિયાઓ, પાના ૩૦-૩૧.

અર્થ—તારા હમશેહરીઓને કેળવણી વગર ના રાખી મેલતો કે તેથી તારા ઉપર દુઃખ અને મોટી પીડા આવી પોકાયે નહિં.

એક માણસ, કોમ, યા પ્રજાની જીંદગી ઉપર અસર કરનારી આગળ જણાવેલી ત્રણ સંસ્થાઓમાંની ત્રીજી સંસ્થા તે કોમ યા પ્રજાનું કેળવણીખાતું છે. માખાપોની પોતાનાં ફરજદો તરફની ફરજના બાબમાં આપણે કેળવણીની જરૂર વિષેના અસલી ઈરાની વિચારો બાબે થોડુંક વિવેચન કર્યું છે. તે વિવેચનને પાછું યાદ કરતાં આપણે અહિં ખાસ આ યાદ રાખવાનું છે કે, એક કોમ યા દેશની કેળવણી ઉપર ધ્યાન આપવાની કોમના યા દેશના સર્વ હિતાર્થી પુરૂષોની ફરજ છે.

આપણાં જરથોસ્તી પુસ્તકોમાં કેળવણીના ફેલાવા બાબે ઘણીક જગ્યાએ બોલવામાં આવ્યું છે. અમલી ઈરાનીઓમાં કેળવણી આપવી અને લેવી એ એક અગત્યની ફરજ ગણાતી. જેમ એક કેળવાયલો મગ્દ તેમ એક કેળવાયલી સ્ત્રી (હુશ્ડાંમ્-સાસ્તાંમ) મંડળીનો શિશુગાર ગણાતાં. એવા ખ્યાલથી અસલી ઈરાનીઓ કેળવણીને ઘણું વજન આપતા કેળવણી આપવી એ એક મોટું પુન્યનું કામ ગણાતું.^૧

૧. (વંદીદાદ, પર્ગદ ૪, ક ૪૪). જુઓ શિક્ષણમાળાનું ચોથું પુસ્તક, “ જરથોસ્તી ધર્મનાં ઠામો અને ક્રિયાઓ ” પાનાં ૩૨-૩૩.

દીનકર્દ કેળવાયલા માણસને દુનિયાનાં દરેક માણસ ઉપર સરદારી ભોગવતું ગણે છે, કારણ તે સારાં માણને પિછાની તેની ઘટતી કદર બુજે છે.^૧ મથાળે મળેલા ફકરામાં જણાવ્યું છે^૨ તેમ સર્વ શેહેરીઓને કેળવણી આપવા આદરબાદ મારેસપંદ કહે છે. નોશગ્વાન અદલનો કાબેલ વજર બુજર્ગમેહેર શિખામણુ દે છે કે, “ કેળવણી માણસને ઉત્તમ પ્રકારનું બનાવે છે અને તેના જાતી ગુણને સુધારનાર છે.”^૩ આદરબાદ મારેસપંદ શિખામણુ દે છે કે “ જો તારે ત્યાં છોકરો હોય તો બાળપણથીજ તેને નિશાળે મોકલજે.”^૪ દીનકર્દમાં^૫ પણ ધર્મ પ્રમાણુ નીતિની ખાસ કેળવણી જલદીથી શરૂ કરવાને ખાસ તાકીદ ફરમાવી છે.

૨. કેળવણી આપનારા ઉસ્તાદો તરફ ચેલાઓની ફરજ

અવરતા—હખઘથિવાઓ (અસ્તિ મિથ્રો) અન્તરે અઝેથય અઝેથ-પઘતિ (મેહેર યસ્ત, ફ. ૧૧૬.)

અર્થ—ચેલા અને ઉસ્તાદ વચ્ચે સીતેર ધણી મિત્રાચારી છે.

માખાપો તરફની આપણી ફરજોનો વિચાર કરતાં આપણે આગળ સદહર કેતાબનો જે ફકરો જોયો તે

૧. દસ્તુર પેશોતનની, દીનકર્દ, વાલમ ૨, બાબ ૬૮.

૨. ગંજે શાયગાન ફ. ૩૫.

૩. પંદનાયુ, ફ. ૫૭. ૪. દસ્તુર પેશોતનનું વાલમ ૪, પા. ૨૪૬, બાબ ૧૭૦.

ફકરામાં ઉસ્તાદને માળાપની પંક્તિએ સુકી, માળાપ તરફની ફરજોની પંક્તિએ ઉસ્તાદ તરફની ફરજને મેલી છે. એવાજ સળખે આપણી મેહોર યશ્તમાં મથાળે મેલેલા ફકરા મુજબ ઉસ્તાદ અને ચેલા વચ્ચેના સંબંધને ઘણી અગત્યતા આપી છે.

ઉસ્તાદ તરફથી બચ્ચાંઓ બે ચીજ મેળવે છે. એક જ્ઞાન અને બીજું નીતિમાન હાલપણુ. એ બેઉ માટે ત્યારે આપણે ઉસ્તાદને આભારી છીએ. માટે તેમો જે હોકમ અને શિક્ષણ આપે તે ઉપર ધ્યાન આપવાની બચ્ચાંઓની ફરજ છે.

જ્ઞાન બે પ્રકારનું છે. એક અંતરજ્ઞાન, એટલે તે, કે જે દરેક બચ્ચું જાણે જન્મથીજ વારસામાં મેલવે છે, અને જેને આપણાં પુસ્તકોમાં “આસ્નીદે ખેરદ” કહે છે. બીજું બાહ્યરથી પ્રાપ્ત કરેલું, જેને આપણાં પુસ્તકોમાં “ગચ્ચોશો સ્ત્રુત ખેરદ,” એટલે “કાનથી સાંભળેલી અકકલ” કહે છે. આપણે આનુબાનુતાં અવલોકનથી જે જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યે છીએ તે અને જે ઉસ્તાદથી મેલવિએ છીએ તે એ વર્ગમાં આવે છે. જેને આપણે સાધારણ રીતે કેળવણી કહિએ છીએ તે કેળવણીમાં એ જ્ઞાન સંપાદન કરવાની રીતિ સમાયલી છે.

આપણાં ધર્મ પુસ્તકો પ્રમાણે ન્યારે કેળવણી લેવી અને આપવી એ સર્વની ફરજ ગણાઈ છે ત્યારે એવી કેળવણી આપનારા ઉસ્તાદો તરફ ઘણાં માન અને એહસાન સાથે જોવું જોઈએ. સદ્દરે બેહરે તવીલમાં ઉસ્તાદોની કહરશનાસી કરવા કાજે

નીચે મુજબ કહેછે. ૧ “તે ઉસ્તાદની ખોરાકી, પોષાકી તથા ખરચો પોહોંચાડવા અને મોહોટી હોર-મત રાખવા સાથે ખેદમત ચાકરી કરવી, હરગેજ તેનો હુક પોતાની ગરદન ઉપર નહિ રાખવો અને જીનહાર તેને કશી રંજ તથા ઇજા નહિ પોહોંચાડવી. શા વાસ્તે કે ઉસ્તાદથી ફરજ'દોનાં દીલના ચેરાગો રોશન થાય છે, અને તે ઉસ્તાદની દોલતે છોકરાંઓ સવાબ તથા ગુનાહની બાબતોથી વાકેફ થઈને નેકી તથા સવાબના અમલો એખત્યાર કરેછે, તેથી કરી બન્ને જોહાંનમાં તે ફરજ'દોને તથા તેનાં માએબાપોને પણ ખેશુમાર ઘણા ફાએદાઓ હાસેલ થાય છે.”

વળી એજ પુસ્તકમાં એક બીજી જગ્યાએ ઉસ્તાદને મા અને બાપની પંક્તિએ મેલી “પોતાનાં માબાપ તથા ઉસ્તાદને હરગેજ દુઃખ તથા ઇજા નહિ પોહોંચાડવાની બાબતમાં” એક ખાસ વિષય લખ્યો છે. ત્યાં કહ્યું છે કે “ઉસ્તાદોએ એલમ હોનર શિખવીને તારા દેલના ચેરાગને તમામ વાતોથી રોશન કીધેલો છે. પછે તે દીનનો એલમ પઠાવનારો ઉસ્તાદ, દસ્તુર, મોએદ અથવા હેરબદ હોય તો દુનિયાઈ વિદ્યા તથા હુન્નરનો શિખવનાર કોઈબી ઉસ્તાદ હોય તો તે હરેક ઉસ્તાદની તથા પોતીકા માબાપોની હોરમત તથા ઇજતન હંમેશા નેધા રાખતો તથા સંભાળતો રહે. ૧

૧. સદર ખહરેતવીઝ, દસ્તુર બમારપજવાનો તરગુમો. પા. ૨૬૫-૬૬, બાબ ૫૫.

૨. એજ પુસ્તક, પા. ૨૨૯, બા. ૪૪.

બીજાં જનદાર પ્રાણીઓ તરફની ફરજો.

અજ હમોઈન હર આઈન ગુનાહ.....ઓએમ અંદર
બહમન, ગાઓ ગોસ્પંદ, ગોસ્પંદ સર્દગાન જસ્ત પ પતેત
હોમ (પતેત પશેમાની, કહેા ૮.)

અર્થ—કોઈ પણ પ્રકારનો, કોઈ પણ રીતનો ગુનાહ...
મારાથી બહમન (અમેશાસ્પંદ) નાં ગાએગોસ્પંદો સાથે,
ગોસ્પંદોની (સર્વ) જાતો સાથે થયેા હોય, તો તેથી હું
પરતાવેા કરી પશેમાન થાઉ છું.

આપણુ આપણી આનુબાનુનાંઓ તરફ ફર-
જથી બંધાયલા છીએ. એ આનુબાનુનાંઓમાં
આપણાં મનુષ્ય ભાઈબંધો પછી પ્રાણીઓ આવે છે.
સર્વ પ્રાણીઓ તરફની આપણી ફરજ બાબે આપણે
પ્રશ્નોત્તરની ચોપડીમાં^૧ થોડોક વિચાર કર્યો. વળી
આ શિક્ષણ—માળાનાં ચોથાં પુસ્તકમાં^૨ પણ આપણે
એ બાબે થોડુંક શિખી ગયા છીએ. અહીં આપણે
એ બાબે થોડોક વિચાર કરીશું.

જરથોસ્તી દીન શિખવે છે કે, માણસજાતે કુદ-
રતના સર્વ ભાગેા સાથે સારા સંબંધમાં રહેવું જોઈએ,

૧. બાબત ૨૨.

૨. “ જરથોસ્તી ધર્મના કામો અને ક્રિયાઓ ” પાના

એટલે કુલે પેદાયશની વૃદ્ધિ અને સુદ્ધિ શોધવી
 બેઠએ. તેણે ફક્ત પોતાનાં માણસ ભાઈબંધોનેજ
 ખેતી ગણવાં અને તેઓનુંજ લલુ કરવું, એમ નહિ,
 પણ ગોસ્પંદો અને ધીજાં જાનવરો વટીકનું લલું
 કરલું અને તેઓની વૃદ્ધિ અને સુદ્ધિ શોધવી. આપણે
 સર્વ—શું માણસ કે જાનવર—અહુરમઝ્દનાં ગર્યાં
 છિએ, માટે આપણી ફરજ છે કે તે સાહેબે પેદા
 કરેલાં પ્રાણીઓ તરફ આપણે સારી રીતે વર્તવું.

પ્રાણીઓ તરફની ફરજ. તેઓની પરવ-
રશી—પ્રાણીઓ તરફની આપણી ફરજેમાંની પહેલી
 ફરજ તેઓની પરવરશી કરવાની છે. મથાળે મેલેલા
 પતેતના ફકરામાં ગાયગોસ્પંદો માટે બોલવામાં આવે
 છે. પણ ગાયગોસ્પંદોને આપણે સર્વ પ્રાણીઓને
 બોલેલે અર્થે પણ લેવાં. અલખતે, જે જાનવરો માણસ-
 જાતને, નુકસાન કરતાં હોય યાતો માણસજાતને ઉપયોગી
 નીવડતાં ગાયગોસ્પંદો વિગેરેને, નુકસાન કરતાં હોય,
 તેઓને તેમ નુકસાન કરતાં અટકાવવા આપણે બનતું
 કરવું, પણ તેમ કરતાં તેઓ તરફ નિર્દય થવું નહિ.

જે પ્રાણીઓ આપણે માણસજાતને ઉપયોગી
 થતાં હોય તેઓ તરફ વધુ માયા મમતાથી વર્તવું;
 તેઓની બરદાશત કરવી; તેઓને પુરતો ખોરાક આપવો;
 તેઓ પાસે કામ લેવું, પણ તે હદ સરનું, તેઓ
 બળવી શકે તેટલું હોવું બેઠએ. યજ્ઞને માં કહે છે

કે, ગાયઢોર પાસે કામ લેનાર ધણી, જો તેઓને પુસ્તો
ખોરાક આપતો નથી અને તેઓ પાસે શક્તિ
ઉપરાંત કામ લે છે તો તેઓ તેને કહુઆ દે છે. ^૧
એક ભણેલી બાતુ વાજખી રીતે કહે છે કે, પેગા-
મ્મર જરથોસ્તની શિખવણી મુજબ, એ ગાયગોસ્પંદો
અહુરમઝ્દે આપણને વિશ્વાસુ હવાલા (Trust) માં
આપ્યાં છે. ^૧

આપણા ગાથામાં ગાયગોસ્પંદ તરફ નિર્દય નહિ
થવા માટે આપણને શિક્ષણ આપ્યું છે. દીનકર્દમાં
પણ એ બાળે કેટલાક એશારાઓ આપ્યા છે.
પ્રાણીઓની સારી પરવરશીના બદલાની એક સુંદર
નાની વાર્તા આપણે આપણી શિક્ષણમાળાનાં ચોથાં
પુસ્તકમાં વાંચી છે. ^૨

૧. જુઓ શિક્ષણમાળાનું ચોથું પુસ્તક, “ જરથોસ્તી ધર્મના
કામો અને ક્રિયાઓ ” પા. ૩૬.

૨. Auguste Comte considered domestic ani-
mals as a part of humanity. Zoroaster considered
them as a trust from God (“ The Place of Animals
in Human Thought, ” by Countess Cezaresco.
p 133.)

૩. યજ્ઞને હા ૩૨, ક. ૧૨.

૪. દફતર ૯, બાબ ૨૬ અને ૩૦ S. B E. Vol.
XXXVII, pp. 239-245.

૫. “ જરથોસ્તી ધર્મનાં કામો અને ક્રિયાઓ, ” પાનું ૩૭.

કુલે પેદાયશ તરફની ફરજો

અવસ્થા—તેમો આઓંધ્હાંમ અસંધ્હાંમ્ય, પોષ્ઠનાંમ્ય, ગઓયઓઈતિનાંમ્ય, મએથનનાંમ્ય, અવે-ખરેનનાંમ્ય, અપાંમ્ય, જોમાંમ્ય, ઉર્રેનાંમ્ય, અંધ્હાઓસ્ય જેમો, અવંધહેય અષ્તો, વાતહેય અષ્ઓતો, સ્ત્રાંમ, મોઓંધ્હો, હરો, અનધનાંમ રઓયંધ્હાંમ ખધાતનાંમ વીસ્પનાંમ્ય સ્પેન્તહે મધ્ન્યેઉશ દામનાંમ અષઓનાંમ અષઓનિનાંમ્ય અષહે રથ્વાંમ.

(નમસ્કાર ચાર દિશાનો. યજ્ઞસ્તે, હા ૧, ૬. ૧૬)

અર્થ—આ જઆઓ, શેહરો, ખેતરો, મકાનો, પાણીનાં બંડરો, પાણીઓ, જમીનો, ઝાડપાંતો, આ પૃથ્વી, તે ઉપરનો આસ્માન, ખાલેસ પવન, સેતારા, ચંદ્ર, સૂર્ય, કુદરતી અસર રોશની, રપેનામીતોની તમામ પેદાયશ, અશોધના સરદારો અશો મરદો અને અષો સ્ત્રીઓને નેમાજ હોજો.

“ ચાર દિશાનો નમસ્કાર,” એવે નામની આપણી ઉપલી જાણીતી બંઢગીમાં દાદાર અહુરમઝ્દે પેદા કરેલી કુલે પેદાયશો—શુ જીવ વિનાની કે જીવવાળી—ને યાદ કરી તેઓ તરફ નેમાજ જાહેર કરવામાં આવી છે, એટલે, એ લાજુતર મુજબ આપણ એ સર્વ પેદાયશો તરફ ફરજથી બંધાયલા છીએ. એ પેદાયશોની ટીપમાં માણસજાતની પેદાયશ, જે, જોકે છેલ્લી મેળાયત્રી છે, તોપણ ઘણી અગતની છે, તે તરફની આપણી ફરજોનો આપણે લંબાણથી વિચાર કર્યો. હવે આપણે ઉપલી

દીપમાંની બીજ પેદાયશે। તરફની ફરજનો વિચાર કર્યે, એ બીજ પેદાયશે। તરફની આપણી ફરજ એ પ્રકારની છે.

૧. તે પેદાયશેની વૃદ્ધિ કરવી.

૨. તે પેદાયશેનો સારો ઉપયોગ કરવો.

૧. અહુરમઝદની પેદાયશ તરફની આપણી પેહેલી ફરજ: તેની વૃદ્ધિ કરવી.

અવસ્તા—“જરથુષ્ટ્રે સ્પિતામહે ઇધ અપઓનો અધીમ્ય ફવધીમ્ય યજમમદે.....યેહે જાંથએય વક્ષએય ઉક્ષિન આપો ઉરાઓરય ” (ફર્વદીન યસ્ત ફ. ૮૭ અને ૯૩).

અર્થ—અશે જરથોસ્તની અશેષને અને તેનાં ફરોહરને અમે અહિં આરાધીએ છીએ.....કે જેના જન્મ અને વૃદ્ધિથી પ્રાણીઓ અને આપણો વૃદ્ધિ પામવા લાગ્યાં.

ઉપલા ફકરામાં કહેછે કે પેગામ્બર જરથોસ્તના જન્મથી કુહરતની પેદાયશ ખુશી થઇ કારણકે તેવણે તે પેદાયશેની વૃદ્ધિ શોધી. જ્યાં એક ઘાસનું તન્ખું ઉગતું હતું ત્યાં એ ઉગતાં કરવાનું મુખારક કામ તેવણે ફરમાવ્યું. જ્યાં પાણી વિનાની જમીન હતી ત્યાં આળાદી આપનાર પાણી વેહેતું કરવાને શિખવ્યું. જ્યાં નહિ એઇતું પાણી હતું ત્યાંથી તે પાણી દૂર કરવાને શિખવ્યું. પેગામ્બર જરથોસ્તનાં આવાં શિક્ષણની આશાથી જાણે કુલ કુહરત આશાવંતી હાલતમાં

આવી. ફક્ત ઝાડપાન અને પાણીના અહિં દાખલા આપ્યા છે, પણ આપણે તે ઉપરથી કુદરતની કુલ પેદાયશનો વિચાર કરવાનો છે, કે તેવણે કુલ પેદાયશની વૃદ્ધિ કરવાને શિષ્યવ્યુત્ત. આપણ, જેઓ પોતાને તેરણના તરીકા મુજબ ચાલનાર બહાર કયેં છિએ, તેઓની ત્યારે ફરજ છે કે, આપણે પણ કુલ પેદાયશની વૃદ્ધિ શોધવી.

૨. અહુરમજ્દની પેદાયશ તરફની આપણી બીજી ફરજ: તે પેદાયશનો લલો ઉપયોગ કરવો.

આપણા મનુષ્ય લાઇખંધો અને પ્રાણીઓ પછી આપણી આબુખાબુની અહુરમજ્દની પેદાયશો તરફની આપણી ફરજોમાં બીજી ફરજ આ છે, કે સઘળી પેદાયશનો લલો ઉપયોગ કરવો, ભુંડો ઉપયોગ નહિ કરવો. ધાતુનો દાખલો લેઓ. એક આદમી નો ધાતુનાં ચંત્રો અને હથિયારો બનાવે, કે જેથી દેશમાં ખેતીનો વધારો થાય, દેશના હુન્નર ઉધોગો વધે, હુન્નર ઉધોગોનાં કારખાનાંઓ ચાલે, તો તેણે ધાતુનો સારો ઉપયોગ કીધેલો કહેવાય, અને તે તરફ પોતાની ફરજ બબલેલી ગણાય. પણ જો તે ધાતુમાંથી કોઈ જીઆનગાર હથિયાર બનાવે, એવી મતલબે, કે તેથી એક વાટપાડા તરીકે તે રાહુદારીઓને મારે અને હુટફાટ કરે, તો તેણે ધાતુનો ખુરો ઉપયોગ કરેલો કહેવાય. તેણે તે

તરફ પોતાની ફરજો બજાવેલી નહિ કહેવાય, બલકે ખોટું કામ કરેલું ગણાય.

વળી એક માણસ લગાઈનાં હથિયારોનો એવો ઉપયોગકર કે જેથી ખુરાઓ હંમેશા ડરેલા અને બીધેલા રહે, તો તેણે ધાતુનો સારો ઉપયોગ કીધેલો અને તે તરફ પોતાની ફરજ બજા લાવેલી કહેવાય. એક દાખલો લેઓ. જમીન જે ઉપર સ્પંદારમદ અમેશાસ્પંદ મવક્કલ છે, તે માટે વંદીદાદમાં^૧ કહે છે કે, જે જમીન ઉપર ખેતી થાય, જે જમીન ભલાં માણસો માટે વસવા લાયક બનાવવામાં આવે, જે ઉપર ભલાં અશો માણસો ખુશાલ રહે અને અહુર-મઝ્દની સેતાયશ અને સ્તુતિ કરે, તે જમીન ખુશાલ રહેછે. જે જમીનના સંબંધમાં એથી ઉલટું રહે તે જમીન સામી દલગીર થાય છે. માટે, આ બાબતમાં, પેહેલાં કામોથી, આપણે જમીન તરફ, તેની વૃદ્ધિ અને આબાદી શોધવાના સબખે, આપણી ફરજ બજા લાવેલી ગણાય.

આપણી પતેત પશેમાની મધે બુદા બુદા અમેશા-સ્પંદોના સંબંધમાં, અને જે પેદાયશેા ઉપર તેઓ મવક્કલ છે તે પેદાયશેાના સંબંધમાં, જે ગુનાહો જણાવ્યા છે, તે આ મતલબે છે. અહુરમઝ્દની

પેદાયશોનો સહઉપયોગ અહુરમઝ્દને અને તેના અમે-
શાસ્પદોને ખુશ કરે છે. તેઓનો ગેરઉપયોગ તેઓને
નાખુશ કરે છે.

જમીન, પાણી, હવા અને આતશ
તરફની ફરજ.

આપણી આજુબાજુની પેદાયશોમાં આપણા
માણસ બાઇબંધ અને પ્રાણીઓ પછી, જમીન
પાણી હવા અને આતશ, આપણું ખાસ ધ્યાન
જેંથે છે. માણસ અને પ્રાણી, એ બેઉના ઉપયોગ
માટે અહુરમઝ્દની એ નેઆમતો અગતની છે. માટે
તેઓ તરફ આપણે કેટલીક ફરજથી બંધાયલાં છીએ.
સામટી રીતે બેઝિએ તો તે ફરજ આ છે કે, અહુર-
મઝ્દની એ નેઆમનો સ્વચ્છ અને સાફ રહે અને
તે પુરતા જગ્યામાં સર્વ જાનદાર પેદાયશને મળે, તેમ
કરવું. સર્વને રહેવાને માટે અને શુજરાત કાળે જેતી
કરવા માટે પુરતી અને સાફ જમીન મળે, સર્વને
પીવા માટે અને જેતી માટે સ્વચ્છ અને પુરતું પાણી
મળે, સર્વને પોતાના દમમાં લેવા માટે પુરતી
અને સ્વચ્છ હવા મળે, અને સર્વને તનદૃસ્તી કાળે
પુરતી ગરમી અને શેશની મળે, એમ કરવું. એમ
કરવામાં આપણા હિસ્સો—પછી તે ગમે તેટલો નાનો
હોય તે—આપવો. એમ કરવું, તે એ નેઆમતો તરફ
આપણી ફરજ બજાવવા સમાન છે. એ ચારે

ને આમતો તરફની આપણી ફરજનો આગલાં પુસ્તકમાં આપણે થોડોક વિચાર કર્યો છે.^૧

જમીન તરફની ફરજ.

અજ હમોઇન હર આજન ગુનાહ.....ઓએમ અંદર રપંદારમદ જમીન જમીન સદ્ગાન જરત, પ પનેત હોમ.

(પતેત પશેમાની, કહેા ૮.)

અર્થ—કોઇ પણ પ્રકારનો, કોઇ પણ રીતનો ગુનાહ, મારાથી રપંદારમદ (અમેશારપંદ) ની જમીન સાથે, સર્વ જાતની જમીન સાથે કરવામાં આવ્યો હોય, તો તેથી હું પરતાવો કરી પશેમાન થાઉં છું.

જમીન તરફની આપણી સામાન્ય ફરજ આ છે કે, આપણે તેને આત્માદ કરવી. હવે જમીન ઘણીક રીતે આત્માદ થઇ શકે છે. તેથી જમીન તરફની આપણી ફરજો પણ ઘણાક પ્રકારની છે. તેના મુખ્ય પ્રકારો નીચલા છે:—

૧. જમીનની ખેતી કરવી.
૨. જે જમીન પાણી વિનાની હોય, તેને પાણી પોંડાયતું કરવું.
૩. જે જમીન પાણીથી સરહ હોય અને તેથી પડોશની વસ્તીને નુકસાન કરતી હોય, યા ખેતીનાં

૧. પુસ્તક ચોથું, "જરયોસ્તી ધર્મના કામો અને ક્રિયાઓ", પાના ૪૪ થી ૪૬.

કામને આડે આવતી હોય, તે જમીનને તેનું પાણી બાહાર કાઢી સુકકી કરવી કે તે વસવા અને ખેતી કરવા લાયક થાય.

૪. તે ઉપર લાયક ભલા કુટુંબ કબીલાઓ રહે તેમ કરવું.

૫. તેને બનતાં સુધી નસાથી નિરાળી રાખી સ્વચ્છ રાખવી.

જમીનની ખેતી

અવસ્તા—દાતરે ગએયનાંમ અસ્તવધતિનાંમ અષાઉમ ।
કત અસ્તિ દએનયાઓ માજદયરનોષથ ઉરુરે? આઅત
અઓત અહુરે મજદઓ યત ઉઘેમ પર્ધતિ યઓકર્ષિ
સ્પતમ જરથુસ્ત્ર । (વંદીદાદ પર્ગદ ૩ ક. ૩૦.)

અર્થ—(પેગામ્બર જરથોસ્ત્રે પુછ્યું કે) ઓ હાડમંદ દુનિયાના અશે પેદા કરનાર । માજદયરની દીનની વૃદ્ધિ શી છે ? ત્યારે અહુરમજ્દે જવાબ દીધો કે ઓ સ્પતમ જરથુસ્ત્ર । અનાજનો સારી ખેતી.

આપણા અવસ્તામાં ખેતીની સિપ્રારશમાં ખાસ પૂર્મીનો છે. વંદીદાદ પ્રમાણે, જે જમીન ઉપર ખેતી થતી હોય, તે જગ્યા ઘણી ખુશાલ હોય છે. ^૧ એવી ખેતી અને બાગબાની કરનાર પુરૂષ જમીનને ઘણી ખુશી કરે છે. ^૨ એવી ખેડાયલી જમીન તે ખેડનારને દુઆ દે છે કે “ તારા દેશમાં હું વૃદ્ધિ કરીશ, ફળ

૧. વંદીદાદ, પર્ગદ, ૩ ક. ૪, ૨. એજ પુસ્તક, ક. ૨૩

ફળાદીનો વધારો કરીશ અને ફળ અને અનાજ ઉત્પન્ન કરીશ.”^૧ એથી ઉલટું, વગર ખેડાયેલી જમીન દલગીર રહે છે,^૨ અને એમ તેને વેરાન રાખી મુકનારને કહુઆ દેછે કે, “ તું બારણું બારણું ભીખારીની માફક રખડતો થશે, અને રખડતો રખડતો તું કોઈને દ્વારે જઈને ઉભો રહેશે, ત્યારે તુંને વધેલો વાસી ખોરાક લાવી આપવામાં આવશે.”^૩ જમીનની ખેતી આપણા પોતાના કાયદા માટેજ કરવાની નથી, પણ ખીજાઓના કાયદાઓને માટે પણ કરવાની છે.^૪

જમીનની ખેતીનો ઉદ્યોગ આપણાં ધર્મપુસ્તકોમાં એક નમુનેદાર ઉદ્યોગ ગણાય છે. તે સર્વ ઉદ્યોગોનો જાણે નમુનો છે. માટે એ ઉદ્યોગની સિક્કારશ આપણે ખોડાલે અર્થે લેઈ તે સિક્કારશ સર્વ પ્રકારના ઉદ્યોગને લાગુ પાડવી જોઈએ.

જમીનને સ્વચ્છ રાખવી—જમીન તરફની આપણી ફરજોમાં બીજી અગતની ફરજ તેને સ્વચ્છ રાખવાની છે. વસવાતવાળી જમીન ઉપર કોઈ પણ એવી ચીજો રાખવી નહિ, કે જેથી ત્યાં વસતાં લોકોની તંનદૃષ્ટીમાં ખીગાડ થાય. એ સમજે મુવેલી લાસને જમીનમાં દાટવાની આપણાં પુસ્તકોમાં મનાઈ છે, અને લાસોને ખોર્સદ-નેગિરશને કરવાનું અને માસ ખાનારાં પ્રાણીઓથી લક્ષ કરાવવાનું દર્શાવેલ છે.

૧. એજ પુસ્તક, ફ. ૨૭. ૨. એજ પુસ્તક, ફ. ૨૪. ૩. એજ પુસ્તક, ફ. ૨૬, ૪. એજ પુસ્તક, ફ. ૩૪-૩૫.

આપણાં શેહેરનાં સુધરાઈ (Municipal) ખાતાંએ શેહેર સુધરાઈ અને તનદરૂતી માટે જે કાયદાઓ ઘડિયા હોય તેઓને આપણે માન આપવું જોઈએ. ઘરનો કચરો અને ખીજી નજીસાત જ્યાં કર્મીઓ હોય ત્યાંજ નાખવાં અને આબુખાબુનાંઓને નુકસાન થાય તેમ નહિ રાખવાં. જેખી રીતે જમીન સુધરે અને લોકોના વસવાતને લાયક થાય તે રીત અપત્યાર કરવી.

પાણીના સંબંધની આપણી ફરજો.

અવસ્થા—પ્રચોત અહુરો મજ્જાઓ સ્પિતમાષ જરૂર થુસ્ત્રઇ, યજ્ઞએષ મે હીમ, સ્પિતમ જરૂથુસ્ત્ર, યાંમ અરેદ્વીમ સૂરામ અનાદિતાંમ..... વાથ્વો—પ્રાધનામ અષઓનીમ, ગંઝ્યો—પ્રાધનાંમ અષઓનીમ, પએનો પ્રાધનાંમ અષઓનીમ, દધદુ પ્રાધનાંમ અષઓનીમ.”

(અર્દ્ધિસૂર નીઆએશ ફ. ૨.)

અર્થ—અહુરમજ્જદે સ્પિતમાન જરયોસ્તને કશું કે એ રપીતમાન જરયોસ્ત ! મારી સ્વચ્છ અર્દ્ધિસૂર..... જે (ગાયગોસપદ અને માણુસોનાં) ટોળાની વૃદ્ધિ કરનારી, દુનિયાની વૃદ્ધિ કરનારી, (દંશની) દોહનની વૃદ્ધિ કરનારી, દંશની વૃદ્ધિ કરનારી, પતિત છે, તેન તુ આરાધ.

અર્દ્ધિ નામે અસહી ધરાનમાં એક નદી હતી, જેને હાલની મધ્ય એશીયાની ઓક્સસ નદી ગણવામાં આવેછે. અર્દ્ધિ નામે એક સ્ત્રી યજ્ઞ પણુ છે, જે એ નદી ઉપર અને કુત્રે પાણી ઉપર મવકલ છે. આ ફકરામાં અહુરમજ્જદે અર્દ્ધિસૂરને આરાધવા

કહે છે. તેની મતઝળ સર્વ પાણીની સ્તુતિની છે, કે જે પાણીથી, એ ફકરામાં જણાવે છે તેમ, એક દેશની સર્વ પ્રકારે આખાદી થાય છે. આ ફકરો પાણી તરફ આપણને બે ફરજો સુચવે છે:—

૧. પાણીને સ્વચ્છ રાખવું.

૨. પાણી સર્વ જગ્યાએ પુરતું મલે તેમ કરવું.

પાણીનું સ્વચ્છ રાખવું—એ બાબે આગલાં એક પુસ્તકમાં^૧ આપણે થોડુંક વિવેચન કર્યું છે. ત્યાં અસલી ઇરાનીઓ પાણીને સ્વચ્છ રાખવા માટે જે કાલજી રાખતા હતા, તે બાબે હીરોદોટસ અને સ્ટ્રેબો જેવા યુનાની લખનારાઓનાં મનો આપણે જોયાં છે. તેઓ અસલી ઇરાનીઓ માટે જે કહે છે, તે પારસી પુસ્તકોમાં મલતતા કર્મોનોને અનુવરતું છે. જરથોશ્તી ધર્મ પુસ્તકોમાં પાણી જેવી નેઆમતને હમેશાં સ્વચ્છ રાખવાને કર્મોવ્યું છે, કે તેથી સેંકડો અને હજારો માણસો, જેઓ તે પાણીનો ઉપયોગ કરે તેઓને કાંઈ નુકસાન થાય નહિ. વંદીદાદની^૨ શિખવણી મુજબ જો એક માણસ રસ્તે જતો હોય—પછી તે પગે ચાલીને જતો હોય, ગાડીમાં જતો હોય યા ઘોડા ઉપર સવારી કરીને જતો હોય—અને તે જોય કે પડોશનું મીઠા પાણીનું કોઈ નાળું, યા પાણીનો

૧. પુસ્તક અર્થ, 'જરથોશ્તી ધર્મના કામો અન ક્રિયાઓ.'

પાના ૪૭-૪૮.

૨. પર્ગદ ૬, ક. ૨૧-૨૭.

જથ્થો, જેનું પાણી લોકોના પીવાના ઉપયોગમાં આવે છે, તેમાં નસો પડ્યો છે, તો તેણે તુરત તે પાણીમાં ઉતરીને તે નસો કાઢાડી નાખ્યો. એમ તે નહિ કરે અને તે નસો પાણીમાં રહીને પાણીને ખીગાડે તો તેથી તે પાણી પીનાર માણસોની તનદરૂસ્તીને નુકસાન થાય. તેથી જો કોઈ ધણી પાણીને એમ ખીગાડતું રહેવા દિએ તો તે પાણી તરફની પોતાની ફરજ લુલેલો કહેવાય. જે પાણીમાં તનદરૂસ્તીને નુકસાન કરતો નસો પડ્યો હોય, તે પાણીને તુરત વાપરવાની પણ મનાઈ છે. તેમાંથી થોડાંક પાણીનો ભાગ, જે તે નસા સાથે સંબંધમાં આવી ખીગડેલો હોવાનો સંભવ હોય, તે કાઢી નાખી પછી બાકીનું પાણી વાપરવું. ^૧

નદીનાં પાણીની સ્વચ્છતા જાળવવાના ઇરાની-ઓના રીવાજના કારણમાં હીરોટાટસ જણાવે છે કે, “તેઓ નદીઓ વિષે ઘણું માન ધરાવે છે.” હીરોટાટસનું એ કેહેવું બરોબર છે. નદી પોતાના કીનારા ઉપર આવેલાં શેહેરાની મિઠાં પાણીની ખુટ પુરી પાડે છે, તેઓનાં ખેતરોને ફળદ્રુપ કરે છે, તેઓની આબોહવાને સમતોલ રાખે છે, તેઓના દુશ્મન સામે એક કુદરતી બચાવ તરીકે થઈ પડે છે, હોડીઓ અને મછવાઓ મારફતે તેઓના સાદા અને સુતરા વેપારને ઉત્તેજન આપે છે, અને એ વિગેરે

ળીજા કાયદાઓ કરે છે; માટે, અલખતે, નદીઓ આપણાં માન અને સ્તુતિને લાયક હોવી જોઈએ.

પાણી પોંદોચનું કરવાની ફરજ.

હસ ગેઝિય સ્તુતે.....મજદ્યસ્તનામ વીસામ જયાનયએચા વીરાપત્યા (યજ્ઞસ્તે હા ૧૨ ક. ૨.)

અર્થ—હું ગૌસ્પદોને અને માજદ્યસ્તનાનોના મોહલ્લાઓને નુકસાનથી અને પાણીની તાણથી બચાઉં.

એક જરથોશ્તીની, પોતાનાં એકરારનામામાં અપાયલી કબુલાતોમાંની, એક કબુલાત આ છે કે, જ્યાં પાણીની તાણ હોય ત્યાં તે તાણ ટાળવી. આ સખજે, જેમ માણસ માટે તેમ ગાયઢોર માટે, કુવા તલાવો ખંધાવવા, એ પુન્યનું કામ ગણાય છે. શાહનામાં પ્રમાણે, પાદશાહ કએખુસ્તુ પોતાના વસી-અતનામામાં પોતાની દોલતમાંથી જે કેટલાંક પુન્યનાં કામો કરવા કહે છે, તેમાં એમ વેરાન જગ્યાએ પાણી પોંદોચાડવાનું કામ કરવાને કહે છે. આપણા અસલી ઇરાનીઓનાં કેટલાંક કામોમાં તેઓનાં પાણીનાં ખાંધકામો જણાયલાં છે. દૂરના લાગોથી પાણી લાવી જમીનને તેથી આબાદ કરવી, એ એક પુન્યનું કામ ગણાતું.

હવાના સંબંધમાં આપણી ફરજ.

અવસ્તા—વએમ અષવનેમ યજ્ઞમષ્ટે. વએમ ઉપરો-કષરીમ યજ્ઞમષ્ટે. (સીરાજ યસ્ત.)

અર્થ—સ્વચ્છ વાતાવરણને અમો આરાધ્યે છિએ. ઉપ-
રના ભાગોમાં કામ કરી વાતાવરણને અમો આરાધ્યે છિએ.

વાતાવરણ યાને હવા અહુરમરુદની નેઆમતો-
માંની એક અગતની નેઆમત છે. તેને સ્વચ્છ રાખવી,
એ એક જરથોશ્તીની ફરજ છે. સ્વચ્છ હવા હુદ્દો-
દારક ખોરાક સમાન છે. માટે આપણા માણસ
ભાઈબંધોને તે પુરતા જથ્થામાં અને સ્વચ્છ મલે તેમ
આપણે કર્યે તો આપણે જાણે હવા તરફ ફરજ બજા
લાવેલી ગણાય. એ કાજે આપણાંજ મકાનો નહિ, પણ
આપણી આબુમાબુનાં ખીજાં ગરીબોનાં મકાનો એવાં
બનાવવામાં આપણો હિસ્સો આપવો જોઈએ, કે જેથી
તેમાં રહેનારાંઓ પુરતી અને સ્વચ્છ હવા મેલવી
તનદરૂસ્ત રહે, અને તને દરૂસ્ત રહી મને પણ દરૂસ્ત રહે,
અને પોતાનાં જાબુ બળે પોતાનું બહુ કરી શકે.

આતશ તરફની ફરજ.

“અહ્યા યા આઘો વેરેજેના યઓઝરે પછરિ-
જસામધે, મજ્જા અહુરા યા યા મધનૂ સ્પેનિશતા, યે
આ અખિતશ અલાઈ યેમ અખનોયો દાઓંધકે’

(મજ્જને, હા ૩૬, ક. ૧. મોટી કપ્તાન પસ્ત, કરદો ૨, ક. ૧.)

અર્થ—ઓ સૌથી વૃદ્ધિ કરનાર અહુરમજ્જા તારા
આતશની મારફતે સૌથી પેડેલાં વૃંતેજ હમો પોદાયિએ
છિએ. જે કોઈ તે (આતશ)ને માટે નજીસાત લેઈ જાય
તેને પોતાને વૃં નજીસાત આપે,

પાઞ્ઠ—અજ હમોષન હર આષન ગુનાહ.....
ઓએમ અંદર અર્દીમેડેસી આતશ આનશ સદગાન નસ્ત
પ પનેત હોમ.

અથે— કોઇ પણ પ્રકારનો, કોઇ પણ જાતનો ગુનાહ
માગથી અર્દીમેડેસી અમેશારવંદના આનશ સાથે કોઇ પણ,
જાનના આતશ સાથે કરવામાં આવ્યો હોય, તે તેની હું
પસ્તાવો કરી પશોમાન થાઉંશું.

આતશના સંબંધમાં આપણે એક આગળાં
પુસ્તકમાં^૧ થોડોક વિચાર કર્યો છે. અહીં આપણુ
જરા વિગતે વધુ વિચાર કરીશું. આતશ તરફની
ફરજનો વિચાર કરતાં આપણે બે બાબત યાદ
રાખવી જોઈએ.

૧. સર્વે ગરમીનું મૂળ સુર્ય છે, અને આતશ
ગરમીનું આ પૃથ્વી ઉપર નજરે પડતું રૂપ છે.

૨. બીજું આપણે યાદ રાખવું કે, અહુર-
મઝ્દનાં નુરની એક ઈધાની તરીકે આતશ આપણામાં
એક કેબલો ગણાયો છે. આ બાબતો ધ્યાનમાં રાખી
જ્યારે આપણે આતશ તરફની ફરજનો વિચાર કર્યો
છીએ ત્યારે માત્રમ પડે છે કે આતશના સંબંધમાં
આપણે નીચલાં કામો કરવા જોઈએ.

૧. અહુરમઝ્દનાં ખોરેહુ યા નુરની યાદ આપનાર

૧. પુસ્તક ત્રીજુ, “નરથોક્તી ધર્મના કામો અને ક્રિયાબા,”
પા. ૪૬-૫૧.

ચિન્હ તરીકે તે ઉપર સુગંધી બળતણ આળી તે ઉપરથી લગ્નાઇનો બાધ લેવો.

૨. સર્વ જગ્યાએ રોશનીની પુરતી આવજા થાય અને અંધકાર દૂર થાય એવી કોશેશ કરવી.

૩. આતશનો મનતો લલો ઉપયોગ થાય અને તેની મદદ અને ખરકતથી હુન્નર ઉદ્યોગોનો વધારો થાય તેમ કરવું.

શાયસ્ત લા શાયસ્ત નામની પેહેલવી ચોપડી સાધનાં એક પેહેલવી લખાણમાં આતશના સંબંધમાં જે એક સુંદર બાબત કહી છે, અને જે બાબે આ માળાનાં એક આગળાં પુસ્તકમાં^૧ એશારો કર્યો છે, તે આપણને વિચાર સુચવે છે કે આતશ તરફ ફરજ બજા લાવવી તે શું? ત્યાં કહેવા પ્રમાણે, જો એક આદમી હલાલ મેહનતથી મેળવેલા પૈસામાંથી ખરીદેલી ચીજો પોતાનાં ઘરના આતશ ઉપર પકાવવા મેળે તો તે ખરહક છે, પણ જો હરામના મેળવેલા પૈસાથી ખરીદેલી ચીજો ઘરના આતશ ઉપર પકાવવા મેળે તો તેથી આતશ ઉપરનો મવકકલ અર્દીબેહેસ્ત અમેશાર્પંદ, નાખુશ થાય છે. વળી એજ કેતાબમાં કહે છે કે, “તમોએ આતશ ઉપર સુખડ લોખાન જેવી સુગંધી ચીજો મેલવી. પણ ખબરદાર, તે એવી નહિ

૧. પુસ્તક પેહેલું, જરથોસ્તી ધર્મ સંબંધી પ્રશ્નોત્તર, બીજી આવૃત્તિ, પા. ૩૮.

હોય, કે જે બીજાઓ પાસેથી ચોરેલી હોય યા કમાર્ગે મેલવેલા પૈસાથી ખરીદેલી હોય.”

નુકસાનકારક પેદાયશને તોડવા.

અવસ્થા—“ ઉસ ગેઉશ સ્તુયે તાયાઆયા હજ્જંધ-હત્યા ઉસ. મજ્જયસ્તનાંમ વીસાંમ વ્યાનયએજ વીવાપત્યા.....આજ્યાબોનીમ, નોઇત વીવાપેમ ક્ષતા માજ્જ-યસ્તીશ અઓઇ વીસો, નોઇત અસ્તો, નોઇત ઉસ્તાનહે ચિન્માની (યજ્જસ્તે હા ૧૨ ક. ૨.)

અર્થ—ગાયગોરખંદોને ચોરો અને છુટારાઓથી અને માજ્જયસ્તનાનોના મોહદવાને નુકસાનથી અને પાણીની તાણથી હું ખંદગી કરી કોશેશથી ખચાઉં.....માજ્જયસ્તનાનોના મોહ-દલા તરફ નુકસાન અને પાણીની તાણ ચાય, તેમ હું નહિ ઉભો રહું (એટલે તેમ નહિ કરું); મારાં શરીર અને જાનના ખ્યાર કાળે પણ (હું એમ કરું) નહિ.

જ્યારે આપણુ સર્વ આપણી આત્મબાત્મનાંઓ તરફની ફરજ આ છે કે, તેઓની વૃદ્ધિ કરવી, તેઓની આબાદી કરવી, ત્યારે આપણી આ પણ ફરજ છે કે, જે પણ માણસ, પ્રાણી યા ચીજ એવી વૃદ્ધિની આડે આવે, તેઓની સામે થઇ, તેઓને વૃદ્ધિની આડે આવતાં અટકાવવાં. દાખલા તરીકે દેશમાં યા શેહેરમાં કોઇ એવા હોય, કે જેઓ રાજ્યની સત્તા, જે દેશમાં યા શેહેરમાં વ્યવસ્થા પાંચરે છે, તેની સામે થઇ દેશમાં અવ્યવસ્થા અને ગેરકારોબાર આણુતા હોય તો, તેઓને

ઉંઘાડા પાડી તેઓની સામે થવું. એવી ગેરવ્યવસ્થા આણનારાઓને, એવા ગેરકાર્યમાર દાખલ કરનારાઓને પકડી આપવામાં યા સખ કરાવવામાં સરકારને મદદ કરવી. જેઓ દેશ યા શેહેરમાં લુટફાટ યા ચોરી કરતા હોય, તેઓને પકડી આપવામાં, તેઓનો દોર તોડવામાં, તેઓને સજા કરાવવામાં એવી બાબતમાં તકેદારી રાખનારાં પોલીસખાતાને મદદ કરવી.

વળી જો કોઈ જીઆનગાર પ્રાણીઓ, નાનાં કે મોટાં, દેશમાં ખરાબી આણતાં હોય તો તેઓનો નાશ કરવા માટેનાં કામમાં મદદ કરવી. દાખલા તરીકે, શેહેરનું સુધાર્થ ખાતું જાહેર કરે કે, ઉંદર જેવાં ખરફતરો યા મચ્છરો શેહેરમાં બિમારીનાં ખીજો પાંથરે છે, અને તેથી તેઓનો નાશ કરવાની જરૂર છે, તો તેમ કરવું યા તેમ કરવામાં મદદ કરવી. જો વાઘ વડૂ જેવાં જાનવરો કેઠે ત્રાસ પમાડતાં હોય, તો તેવા ત્રાસથી ત્યાંનાં લોકોને છોડવવાં આપણી ઇરાદની તવારીખમાં એવા કેટલાક દાખલાઓ છે, કે જેમાં ઇરાદી પેહેલવાનો એવા ત્રાસથી લોકોને છોડવવામાં કીર્તિ લેતા હતા. પાદશાહ કૈબુસુરના વખતમાં એક મુલકમાં જુ ડોનો ત્રાસ એટલો વધી પડ્યો હતો કે તેથી ગરીબ ખેડુનોનાં ખેતરો ખરાબ થતાં હતાં. પાદશાહને એ બાબે ખબર પડતાં, તેણે પોતાના ઇરાદી પેહેલવાનોમાંથી એ બાબે માગણી કરતાં,

પેહેલવાન બેજન તૈયાર થયો હતો અને તેણે તે ગરીબ
 બેડુતોને એ બુંદોના ત્રાસથી છોડવ્યા હતા. રૂસ્તમ
 પેહેલવાને ઘણીક વાર વાઘ, વરૂં યા અજદાહ જેવાં
 દુકસાનકારક પ્રાણીઓથી ત્રાસ પામતાં કોઇક લોકોને
 છોડવ્યાં હતાં.

પ્રકરણ ત્રીજું.

પોતા તરફની દ્રશ્ય.

પોતા તરફની દ્રશ્ય. ‘પાછી એ તન વ
અશોધ એ રવાન.’ તનની સપ્રાધ
અને રવાનની પવિત્રાધ.

તન અને રવાન વચ્ચે સંબંધ.—
આ જગત, પદાર્થ અને રૂહ (Matter and Spirit)
ની બનેલી છે. માણસ, જે આ જગતનો એક
ભાગ છે, તેનો પદાર્થ અને રૂહ, શરીર અને આત્મા
—અથવા આપણા ધર્મની ભાષામાં બોલ્યે તો તન અને
રવાન—તરીકે જણાયલાં છે. એ બે તત્ત્વો એકમેકથી
બુદ્ધિ ગણાતાં આવ્યાં છે. તે છતાં એ બે વચ્ચે કંઈ સંબંધ
છે. તન રવાનને ઉપયોગી છે. આપણું રવાન અહુર-
મઝ્દે બક્ષેલા સદગુણોને અમલમાં મેલી શકે, તે માટે
તન અથવા શરીર જરૂરનું છે. તેથી અવશ્યનું છે કે
આપણે તનને દૃસ્ત રાખવું, સારી હાલતમાં રાખવું,
સ્વચ્છ રાખવું, ચપળ રાખવું. જો તન એમ સ્વચ્છ
અને શુદ્ધ, દૃસ્ત અને ચપળ હાલતમાં ન રહે તો,
આપણું રવાન, જે સદગુણો મેળવવાને અહુરમઝ્દે તેને

સરજ્યું છે તે સદગુણો ધરાવતર મેળવી શકે નહિ. જેમ તનને રવાનની જરૂર છે તેમ રવાનને તનની જરૂર છે.

ધર્મને તન અને રવાન સાથે સંબંધ—
ધર્મનું મુખ્ય કામ રવાન સાથે ગણાય છે. પણ જ્યારે રવાનને તન સાથે ઘાડો સંબંધ છે, ત્યારે કોઈ પણ ખરો ધર્મ, તન અથવા શરીરની દરૂસ્તીની બાબતને પોતાના વિચારમાંથી દૂર રાખી શકે નહિ, માટે તનની દરૂસ્તીનો સવાલ, રવાનની દરૂસ્તીના સવાલની માફક ધર્મની સંભાળ હેઠળ આવે છે.

શરીરની સુંદરતા, શરીરની સારી મરોડ, શરીરનું સીદ્ધાપણું અને શુદ્ધાપણું, એ ઉપરથી મનની સુંદરતા, મનની સારી મરોડ, મનનું શુદ્ધાપણું, એ ઉપર વિચાર જઈ શકે. આપણા યજ્ઞદોનાં વર્ણનનો દાખલો લેઓ. તેઓની સિક્કોમાં, માનસીક યાને મનના સદગુણો સાથે, તનની સુંદરતા માટે હંમેશાં બોલવામાં આવે છે. સરોશ યજ્ઞ, જે આપણાં યજ્ઞ મંડળમાં એક અગતની જગ્યા રોકે છે, તેનો દાખલો લેઓ. તેનાં કેટલાંક વિશેષણમાં એક વિશેષણ ‘તખમ’ યાને મજબુત છે. તેનું બીજું એક વિશેષણ ‘હુર-ઓધ’ એટલે ખૂબસૂરત છે. ત્યારે મન યા રવાનની નેકી અને તન યા શરીરની ખૂબસૂરતી વચ્ચે, ધર્મની તજવે બોતાં, એક પ્રકારનો સંબંધ છે.

આપણુ પોતા તરફની આપણી મુખ્ય

ક્રમ—આપણી આપણુ પોતા તરફની મુખ્ય ક્રમ આ છે કે, અહુરમઝદે આપણને જે તન અને રવાન આપ્યાં છે, તેઓને દરૂન રાખવાં, સ્વચ્છ અને ભદ્રી હાલતમાં રાખવાં. તન અને રવાનને એમ સ્વચ્છ રાખવાનો નીચમ આપણાં પુસ્તકોમાં “ પાકી એ તન વ અશોઈ એ રવાન ” એટલે “ તનની પાકી અને રવાનની અશોઈ ” એવે નામે જણાયલો છે. આપણી ત. સી. રા. માટે પસ્તાવો કરવાના સંબંધમાં પણ આપણે “ તની ઓ રવાની ” એમ બોલ્યે છીએ.

“ પાકી એ તન વ અશોઈ એ રવાન ”

જન્મથીજ જરૂરનાં.

“ યઓજદાઓ મખ્યાઈ અધપી જાયેમ વડિસ્તા. ”

(રપેનતોમદ ગાથા, હા ૪૮, ક. ૫; વહીદાદ, પર્ગ ૫, ક. ૨૧).

અર્થ—પવિત્રાઈ માણુપને માટે જન્મથીજ સારી છે.

આ મથાળે મેલેલા અવસ્તાના કહેવત સમાન શબ્દો શિખવે છે કે માણુસે જન્મથીજ તન અને રવાનની પવિત્રાઈ જાળવવી. એ પવિત્રાઈ જાળવવી, તે મારઝદયસ્ની દીન પાળવા સમાન છે. વંદીદાદમાં કહે છે કે “ ઓ જરથોસ્ત ! જે મારઝદયસ્ની દીન છે તે પવિત્રાઈજ છે. ”

૧. પર્ગ ૫, ક. ૨૧ “ હા યઓજદાઓ જરથુસ્ત્ર થા દુઅન ગાજકયસ્નિથા. ”

અહિં આપણે યાદ રાખવું જોઈએ કે રવાનની અશોધના વિચારમાં આપણું મન (mind)નાજ સદગુણો નહિ, પણ હૈડાના, જીગર (heart ના સદગુણોના વિચાર પણ સમાયલો છે. જેને આપણે રૂહાની યા રવાનને (spiritual) લગતી ખીલવણી કહે છીએ, તેમાં મગજની શક્તિઓ (mental faculties) ખીલવવા સાથે હૈડાની સદગુણી લાગણીઓ પણ ખીલવવાની છે.

તનની સફાઈને મનની સફાઈ સાથે સંબંધ—તનની સફાઈ અથવા પવિત્રાઈને મનની પવિત્રાઈ સાથે જોણું અતલગનો સંબંધ છે. એટલા માટે જરથોશ્ટી દીનમાં તનની સફાઈને ઘણું વજન આપ્યું છે. તનને જરાક પણ ગલીચી લાગે નહિ અને લાગે તો તે તુરત ફેર કરવી, એમ કર્મોન છે. કવિ તોમ્સન કહે છે તેમ, “તનની સ્વચ્છતા ઉપરથી પણ મન એક જાતની છુપી હિંસોજ મદદ મેળવે છે.”^૧ તનની સ્વચ્છતા જાળવવાનો રીત્રાજ ગોયા માણસને મનની સ્વચ્છતા અથવા નીતિ જાળવવાના માર્ગ ઉપર મેલે છે. એક લખનાર કહે છે તેમ “સ્વચ્છતાની માણસ ઉપર એટલી બધી અસર થાય છે કે તે અસર તેની નીતિમાન વર્તણુક ઉપર પણ લંબાય છે.”^૨ એડીસન

૧. “Even from the body's purity the mind
Receives a secret sympathetic aid.”

૨. “So great is the effect of cleanliness upon
man that it extends even to his moral character”.

તનની સ્વચ્છતાને મનની સ્વચ્છતાની એક નિશાની (Emblem of purity of mind) ગણે છે. ત્યારે અવસ્તામાં જેમ તનદૃસ્તીને ખાતર, તેમ મનદૃસ્તીને ખાતર, શરીરની પવિત્રાઈ અને સફાઈ સુધડાઈને ઘણું વજન આપ્યું છે. પ્રોફેસર હાર્મસ્ટેટ કહે છે કે “ સફાઈ સુધડાઈ એ ધર્મિષ્ઠપણાંથી ઉતરતું છે, ” એ કેહેવત એક જરથોશ્તી કેહેવત થઈ પડે, પણ એક ફરક છે. તે આ કે જરથોશ્તી ધર્મમાં સફાઈ સુધડાઈ તે ખુદ ધર્મિષ્ઠપણાંનું ખીબું રૂપ છે. ”

તનની પવિત્રાઈ અથવા સ્વચ્છતા જાળવવી, એ મનની દૃસ્તી જાળવવાનો એક ઉપાય છે. તન દૃસ્ત હોય છે તો મન ઘણીક રીતે દૃસ્ત રહે છે. ત્યારે તનને દૃસ્ત રાખવું એ મનને દૃસ્ત રાખવાનો એક માર્ગ છે. તનને દૃસ્ત રાખવા કાજે તેને કવાયદ (કસરત) આપવી જોઈએ. ચોક્કસ વખતે અને રીતિએ તનને કસરત આપવી, ચોક્કસ વખતે ઉઠવું, ચોક્કસ વખતે સુવું, ચોક્કસ વખતે ખાવું, પીવું, અને ફરવું, ચોક્કસ ઓરાક લેવો, એ સઘળા તનદૃસ્તી જાળવવાના માર્ગો છે, અને એ માર્ગો જાળવવા, એ એક જાતની કવાયદ છે. માટે જેઓ એમ તનને

૧. L'axiome ' *Cleanliness is next to Godliness* ' serait tout à fait Zoroastrien avec cette différence que dans le Zoroastrisme *Cleanliness* est une forme même de *Godliness* (Le Zend Avesta, Vol. II, Introduction, p. X)

કવાયદ આપે, તેઓ તેવી તબેહ યા દેવથી મનને પણ કવાયદ આપે. મનને એવી કવાયદ યા કાળુમાં રાખવાથી રવાનીક જીંદગી લક્ષી રીતે લોગવાય છે.

તન અને મનની પવિત્રાઇ માટેની આપણા ધર્મની એ શિખવણી બાબે આપણે જરા વિગતે વિચાર કર્યે.

“પાકીએ તન” નો નિયમ.

પેહેલવી—રાબાન બજશકીઅ વ અર્જે અન્દાએ મિન તન પવન જીન્દગીઅ એ તન માલશને હુમન્દીઅ મિન રાબાન. (હીનકર્દ, દસ્તુરજી પેથોતનનું વાલમ ૪, પા. ૧૮૬. બાબત ૧૫૬, ફ. ૨૪.)

અર્થ—“રવાનને લગતા ચુનાહનું નિવાર્ય કરવું, અને તેને કીમતી બનાવવું એ તનને લગતાં બળથી છે, કારણકે તનની હયાતીને લીધે રવાનને લગતા ચુનાહનું સાફ થવું છે.”

“દરૂસ્ત તનમાં દરૂસ્ત મન રહે છે”, એ એક બહુતી કહેવત છે. પણ હા. કાસરટેલી કહે છે તેમ, તે માજદયસ્તની ધર્મની ખાસ માનીતી કહેવત છે. જરથોશ્તી ધર્મની શિખવણી આ છે કે, રવાનની દરૂસ્તીનો આધાર કેટલેક દરજ્જે તનની દરૂસ્તી ઉપર છે.

આ સમુજે અવસ્તામાં તનદરૂસ્તી બળવવા માટે

૧. La Maxim *mens sana in corpore sana* a toujours été un de dictions favoris du Mazdéisme (La Philosophie Religieuse du Mazdéisme sous les Sassanides, p 128).

જામજા કર્મનો મલે છે. યજ્ઞશનેમાં એક જરથોશ્તી કેટલીક બક્ષેશો માગે છે. તેમાં પેહેલી બક્ષેશ બેહેશતની છે અને બીજી તનદરૂસ્તીની છે. ^૧ ત્યારપછી તનદરૂસ્તીથી પ્રાપ્ત થતી ત્રીજી બક્ષેશ લાંબી જીંદગીની છે. ત્યારપછી મનનાં અને નીતિનાં કૌવતની બક્ષેશ માગવામાં આવે છે. મન અને નીતિનાં કૌવતનો આધાર પણ કેટલેક દરજ્જે તનનાં કૌવત ઉપર રહે છે. આપણી “અદ્વાઈત રચેશ્વર” ની જાણીતી બંદગી, જે એક સરસ દુઆ છે, તેમાં પણ તનની મજબુતી (તન્વો દ્રવતાતેમ) અને તનનું સુખ (તન્વો વજ્રદરે) માગવામાં આવે છે. બેહરામ યજ્ઞ પેગામ્બર જરથોશ્તને તેની બંદગીના બદલામાં નીચલી તનને લગતી બક્ષેશો આપે છે: બન્ને બાબુનું કૌવત, તમામ તનને મજબુતી, તમામ તનને કૌવત અને જોવાની તેજ શક્તિ. ^૨ સરૌશ યસ્ત ^૩ માં બાબુનાર સરૌશ પાસે બીજી બેક્ષેશો સાથે તનની મજબુતી માગે છે.

આ મુજબ અવસ્તામાં તનની દરૂસ્તીને અગત આપી છે. આપણાં મનની અને હૃદયોં યા દિલની શક્તિઓ ખીલવવાનો, આપણા નીતિમાન સદગુણો ખીલવવાનો આધાર કેટલીક હદે આપણી તનદરૂસ્તી ઉપર રહે છે. બેહેશતમાં જવા લાયક કામ કરવાનો આધાર પણ જાણે તનદરૂસ્તી ઉપર રહે છે.

૧. દ્રવતાતેમ અધ્વડાએસે-તન્વો (હા ૯, ક. ૧૯)

૨. બેહરાંમ યસ્ત, ક. ૨૯. ૩. સરૌશ યસ્ત, કલોં ૧૦, ક. ૨૬.

તનદરૂસ્તી જાળવવા માટેના કાનુનો—
આપણાં પુસ્તકો મુજબ આપણી તનદરૂસ્તી જાળવવા
માટે નીચલા કાનુનો જરૂરના છે:

૧. સવારે સકાળે બીહાર થવું.
૨. ઉઘોગી યા કામ કરતા રહેવું.
૩. ખાનીપીનીમાં અંદાજે જાળવવો.
૪. આક કલાકની ઉંચ લોગવવી.
૫. મનને નેક વિચારોમાં રમતું રાખવું.

“ અરોઘ એ રવાન ” એટલે રવાનની
પવિત્રાઈનો નિયમ.

અવસ્થા—હઓમ ઉર્વાનેમ યજ્ઞમઘદે.

(ખોરૈંદ નીઆએશ.)

અર્થ—અમારાં પોતાના રવાનને અમે યાદ કર્યે છીએ.

અવસ્થા—“નોષત યહિ જજ્ઞય યે નોષત ઉરને જજ્ઞવ
નોષત યહિ જજ્ઞુશ યે નોષત ઉર્વાન જજ્ઞુશ.”)

(અવસ્થાનો છુટક ફરો.)

અર્થ—જેણે પોતાનાં રવાનને મેળવ્યું નહિ, તેણે
કાંઈ મેળવ્યું નહિ. જે પોતાનાં રવાનને મેળવશે નહિ, તે
કાંઈ પણ મેળવશે નહિ.

૧. જુઓ પ્રેફેસર હાર્મેસ્ટેટની “ Le Zend Avesta,”
Vol, III, p. 150, જુઓ મીનોએરૈં, બાબ ૧ ફ. ૨૮-૩૧.

આપણુ માણસજાતનાં સર્વ કામોની કાંઈ સેવ-
ટની નેમ હોય છે. એવી નેમ ઉપર કામની ફતેહના
આધાર રહે છે. આપણી જીંદગી એક મોટું કામ,
કામોનું કામ છે. તેની પણ કાંઈ સેવટની નેમ
હોવી જોઈએ. તે નેમ શું છે? તે નેમ આ છે:
જ્યાંથી આપણુ આવ્યા છીએ ત્યાં આપણુ પાછા
જવાના છીએ. અહુરમજ્દની આગળથી આપણે આવ્યા
છીએ, અને તેની આગળ આપણને પાછું જવાનું
છે. તેની આગળ અમથું જવાનું નથી, પણ સુર્પરૂઢ
સાથે જવાનું છે. અહુરમજ્દ સર્વ સદગુણોનો સંપૂર્ણમાં
સંપૂર્ણ સદગુણોનો સાહેબ છે. માટે તેની આગળ
સુર્પરૂઢ સાથે, હસ્તે ચેહરે જવા માટે જરૂરનું છે કે
આપણે સદગુણો સાથે જઈએ. અહુરમજ્દ આગળ
એમ સદગુણો સાથે સાફ દિલે, સાફ મને, સાફ
જગરે જવું; એ આપણી જીંદગીની મુખ્ય નેમ હોવી
જોઈએ. એ મન, દિલ યા જગરની સફાઈ યા સ્વચ્છતા
તે રવાનની અશોધ છે.

મથાળે મેલેલા ફકરામાં “રવાનને મેળવવા.”
બાળે જે કહે છે, તે આ પ્રકારનું મેળવવું છે. “હજોમ
ઉર્વાનેમ યજ્ઞમજ્દે” એટલે “અમારાં રવાનને અમે
આરાધિએ છીએ.” એવા આ બાળદને મથાળે
મેલેલા શબ્દોનો ભાવાર્થ એજ છે. આપણે “રવાનની
મુક્તિ” અથવા “રવાનના છુટકારા” (રવાન બોખતગી)
બાળે બોલિએ છીએ, તેની મતલબ પણ આવીજ છે.
આ સર્વ શબ્દો એકજ મતલબે છે.

અશોધ એટલે શું ?—સ્વાનની અશોધ બાબે વિચાર કરતાં આપણે અશોધ એટલે શું તે ધ્યાનમાં રાખવું જોઈએ. ‘અશોધ’ શબ્દ આપણા અવસ્થાનો ‘અધ’ શબ્દ છે. એનો ધાતુ ‘એરેત’ છે, જે સંસ્કૃત ક્રત્તને મળતો છે, અને જેનો અર્થ “સાચી રીતે ચાલવું;” એમ થાય છે. એ અવસ્થાનો ‘એરેત,’ અને સંસ્કૃત ક્રત્ત, અંગ્રેજી right ને મળતો છે. ત્યારે ‘અશ’ શબ્દનો અર્થ, એક રીતે, righteousness ને મળતો છે. અશોધ ઉપરનો મવકકલ અમેશાસ્પંદ અર્દીબેહેશ્ત છે. તે અશોધ, સચ્ચાઈ, પવિત્રાઈ, પ્રમાણિકપણું, વ્યવસ્થા, નિયમ, કાયદા કાનુન ઉપર મવકકલ છે.

ત્યારે સ્વાનની અશોધ શોધવી, એટલે સિદ્ધા, શુદ્ધ, સારા, સ્વચ્છ, સદ્ગુણી માર્ગપર ચાલવું. ખીબ શબ્દોમાં બોલિએ તો, આપણે મને અને હૈડે ચઢડતા થવું. મનની શક્તિઓ ખીલવવી, હૈડાંના સદ્ગુણો, જીવનની રૂડી લાગણીઓ ખીલવવી.

સ્વાનની અશોધ જાળવવા અને વધારવા માટે અખત્યાર કરવા જોઈતા વ્યવહારો-પયોગી કાયદાઓ—આપણાં સ્વાનને અશો અથવા ભલું રાખવા માટે, તેની અશોધ અથવા ભલાઈ વધારવા માટે આપણે કોઈક વ્યવહારોપયોગી (Practical) કાનુનો અખત્યાર કરવાના છે. તે કાનુનો નીચલા છે:

૧. આપણા પેદા કરનારને હંમેશાં યાદ કરતાં રહેવું.

૨. આપણે જ્ઞાન મેળવતાં રહેવું.

૩. આપણે નિતીમાન સદગુણો અખત્યાર કરતાં અને તેઓને ખીલવતાં રહેવું.

ટુંકમાં કહિએ તો, ૧) ખુદાની બંદગી કરવી, ૨) જ્ઞાન મેળવતા રહેવું, ૩) આપણી નિતીમાન વર્તણૂકને ખીલવતા રહેવું, એ રવાનની અશોધના માર્ગો છે. એ બાબે અહિં જરા વિચાર કર્યો.

**રવાનની અશોધ કાળે પેહેલો વેહેવાર કાનુનઃ
અહુરમઝ્દને યાદ કરવો.**

અવસ્તા—“અપ વહિસ્ત, અશ અએશત, દરેસામ થવા પચરિ થવા જમ્યામ, હમેમ થવા હપ્મ.”

(યજ્ઞસ્તે હા ૧૦, ૬. ૧૨; હોશ્યામ.)

અર્થ—(ઓ અહુરમઝ્દ) સર્વથી ભલી અશોધએ, સર્વથી સરસ અશોધએ, હમો તુંને જોઈએ. અમો તારી નજદીક પહોંચિએ. હમો તારી હંમેશની દોસ્તીમાં આવિએ.

આપણાં રવાનની અશોધ કાળે, સાધારણ શબ્દોમાં બોલિએ તો, આપણી હાલત ચહકતી યા બેહેશતી કરવા કાળે, જરૂરનો પેહેલો નિયમ આ છે, કે આપણે હંમેશાં આપણા પેદા કરનારને યાદ કરવો. આ પુસ્તકનાં પેહેલાં પ્રકરણમાં આપણે, “અહુરમઝ્દ તરફની ફરજ”, એ મથાળાં હેઠળ, એ બાબે લંગાણથી વિગતે વિચાર કર્યો છે; માટે એ બાબે વધારે અતરે બોલીશું નહિ, પણ ટુંકમાં એ જરૂરી કાનુન માટે બોલી આગળ

આલીશુ'. આ દુનિયાની શારીરિક ખાબુએ યા નીતિ-
માન ખાબુએ નજર કરતાં અહુરમઝ્દા આપણી સઘળી
સ્તુતિ અને પ્રીતિ, આપણાં સઘળાં માન અને મોહખત,
આપણી સઘળી નેમાજ અને પ્રાર્થનાને લાયક છે. આ
જગતને તેનાં ખરાં સ્વરૂપમાં જાળવી રાખવા માટે,
અને રાત અને દીન, ઉનાળો અને શિયાળો, ભર્તી
અને ઓટ વિગેરેના કાયદાપુર્વક ફેરફારે, જેઓ
આપણાં સુખ માટે પોતાનો મોટો હિસ્સો આપે છે,
તેઓને માટે, આપણે તેના સર્વશક્તિવાન હાથને
આભારી છીએ. આ સૃષ્ટિની રચનામાં એક નિયમ અને
કાનુન જાળવી રાખી આપણાં સુખનાં સાંધનો નક્કી
કરવા માટે આપણે તેનાં અનંત ડહાપણ અને બુદ્ધિના
ઉપકારી છીએ. એવા સર્વશક્તિવાન, સર્વજ્ઞાની અને
સર્વવ્યાપક ઈશ્વરની પ્રાર્થના કરવી, એ માણસની હાલ-
તને છાજતું અને અકલને અનુસરતું છે. એવા રહેમ
અને ખુશીના ખાવીંદ તરફની મોહોખત માણસ
જાતને માનપુર્વક છે.

સ્વાનની અશોઈ કાજે અહુરમઝ્દાની
યાદમાં મગજને મક્કમ કરવું—સ્વાનની અશોઈ
કાજેનો એ કાનુન અખત્યાર કરતાં આપણે એક
પ્રકારની તબેહ પાડવાની છે. આપણાં મનને એક
ચીજ ઉપર ખેંચી મજબુત કરવું, એ ખંદગી માટે
જરૂરનું છે. એ એક ટેવ છે કે જે માણસે ખીલવવાની
છે. જેઓ એવી ટેવ વધારે ખીલવે છે, તેઓની

બંદગી વધારે સફળ થાય છે, તેઓની દુઆ વધારે બર આવે છે. એક માણસ એક ચિતે પોતાની બંદગી થોડો વખત કરી પોતાના મગજનું ચોકકસ નેમ પર મજબુત રાખે, તે, બીજો માણસ, જે મન મક્કમ રાખવા વગર લાંબો વખત બંદગી કરે તેના કરતાં પોતાની મોરાદમાં વધારે પ્રતેહ પામેલો નિવડે છે. તેનો સબબ આ કે, જે કામ માટે તે દુઆ ગુજરવા બંદગી કરતો હોય, તે કામ માટે, તે એક રીતે પોતાની નજર ખોલ્લી રાખવા (to clear the vision) નું કામ કરે છે. તે શાંત વિચાર કરી પોતાના ભુતકાળ ઉપર નજર કરે છે, કે તેણે આગળાં કામો કેમ કર્યાં હતાં, તે પ્રતેહમંદ કેમ નિવડ્યાં હતાં અથવા નિષ્ફળ કેમ નિવડ્યાં હતાં. વળી તે વિચાર કરે છે કે હાલના સંજોગો કેવા છે અને ભવિષ્યના કેવા થશે. તે સંજોગો વચ્ચે કામ કરવા માટે તે વિચાર કરે છે.

આપણે વારે ઘડીએ “ ખરાં જીગરની બંદગી ” માટે કહીએ છીએ કે, “ ખરાં જીગરની બંદગી અને દુઆ તે દ્વાદાર કબુલ કરવા વગર રહે નહિ. ” તે અલબત્ત, ત્યારે ઉપલે અર્થે ખરું છે. બંદગી સાથે, બંદગીમાં માગેલી મોરાદો માટે ચપળ પ્રમાણીક કામ કરવાનો ઠરાવ, બંદગીને સફળ કરે છે. આપણી યુનિવર્સિટીમાં^૧ કહે છે કે, જેમ એક પાણીના ભંડાર-માંથી સ્વચ્છ પાણી ખાપીકરણથી ઉડી જમીન ઉપર

૧. આખર ૨૧, ૬. ૫; મારી “ યુનિવર્સિટી ” પા. ૧૦૦-૧૦૨.

આવે છે, તેમ સ્વચ્છ, ખરાં જીવનની ખંદગીની દુઆ ખચીત તે દુઆ માગનારને પાછી મળે છે યાને સફળ થાય છે.

૨. રવાનની અશોધ કાજે બીજે વ્યવહાર કાનુન: જ્ઞાન મેળવતા રહેવું.

પેહેલવી—પવન યજ્ઞસૂતરને ઇ તન વ બોજરને એ રવાન મનદવમ મેમન શપીર? અવજ્ઞાન પવન પચેતાકીઅ ઇ મિન દીન જોફત આઈગ મિન નીઓકીઅ ઇ વલ અન્શૂતાઆન યામ્તૂનેત ખેરદ શપીર (મીનોખેરદ, બાબ ૧, ક. ૪૪-૪૬.)

અર્થ—શરીરની જાળવણી માટે અને રવાનના છુટકારા માટે કેઇ ચીજ લલી અને વધારે સરસ છે ? (જવાબ)—તેઓએ દીનમાં જાહેર હતું તે ઉપરથી કહ્યું કે, “માણસજાતને જે નેકી પોહોચે છે, તેથી (એટલે તે તરફ જોતાં) અક્કલ સરસ છે.”

આપણાં પોતાનાં રવાન તરફની ફરજ તરીકે, આપણી પોતાની હાલત ચહડતી કરવા માટે, જે બીજે જરૂરી વ્યવહારોપયોગી કાનુન આપણે અખત્યાર કરવાનો છે, તે જ્ઞાન મેળવતા રહેવાનો, વિદ્યા સંપાદન કરતા રહેવાનો છે, અથવા, મીનોખેરદ ઉપલા ફકરામાં કહે છે તેમ, અક્કલ યા હકાપણ શોધતા રહેવાનો છે.

જ્ઞાન સંપાદન કરી અઙ્ગલ અખત્યાર કરી આપણે સમજવું જોઈએ, કે ફલાનું કામ જોડું છે અને ફલાનું ભુલભર્યું છે. ખરાં જોડાંને એમ પિછાનતાં શિખવું, એ રવાનને સ્વચ્છ રાખવાનો, તેને પવિત્ર યાને છુટકારો પામેલું રાખવાનો માર્ગ છે. એક વિદ્વાનના આ શબ્દો છે કે “ગુનાહનું જ્ઞાન એ રવાનના છુટકારાની શરૂઆત છે.”^૧ માણસ પોતે પિછાને કે “મારું ફલાનું કામ ગુનાહભર્યું છે,” એ તેનાં રવાનની પવિત્રાઈ માટે પેહેલું શુભ પગલું છે. તેમ પિછાનવાને શક્તિવાન થઈ તે ખીન્નું પગલું લેઈ શકે છે, એટલે કે, તે તેવા ગુનાહભર્યા કામથી દૂર રહી શકે છે, અને તેવું કામ થયું હોય તો તે તે માટે પશ્ચાત્તાપ કરે છે.

જ્ઞાનના બે પ્રકાર. સંપાદન કરેલાં જ્ઞાનમાં

કુદરત બાબેનાં જ્ઞાનની જરૂર.

જ્ઞાન બે પ્રકારનાં છે. એક જાતિ જ્ઞાન, જે માણસ ખુદ પોતાના જન્મથી ધરાવે છે, અને જે આપણાં પુસ્તકોમાં “આત્મીદે ખેરદ” તરીકે જણાયલું છે. ખીન્નું સંપાદન કરેલું જ્ઞાન, જે માણસ પોતાની શક્તિઓથી મેળવે છે. તે આપણાં પુસ્તકોમાં “ગચ્છોશ સુત ખેરદ” એટલે “કાનથી સાંભળી મેળવેલું જ્ઞાન” એવે નામે જણાયલું છે. આપણી બાબતના સંબંધમાં જે જ્ઞાન માટે બોલિયો છીએ,

૧. “The knowledge of sin is the beginning of salvation” (Epicurius.)

તે એ પાછલા પ્રકારનું જ્ઞાન છે. એ પાછલા પ્રકારનાં જ્ઞાનમાં પણ ખાસ કરી કુદરતી વિદ્યા અને કુદરતી શીલસુશીનું જ્ઞાન અગત્યનું છે. કુદરતી વિદ્યા પાછળની પુછપરછ અને શોધથી માણસ જાતની મગજ શક્તિઓ મજબુત થાય છે અને ખીલે છે, અને કુદરતના સાહેબનાં કામોથી આપણે વધુ માહિતગાર થઈએ છીએ. કુદરતી વિદ્યાએ રોશની નાખેલી બાબતો સારી પેઠે સમજવાથી માણસજાત પોતાના ઈશ્વરને વધારે પિછાનવાને, તેને વધારે ચાહવાને, તેની તરફ વધારે મોહાયત અને માન ધરાવવાને, અને તેને વધુ અને વધુ પોહોચવાને શિખે છે. કુદરતનો અભ્યાસ માણસ જાતનો ઈશ્વર તરફનો ભક્તિભાવ વધારે છે. તેજ કારણને લીધે ગાથામાં જરથોશ્ત્ર ખુદ અહુરમઝ્દથી એ કુદરતની કરામતો વિષે સવાલ કરી ખરું જ્ઞાન મેળવવાની ઈચ્છા દેખાડે છે, કે “ઓ ખુદા ! હું જે તુંને પુછું છું તે તું બરાબર સમજાવ” એમ કહી તે કુદરતી વિદ્યાને લગતા તરેહવાર સવાલો કરી જાણવા માગે છે કે: આ પૃથ્વી અને આકાશ વગર સ્થંભે કેવી રીતે ટકી રહ્યાં છે? સૂર્ય અને સેતારાઓની ચાલ શાને આધારે છે? ચંદ્રનું વધવું અને ઘટવું શા કારણે છે? પાણી અને ઝાડપાનનું ઉત્પન્ન થવું કેાણથી અને શાથી છે? રોશની અને અંધારાનો

સખખ શો છે? એ અને એવા પ્રકારના સવાલોનો અભ્યાસ માણસ જાતનો ઈશ્વર તરફનો ભક્તિભાવ વધારે છે. માટેજ જરૂરથી એ વિષે સવાલ કરે છે. તેટલા માટે એ વિષેનો અભ્યાસ માણસ માટે જરૂરનો છે.

૩. રવાનની અરોધ માટે ત્રીજો નિયમ. નીતિનો રાસ્ત માર્ગ અખત્યાર કરવો.

અવસ્તા—યો ક્ષીંમ દ્યેનાંમ યઓજ્ઞદાધતિ હુમતા-
ધસ્ય, હુખ્તાધસ્ય, હવશ્તાધસ્ય (વંદીદાદ, પર્ગદ ૧૦, ક. ૧૯)

અર્થ—એક ધણી પોતાની કરણીને સારા વિચાર, સારા વચન અને સારાં કામથી સાફ કરે છે.

અવસ્તા—યો ક્ષીંમ અંધ્રક્ષીંમ યઓજ્ઞદાધતિ હુમતા-
ધસ્ય, હુખ્તાધસ્ય, હવશ્તાધસ્ય.

(વંદીદાદ, પર્ગદ ૫, ક. ૨૧.)

અર્થ—એક ધણી પોતાનાં અંતકરણને સારા વિચાર, સારાં વચન અને સારાં કામથી સાફ કરે છે.

પાજ્ઞંદ—“ હર કે કુનીદ, કારે નેક વ રાહે રાસ્ત બ
કર્દન દારીદ, કે તાન બુજસને રવાન બાદ ” (અનામે યજ્ઞંદ)

અર્થ—જેમી કાંઈ તું કરે, તે કરવામાં નેક કરણી અને રાસ્ત રાહ અખત્યાર કર, કે તેથી તારાં રવાનને છુટકારો મળે.

આ ફકરા મુજબ, રવાનની અરોધ માટે, રવા-
નના છુટકારા કાળે નીતિનો રાસ્ત માર્ગ (રાહે રાસ્ત)

જરૂરનો છે. આપણે આપણા નીતિમાન સદગુણો ખીલવવા જોઈએ.

રેવાયતમાં 'પણુ આપણે એજ મતલબનું' નીચે પ્રમાણે વાંચ્યે છિએ :

અશે જરથોસ્તે દાદાર અહુરમજ્દને પુછ્યું કે “ શ્રદ્ધિ કરનાર, પર્વરશ કરનાર, પેદા કરનાર, દાદાર ઓહરમજ્દ ! સઘળાં માણસોએ દુનિયાની અંદર પોતાનાં કામો કેવી રીતે કરવાં જોઈએ ? મને જણાવ કે રવાનને કેવી રીતે છોડવું જોઈએ ? ઓહરમજ્દે જવાબ આપ્યો કે “ ઓ સ્પેન્તમાન જરથોસ્ત ! જેખી કામ દુનિયામાં કર્યો હોય, તે મીત્રોમાં સામે આવે છે.”

કરણી તેવી પાર ઉતરણીનો નિયમ.

અવસ્તા—અકેમ અકાઈ વંધૂહીમ અશીમ વંધૂહવે
(યજ્ઞસ્તે, હા ૪૩, દ. ૫.)

અર્થ—“લુંડને લુંડો અને બલાને બલો બદલો.”

રેવાયતમાં જણાવેલો એ સવાલ જવાબ, “કરણી તેવી પાર ઉતરણી” નો નિયમ દર્શાવે છે, જે નિયમ

૧. ફારસી—પુર્સદિ અશે જરથોસ્ત અજ અહોરમજ્દ કે “ દાદાર અવજુની પર્વતાર દાદાર ! હમા કસ મદુમ અંદર ગેતી કેદાર એ આપન આવાયદ કર્દન ? મારા આગાહ કુન કે રોયાન પ એ આપન શાયદ ખોખ્તન ? ” હોર્મજ્દ પાસુખ દાદ કે “સ્પેન્તમાન જરથોસ્ત ! હવે પ કેદાર અંદર ગેતી કર્દ પ મીત્રોએ પદીરહ આયદ ” (ફારાખ હોરમજ્દયારની રેવાયત)

અવસ્થાનાં કેહવત સમાન ગણ્યાતા ઉપલા શબ્દો ઉપર રચેલો છે. “કરણી તેવી પાર ઉતરણી”નો નિયમ “રવાનની અશોષ ” માટે જરૂરનો છે. આપણે જ્ઞાન સંપાદન કરી આપણાં મગજને ખીલવવાનું છે, આપણાં મગજની શક્તિઓને ખીલવવાની છે, એટલુંજ નહિ, પણ એક રીતે આપણાં દિલને, આપણાં જીગરને, આપણાં હૈડાંને, ખીલવવાનું છે, આપણાં સર્વ નીતિમાન સદગુણો ખીલવવાના છે. રવાનની અશોષમાં આપણી નીતિમાન ભલાઇઓ સમાયલી છે.

નીતિની ખીળવણી. હુમત, હૂખત અને હૈશત.

પાઞ્ઠ—એમાનરા મનસ્ને ગવસ્ને કુનસ્ને રાસ્ત કાશ્ને બાદ કે આન બહેર અન્દા સર પ મર્દુમાનરા પાત્દેહસ્ને
(આફ્રીન અર્દાફરોશ, ક. ૧૭.)

અર્થ—આપણી મનસ્ની, ગવસ્ની (અને) કુનસ્ની રાસ્ત (અને) ભલી રહેજો, કે તેના બદલામાં સેવટે માણુસોને બદલો મળે છે.

જરથોશ્તી ધર્મની નીતિનો પાયો તેનાં ફિલસુફી-ભર્યાં મૂળતત્વો ઉપર રચાયો છે. એ બાબે પેગામ્બર જરથોશ્તે શિખવેલી મૂળ બાબદ આ છે:

અહુરમઝ્દે પેદા કરેલી રપેનામીનો અને અંઘ્રમીનોની બે શક્તિઓ આ દુનિયામાં પોતાની અસર ચલાવે છે, આપણુ દરેકની ફરજ રપેનામીનોની ભલી શક્તિને

વખાણી તેને લગતાં કામો કરવાની, અને અંધમીનોની ખુરી શક્તિને ધિક્કારી તેને લગતાં કામોથી દૂર રહેવાની છે. જે વિચાર અને ખવાસ આપણને લલાં અને નેક કામો કરવાને ઉત્કેરે છે, તે વહુમન (ખહુમન) છે, અને જે વિચાર અને ખવાસ આપણને ભુંડાં અને બદીનાં કામો કરવાને ઉત્કેરે છે, તે અકમન છે. એ બેઉ ખવાસો—વહુમન અને અકમન—આપણે માણસજાતની મનશ્ની, ગવશ્ની અને કુનશ્ની (વિચાર, વચન અને કામ) ઉપર પોતાની અસર થલાવે છે. વહુમન મનશ્ની, ગવશ્ની અને કુનશ્નીને લલે અને નેક માર્ગે લઈ જવાની તજવીજ કરે છે, અને જો તે ફાવે છે તો આપણી મનશ્ની, ગવશ્ની અને કુનશ્નીનું સેવટ હુમત, હૂખત અને હૂશર્ત (સારા વિચાર, સારાં વચન અને સારાં કામ) માં આવે છે. જો અકમન પોતાની તજવીજમાં ફાવે છે તો આપણી મનશ્ની, ગવશ્ની અને કુનશ્નીનું સેવટ, હુશમત, હુબુખત અને હુજવશર્ત (ખુરા વિચાર, ખુરાં વચન અને ખુરાં કામ) માં આવે છે. હવે જ્યારે આપણી દરજ છે, કે સ્પેનામીનોની તરફેણ કરવી, અને અંધમીનોની વિરૂધ્ધ જવું, અને જ્યારે આપણું “વહુમન” સ્પેનામીનોની તરફેણ કરે છે અને “અકમન” અંધમીનોની તરફેણ કરે છે, ત્યારે આપણે વહુમનની શિખવણી પ્રમાણે ચાલવું જોઈએ અને અકમનની કુસલવણીથી દૂર રહેવું જોઈએ.

એ ફીસસુપ્રીભર્યાં મૂળતત્વો ઉપર, એ હુમત, હુખત અને હૃદય ઉપર, જરથોસ્તી દીનની નીતિની ફીલસુફીનો પાયો રચાયો છે. તેટલા માટે દરેક જરથોસ્તીએ પોતાની બચગીથીજ, ખુદ પોતાના જન્મથીજ તે અખત્યાર કરવાં, એમ વંદીદાદ^૧ માં ફર્માવ્યું છે. ત્યાં અહુરમઝ્દ જરથોસ્તને કહે છે કે “પવિત્રાઈ માણસને માટે જન્મથીજ ઘણી સારી છે. તે કે જે માજ્દયસ્ની દીન છે તે, પવિત્રાઈજ છે. કેાઈ પણ શખસ સારા વિચાર, સારાં વચન અને સારાં કામથી પોતાનાં અંતઃકરણ યા પોતાની કરણીને પવિત્ર કરે છે.” આ ફકરો જરથોસ્તી ધર્મનાં નીતિશાસ્ત્રનો પાયો શા ઉપર છે, તે દેખાડવાને ઘણો અગત્યનો છે. અહુરમઝ્દ કહે છે કે, પવિત્રાઈ તેજ બાણે માજ્દયસ્ની દીન છે. અહિં માજ્દયસ્ની દીનનું બાણે એક ટુંક ગુણનીરૂપણ આપ્યું છે કે, “માજ્દયસ્ની દીન એટલે પવિત્રાઈ.” માજ્દયસ્ની દીન પાળવી હોય તો પવિત્રાઈ બાળવવી. હવે એ પવિત્રાઈ તે શું અને તે કેમ જળવાય તે બાબે આગળ ચાલતાં જણાવવામાં આવ્યું છે કે, ભલા વિચાર, ભલાં વચન અને ભલાં કામ અખત્યાર કરવાં એ પવિત્રાઈ છે, અને એ ત્રણ અખત્યાર કરવાથી માણસ પોતાની છંદગીને પવિત્ર કરી શકે છે. એજ ફર્માન પાછું વંદીદાદની ૧૦

મી પર્ગદ (ક. ૧૮ ને ૧૯) માં બહાર કર્યું છે. ત્યાં કહે છે કે હુમત, હૂખત, હૂશ્તથી કેાઈ પણ માણસ પોતાનાં અંતઃકરણને પવિત્ર કરે છે. હવે અંતઃકરણની પવિત્રાઈ તે છું અને તે કેમ પવિત્ર થાય તે આગળ ચાલતાં સમજાવે છે કે “ હુમત, હૂખત, અને હૂશ્તથી અંતઃકરણને પવિત્ર કરવું, તે અંતઃકરણની પવિત્રાઈ ગણાય.”

૧. આપણી નીચલી બંદગીઓ આ વિચારોને મજબુત કરે છે:-

૧. મજ્જયસ્નેનો અહીં,
૨. ફેરસ્તુયે હુમનોહ્યસ્થા.
૩. વીરપ હુમત.
૪. દુઆ નામ સેતાયસ્ને.
૫. પતેત પશેમાની (કહેાં ૧. ફેરાજ સેતાયમ હવેસ્પ હુમત, હુખત, હવસ્ત; કહેાં ૧૨. ૫ જીવંદીએ જાન આસ્તુઆન હોમ).
૬. અહુરમજ્જદ ખુદાએ
૭. હુમતનામ, હૂખતનામ (હખતન યસ્ત, યજ્જસ્ને, હા ૩૫, ક. ૨.)
૮. વંદીદાદ, પર્ગદ ૧૮, ક. ૧૭. અને ૨૫.
૯. યજ્જસ્ને, હા ૪, ક. ૩.
૧૦. યજ્જસ્ને, હા ૧૦, ક. ૧૬.
૧૧. હાદોખત નુસ્ક, પર્ગદ ૧, ક. ૭ અને ૧૩.
૧૨. યજ્જસ્ને, હા ૭, ક. ૪.
૧૩. વીરપરદ, કહેાં ૨, ક. ૫.

રવાનની અશોઈ શોધવા માટે ગુજરેલાં “અશો”ઓની યાદ.

અવસ્તા—ખન્નવછતીશ અષડે વેરેજો યજ્ઞમંદે યાહુ ધરિસ્તનાંમ ઉર્વાનો પાયન્તે. (યજ્ઞસ્તે, હા ૧૬, ક. ૭.)

અર્થ—અશોઈનાં ચળકતાં ક્રમોને અમો વખાણ્યે છિએ કે જેથી ગુજરેલાંનાં રવાનો ખુશી થાય છે.

પોતાનાં રવાનને અશો કરવા માટે એક વ્યવાહર નિયમ, જે ઉપલા ત્રીજા નિયમનો એક ભાગ ગણાય, તે આ છે, કે ગુજરી ગયેલાં ‘અશો’ઓને યાદ કરવાં. આપણાંમાં ગુજરેલાંનાં મરણને દિવસે, યા બીજાં તેહવારો ઉપર, અને તેમાં ખાસ કરી ક્વર્વદેગાનના તેહવારો ઉપર, ગુજરેલાં નેઆગાનોની યાદ કરવાનો શુભ રવાજ છે. તે રવાજનો મુખ્ય ફાયદો આ છે, કે તેથી આપણે આપણુ પોતાને સુધારવાને, આપણુ પોતાને અશો કરવાને, આપણાં રવાનની અશોઈ શોધવાને વિચાર કરી શક્યે છિએ. કેહેવત સમાન આ શબ્દો છે કે, “ગુજરેલાંઓ જીવતાંઓ માટેનાં શિક્ષકો તરીકે છે.”^૧

એક રીતે સર્વ ગુજરેલાંઓ બોધ આપનારાં છે, પણ ગુજરેલાં ‘અશો’ઓ ખાસ કરીને આપણને વધારે ધડો આપનારાં છે. ‘અશો’ શબ્દને આપણે અહિં બોહોળે અર્થે સમજવો જોઈએ. આ દુનિયામાં

૧. The dead are the monitors for the living.

કોઈ પણ આદર્શી દરેક પ્રકારના સદ્ગુણમાં સંપૂર્ણ
તો હોય નહિ કોઈ, કોઈ પ્રકારના સદ્ગુણમાં વધારે
સંપૂર્ણ, તો કોઈ બીજા પ્રકારના સદ્ગુણમાં, કોઈનામાં
કોઈ એક ગુણ એવો હોય, કે જે એક રીતે દુર્ગુણ
ગણાય, પણ તે છતાં, તેનામાં બીજા એવા ઘણા સદ્ગુણો
હોય, કે જે સદ્ગુણો તેને ‘અશો’ ની પંક્તિમાં મેલે.

ત્યારે ‘અશો’ શબ્દથી આપણે ઘણાક ચોક્કસ
સદ્ગુણોમાં ચઢતી પંક્તિનો દરજ્જો સમજ્યે. જેઓ
ઘણાક ચોક્કસ સદ્ગુણોમાં સર્વથી ચઢતાં હોય, તેઓ
‘અશો’ ગણાય. એવાં ‘અશો’ નું સ્મરણ કરવું,
તેઓને યાદ કરવાં, એ પણ એક પ્રકારની બંદગી છે.
એક વિદ્વાન કહેછે તેમ, “જે સર્વથી શ્રેષ્ઠ, તેની
સાથના સ્મરણમાં દાખલ થઈ આપણી બંદગી માટે
ઉમદા ખ્યાલ બાંધવો, તે બંદગી છે.”^૧

ભલી બંદગી ગુજરનારા માહાત્મા પુરૂષો—પછી
હૈયાત કે ગુજરેલા—માટે વિચાર કરી તે ઉપરથી આપણી
બંદગી માટે ઉત્તમ ખ્યાલ (Ideal of life) બાંધવો,
તે પણ એક પ્રકારની દુઆની બંદગી છે. આ મુજબ
ત્યારે આપણે નીચલાં સિદ્ધાંતો કબુલ રાખવાં જોઈએ:—

૧. આગળા વખતમાં થઈ ગયેલા તેમ ચાલુ વખતમાં
હૈયાતી ભોગવતા કેટલાક ભલા, નેક, કાબેલ,

૧. “To pray is to form the ideal of our life
by entering into communion with the Highest.”

- ચંચળ, ઉત્તમ પ્રકારનાં માણસોનો આપણે આપણી દરરોજની જીંદગીમાં વિચાર કરવો.
૨. તેઓ સાથે એક પ્રકારે મનનો વેહેવાર (mental communion) રાખવો. તેઓ શામાં ચઢીઆતા છે, કયા સદ્ગુણો તેઓ સંપૂર્ણ રીતે ધરાવે છે, તે બાબે વિચાર કરવો.
૩. તે ઉપરથી આપણી જીંદગી કેમ ગુભરવી, તે માટે એક ઉમદા ખ્યાલ બાંધવો.

એ સર્વ રીતોનો ખરેખરી જીંદગી કરવાના માર્ગો છે. એક લખનાર કહે છે તેમ, મરણ પામેલાં ભલા પુરુષો આપણી સાથે જાણે પેલી જોહાનનાં “કીર્તિવંત વિચાર વેહેવાર ચલાવનારાં”^૧ છે. આપણે તેઓના વિચાર ઉપરથી આપણી જીંદગીને સહુ ઉપર ચલાવનારાં સદ્ગુણોનો વિચાર કર્યે છીએ. આપણાં ગુજરેલાંઓની યાદના આપણા દિવસો, જાણે પેલી જોહાન માટે, નજરે પડતી જગતની પેલે પાર જે અણદીઠ છે તે માટે, વિચાર કરવાના તેહેવારો છે.

વળી તેઓની યાદ આપણી સનમુખ મોતનો વિચાર રજુ કરે છે, અને આપણને યાદ દેવાડે છે કે, એક વખત આવી પોંહોચશે, કે જ્યારે આપણને પણ મોતને શરણ થવું પડશે; અને તેટલા માટે તે વખત સારૂ

૧. The glorified correspondents of the human faculty,

તૈયાર થઈ રહેવા વાસ્તે આપણને લાજમ છે કે આપણી હૈયાતીના ટુંકા વખતમાં જોટલું ભલું થઈ શકે તેટલું ભલું કરવું. મરણ પામેલાંઓની આવી ભલી યાદથી આપણુ જીવતાંઓએ સદ્ગુણી થવું જોઈએ.

રવાનની અપોઈ બાબે ચીન્વદ પુલનાં અલંકારીક વર્ણનની મત્સરખ—આપણાં પુસ્તકોમાં^૧ ચીન્વદ પુલ ઉપરથી પસાર થઈ એક અશો રવાન બેહેશ્તમાં જાયછે, તે બાબે અલંકારીક લખાંણ આવે છે. તેની ટુંકમાં મત્સરખ કહિએ તો આ છે:

આ દુનિયામાં એક માણસે જનતાં સુધી ભલાં કામો કરવાં. જો તેનાથી કાંઈ ભુંડાં કામો થયાં હોય, તો તે ધોઈ નાખવા માટે વધુ ભલાં કામો કરવાં, કે મોત આવી પોહોએ ત્યારે કાંઈ નહિ તો ભલાં કામની, થોડીક પણ, ગમે તેટલી નાની પણ, એક બાકી તેની તરફેણમાં રહે. તેથી તેનું રવાન બેહેશ્તમાં જાય, એટલે કે તે કોઈ સારી હાલતમાં પસાર થાય અને આગળ વધારો કરવાને શક્તિવાન થાય. જો તે તેમ નહિ કરશે અને મરણ વેળા તેનાં ભુંડાં કામો તેનાં ભલાં કામોથી જરાક પણ વધારે થયે, તો તેનું રવાન કોઈ ખરાબ હાલતમાં પસાર થશે. ત્યારે સાધારણ રીતે બોલિએ તો, એક માણસનાં રવાનને

૧. વંદીદાદ, પર્ગદ ૧૯, ફ. ૨૯; વીસ્તારપ યસ્ત, ફ. ૪૨; ખુનદેહેશ, બાબ ૧૨, ફ. ૭; દાદેસ્તાને દીની, સપાલ ૧૯ અને ૨૦; મીનો ખેરદ, બાબ ૨, ફ. ૧૧૫; વીરાદનામું, બાબ ૫.

છુટકારો તે આ, કે તેનું સ્વાન પુલગુજાર થવાને શક્તિવાન થાય. વધારે સમજ પડે એવા સાદા શબ્દોમાં બોલિએ તો, ‘સ્વાનનો છુટકારો’ એટલે આ કે, આ દુનિયામાં ભુડાં કામો કરતાં લલાં કામો વધારે કરવાને શક્તિવાન થવું અને તેથી વધારે સારી અને ચઢતી હાલતે પોંહોયવું. માણસની જીંદગીનો ભરૂંસો નથી કે ક્યારે તેનો અંત આવશે. માટે દરેક જને કોશેશ કરવી કે બનતાં સુધી તેનાં લલાં કામનો સરવાળો તેનાં ભુડાં કામોથી વધુ રહે, કે જ્યારે પણ મોત આવે ત્યારે, તે લલાં કામોનો સરવાળો પોતાની તરફેણમાં દેખાડવાને શક્તિવાન થાય અને પોતાની લવિષ્યની હાલત બેહેતર કરવાને શક્તિવાન થાય. એમ કરવું તે ‘સ્વાનનો છુટકારો’ કરેલો કેહેવાય.

સદ્દર મુજબ લલાં કામનો તેજ વખતે બદલો—દરેક સદગુણ, જેમ જલદી ખીલવવામાં આવે તેમ, વધુ ફાયદેમંદ થાય. એક લલું કામ સુલતવી નહિ રાખવું પણ તુરત કરવું, કારણ કે તેનો બદલો પણ તુરત મળે છે. આપણે સાધારણ રીતે સમજ્યે છિએ કે, આપણે જે લલાં કામો કરીશું તે અહુરમશ્વદનાં પુસ્તકમાં લખાશે અને આપણાં આહરમની બામદાદે ચિન્વદ પુલ ઉપર હિસાબ થઈ તેનો બદલો મળશે. હવે આપણાં કામનાં સામટાં તોલ માટે સમજણ આપવાની એ અલંકારીક રીત દરૂસ્ત છે, પણ તેથી એમ નહિ સમજવું કે, એક લલાં કામનો

બહલો છું'ગીને છેડેજ મલે છે. ના, તે દર ઘડી અને દર પળે મલે છે. તેથી તમે એક બહુ કામ મુલતવી રાખો તો તેનો બહલો પણ મુલતવી રાખો છો. તમે તમારા પોતાના લાભને જાણે દૂર રાખો છો આ મુલતવી રાખો છો.

સ્વાનની બિમારી—જેમ શરીરની બિમારીથી આપણે કોઈક વાર પીડાઈએ છિએ, તેમ સ્વાનની બિમારીથી પણ પીડાઈએ છિએ. પાપ એ રોગનું બી છે. પોતાનાં તનની બિમારી કરતાં સ્વાનની બિમારી વધારે ખરાબ હોય છે, કારણ કે તનની બિમારીમાં તો કેટલીક હદે ઘણું ખર્ચ તમોજ ખમે છો, પણ તમારાં સ્વાનની બિમારીમાં તો તમે ખમે છો અને વળી બીજાંઓ, તમારી આબુખાબુનાંઓ, પણ ખમે છે. દાખલા તરીકે ગુસ્સો એ તમારાં સ્વાનની બિમારી છે. જ્યારે તમોને ગુસ્સો આવે છે, ત્યારે તેનાં પરિણામથી તમે પોતે ખમે છો અને હેરાન થાઓ છો, એટલુંજ નહિ, પણ તમારી આબુખાબુનાંઓ પણ ખમે છે. એ રીતે જોતાં તમારાં ધર્માળયો, જે તમારાં મનને શાંત કરી તમારાં સ્વાનની બિમારી દૂર કરે છે, તે એક જાતનાં તમારાં મનની બિમારીને સારાં કરનારાં મકાનો યાને હોસ્પીટલો જેવાં છે, અને તેના દસ્તુરો તમારાં મનની બિમારીના તબીબો જેવા છે.

ગુનાહ એ એક જાતની સ્વાનની બિમારી છે,

અને ગુનાહનો પસ્તાવો તે બિમારી પછીની સાફ થવાની (Convalescent) હાલત છે. શારીરિક બિમારીથી નિરાળા થયા પછી સાજી થતી હાલતમાં, તમો, જાણે તમારી નવી જીંદગી શરૂ કરતા હોવો તેમ, તપાસીને ખાવો છો, અને પીઓ છો. તમો થોડું ખાવો છો, હવાની તપાસ રાખો છો વિગેરે, કે રજેને બિમારી પાછી આવે. તેમ પસ્તાવો, જે રવાનની બિમારીની સારી થવાની હાલત છે, તેની હાલતમાં પણ તમોએ બીહી-બીહીને તપાસીને ચાલવાનું છે, કે રજેને તમારો પગ લપ્સી જાય. શારીરિક બિમારી દૂર થતાંજ તમો જમે તેમ બિઅંદાજ ખાઓ પીઓ, તો પાછા ઘણા બિમાર પડી જાઓ. તેમજ રવાનની બિમારી, જે ગુનાહ પછીની તેની હાલત છે, તેના સંબંધમાં પણ છે. ગુનાહનો પશ્ચાતાપ કરવા પછી આપણાં રવાનની તબિયત આપણે ઘણી તપાસવાની છે, કે રજેને પાછા ગુનાહની બિમારીમાં પડ્યે. આપણે આપણા વિચાર, વચન અને કામમાં બીહીને વર્તવું જોઈએ, કારણ કે આપણે એક ચોક્કસ વખત માટે કહી શક્યે કે “હું જાણ્યો છું, મેં છુટકારો મેલ્યો છે,” પણ એમ નહિ કહી શક્યે કે “આપણે સદામત છીએ.”

રવાનનો છુટકારો—આપણે રવાનના છુટકારા બાબે બોલ્યા છીએ. તે છુટકારો શોધવો તે ત્યારે રવાનની અથોઈ શોધવામાં સમાયો છે. આપણે આપણાં ભૂંડાં કામોથી, અથવા સાધારણ રીતે બોલિએ તો,

શુનાહથી, અશોઈને માર્ગે, છુટકારો શોધવો છે. અશોઈના માર્ગ ઉપરથી આડા જવું તે શુનાહ. ત્યારે રવાનનો છુટકારો, એટલે રવાન સિધ્ધા, ખરા, રાસ્ત માર્ગ ઉપરથી આડે ગયું હોય, તેને સિધ્ધે રસ્તે લાવવું, એટલુંજ નહિ, પણ તેને હમીશાં વધુ અને વધુ સિધ્ધા, ખરા, રાસ્ત માર્ગ ઉપર ચલાવવું.

આ ઉપરથી સમજ પડે છે કે છુટકારો જેમ જલદી થાય તેમ સારું. જો આપણે આપણો માર્ગ ભુલ્યા હોઈએ, તો તુરત ભુલેલો માર્ગ મુકીને પાછા સિધ્ધા રસ્તા ઉપર આવ્યે, તો ધારેલે મથકે જલદી જવાનો સંભવ છે. પણ જેમ મોડું થાય અને ભુલેલે માર્ગે વધતા અને વધતા આગળ જઈએ, તેમ પાછા સિધ્ધા માર્ગ ઉપર આવતાં, જ્યાંથી રસ્તો ભુલ્યા હતા ત્યાં પાછા આવતાં, વાર લાગે અને તેથી ધારેલી મંજલે પોહોચતાં વધુ વખત લાગે. તેજ મુજબ આપણાં રવાનના માર્ગના સંબંધમાં છે. આપણે સમજવું જોઈએ કે, જો અશોઈનો સિધ્ધો રાસ્ત માર્ગ આપણે ભુલ્યા હોઈએ તો બનતી પેહેલી જોગવાઈએ આપણે પાછા હટી ખરે માર્ગે આવવું જોઈએ. આપણું રવાન, જે આડે માર્ગે ગયલું હોય તેને પાછું સિધ્ધે માર્ગે લાવવું, તે ત્યારે રવાનનો છુટકારો છે, જેને આપણાં પુસ્તકોમાં “રવાન યોજતગી” કહે છે.

હરેકે પોતે પોતાનાં રવાનની અશોઈ શોધવાની છે—શુનાહ, એટલે આડે રસ્તે જવું

(transgress) સિધ્ધો રસ્તો, જે અશોધનો યાં શુદ્ધાપણનો, સચ્ચાઈનો, બલાઈનો, પ્રમાણિકપણ (righteousness) નો છે, તે તજી આડે માર્ગે જવું તે ગુનાહ. તે આડે રસ્તેથી પાછું ફરવું તે ' પતેત ' એ એ શબ્દોના અર્થ અને તેની મતલબ આપણે બરાબર મનમાં રાખ્યે, તો આપણે ' પતેત ' નો ખરે જવાઈ સમજ્યે અને તેનો બરાબર તોડ કર્યે.

આપણું રવાન, જે અશોધનો સિધ્ધો, રાસ્ત પ્રમાણિક માર્ગ છોડીને આડે રસ્તે ગયલું, તેને તે સિધ્ધા રસ્તા ઉપર પાછું લાવવું, એટલુંજ નહિ, પણ તેને વધુ રાસ્ત, સિધ્ધા અને સાચા માર્ગ ઉપર મેલવું એ કામ દરેકે પોતે પોતાને માટે કરવું જોઈએ. આ દુનિયામાં હું જે કોઈ ચોક્કસ મથકે જા માગતો હોઉં અને તે મથકે જવાનો માર્ગ ભુલું હોઉં, તો તુરત મારે તે આડે માર્ગથી પાછું ફરવું જોઈએ અને જ્યાંથી ભુલો પડ્યો હોઉં ત્યાં પાછો આ સિધ્ધો માર્ગ લેવો જોઈએ. મારે બદલે કોઈ બીજો ધણી આડા માર્ગ ઉપરથી પાછો ચાલી આવી સિધ્ધે માં જાય અને આગળ વધે, તો તેથી હું પોતે મારે ધારે મથકે જઈ શકું નહિ. દરેક વટેમાર્ગીએ પોતા મંજલ પોતે કાપવી જોઈએ. એજ મુજબ ત્ય દરેક રવાને—પછી જીવતાંઓનાં જીંદેહ રવાને

ગુજરેલાંઓનાં અનોશે રવાને—પોતાની મંજલ પો કાપવાની છે, પોતાની અશોધ પોતે શોધવાની.

અપોઈના માર્ગ ઉપર, આપણાં રવાનની બેહેતરીના માર્ગ ઉપર, આપણી પોતાની મંજલ આપણે પોતે કાપવાની છે. આપણે દર રોજ ખોર્શેદ મેહરની નીઆ-એશમાં આપણાં પોતાનાં રવાનને જે યાદ કર્યે છિએ કે, “હુઓમ ઉર્વાનેમ યજમઈદે” એટલે “અમારાં રવાનને અમો યાદ કર્યે છિએ,” તે આ વિચારથી છે, કે આપણાં રવાનને યાદ કરી તેની “ખોખતગી” યાને છુટકારાનો વિચાર કરતા રહેવું. તે છુટકારો, તે તેનો ચાલુ વધારો, તેની ચાલુ બેહેતરી છે.

રવાનની અપોઈ, રવાનનો છુટકારો
જીંદગીમાં શોધવો—ત્યારે આપણે દરેકે આપણાં રવાનનો છુટકારો આપણી જીંદગીમાં આપણે હાથે શોધવો જોઈએ. આપણે પોતે આપણાં રવાનને પળેપળ અશોખનાવવું જોઈએ. એવી કોશેશ આપણને સંપૂર્ણ છુટકારાના માર્ગમાં મેલશે. છુટકારાને ફક્ત મરણ સાથે સંબંધ છે એવો વિચાર ભુલભરેલો છે. છુટકારાને જીંદગી સાથે સંબંધ છે. એક વિદ્વાનના જણાવ્યા મુજબ, “રવાનનો છુટકારો એ આપણી આખી જીંદગી માટેની એક ચીજ છે,”^૧ અને નહિ કે ફક્ત મરણ માટેની. એ કામ આપણે, આપણાં મરણ બાદ અપણાં જન ફરજદો માટે રહેવા દેવાનું નથી, કે તેઓ કોઈ લાલુતર યા ક્રિયાથી તે કરશે, પણ આપણે પોતે પોતાને હાથે કરતા રહેવાનું છે.

૧. “Salvation is a thing for life.”

રવાન ખોખતમીની એટલે રવાનના છુટકારાની, યા રવાનની સંપૂર્ણ અશોધની કાંઈ હદ નથી—રવાનના છુટકારાનો, જે બોહોળો વિચાર આપણે લીધો છે, તે ઉપરથી આપણે જોઈએ છીએ, કે તે માટેનો જે ઉમદા ખ્યાલ (lofty ideal) આપણે બાંધીએ, તેની મોટાઇનો જે બુલંદ વિચાર આપણે કર્યો, તે તરફ જોતાં, તેની કાંઈ હદ નથી. “રવાનના છુટકારાની આગે ફલાની હદ આવી. આપણે આપણી છાંદગીમાં આટલું લલું કર્યું છે, તે આપણાં ભવિષ્યનાં લલાં માટે ખસ છે,” એવા સંતોષી વિચાર સાથે રવાનના છુટકારા તરફ જોવાનું નથી, પણ તેના ચાલુ અને ચાલુ વધારા તરફ જોવાનું છે. તેને સંપૂર્ણતાની ટોંચે ચલાવવાનું છે, જે સંપૂર્ણતાનો ખ્યાલ—અમે તેવી નાની હદે—અહુરમજ્દની સંપૂર્ણતા ઉપરથી આવે છે.

ત્યારે રવાનના વધારાની કાંઈ હદ નથી. અને તેમ અહુરમજ્દના સદગુણોની નકલ કરી તેને પોંહોચવું. અહુરમજ્દને કેમ પોંહોચવું તે બાબે પતેતમાં એક જગ્યાએ કહે છે કે: ^૧

“ખુદાતાલાની ખેશીમાં રાખવું તે આ કે, અબર કાંઈ એવું અને કે આ શરીર રવાનને

૧. ૫ ખેશીએ યજ્ઞદાન દાસ્તા અએ ખુઆદ કુ અબર તસ અળાં રસદ કે ઇન તન રવાનરા ખેઆવાયદ દાદન બેદેહમ. (પતેત કહો ૧ મો.)

આપણું પડે તો આપું.” એટલે કે આપણું રવાનનું લણું કરવા કાળે, નેકી અખત્યાર કરવા માટે, આપણું શારીરિક સુખનો ભોગ આપવો પડે તો તે પણ આપવો.

ફરજ બજાવવા સંબંધી થોડાક વધુ વિચારો—આપણે આપણી ત્રણે પ્રકારની ફરજોનો—અહુરમઝ્દ તરફની, આબુબાબુનાંઓ તરફની અને આપણી પોતા તરફની ફરજોનો—વિચાર લાંબા-લુથી કર્યો. અહિં એ ફરજોની બાબત તમામ કરતાં આપણે તેઓ બાબે સામટો થોડાક વિચાર કર્યે કે જે વિચાર આપણ હજુર ફરજનો ઉમદા ખ્યાલ રજુ કરે.

ફરજનો ઉમદા ખ્યાલ—ફરજનો ઉમદા ખ્યાલ બાંધવા કાળે આપણે નીચલા પ્રકારનો વિચાર આપણું કામ—પછી તે ગમે તેવા પ્રકારનું હોય તે—કરતી વખતે કાહાડી નાખવો નોંધ્યો: “હું જે પ્રકારનું કામ કરું છું. તે ફલાના ફલાના ઘણાંકો, સેંકડો આદમીઓ કરે છે. તેઓ જેવી રીતે કરે છે, તેવી રીતે હું કરું છું. પછી શું વધારે નોંધ્યો ? મને સ્વતોષ છે કે મારા જેવા પ્રકારનું કામ જેમ બધાઓ કરે છે તેમ હું કરું છું. તેઓ જેટલા કલાક કામ કરે છે તેટલા કલાક હું કરું છું. તેઓ જેટલા રૂપી-આનો હરમાયો મેળવી જે કામ કરે છે તે કામ તેટલા રૂપીઆનો હરમાયો મેળવી હું પણ તેઓની માફક કરું છું.” એ પ્રમાણે ફરજનું જે માપ બીજાઓએ—કદાચ સો બસોએ—ઠેરવ્યું હોય તે સામાન્ય

કન્વેન્શનલ રખાયલાં (conventional) માપ ઉપર સંતોષ પામી બેસી રહેવું નહિ જોઈએ. પણ આપણુ ફરેકે આપણી ફરજનું એક ચહુડતું, આપણા જ્યાલમાં યોજી રાખેલું (Ideal) માપ આપણી સનમુખ રાખી આપણી ફરજ બજાવવી જોઈએ. તેવું આપણું માપ, આપણો વધારો, આપણી ચહુડતી લાવશે. એવો જ્યાલ આપણી બેહતરી લાવશે. આપણા ચહુડતા જ્યાલ મુજબનાં માપની બરાબર આવવા માટે આપણે જે ઉત્કંઠા અને ઉમંગથી કામ કરશું, તે ઉત્કંઠા અને ઉમંગ આપણને વધારે ચહુડતા કરશે અને એમ થવાથી આપણે આસ્તે આસ્તે વધારાના દાદર ઉપર વધુ પગથ્યાં ચહુડતાં જઈશું.

કામના પ્રકાર સાથે નહિ પણ તે કરવાની રીત સાથે ફરજનો સંબંધ—ફરજનો જ્યાલ બાંધનાં જે કામની ફરજનો આપણે વિચાર કર્યે, તે કામ તરફ આપણે જોવું નહિ જોઈએ, પણ તે કામ કરવાની રીત તરફ જોવું જોઈએ. ખુદાતાલાએ આપણને કાંઈ કામો ઉતરતે દરજ્જાનાં સોંપ્યાં હોય, પણ તેમાં પણ આપણે પ્રમાણીકપણું, ખંત, ઉલટ અને કાળજી દેખાડવાં જોઈએ. તે દાદાર આપણુ સર્વ કયા પ્રકારના યાને કેવા દરજ્જાનાં કામ કર્યે છીએ, તે ફક્ત જ્ઞેતો નથી. આપણે તળીબ હોઈએ, ધર્મગુરૂ હોઈએ, વેપારી હોઈએ, યા સાધારણ લખનારા, યા હાથનું કામ કરનારા કામદારો, જેવા કે, સુથાર, લોહાર, વિગેરે હોઈએ. આપણે એ સર્વ ધંધાથી શું છીએ તે તરફ તે

સાહેબ નેતો નથી, 'પણુ આપણુ' પોતપોતાનું કામ કેવી રીતે કર્યે છિએ તે તરફ નેય છે. ગમે તેવું હલકું કામ આપણે માટે સરજ્યું હોય, તે આપણે પ્રમાણિકપણે, ખંતથી અને ઉમંગથી કરવું નેઈએ, તે એવી રીતે કે તેથી આપણે આપણી પોતાની આબુખાબુનાંઓને કાયદો કર્યે.

ચહડતા વર્ગો અને ઉતરતા વર્ગો—

ચહડતા વર્ગો કયા અને ઉતરતા વર્ગો કયા તે બાબે બોલતાં ફેટલીક વાર એમ સમજવામાં આવે છે કે, પૈસાવાળા તે ચહડતા વર્ગના ગણાય અને ગરીબ તે ઉતરતા વર્ગના ગણાય. પણુ ફરજ અને ઉદ્યોગ બાબેના વાસ્તવિક વિચારેનો આપણે વાજબી સાર કાહડયે તો તે આ છે, કે જેઓ પોતાની ફરજેનો ઉમદા ખ્યાલ બાંધી પોતાની જીંદગી ચહડતી યા ઉતરતી રીતે શુભરે તેઓ ચહડતા યા ઉતરતા વર્ગના ગણાય. ચહડતા અને ઉતરતા વર્ગનો માપ ફક્ત પૈસાથી મપાવો નહિ નેઈએ, ફક્ત બાબુનાં બળે મપાવો નહિ નેઈએ, પણુ ફરજ બળવી કામ કેવી રીતે કરવામાં આવે છે તેથી મપાવો નેઈએ. એક માણસ કદાચ ધને યા પૈસાએ ગરીબ હોય, તને દુખળો હોય, મનની શક્તિ યા જ્ઞાનમાં કોઈ બીજા સાથ સરખાવતાં થોડો જ્ઞાની હોય, પણુ તે છતાં, તે આબુખાબુનાંઓ તરફની પોતાની ફરજે સંપૂર્ણ રીતે બળ લાવતો હોય અને પ્રમાણિક ઉદ્યોગ કરતો હોય, તો તે ચહડતો ગણાય.

પ્રકરણ ૪ થું.

સવાળ અને ગુનાહ.

“એ (આગલાં પ્રકરણમાં જણાવેલી) તમામ ફરજો બજાવવી તે સવાળ અને નહિ બજાવવી તે ગુનાહ કરી ગણાયછે. એ દરેક વળી બે ભાગમાં વેંહ્યાય છે—મોટા સવાળ, જહાના સવાળ, મોટા ગુનાહ, જહાના ગુનાહ. તેની જફરજોગી સમજણ, સવાળોનો ટીપ અને ગુનાહોની ટીપ. નેકીઓ અને નીતિઓ ઘણી તરેહની હોય છે, જેવી કે ઘરઘતુ નેકો—જરથોશ્તી ધર્મ પરણેલી જાંઘગીને આપેલી અગત્યતા, ઘણી ઘણીઆણીની એક બીજા તરફની ફરજ, કરકસર કરવી, ઉડાગિ નહિ થવું, ફિસીઆરી નહિ કરવા, ઉઘોગ કરવો, ખેતીવાડીને ઉત્તેજન આપવું, વિગેરે. જાહેર નેકી—બહાદુરીનાં નેક કામો, પવિત્રાઈ વધારવાનાં નેક કામો, ઇ. ઇ.”

પાઞ્જ—હમાજોર બીશ કેફે બાદ, હમાજોર કમ ગોનાહ બાદ. (આશીન.)

અર્થ—ધણા સવામ સાથે હમાળેર હોળે, થોડા ગુનાહ સાથે હમાળેર હોળે.

પાઠ—હર ગામીરા હજાર દોરીસ્ત ગામ કેફે બે-અવળાપાદ.

(આફ્રીન.)

અર્થ—હર કદમે ખારસો કદમ સવામનું વધવું હોળે.

આપણે આગલાં પ્રકરણોમાં આપણી ત્રણ પ્રકારની ફરજો—અહુરમઝ્દ તરફની ફરજો, આત્મબાળુનાંઓ તરફની ફરજો, આપણા પોતાના તરફની ફરજો—નો વિચાર કર્યો. એ ફરજો બળ લાવવી, તે, આપણી અવસ્તા ભાષામાં બોલ્યે તો, ‘સુસ્તિ,’ એટલે “સરોશ યજ્ઞહ મારફતે મળતાં કર્મોન સાંભળવાનો સહયુગ્” ગણાય છે. તે નહિ બળ લાવવી, તે અ-સુસ્તિ ગણાય છે. સુસ્તિ એટલે તાબેદારી, કર્મોનબરદારી, અને અ-સુસ્તિ એટલે નાકર્મોની. ત્યારે એ ફરજો બળ લાવવી, તે અહુરમઝ્દનાં કર્મોનની સુસ્તિ યા કર્મોનબરદારી; અને તે નહિ બળ લાવવી, તે તેનાં કર્મોનની અ-સુસ્તિ યા નાકર્મોની. આપણા સાધારણ શબ્દોમાં બોલ્યે તો, એ ફરજો બળ લાવવી, તે ‘સવામ,’ અને એ ફરજો નહિ બળ લાવવી, તે ‘ગુનાહ.’ આપણે ગુનાહની પતેત ભણિએ છિએ તે સરોશ યજ્ઞહની કનુમનથી ભણિએ છિએ અને તેમાં સરોશ યજ્ઞહને યદ કરી તેને ખુશનુદ કરવાનો વિચાર છે, તે આ મતલબે છે.

સવાળ એટલે શું ?

પાઞ્દ—કેઈ મોજદ ગુનાહ ગુજરતેરા કુતમ.

(“ કેઈ મોજદ ” ની બંદગી.)

અર્થ—ગુનાહને દૂર કરવાના બદલા તરીકે હું સવાળ કરું.

સવાળ એ અરબી શબ્દ છે, જેનો અર્થ સિધ્ધી વર્તીયુક. (rectitude), વિચાર, વચન અને કામનું વાજ-બીપણું થાય છે. એ માટેનો આપણો ઈરાની શબ્દ ‘કેરૂં’ છે, જેનો અર્થ લઘું યા નેક કામ થાય છે. આપણી ફરજો બળ લાવવી, જે કરવું જોઈએ તે કરવું, દાદાર અહુરમઝ્દની જે મરજી હોય (કુ કામે દાદાર અહુર-મઝ્દ બુદ), તે પ્રમાણે કરવું, તેનાં જે ફર્માનો હોય, તે બળ લાવવાં, એ સર્વ, તે કેરૂં યા સવાળ.

ગુનાહ એટલે શું ?—ગુનાહ માટેનો આપણો અસલી ઈરાની શબ્દ પેહેલવી લાવામાં ‘વનાસ’ (અવસ્તા ‘વી-નસ’) છે, જે ‘વી’ “વધારે” અને ‘નસ’ “નાશ પામવું,” એ બે શબ્દોનો બનેલો છે. ત્યારે પેહેલવી ‘વનાસ’ અથવા તે ઉપરથી બનેલા ફારસી ‘ગુનાહ’ શબ્દનો અર્થ, “ જે આપણો ધણો નાશ આણે તે ” ત્યારે જે કામ આપણાં તન અને રવાનની ખરાબી આણે, તે ગુનાહલયું ગણાય. વનાસ અથવા ગુનાહ શબ્દોનો ધાતુ એ પ્રમાણે સમજવામાં આવે છે અને તે બંધબેસતો છે. પણ એ શબ્દને આપણે બીજું

રીતે પણ સમજ્યે અને તે રીત મુજબનો અર્થ વધારે બંધબેસતો છે. ‘વી’ એટલે ‘હૃદયી વધારે,’ અથવા ઉલટું, અથવા આરપાર અને ‘નસ’ (સંસ્કૃત નસ લાટીન *nanc-ire*) એટલે પોંડાયવું. ત્યારે ‘વી-નસ’ એટલે ‘હૃદ બાહરે જવું’. આ મુજબ, ‘વનાસ’ અથવા ‘ગુનાહ’ શબ્દનો અર્થ “હૃદ બાહરે જવું.” અંગ્રેજી શબ્દ (*transgress*) ને મળતો એ શબ્દ છે. ત્યારે ‘ગુનાહ’ એટલે કે, અહુરમઝ્દે નેમેશ્તા અથવા સર્જેલા કાયદાથી દૂર યા ઉલટું જવું.”

ત્યારે એક પ્રકારની નાકર્મીની તે ગુનાહનું મુળ છે. પતેવ યા પસ્તાવામાં, એક રીતે, સવાલ કર્મીન-બરદારી અને નાકર્મીનીનો છે. ફરજોની નાકર્મીની (અસૂચિત) એટલે આપણી ફરજો નહિ બળ લાવવી, તે ગુનાહ.

ગુનાહના બે પ્રકારો—આપણા ધર્મની શિખવણી મુજબ ગુનાહ બે રીતે લાગે છે.

૧) નુકસાનકારક કામો કરવાથી, નહિ કરવા જોગાં જુગાં કામો કરવાથી, કાયદાની હદ ઓલંગી જવાથી, અને નેમેશ્તા કાયદાથી ઉલટું કરવાથી.

૨) ભલાં ફાયદાકારક કામો કરવાની તક ચુકવાથી, કરવાજોગ ભલાં કામો નહિ કરવાથી, નેમેશ્તા કાયદાકાનુન મુજબ કામ નહિ કરવાથી અને ફરજો ચુકવાથી.

આપણો ધર્મ અપળતા-કર્મીવે છે. તે કત

ક્રિયાસય અથવા શાંત નેકીઓ (passive virtues) અખત્યાર કરવા કર્મોએ છે, એટલુંજ નહિ, પણ કહે છે કે તમેએ એટલાંથીજ સંતોષ પકડવો નહિ, પણ ચપળ નેકીઓ (active virtues) પણ અખત્યાર કરવી. દાખલા તરીકે કર્માન છે કે, એક જરથોશ્ટીએ મીઠાં પાણીમાં નસો નાખવો નહિ, કારણકે તેમ કરનાથી તે પાણી ખીગડે અને તે પીનાંરાઓની તનદડ્ડસ્તીને નુકસાન થાય. તેથી જે ધણી મીઠાં પાણીમાં નસો નાખે છે તે ગુનાહ કરે છે. હવે એટલુંજ નથી, પણ મીઠાં પાણીમાં એમ નસો પડેલો એક ધણી જુએ તો તેની ફરજ છે, કે તણે તે નસો તેમાંથી કહાડી નાખવો. તેમ તે નહિ કરે તો તે પણ એક ગુનાહ છે. પેહલો ગુનાહ એક 'ખોટું' કામ કરવાનો ગુનાહ (sin of commission) ગણાય. બીજો ગુનાહ તક મળતાં ભલું કામ નહિ કરવાનો, ફરજ ભુલવાનો (sin of omission) ગણાય.

‘પતેત’ નામનાં પસ્તાવાનાં આપણાં ભણતરમાં એવાજ વિચારથી એ બે પ્રકારના ગુનાહનો પસ્તાવો કરવાના બે જુદા જુદા કદા છે. એકમાં ભણનાર કહે છે કે: ૧

“જેમ દાદાર અહુરમઝ્દની મરજી હતી તેમ મારે વિચારવું હતું તે મેં નહિ વિચાર્યું, તેમ મારે બોલવું હતું તે હું નહિ બોલ્યો, તેમ મારે કરવું હતું તે મેં નહિ કીધું, તે ગુનાહથી.....હું પસ્તાવો કરું છું.

૧. કે મમે દાદાર અહુરમઝ્દ જુદ, વિમેર; પતેત, કદો ૬,

ખીજ કદામાં બાણનાર બણે છે કે: ૧ “જેમ આહ-
રેમનની મરજી હતી, તેમ મારે નહિ વિચારવું હતું
તે મેં વિચાર્યું, તેમ મારે નહિ બોલવું હતું તે
હું બોલ્યો, તેમ મારે નહિ કરવું હતું તે મેં કીધું,
તે ગુનાહથી.....હું પસ્તાવો કરું છું.”

આ ફકરાઓમાં જણાવવા મુજબ, જેમ, જે નહિ
કરવું જોઈએ તે કરવું, એ ગુનાહ ગણાય છે, તેમ જે
કરવું જોઈએ તે નહિ કરવું, તે પણ ગુનાહ ગણાય
છે. દાખલા તરીકે, એક ફરજની ફરજ છે કે મા-
બાપને માન આપવું, તેઓને ખુદાપામાં મદદ કરવી,
વિગેરે. તેમ તે નહિ કરે તો પોતાની ફરજ ચુકવાનો
ગુનાહ તેને લાગે. એ નાનો ગુનાહ ગણાય. પણ વળી
તેમ કરવાને બદલે, તે સામી તેઓને અપમાન કરે,
તેઓને દુઃખ દીએ, તો વધારે મોટો ગુનાહ ગણાય.
એવા ગુનાહોથી પાછું ફરવું તે ‘પતેત’ છે.

પતેત એટલે શું?—પતેત શબ્દ પેહેલવી
અને ફારસી ‘પતિત’ છે. જે અવસ્થાનો ‘પદતિત’
શબ્દ છે. એમાં પેહેલો ભાગ ‘પદતિ’ છે, જેનો અર્થ
‘પાછું’ થાય છે. એ શબ્દના ખીજા ભાગનો ધાતુ
‘પ’ એટલે ‘જવું’ છે. ત્યારે ‘પદતિત’ શબ્દનો
અર્થ “પાછું જવું” (regress) થાય છે. ત્યારે
પતેત એટલે કે ગુનાહથી પાછું ફરવું. ‘વનાસ’
અથવા ગુનાહ એટલે અહુરમઝ્દે કર્મોવેલા કાયદાથી

ઉલટું જવું (transgress), અને ‘ પતેત ’ એટલે તે કાયદા તરફ પાછું ફરવું (re gress) છે.

અવસ્તાના આ કહેવત સમાન શબ્દો છે કે:—

“ અએવો પન્તાઓ યો અષહે,
વીરપે અન્યએષામ અપન્તાંમ. ”

અર્થ — એકજ (ખરા) માર્ગ છે કે જે અશોધનો છે; સર્વ ખીજ રસ્તાઓ આડા માર્ગો છે.

એ શબ્દો આપણને ળરાળર સમજાવે છે કે, ‘ પદ્ધતિત ’ અથવા ‘ પતેત ’ એટલે “ પાછું જવું, ” આડા માર્ગ (અપન્તામ). તરફથી, જે અશોધનો માર્ગ (પન્તાઓ યો અષહે), તે તરફ પાછું ફરવું, અશોધનો માર્ગ ભુલી જો દરવંદીના માર્ગ ઉપર જવાયું હોય તો તે માર્ગ તણ દઈ પાછું અષોધના માર્ગ ઉપર જવું. આપણામાં ‘ અશો. ’ અને ‘ દરવંદ ’ એ બે એક-મેકથી ઉલટા શબ્દો છે. જે અશો નહિ તે દરવંદ ગણાય છે. એ ‘ દરવંદ ’ શબ્દનો અર્થ ‘ દ્રુ ’ એટલે ‘ દોડવું, ભટકવું ’ એવા ધાતુ ઉપરથી “ સિધા, ખરા અથવા રાસ્ત માર્ગથી આડે માર્ગે ભટકનાર અથવા દોડનાર ” થાય છે. ‘ અશો ’ શબ્દનો અર્થ “ સિધા અથવા સાચા માર્ગે ચાલનાર ” થાય છે. ત્યારે પતેત એટલે દરવંદીના માર્ગ ઉપરથી, એટલે અશોધથી વેગળા જતા અને ભટકતા માર્ગ ઉપરથી, અશોધના માર્ગ ઉપર પાછું ફરવું.

ચાહડઉતર ગુનાહો—એક માણસ ભલું કામ કરે, તે કાયદાનું કામ, સવાળનું કામ ગણાય. એક માણસ ભુંડું કામ કરે, તે નુકસાનનું કામ, ગુનાહનું કામ ગણાય. હવે કાયદાનાં કામમાં જે કામ પોતાનેજ કાયદો કરે તેના કરતાં જે કામ આબુખાબુનાંઓને, આડોસીપાડોસીઓને, આમને કાયદો કરે, તે વધારે સવાળનું અને પુનનું ગણાય. તેજ મુજબ નુકસાન-કારક અથવા ગુનાહભર્યાં કામોમાં જે કામ પોતાનેજ નુકસાન કરે, તે કરતાં જે કામ આબુખાબુનાંઓને, આડોસીપાડોસીઓને, આમને નુકસાન કરે, તે વધારે ગુનાહભર્યું ગણાય.

કેટલીક નેકીઓ, સદગુણો યા ભલાં કામો :
તેઓનો જરથોશ્તી નજરે વિચાર.

હવે આપણે કેટલીક નેકીઓ, જે આપણને સવાળના માર્ગ ઉપર મેલે છે, તેઓનો વિચાર કર્યે. એક રીતે જોતાં, એ સર્વ નેકીઓનો વિચાર, આપણા પોતા તરફની આપણી ફરજના—આપણાં રવાનની અશોઈ જાળવવાની આપણી પોતા તરફની ફરજના—વિચારનો ભાગ ગણાય. માટે તેનો વિચાર આગલાં પ્રકરણનોજ ભાગ ગણાય. પણ સવાળના માર્ગ ઉપર મેલનારા અને ગુનાહથી દૂર રાખનારા સદગુણો તરીકે, આપણે તેનો જુદો વિચાર “સવાળ અને ગુનાહ” ની બાબતનાં આ પ્રકરણમાં કરીશું.

નેકીઓ યા નીતિમાન સદગુણોના એ વર્ગ થઇ શકે છે:—

૧. એક તે નેકીઓ, જે ઘરઘતુ યા ખાનગી નેકીઓ (domestic or private virtues) ગણાય. દાખલા તરીકે, પરણેલી જીંદગી ગુઝારવી, કરકસર કરવી, નમ્રતા જાલવવી, ઉદ્યોગ કરવો, વિગેરે.

૨. બીજી તે નેકીઓ, જે જાહેર નેકીઓ (public virtues) ગણાય. દાખલા તરીકે સચ્ચાઈ, ખડાદુરી, પરાપકાર, વિગેરે.

પેહેલે આપણે ઘરઘતુ યા ખાનગી નેકીઓનો વિચાર કર્યો.

ઘરઘતુ યા ખાનગી નેકીઓ.

પરણેલી જીંદગી એક ભલું કામ.

અવસ્તા — “ અધ્યય ઉઘ્ઘનિ નામરિવધને જી તે અહ્મત પોઉરમ કમ્મઓમિ સ્પિતમ જરથુસ્ત્ર યથ મગવો ક્વાક્ષોષત.” (વંદીદાદ, પર્ગદ ૪, ક. ૪૭)

અર્થ—(અહુરમજ્દ કહે છે કે) “ ઓ સ્પીતમ જરથુસ્ત્ર ! અહિં વળી હું મગવતી (વગર પરણેલી) જીંદગીચાળાઓ કરતાં ખાચીવાળાઓ (યાને પરણેલી જીંદગીવાળાઓ) ને ખચીત વધારે પસંદ કરું છું.”

ઘણીક નેકીઓનો આધાર પરણેલી જીંદગી ઉપર છે. પરણેલી જીંદગી ગુજારવી એ એક એવું કામ છે કે જે આપણને ઘણાંક ભલાં કામો કરવાના માર્ગ ઉપર મેલે છે. લગ્નનાં મથાળાં હેઠળ આપણે એક આગલાં પુસ્તક^૧માં આ બાબતનો કેટલોક વિચાર કર્યો છે, માટે અહિં એ બાબે આપણે ટુંકમાં જ થોડુંક બોલીશું.

જરથોસ્તી ધર્મ જાળળ પરણેલી જીંદગી કર્મીવે છે. મથાળે મેલેલા ફરમામાં અહુરમઝદ તેવી જીંદગી તરફ પસંદગી દેખાડે છે. ગાથા^૨ માં પરણેલી હાલતની સિક્કારશ કરી તેને ભલી અને નેક રીતે જીંદગી ગુજારવાનો સખખ ગણ્યો છે.

અવસ્તા ઉપરથી માલુમ પડે છે કે પરણેલી જીંદગી ગુજારી બચ્ચાંના માતપિતા થવું, એ ભાગ્ય-શાળી ગણાતું. હીરોડોટસ પણ અસલી ઇરાનીઓ માટે એમજ કહે છે. તે કહે છે કે, “લડાઈમાં મર્યાનગી દેખાડવી, એ તેઓમાં મરદ તરીકેના ઉત્તમપણાંની એક મોહટી સાબેતી ગણાય છે. એનાથી ઉતરતી બીજી સાબેતી આ છે કે, ઘણા બેટાઓના બાપ થવું. જે ઘણીને ત્યાં ઘણા બેટા હોય છે, તેને ત્યાં પાઠશાહ મોહટી ભેટો મોકલે છે, કારણ કે, તેઓ ધારે છે કે મોટી સંખ્યામાં કૌવત

૧. પુસ્તક એથું, “જરથોસ્તી ધર્મનાં કામો અને ક્રિયાઓ,” પાના ૮૬ થી ૯૩. ૨. યજ્ઞસ્તે, હા ૫૩, ૬. ૫.

સમાયલું છે.” ૧ બચ્ચાં વિનાના રહેવું એ શ્રાપ સમાન ગણાતું. તેની મતલબ આજ હતી, કે પરણેલી જીંદગીને ઉત્તેજન આપવું, કારણ કે એક શેહર યા કોમમાં, જેમ વધુ પરણેલા હોય તેમ તે શેહરની શારીરિક અને નીતિમાન આબાદી વધુ ગણાતી.

આપણાં ધર્મ પુસ્તકોની શિખવણી પ્રમાણે, પરણેલી જીંદગી, કોઈક અજ્ઞાનપણે ખારે તેમ, બોબ સમાન થઈ પડવી નહિ જોઈએ. તે જીંદગીએ પરણેલાં જોડાંને ચહડતા પ્રકારનાં કરવાં જોઈએ. પેહેલે તો બન્નેના એકમેક તરફના પ્યારે તેઓને ચહડતી હાલતે આણવાં જોઈએ. એક ધણીએ “ખુદા અને પછી મારી બાનુ,” એવા પવિત્ર પ્યારભર્યા વિચારથી પોતાનું મન રોડી પોતાનાં મનને ચહડતી વળણુ આપવી જોઈએ. તેજ મુજબ એક ધણીઆણીએ “ખુદા અને પછી મારો ધણી” એવા પવિત્ર પ્યાર-ભર્યા વિચારથી પોતાના વિચારોને ચહડતા પ્રકારના કરવા જોઈએ. “રખેને માફ કોઈ કામ મારા ખુદાને પસંદ પડે નહિ, અને રખેને માફ કોઈ કામ મારા સાથી (ધણી યા ધણીઆણી)ને પસંદ પડે નહિ,” એવા વિચારથી બન્નેએ જીંદગી ગુજરવી જોઈએ.

અશો અને બલા પુરૂષોને મનથી જે બલી સ્ત્રીને તેઓ ચાહતા હોય, તે સ્ત્રી “ખુદાઈ સુંદરીનું”

૧. હીરોડોટસ, બુક ૧, પા. ૧૩૬. જુઓ માર્ પુસ્તક “કદીમ ઇરાનીઓ,” પા. ૧૩૯.

અને ખુદાઈ અશોઈભર્યાં મગજનું જાણે સ્વરૂપ” હોય છે. એવી સ્ત્રી, ખુદા અને તેવા અશો નરનાં સ્વાન વચ્ચે રહી, લલી અસર ઉપજાવનાર સાધન થઈ પડી તેનાં સ્વાનને ચહુડતી હાલતે પોંદોડાયાડતી. જ્યારે કોઈક ધર્મમાં ધર્મગુરુઓને લક્ષના ગાંઠમાં જોડાવાની મનાઈ છે, ત્યારે જરથોશ્તી ધર્મમાં ઉપલા ઉમદા જ્યાલથી તેવી મનાઈ રાખી નથી. જરથોશ્તી ધર્મની શિખવણી મુજબ લલી જીંદગી ગુજારવા માટે, એક પ્રકારની મીનોઈ જીંદગી ગુજારવા માટે, આપણે દુનિયાઈ સંબંધો તોડવાના નથી, પણ તે સંબંધો જાળવી તે ઉપર વડપણ (mastery) લોગવવાનું છે.

એક ધણીની ધણીઆણી પોતાનો ધણી—પછી તે જીંદો કે લલો હોય—તેને ચાહતી રહે તે કેવું શોભા ભર્યું છે! ધણીક વાર કોઈક ફરેસ્તાઈ ખસલતની લલી બાઈઓને, એવા પરમાર્થી મોહટાં મનના અને ખ્યારના વિચારથી, આપણે બોલતી સાંભળ્યે છિએ કે, “કાંઈ નહિ, મારો ધણી જીંદો તો જીંદો, જેવો હોય તેવો, તેને ખોદા જીવતો રાખે.” કેવો મોટાં મનનો એ વિચાર! “ધણી ધાન ખવાડે”, ત્યારેજ એક સ્ત્રી તેને ચાહે, તેના કરતાં ધાન નહિ ખવાડવા છતાં તેણી તેને ચાહે, તો તે ખરેખરો પરમાર્થી ચાહ. તેમજ એક ધણીઆણી કદાચ આકળા સ્વભાવની હોય, મિલનસાર સ્વભાવની નહિ હોય, યા તેણીમાં કાંઈ ખીજ ખામી

હોય, તે છતાં તેણીનો ધણી તેણી તરફ મોટાં મનથી પોતાની પ્રીતિ અને મોહોખત ચાલુ રાખે તો તે ખરો પર્માર્થી ખ્યાર.

સ્વામીની અશોધ માટેની નીતિમાન જાહેરાત
કાળે ઉદોગ.

અવસ્તા—“ અવ પદો અવ જસ્તે અવ ઉપિ દારયધ્વેમ મજ્જદયસ્ત જરથુસ્ત્રયો ! દાષ્ટ્યનામ રથુચ્ચનામ દૈર્ઘ્યનામ ષ્કયોચ્ચનામ વરેન્નધ પધરિ અદાષ્ટ્યનામ અરથુચ્ચનામ દુશ્વસ્તનામ પ્યઓચ્ચનામ વરેન્નધ, વેરેજય તામ્ય ઇધ વોહુ વાસ્ય, ઉયમ્ન અનુયમ્નાઇશ દસ્તે. ”

(વીસ્પરઃ, કટોં ૧૫, ક. ૧.)

અર્થ—ઓ જરથોશ્તી મજ્જદયસ્તાનો ! તમારા પગો, હાથો અને હોશિયારી મજબુત રાખો, લાયક સંખ્યાવતનાં ભલાં કામો કરવા માટે, નાયાયક કવખતનાં પુરાં કામો કરવાથી દૂર રહેવા માટે. અહિં ભલો ઉદોગ તમે કરો, તાંગીમાં આવી પહેલાંઓને વગર તાંગીનાં કરો.

ભલી નીતિમાન જાહેરાત ગુજારવા માટે એક અગત્યનો સદ્ગુણ ઉદોગ છે. ઉદોગ એ જરથોશ્તી ધર્મનાં શિક્ષણમાં ઘણી અગત્યની જગ્યા લે છે. એક ભણેલી બાનુ, જરથોશ્તી ધર્મ માટે બોલતાં, કહે છે તેમ જરથોશ્તી ધર્મ મુજબ “ ફરજ અને કામની સામાન્ય જાહેરાત કરતાં કેાઈ પણ જાહેરાત

વધારે ભલ્લી યા પવિત્ર નથી.”^૧ ફરજ અને કામને નજર સનમુખ રાખી જીંદગી ગુજારવી તે અશોધની જીંદગી ગુજારવા બરાબર છે.

ઉદ્યોગ એ જરથોશ્તી ધર્મનું વિશેષ લક્ષણ (Characteristic)—એક લખનાર વાજબી રીતે કહે છે કે ઉદ્યોગની કદરશનાસી એ જરથોશ્તી ધર્મનાં વિશેષ લક્ષણોમાંનું એક છે.^૧

કહેવામાં આવે છે કે “ઉદ્યોગ જરૂરનો છે,” એ હાલની વિદ્યાનું એક અગત્યનું મત છે.” પણ એ આપણા ઇરાની વડીલોનું ધાર્મિક શિખવણીનું પણ અગત્યનું મત છે. હાલની વિદ્યાના, શિક્ષણની મતલબના જે લેટીન સખુનો છે, કે “Laborare est orare” “એટલે કામ અથવા ઉદ્યોગ એ સેતાયશ છે,” તેને મળતું એ મત છે. એ શિક્ષણ આપણે આપણાં અવસ્તાનાં પુસ્તકમાં જાળજી જોઈએ છીએ. અવસ્તાના પુરાણા જમાનામાં આપણા ઇરાન દેશમાં માણસ જાતના મોટા ભાગનો ઉદ્યોગ અથવા ધંધો ખેતીનો

૧. “ There was no life better holier than the common life of duty and work (Chapter on “ The Faith of Iran ” in “ The Place of Animals in Human Thought ” by Countess Cezareseco.

૨. “ One of the characteristics of Zoroastrianism is its appreciation of labour ” (“ The Origin and Development of the Moral Idea ” by E. Westermarck, n. 275.)

હતો. તેથી તેમાં જે ખેતી માટે ખાસ કરી બોલવામાં આવે છે, તે ઘણું ભાગે કુલે ઉદ્યોગને લાગુ પડે છે. આ શિક્ષણ આપણે નીચલા ક્ષેત્રોમાં જોઈએ છીએ:

પેગામ્બર જરથોસ્તે અહુરમઝ્દને પુછ્યું કે “ઓ હાડમંદ દુનિયાના અશો પેદા કરનાર ! માજ્દયસ્ની દીનની વૃદ્ધિ શી છે ?” ત્યારે અહુરમઝ્દે જવાબ આપ્યો કે, “ઓ સ્પિતમાન જરથોસ્ત ! ઘણી સારી પેઠે અનાજની ખેતી.” “જે ઘણી અનાજ વાવે તે અશોષ વાવે છે. તે માજ્દયસ્ની દીનને વૃદ્ધિથી વધારે છે. તે આ માજ્દયસ્ની દીનને સો ઘણી ઈજાતથી, હજાર ઘણી સંભાળથી અને દશ હજાર ઘણા યજ્ઞસ્નેનાં કામોથી આબાદ કરે છે.” ખેતીના ઉદ્યોગ માટેનું આ શિક્ષણ સઘળા ઉદ્યોગ માટે ખરૂં છે. પ્રમાણિક ઉદ્યોગમાં ખરી દીનદારી સમાયલી છે. માજ્દયસ્ની દીન પાળવી હોય, દીનદાર થવું હોય, દીનદાર યા ધર્મી પુરૂષમાં ગણાવું હોય, તો તે માટે સર્વથી સરસ રસ્તો આ, કે પ્રમાણિક ઉદ્યોગ અખત્યાર કરવો. જે ઘણી પ્રમાણિક ઉદ્યોગ કરે છે, તે જાણે અશોષનાં ખીજ વાવે છે.

અવસ્તાનું ખેતી બાળેનું કર્મોત્તમ જે સર્વ ઉદ્યોગ માટે ખરૂં છે, તે દેખાડે છે, કે ઉદ્યોગ એક જાતની સેતાયશ છે. દરેક જન, જે હાલતમાં પોતે મેલાયો હોય, અને જે સંજોગો વચ્ચે પોતે રસ્તો પડ્યો હોય, તે હાલતનું અને તે સંજોગો વચ્ચેનું,

પોતાનું કામ પ્રમાણિકપણે કરે, તે એક જાતની બંદગી કરવા બરાબર છે.

અવસ્તાનું ઉપલું શિક્ષણ, કે જે ઘણી અનાજ વાવે છે તે અશોષ વાવે છે, તે માજ્જદ્યસ્ની દીનની વૃદ્ધિ કરે છે, તેને જાણીતો તવારીખનવેશ ગીમન અવસ્તાનું “એક ડહાપણુભર્યું અને પરોપકાર બુદ્ધિવાળું શિક્ષણ”^૧ કહે છે.

પ્રમાણીક ઉદ્યોગ બંદગી સમાન છે : તેનો વધુ વિચાર—આપણે ઉપર જે કહ્યું, કે પ્રમાણિક ઉદ્યોગ બંદગી સમાન છે, તેનો ખીજી રીતે વિચાર કરો. બંદગીમાં તમો રાત હહાડો “અદ્વાઈ રએશ્ય” બણતાં હુઆ ગુજરો છો, કે “વહિસ્નેમ અહૂમ અપ-ઓનાંમ રઓચઘ્હેમ વીસ્પો ખાગ્નેમ” એટલે “અશો લોકોનું સઘળાં સુખવાળું રોશન બેહેશત” મળે. હવે મઘાના પોકારથી ખીદાર થઇ ઉદ્યોગે વળગતાં લોકો માટે વંદીદાદમાં કહે છે કે “બેમાંથી જે પેહુલો ખીદાર થાય છે તે બેહેશતમાં જાય છે.” એ પેલી ઇંગ્રેજ લીટીઓની યાદ આપે છે કે—

“Early to bed and early to rise,
Makes a man healthy, wealthy and wise.”

૧. “A wise and benevolent maxim” (Gibbon's Decline and Fall of the Roman Empire (1845) Vol. I, p. 120)

૨. “પતારો પઓહવો ઉસેહિસ્તઈતિ પરાઈતિ વહિસ્વહે અઘ્હેશ્ય” (વંદીદાદ, પર્વ ૧૮, ક. ૨૬.)

આ ફર્માનનો સાર આ છે કે, જેમ તમે બંદગી કરી બેહેશ્ત માગો છો, તેમ ઉદ્યોગ કરીને પણ તમે, વંદીદાદ અને તેને મળતા ઉપલા અંગ્રેજી શબ્દો પ્રમાણે, બેહેશ્ત માગી અને મેળવી શકો. ત્યારે બંદગી અને ઉદ્યોગ એક પ્રકારે સરખાં થયાં. બંદગીએ આપણને ઉદ્યોગ માટે ઉલટ આપવી નોંધએ, પ્રેરણા આપવી નોંધએ, અને બંદગીની સાથે સાથે આપણે કામ કરવું નોંધએ.

ગાહમ્બાર સાથે ઉદ્યોગનો સંબંધ.—

આપણાં કોઈક પુસ્તકોમાં કહે છે કે ગાહમ્બાર કરવો એ બેહેશ્તને લાયકનું કામ છે. ગાહમ્બાર શબ્દનો, તેના ધાતુ પ્રમાણે, અર્થ “ ભરાયલો વખત, પુરો થયલો વખત, મુદત ભરાયલો વખત ” એમ થાય છે, અને એ અર્થને મોસમો અથવા રૂતુઓ સાથે સંબંધ છે. હવે મોસમોને ખેતી સાથે સંબંધ છે. ખેતી એક દેશ યા પ્રજાના ઉદ્યોગોનો ઉદ્યોગ, પેહેલા પ્રકારનો ઉદ્યોગ છે, જે ઉપર તે દેશ અને પ્રજાનાં તન અને મનની આબાદીનો આધાર રહે છે. ત્યારે ગાહમ્બાર સાથે હમેશાં ઉદ્યોગનો, સ-વખત (ગાહ) નાં ઉદ્યોગનો, બરવખતના ઉદ્યોગનો વિચાર હમેશાં નોડાયલો રહે છે. ત્યારે આપણાં ધર્મ પુસ્તકો પ્રમાણે, ગાહમ્બાર કરવો, એ તેના ખેતી અને

૧. મહીસ્ત કેફ...ગાસાનબાર (મીનોખેશ્ત, ખાખ ૪, ફ. ૪-૫) ; શાયસ્ત લા શાયસ્ત, ખાખ ૧૨ ફ. ૩૧, ખાખ ૧૩, ફ. ૨૬; સદદર, ખાખ ૬, ફ. ૧-૨.

ઉદ્યોગ સાધના સંબંધને લીધે, આપણને બેહેશતને માટે લાયક કરનાર એક કામ છે, સખબ કે, તે, ઉદ્યોગ જે પણ, આપણે જોયું તેમ, આપણને બેહેશતને લાયક કરે છે, તેનું જ્ઞાન આપે છે.

સવખતનો ઉદ્યોગ. તે નહિ કીધો તો જાણે ગાહમ્બાર ચુકયા—ગાહમ્બાર એક ભરાયલા, પુર થયલા વખતની યાદ આપે છે. અસલી ઇરાનમાં જ્યારે ગાહમ્બારો બેસતા, ત્યારે ખેડુતો તે માસમનાં તાંકણાંઓ માટે તૈયાર રહેતા. જે ગાહ અથવા વખત, એટલે અવસર ચુક્યો, તે જુલ્યો. જ્યારે જી વાવવાનો વખત ત્યારે જો જી નહિ વાવ્યાં, જ્યારે રોપણી કરવાનો વખત ત્યારે જો રોપની નહિ કરી, જ્યારે કાપણી કરવાનો વખત ત્યારે જો કાપણી નહિ કીધી, ટુંકમાં જ્યારે સવખતે કામ કરવાનો વખત ત્યારે જો સવખતે કામ નહિ કીધું અને અવસર ચુકયા, તો એ સઘળું ભવિષ્યની ખરાબ નિશાની. ત્યારે ગાહમ્બારો, જે સુકરર વખતની આપણને યાદ આપે છે, તે અવસરો ઉપર આપણને જ્ઞાન લેવાનું છે, કે વખતસર ઉદ્યોગ કર્યે તો સાફ. જો વખત ચુકયા તો થઈ ચુક્યું. હાલના વખતમાં, “વખત (ગાહ) દોલત સમાન છે”. માટે જવાન વયથીજ સવખતે ઉદ્યોગી થવાની ટેવ પાડવી જરૂરની છે. પેલી કહેવત ખરી છે કે, “સૂર્ય પ્રકાશે તેટલાં તમારું ઘાસ સુકવી લેઓ”. એની મતલબ કે અવસર

ચુકો ના. ખર વખતે કામ કરી લેઓ. આજનું કામ કાલ ઉપર ના રાખો. એમ નહિ કીધું, એટલે વખત (ગાહ) ચુક્યા, તો જાણે ગાહખાર ચુક્યા, જાણે ગાહખાર નહિ કીધો. ગાહખારમાં જોડાવું, ગાહખારની આશની કરવા જવું, તે ત્યારે પોતાને ધડા આપવા જવા બરાબર છે કે, “ખબરદાર! સઘળું ‘ગાહ’ એટલે વખતસર કરવું.” ગાહખારો તેહેવારના દિવસો છે, તે છુટીના દિવસો છે. તે આપણને દરરોજના કામથી આસાએશનો, એક પ્રકારનાં છુટાપણાનો વિચાર આપે છે. પણ તે છુટાપણું ખર વખતના ઉદ્યોગથીજ મળે છે. ઉદ્યોગી આદમી એક છુટા સ્વતંત્ર આદમી સમાન છે. આગસ્ટ માણસ ગુલામ સમાન છે.

આપણે સાધારણ રીતે બોલ્યે છિયે કે “નેકી કરો કે બીજી જોહાનમાં તે કામ આવશે.” હવે નેકી એટલે એક નેક અથવા ભલું કામ. ઉદ્યોગ પણ એક નેક અથવા ભલું કામ છે. આપણે કોઈને કોઈક વાર કોઈ ઉમ્મરે પુગેલાં માણસોને કહેતાં સાંભળ્યે છિયે કે “હવે કાંય દલદેશરી કરો છો?” એ શબ્દો ભુલભરેલા છે. ઉદ્યોગનો નતીજો આ જીંદગી સાથે તમામ થતો નથી. જેમ કોઈ પણ પ્રકારની ભલી તબેહ તેમ ઉદ્યોગ એક માણસને તેનાં મરણ બાદ પણ ઉપયોગી છે. મરણની જીંદગી પછી કોઈ ચાલુ જીંદગીની હાલતનો માર્ગ ખુલ્લો છે, માટે આ જીંદગીની ઉદ્યોગી તબેહ કાંઈ ભલું ભવિષ્ય ધરાવે છે.

ઉદ્યોગ અને દોલત—કામકાજ કરી, ઉદ્યોગ કરી પૈસા મેળવવા માટે આપણે કુદરતી રીતે ઇચ્છા રાખ્યે છીએ. તે ઇચ્છા ખરડક છે. સર્વે ભલા ઉદ્યોગી આદમીઓ પૈસા પેદા કરવાનું પસંદ કરે છે. તેઓએ એમ પસંદ કરવું જોઈએ. તેવી રીતે પૈસા પસંદ કરવાના વિચાર અને કોશેશમાં, તેની ઘટતી હદમાં એક પ્રકારની મોજ છે. પણ આપણાં કામ-કાજમાં એ પૈસા મેળવવા, તેનેજ આપણી જીંદગીની નેમ સમજવી નહિ જોઈએ. એવી નેમ રાખનારાઓ ભલી જીંદગીની નેમ પાર પાડવાથી દૂર રહે છે. એક વિદ્વાન^૧ વાજબી મિસાલ આપે છે કે, “સઘળા તનુદરૂસ્ત આદમીઓ પોતાનાં ખાનાંને પસંદ કરે છે. પણ ખાનું એ કાંઈ તેઓ પોતાની જીંદગીની નેમ સમજતા નથી. તેમ સઘળા મનુદરૂસ્ત આદમીઓએ પૈસા પેદા કરવાનું પસંદ કરવું, પણ તેઓએ પૈસાને કાંઈ પોતાની જીંદગીની નેમ સમજવી નહિ.

એક ભલી જીંદગી ગુજારનાર અને તેથી ઉલટી જીંદગીને પાત્ર થયલા વચ્ચે ઉપર મુજબના વિચારોથી ફરક પડે છે. એક ભલી જીંદગી ગુજારનારને મનથી “કામ પેહેલે અને દામ પછી”,^૨ પણ બીજા ધણીને મનથી “દામ પેહેલે અને કામ પછી.”^૩

૧. Ruskin, “Crown of Wild Olive.”

૨. Ruskin, ૩ “The fee is first, and work second.”

ખાનું અને પ્રમાણિક ઉદ્યોગ. તે, બાપે રસ્કીન અને શાયસ્ત લા શાયસ્તના વિચારો—ખાતા ઉપર બાજ ધરીને ખાનું ખાવું, એ આપણા અસલી ધરાંની રેવાજ છે. રસ્કીન કહે છે કે, ખાતા ઉપર સર્વથી સરસ બંદગી કરવી હોય, યા દુઆ ગુજરવી હોય, અથવા આપણા શબ્દોમાં બોલ્યે તો, બાજ ધરવી હોય, તો તે આ છે કે, આપણે પ્રમાણિક ઉદ્યોગ બાપે તે ખાનું ખાતી વખતે લાન (Consciousness) ધરાવવું કે “આપણે આપણું ખાનું પ્રમાણિક ઉદ્યોગથી મેળવ્યું છે.”^૧ આ શબ્દો શાયસ્ત લા શાયસ્ત નામની આપણી પેહેલવી કેતાબના શબ્દો, જે આગળ જણાવ્યા છે, તેની યાદ આપે છે.

બલી ટેવ યા તમેહ પાડવી—જાણીતા યુનાની પ્રીલસુફ પીઠેગોરસની આ શિખામણ કહેવાય છે કે, “જીંદગીનો જે માર્ગ સર્વથી બલો હોય તે પસંદ કરો અને ટેવ તેને ઘણા ખુશનુમા બનાવશે.”^૨ આપણને માલમ પડે કે એક માર્ગ બલો છે, પણ તેમાં કાંઈ મુશ્કેલી છે, તો તે મુશ્કેલી છતાં, રોજ બ રોજ, તેની પુઠે લાગતાં, તે માર્ગમાં ચાલવાની ટેવ તે મુશ્કેલીને દૂર કરી તેને મોજ સમાન બનાવશે.

૧. We have justly earned our dinner.

૨. “Pitch upon that course of life which is the most excellent, and custom will render it the most delightful.”

ત્યારે આ શિખામણુ મુજબ ભલી ઉદ્યોગી
જીંદગી ગુજારવા કાજે આપણે ટેવ પાડવી જોઈએ.
તે કાજે, પગલે પગલે, આપણે આગળ વધવું જોઈએ.

સકાળે બીહાર થવાની તબિયત.

અવસ્થા—ઉસેહિસ્તત મળ્યાક..... ખફ્સ દરેઘો
મળ્યાક નોષત તે સચ્છતિ (વદીદાદ, પર્ગદે ૧૮, ક. ૧૬.)

અર્થ—ઓ આદમીઓ ! બીહાર થાઓ.....ઓ
આદમીઓ લાંબો વખત સુધી સુષ રેઠવું તમોને લાયક નથી.

મરઘાનો પોઠાર આપણુ જરથોસ્તીઓ માટે દરેક
ખામદાદે આવકારદાયક છે, સળખ કે, વંદીદાદ મુજબ,
મરઘો દર ખામદાદે, જાણે ઉપર પ્રમાણે પોઠાર કરી,
આપણને બીહાર કરી આપણાં કામ માટે જાગૃત કરે
છે. તે આપણને યાદ આપે છે કે, “વખતને પકડો અને
તેનો સારો ઉપયોગ કરો.” મરઘો ઉદ્યોગનો ખ્યાલ આપે
છે, તેથી, તે આપણાં પુસ્તકો^૧ મુજબ, આપણામાં એક
પવિત્ર પ્રાણી ગણાયું છે. એ ખાખે ડા. ગાઈગર કહે
છે કે, “ખખરદારી અને સકાળે ઉઠવું એ માજદયસ્ના-
નોના સહગુણ ગણાય છે. એમાં મરઘો પોતાના

૧. હાદોખત તુસ્ક (પસ્ત ૨૨) ક. ૪૧; દીનર્દ, દક્તર
આઠમું, ખાખ ૪૪, ક. ૬૯, (S. B. E. Vol. XXXVII
p 163); શાયસ્ત લા શાયસ્ત, ખાખ ૧૦, ક. ૩૦, (S B E. Vol.
V. p. 331); સદ્દર, ખાખ ૩૨, દસ્તુર જામાસ્પજવાળી સદ્દરે
ખેહેરે તવીલ પા. ૨૦૧. (S. B. E. Vol. XXIV,
p. 293) ; Early Sassanian coins by Thomas

પોઝારથી લોકોને સકાળે ઉઠાડી મદદ કરતો. એ સખખે તેને અવસ્તામાં વખાણવામાં આવ્યો છે અને પવિત્ર ગણવામાં આવ્યો છે.”^૧

આગળ એક અંગ્રેજ કેહેવત ટાંકી છે કે, “સકાળે બિછાને જવું અને સકાળે ઉઠવું એ તબેહ એક માણસને તનદરૂસ્ત, તવંગર અને કાહો બનાવે છે.” એ કહેવતને મલતી શિખામણુ આપણાં પુસ્તકોની પણ છે. નિયમીત છંદગી તનદરૂસ્તી માટે ઘણી અગતની છે. જેમ મોડી રાત સુધી, એક યા બીજા સખખે, બિછાનેથી દૂર રહેવું તનદરૂસ્તી માટે સાઈ નથી, તેમ મોડેથી ઉઠવું તે પણ સાઈ નથી. સકાળે બિછાને જવાની અને સકાળે ઉઠવાની તબેહ આપણને નિયમીત છંદગી ગુજરવાને શિખવે છે, જે નિયમીત છંદગી આપણને આપણાં સર્વ કામોમાં નિયમીત (steady) બનાવવા માટે ઉપયોગી છે.

વળી એક સારો દેખાવ આપણાં મનને ખુશી કરે છે; અને જેમ તનની ખુશી મનને ખુશી કરે છે, તેમ મનની ખુશી તનને ખુશ અને દરૂસ્ત કરે છે. હવે આખા દિવસમાં ખરી ખામદાદનો વખત ઘણો રળિયામણો છે. કુરૂ કુદરત, રાતના આરામ પછી, જાણે નવી તાજગી સાથે દેખાવ દિએ છે. ત્યારે તે વખતનો સુંદર દેખાવ નિહાલવો, અને, તે સાથે, તે વખતની સુંદર, સ્વચ્છ હવાનો લાભ લેવો, એ તનદરૂસ્તી માટે ઘણું સાઈ છે.

૧. Geiger's "Civilization of the Eastern Iranians", translated by Dastur Darab Peshotan Sanjana Vol, 1. p. 189.

વળી વંદીદાદમાં મથાળે મેલેલા શબ્દો પછી આગળ ચલતાં જે વધુ કાંઈક કહે છે તેની મતલબ આ છે, કે એક સકાળે ઉઠનાર ઘણી સવખતે પોતાનું ફેટલુંક કામ આટોપી શકે છે. વખતની તંગી માટે તે ટવળતો નથી. હવે સવખતે તમારું કામ તૈયાર યા તમામ થાય, તો તેથી તે કામ બાબેનો તમારાં મન ઉપરનો બોજો અને ચિંતા પણ ઓછી થાય. તમારાં મનની રાહત તમારાં તન ઉપર અસર કરી તેને દૃઢ્ઢ રાખે. આ સખબે પણ, ત્યારે, સકાળે ઉઠવું સાડું છે. એમ બીદાર થયલા આદમીએ પોતાનો દિવસ ભલો અને શુભ નિવડે, તે માટે જગતાંને વાર પેહેલો શું વિચાર કરવો, તે બાબે વંદીદાદની એજ પર્યાદમાં આગળ ચાલતાં કહે છે કે, “ત્રણ સર્વથી સરસ ચીજો—સારો વિચારેલો વિચાર, સારાં બોલેલાં વચન, સારાં કીધેલાં કામો—થી દૂર થતા ના. ત્રણ સર્વથી ખરાબ ચીજો—ખરાબ વિચારેલા વિચાર, ખરાબ બોલેલા સખુન, ખરાબ કીધેલાં કામોથી દૂર થજો.

અઃદાનસર ઉંઘ તે અહુરમઝ્દનાં બક્ષેશ.

અવસ્તા—દાયાઓ મે આતર્શ પુત્ર અહુરહે-મજદાઓઅખર્ન્યાંમ શિયૂમ, અસ્તાંમ્ય દાક્ષનાંમ્ય (આતશ નીઆએશ, યજ્ઞસ્તે ; હા ૧૨, ૬. ૪-૫)

અર્થ—અહુરમઝ્દના પુત્ર આતશ ! મને દિવસ અને રાતના (એટલે આખા દાહાડાના વખતના) ત્રીજા ભાગ સિવાયની જગૃતિ આપ,

અવસ્થા—અર્જુને મજ્જદ્વાતે મ યજ્ઞમષ્ટદે શાઘતીમ પસ્વાઓ, વીરયાઓ (વીરપરદ કદો ૭, ૬. ૩.)

અર્થ—અહુરમશ્તદે પેદા કરેલી ઉઘ, જે પશુઓ અને માણસોને આસાએશ આપે છે, તેનું હું આરાધું છું.

સવારે સકાળે ઉઠવાની ભલી તબેનો વિચાર આપણને અંદાજસર ઉઘ ભોગવવાના વિચાર ઉપર આણે છે. ઉસ્તવદ ગાથા^૧ માં ઉઘને અહુરમશ્તદની ભલી બજશેશ ગણી છે. વીરપરદમાં^૨ પણ તેને અહુરમશ્તદની બજશેશ ગણી આરાધી છે અને તેના સમખમાં જણાવ્યું છે કે, તે માણસને આસાએશ આપે છે. તે તનદૃસ્તી માટે અને તે મારફતે મનદૃસ્તી માટે જરૂરની છે. પણ જ્યાં સુધી તે હૃદયસરની હોય છે ત્યાં સુધી તે ભલા મિનોની બજશેશ છે, પણ જ્યારે તે હૃદય ઉપરાંતની હોય છે ત્યારે તે, વંદીદાદ^૩ મુજબ, બુધ્યાંસ્ત નામના આલ-સાઈના દેવના શ્રાપ સમાન હોય છે.

સારી ઉઘ માટે શાંત મનની જરૂર છે. બંદગી શાંત મન આણે છે, તેથી ઉઘાવા કાળે બિછાને જવા આગમય દાદારને યાદ કરી મનમાં ટુકી બંદગી કરવી, એ શાંત નિંદ્રા ભોગવવાનો એક માર્ગ છે. હાદોખત નુસ્ક^૪ માં કહે છે, કે બિછાને જતાં યા બિછાનેથી ઉઠતાં સારા

૧. હા ૪૪, ૬. ૫. ૨. કદો ૭, ૬. ૩. ૩. પર્ગદ ૧૮, ૬. ૧૬.

૪. ઉવેરટગાર્ડ ચક્ત ક્રેગમેન્ટ ૨૧, બાબ ૧, ૬. ૧૧, હાઉમ-હોશંગજી પેહેલવી વીરાઈનામું પા. ૩૦૮, ૬. ૨૧-૨૫.

વિચાર, વચનો અને કામો અખત્યાર કરવાના, અને
જુરા વિચાર, વચન અને કામોથી દૂર રહેવાના ઠેરાવ
સાથની એક અષ્ટમ વોહૂની બંદગી ખીજી વખતની
૧૦૦૦ અષ્ટમ વોહૂની બંદગીની બરાબર છે.

કરકસર.

અવસ્તાના જુદા જુદા ભાગોમાં તાકીદ કરવામાં
આવે છે કે ધરસંસારી ખરચોમાં પુરતી કરકસર
કરવી. જ્યારે એક ચોક્કસ કામ ફરમાવ્યું છે, ત્યારે
તે કામ કરવાની, જો કોઈને મવસર નહિ હોય તો,
છુટ મુકી છે, કે તેથી ઉત્તરતી રીતે બની શકતું
હોય તો કરવું, પણ કદી મોહટાંને જોઈને નાહનાંએ
ખેંચાવું નહિ. દાખલા તરીકે, જુદા જુદા માણસોને,
પોતાના દરજ્જા પ્રમાણે અને પૈસા સંખ્યાથી હાલત
પ્રમાણે, એક તખીબને અથવા એક રીમન નહવાડનાર
ચોજદારેગરને તેની મેહેનતનું દામ આપવા ફરમાવ્યું
છે. એક હાકેમ (હંજુ-પદ્ધતિ) ની મવસર હોવાથી
તે વધારે દામ આપી શકે, પણ તેનાં જેટલું એક
ગામનો પટેલ (જંતુ-પદ્ધતિ) આપી શકે નહિ.
માટે તેણે ઓછું આપવું. એ પ્રમાણે દરેકે પોતાની
શક્તિ પ્રમાણે આપવું.

કરકસર જાળવવાનો ખીજો દાખલો જોવો હોય
તો વંદીલાદ ૧ માં મળે છે. ત્યાં કહે છે કે, મુવેલું

અચ્યુ' જનનારી સુવાવડીનાં કપડાં કોઇ પવિત્ર કામમાં લેવાં નહિ, પણ જો તે બીજાં હલકાં કામમાં લેવાઇ શકાતાં હોય તો લેવાં; તે કદી ફેકટ જવા દેવાં નહિ. ત્યાં કહે છે કે અહુરમઝ્દ કોઇ પણ ચીજ રદ કરવાને આપતો નથી. એક બારીકમાં બારીક કટકો પણ રદ કરવાને આપતો નથી. એ કર્મોનોની મતલબ એવી છે, કે જ્યાં ઘટતું હોય ત્યાં, જો મવસર હોય તો, ઘટતો ખરચ કરવો, પણ અણુઘટતી રીતે એક અર્ધી પણ ખરચવી નહિ. એક અર્ધી પણ વાજબી રીતે ખચી શકતી હોય તો ખચાવવી અને વ્યર્થ જવા દેવી નહિ.

સાદી જીંદગી.

આપણે આપણી જરૂરિયાતોને બનતાં સુધી હલકાં રાખવી જોઇએ. તેમ કરવાથી નીચલા બે પ્રકારના ફાયદા થાય છે.

૧. જરૂરિયાતો થેડી હોવાથી તે માટે ઘણું રગડાવાની, ઘણી મિનજરની દલદેશરી કરવાની જરૂર રહેતી નથી.

૨. જો ખુદા ન કરે ને માઠો વખત આવે તો દલગીર થવાનો સખબ રહેતો નથી, કે ફલાની હાજત યા જરૂરિયાત વિના હવે આપણને રહેવું પડશે. કહે છે કે કોઇએ સોકટીસને પુછ્યું કે, “તુંને દલગીર થતો હશે કદી જોતા નથી, તેને સખબ થું?” તેણે

જવાબ દીધો કે, “ હું કોઈ ચીજ એવી ધરાવતો નથી, કે જે જતી રહેવાથી કે નાશ પામવાથી હું દલગીર થાઉં.” એની મતલબ આ કે, તે ઘણી સાદી જીંદગી ગુમરતો હતો. તેની પાસે શારીરિક દોષ તથા થોડી હતી કે જે જતી રહેવાથી તેને દલગીરી ઉપજે. તે પોતાની નેક્રી, લલાઈ, નેક વિચાર, અને એવી પૃથ્થક ચીજો, કે જે કદી નાશ નહિ પામે, તે ઉપર મુસ્તાક રહેતો.

મિતાહાર (Temperance.)

અવસ્થા—“ પદ્ધતિ-ખરેથ યથ આશ્રય.”

(વંદીદાદ, પર્ગદ ૧૩, ક. ૪૫.)

અર્થ—અયોર્નાનની માફક મિતાહારી ખાનાર.

મિતાહારનો સદ્ગુણ માણસનાં ઘણાં સંકટો ટાળે છે. ખોરાક પોષાકમાં, શોષો અને મોજેમાં મિતાહાર, જેમ એક હાથ પર તનદરૂસ્તી જાળવે છે, તેમ મનદરૂસ્તી પણ સાચવે છે. મિતાહાર ઘટતી કરકસરના માર્ગ પર આપણને મેળે છે, જે કરકસરથી બચાવેલું નાણું, જેમ આપણને અડીલીડીએ ઉપયોગી નિવડી આપણને સ્વતંત્ર બનાવે છે, તેમ બીજા લાયક ગરીબોને મદદ કરવાને ઉપયોગી થઈ પડે છે. મિતાહારને અવસ્થામાં આશ્રવનોનો ખાસ સદ્ગુણ મળ્યો છે. આદરપાઠ^૧ મિતાહાર અખત્યાર કરવાને પોતાનાં ફરજાંદને

૧. પદ્ધતિ, પર્ગદ ૧૩, ક. ૪૫. ૨. પંડિતશ્રી, ક. ૧૧૧.

ફરમાવે છે. આપણા અસલી ઇરાની વડવાઓમાં મિતાહાર મોહટો સદગુણ હતો, એમ કેટલાક યુનાની લખના-રાઓ લખી જાય છે. જેનોફોન લખે છે કે, “ઉસ્તાદો છોકરાઓને ખાધા પીધામાં મિતાહાર શિખાડે છે.” જેનોફોન કહે છે કે એ મિતાહારને લીધેજ મંડળીમાં રીતભાતની ગેરહાજરી દેખાડનારી કેટલીક રીતિઓ ઇરાનીઓમાં જોવામાં આવતી નહિ હતી. તે કહે છે કે, “ઇરાનીઓ સાદો સુતરો ખોરાક ખાતા હતા અને કસરતથી તે જેરવી નાખતા હતા. તેની સામેતી આપનારી બીજી કેટલીક ચીજો હજી રહી છે, કારણ કે તેઓમાં યુદ્ધ અથવા નાકમાંથી પાણી વેહતું કરવું અથવા એવી બીજી કોઈ ચીજો કરવી. એ હજી પણ નામોશીલરૂં ગણાય છે...તેઓ મધ્યમસર ખોરાક ખાતા નહિ હોય, અને તેમાંનો લીનાસ કસરતથી ખલાસ કરતા નહિ હોય, અથવા કોઈ બીજી રીતે પસાર કરી નાખતા નહિ હોય, તો એમ બની શકે નહિ.”^૧ પાદશાહ સાઈરસ જ્યારે હજી એક બાળક હતો, ત્યારે તેણે પોતાના મમાવા એસ્ટાઇજની દરબારમાં ઇરાનીઓના મિતાહાર બાબે કહ્યું હતું કે, “તમારા કરતાં અમારી સંતોષ પામવાની (પેટ ભરી ખાનું ખાવાની) રીત ઘણી સાદી અને ઉતાવળી છે, કારણકે સાદો રોટલી અને ગોશત અમારાં ખાનાં માટે પુરતું છે.”^૨

૧. સાઈરોપીદ્યા, છુક ૧, બાબ ૨, ક. ૧૫.

૨. એજ યુસ્તક, છુક ૧, બાબ ૩, ક. ૪.

મિતાહાર આપણને સદ્ગુણોના માર્ગ ઉપર મેળે છે—આપણાં ધર્મ પુસ્તકોની શોખવણી આપણને અહુરમજ્દે આપેલી નેઆમતો લોગવવાને કહે છે. તે એમ નથી કહેતી, કે તમે નેઆમતો ના લોગવો, રાહત, આરામ, મોજ ના લોગવો. પણ તે જે કહે છે તે આ, કે અહુરમજ્દે આપેલી નેઆમતોનો હકસરનો, માફકસરનો એવો ઉપયોગ કરો, કે જેથી તમોને ફાયદો થાય અને નુકસાન નહિ થાય. નેઆમતો લોગવવામાં મિતાહાર આપણને નીચલા કેટલાક ભલા માર્ગ ઉપર મેળે છે.

૧. તે આપણને આપણી તનહરોસ્તી જાળવતાં કરે છે.

૨. તે આપણને કરકસર અખત્યાર કરવાના માર્ગ ઉપર મેળે છે.

૩. તે પરોપકાર કરવાનું સાંધન મેળવી આપે છે.

૪. તે આપણને ઘણા દર્શુણોથી દૂર રાખે છે.

૫. તે આપણને સ્વતંત્ર બનાવે છે અને પરતંત્રતાથી દૂર રાખે છે.

૬. તે અસત્યતાથી દૂર રાખે છે.

૭. તે આપણને કરજમાં પડતાં અદક્ષાવે છે.

સંજોગોને અંધબેસતા થવાનો સદગુણ : સંતાપ.

પેહુલવી—જક ધ લા મત ઇકરીમૂનેત લા ખીશ વ
તીમાર અલ યદુ-યા.

અર્થ—જે કંઈ નહિ મલ્યુ હોય, તે માટે બલાપે યા
સંતાપ કરતો ના.

આપણે આપણી આનુબાનુની હાલતને
માફકસરના થવું. આજે જે કાળ, સ્થળ અને સ્થિતીમાં
મેલાયા હોઈએ, તે કાળ, સ્થળ અને સ્થિતીમાં કાલ
રોજે ફેરફાર થાય તો—પછી તે ફેરફાર આપણા વિચાર
પ્રમાણે સારો કે માઠો—આપણે તે ફેરવાયલા સંજો-
ગોને બરના થવું, અને તેમ તેને બરના થઈને જીંદગી
ગુજારવી. જો તે ફેરફાર માઠો હોય, તો હિમ્મત
અને સખુરી સાથે તેને શરણ થઈને, હિમ્મત હાર્યા
વિના જીંદગી ગુજારી ભવિષ્યમાં પાછું ભલું થશે, એવી
આશા સાથે કેશેશ કરવી. જો તે ફેરફાર સારો હોય,
તો તેથી છકી નહિ જઈ, યા મગફર નહિ બની,
ખુદાતાલાના આભાર સાથે આપણી સુધરેલી હાલતના
સંજોગોનો ખીજાએને પણ લાભ આપવાની કેશેશ
કરવી. એક લખનારના આ શબ્દો છે કે, “આનુબાનુની
જગત જેમ હૈયાતી ભોગવે છે તેમ તમારી જીંદગીને
રૂપ આપો.”^૧ એ શબ્દો ઘણીક રીતે આ બાબતના
સંબંધમાં ધડો લેવા બોગ છે.

૧. Adjust your life to the universe as it exists,

આપણું સર્વ કોઈ શારીરિક ચીજ સાથે આપણું દિલ લગાડ્યે છિએ. આપણી માલ મિલકત, યા આપણું જન ફરજાં સાથે ચોકસ હદે આપણું દિલ ખડા-જેલું હોય છે. તેઓથી છુટાં પડવાથી આપણને અલ-ખતે, થોડું કે ઘણું લાગે, પણ તેના સંબંધમાં પણ આપણે મોહદુઃ મન રાખવું નોંધ્યે. તે બજારોસોને જાળવવી નોંધ્યે. તેનો ઘટતો ઉપયોગ કરવો નોંધ્યે. પણ તેઓના સંબંધથી મળતાં સુખ ઉપર નબર્વસ નહિ રહેવું નોંધ્યે. આપણે ખબરદાર રહેવું નોંધ્યે, કે કદાચ તે બજારોસો આપણાથી છુટી પડે—કદાચ આપણા વાંક યા તકસીરથી નહિ, તો કુદરતના કોઈ ન ધારેલા સમયથી છુટી પડે—તો તેથી આપણને એવો ફટકો ન લાગે, કે જે આપણે હિમ્મત અને સંજુરીથી નહિ ખમી શક્યે. જે બજારોસો નહિ નાશ પામે, આપણા હાથમાંથી નહિ જતી રહે, અને જે જતી રહે તો આપણો અને આપણોજ વાંક ગણાય, તે બજારોસો આપણી નેકી, આપણી લલાઈ છે. તે જતી રહે, તો આપણે ખોટી દઈએ તો, અલખતે, તે માટે રડવાનો, તે માટે દલગીર થવાનો સમય છે. પણ તે માટે રડીને બેસી રહેવાનું નથી, પણ તે પાછી હાથ કરવાની કેશોશ કરવાની છે.

પોતા ઉપર કાબુ (self-control).

પેહુલવી—ગણા જક તકીફતર મૂત લેવતમન દરજે નફશમન કોશીતન તોખાન, વ પવન નામચીરત મુન દેનનન પંજ દરજ મિન તન લાફક યખસુતેત ઇ એગુન અએત આજ વ અઇશમ વ વરન વ નંગ વ અખૂસન્દીઅ (મીના-ખેરંદ, સવાલ ૪૦ મો, આબ ૪૧, ફ. ૮-૧૧)

અર્થ—તે મદ્દ વધારે મળ્યુત (ગણ્યાય), જે પોતાનાં (રવાનનાં) દરજ્જે સાથે લડત કરી શકે, અને જે ખાસ કરી આ પાંચ દરજ્જેને પોતાનાં તનમાંથી દૂર રાખે: તે (દરજ્જે) આ છે: લોભ, ગુસ્સો, હવસ, નામોશી અને અસંતોષ.

આપણે ભલી જીંદગી ગુજારવા કાળે આપણાં મન ઉપર કાબુ રાખવો જોઈએ. લોભ લાલચ, મોજશોખ, અણુઘટતી ઇચ્છાઓ અને ખાહેશો, એ સર્વ ઉપર કાબુ રાખવો જોઈએ. કોઈક આદમીઓ કુટુંબ કમીટી તજી, દુનિયા તજી, જંગલમાં યા એવી કોઈ બીજી જગ્યાએ એકાંતવાસ પસંદ કરે છે, કે તેમ કરવાથી લોભ લાલચ, મોજશોખ યા એવાં ખેંચાણાં માર્ગમાં આવેજ નહિ અને પોતે લલચાએજ નહિ. પણ એમ કરવાની જરૂર નથી. ખરી બહાદુરી તો દુનિયામાં રહી આપણાં દરરોજનાં કામકાજ વચ્ચે એ સર્વ ઉપર કાબુ મેળવવામાં છે.

કહે છે કે, જ્યારે આપણા મરહુમ માનવંત પાદશાહ એડવર્ડની પાએદસ્તનું સરઘસ નિકળ્યું ત્યારે, તેવણનાં માનને ખાતર, અને તે સરઘસ વેળા લોકોની કઠને નેમેલી હૃદની બહાર રાખી વ્યવસ્થા જાળવવાને ખાતર, લશ્કરને રસ્તાની બેઉ બાજુએ સફ સમારી ઉભું રાખ્યું હતું. તે વખતના દેખાવ ઉપરથી અને લશ્કરની ઊંચા પ્રકારની કવાયદ ઉપરથી એ દેખાવનું વર્ણન લખનાર એક ગ્રહસ્થ^૧ કહેછે કે, જોકે પાયદસ્તનું સરઘસ

૧. તા. ૧૧ મી જુન સને ૧૯૧૦ નું Times of India.
તેના લંડનના ખબરપત્રીનો લખાવ.

પસાર થવાના રસ્તા ઉપર સર્વથી હરોલમાં એ લશ્કર ઉભું હતું, તોપણ, જ્યારે હજારો અને લખો આદમીઓએ એ સરઘસ જોયું, ત્યારે એ લશ્કરે પોતે તે નહિ જોયું. તેનો સખખ આ, કે લશ્કરને હોકમ હતો કે રાજાની લાશને માન આપવા ખાતર જ્યારે તેવણની લાશ સાથે સરઘસ પસાર થાય, ત્યારે તેઓએ માનમાં પોતાનાં હથ્યાર હેઠળ ઉતારી નજર નીચે રાખી નીચેજ જોવું. ઉપરો લખનાર લશ્કરની ઉપર જણાવેલી ઉમદા ક્વાયદની સિફારસ કરી જ્યારે સિપાહોને વખાણું છે, ત્યારે ખીજા હાથ ઉપર સરઘસમાં ભાગ લેનારા ઘણાક શાહમદાઓ અને શાહાનશાહી કુટુંબનાઓ માટે કૃયાદ કરે છે, કે તેઓ સિધુ' જોઈને ગંભીરપણે આગળ ચાલવાને બદલે અવારનવાર હોક ફેરવી આમુખામુ અને પછવાડે મેહમાર જોતા હતા.

આ વાત જોખાડે છે કે, ગમે તેવાં આમુખામુનાં ખેંચાણની વચ્ચે, માણસ જો ચાહે તો, પોતાના મનને એકાગ્ર કરી પોતાની ફરજ સિધી રીતે બજાવી શકે.

સખુરી.

પેહુલ્લવી—યજ્ઞદાન આદ્રીત વચ્ચદન વ રચમેમન પવન રામસ્તે ચપ્સૂત આઇગત નિત યજ્ઞદાન અદ્વખવસ્તે પવન નીઓદ્રીઅ અશકદ્વતીઅ

(આદરઆદ મારેપંદરું પંદનામુ, ક. ૧૦૨.)

અર્થ—પ્રુદા હજુર દુઆ સુખર અને કિતને સતોપી રાખ કે તેથી તું પ્રુદાથી નેકોતો વધારો મેગવશે.

આદરબાદના આ સખુનો સંતોષ યા સખુરી અખ-
ત્યાર કરવા માટે છે. તે કહે છે કે સખુરી અખત્યાર
કરી ખુદાની હજુર દુઆ ગુજારવાથી આપણી હાલત
સુધારવાનો સંભવ છે. આપણામાં કહેવત છે કે,
“ભોંયના પડયા કોઇ ભોંયે રહેવાના નથી.” એટલે
કે, કોઇ વખત ખરાબ હાલતમાં આવી પડયા હોઇએ
તો સખુરી પકડવી. તે હાલતમાંથી ખુદાની મેહરથી
આપણુ પાછા ઉડીશું.

સખુરી આપણા અવસ્તા^૧ માં આશ્રવનોના
સદગુણોમાનો એક સદગુણ ગણાયો છે. કોઇ પણ મુશ્કેલી
વખતે સખુરી દેખાડવી, એ બહાદુરી દેખાડવા બરાબર
છે. સખુરી, જોકે એક શાંત નેકી (passive virtue)
છે, તોપણ તે એક ચહુડતા પ્રકારની નેકી છે. આપણી
જીંદગીમાં સખુરી ઘણા પ્રકારે દેખાડવાની છે. જેમ
આપણા ઉપર કાંઇ શારીરિક યા સંસારી સંકટો
આવી પડે ત્યારે તે દેખાડવાની છે, તેમ દુનિયાઇ
વેહેવારમાં કોઇ આપણાં કામોને કોઇ ખોટું રૂપ આપે
ત્યારે પણ દેખાડવાની છે. આપણા પેગામ્બરે એવા
પ્રકારની સખુરી ઘણી દેખાડી હતી. જ્યારે આપણે
કોઇ ભલી નિષ્ટાથી કાંઇ ભડું કામ કરતા હોઇએ
અને તેને ખોટું રૂપ આપવામાં આન્યું હોય
ત્યારે સખુરીથી તે તરફ જોવું અને ટકી રહેવું,
તે બહી સામેની એક જાતની ચપલ લડાઈ છે.

આપઘાતની બદી. તે સામે સજુરીનો ખયાલ—સજુરીની ગેરહાજરી ઘણીક વાર માણસને આપઘાત તરફ ઘસડે છે. અહુરમઝ્દની તરફની ફરજનાં પ્રકરણમાં, આપણે અહુરમઝ્દની મરણને તાળે થવાની જરૂરિયાત ઉપર વિચાર કરતાં દુઃખ વેળા સજુરી જાળવવા બાબે અને આપઘાતની બદી બાબે કેટલુંક વિવેચન કર્યું છે. 'માટે ટુંકમાં એટલુંજ કહીશું કે આપઘાતનો ખયાલ કરનારાઓએ નીચલી કેટલીક બાબતોનો વિચાર કરવાનો છે, કે જે બાબતો તેઓને તેઓનાં ભુલભર્યા કામથી વાળશે.

૧. પેહલું તો આ કે, જે કેટલીક વાર આપણને દુઃખ દેખાય છે, તે ખરેખર દુઃખ છે કે નહિ, તે આપણુ આપણી નજરની ટુંકી હદે પિછાની શક્તા નથી. તે કદાચ આપણાં ભવિષ્યનાં સારાં માટે સરજેલું હશે.

૨. બીજું, એકાએક આવી પડેલું દુઃખ થોડા વખતમાં દૂર થવાનો સંભવ છે. વાદળ ખુલ્લું થઈ થોડા વખતમાં સૂર્ય પ્રકાશવાનો ઘણો સંભવ હોય છે.

૩. દુઃખ આવી પડે તો તે હિમ્મતથી નહિ ખમવું, એ એક પ્રકારનું હિયકારાપણું છે.

૪. ઉપલા વિચારો એકબાગીં બાબુ મેલ્યે, તોપણ આ બાબે મુખ્ય વિચાર આ કરવાનો છે કે, જો મરણ રવાનનો સદાનો છેડો લાવતું હોય, જો મરણ બાદ

બીજી જીંદગી નહિ હોય, તો આપઘાત કરનાર એમ ધારે કે, તેનાં સંકટ યા દુઃખનો છેડો આવશે તો તે જરાબી ખરાબર ગણાય. પણ આપણે જાણ્યે છીએ કે, મરણ કાંઈ નહિ, પણ જીંદગીનું બીજી હાલતમાં ચાલુ રહેવું છે. આપણું રવાન અમર છે. મરણ બાદ આપણુ માટે કોઈ બીજી જીંદગી સરજેલી છે. તેથી, શેકસ્પીઅર^૧ પોતાના હિમલેટનાં મોંઢમાં શખ્દો મેળેછે તેમ, દુઃખથી કંટાળી જીંદગીનો છેડો લાવનારને કોઈ પ્રકારની ખાતરી નથી કે તેનાં દુઃખનો છેડો આવશે. તેની સનમુખ કોઈ બીજાં દુખો આવી ઉભાં રહેશે. ટોમ્સને એક માણસને આપઘાત કીધેલો જોઈ તેની સામે ઓચરેલા આ શખ્દો ઉપલા વિચારને મળતાજ છે. તેણે કહ્યું કે, “જો હું ધારૂં કે લવિ-ધ્યની જીંદગી નથી તો હું પણ એમ કરૂં.”

અંતઃકરણની લાગણી મુજબ કામ કરવું.

અવસ્તા—યથા આત ઉતા ના વા નાઈરી વા વએદા હઈથીમ, અથા હા વોદ્ તત અએઆદ્ વેરેજ્યોતૂયા, ઇત અહ્લાઇ ક્રયા વાનોયોત્ ઇત અએઇખ્યો યોઇ ઇત અથા વેરેજ્યાંત, યથા ઇત અસ્તી.

(યરન હૃતંધ હાઇતિ, હા ૩૫, ક. ૬. હૃતન યસ્ત, કદો ૧, ક. ૬)

અર્થ—જે મુજબ કોઈ મરદ યા સ્ત્રી જે સામ્યું અને બહું હોય તે જાણે, તે મુજબ તે જાહેર કરે અને કામ કરે,

અને બીજાંઓને જેમ તે (બાબત) હોય તેમ જણાવે કે તેના તેમ અમલ કરે.

દરેક જરૂરથીશતીની ફરજ છે કે તેણે પોતાનાં અંતઃકરણના હોકમને માન આપવું. તેને જે સાચું અને સાફ દિસે, તે તેણે કરવું અને બિનદેહશતે બીજાંઓને શિખવવું, કે તેઓ પણ તે મુજબ અમલ કરે. પોતાનાં અંતઃકરણને જે સાચું લાગે તે કરતાં કરવું નહિ, એવા વિચારથી, કે તે બીજાંઓને પસંદ પડશે નહિ. આપણું અંતઃકરણ ખાતરી આપે કે, ફત્તાવું કામ ભલું છે, તો તે કરવું. તે કરવું, એટલુંજ નહિ, પણ, ઉપલા અવસ્થાના ફકરામાં કહે છે તેમ, બીજાંઓને તેથી વાકેફ કરવા, અને તેઓને તે મુજબ ચાલવા શિખવવું. આપણા પેગામ્બરનોજ દાખલો લેઓ. તેવણે પોતાની ઇરાની પ્રજાનાં ભલાં માટે એક રાહ દેખાડયો. તે માટે રાહતુમાઈ કરતાં તેવણે કેટલુંક દુઃખ ખમવું પડ્યું. કેટલાંક વર્ષો સુધી એક ઇરાની પણ તેવણે કીધેલી રાહઝરી કબુલવાને નીકળ્યો નહિ. હવે વિચાર કરો કે, તેવણે સાહેબ, જો જગતની ખત્રીસીએ નહિ ચહડવાના વિચારથી, અથવા કોણ ફાકટની જાળ અને પંચાતીમાં પડે અને લોકોની બદનામીમાં આવી પડે, એવા ખ્યાલથી, પોતાની રાહતુમાઈમાં હઠી ગયા હોતે, તો આજે આપણુ તેવણની દીનનાં હમદીનો હોવાની ખુશી ભોગવતે નહિ, અને તેવણનાં બખ્તાવર નામમાં, જે મોજ અને સંતોષ ભઈએ

છિયે, તે લેતે નહિ, અને તેવણુના વિચાર તરફ જે માનથી જોઇએ છિયે તે જોતે નહિ.

પોતાના જાતિ પ્રકાશની મોહુટાઈ—એક ડાહ્યો આદમી પોતાનાંજ ભિત્તરમાં જોઈ, અથવા ચહુડતાઓ તરફ જોઈ, પોતાની ખામીઓ તપાસે છે અને તે સુધારવાની અને તે ઉપર પ્રકાશ નાખવાની કેશેશ કરે છે. થોડી અછલ્લનો આદમી પોતાથી ઉતરતાઓ તરફ જોઈ, તેઓ સાથે પોતાની સરખામણી કરી તેઓની ખામીઓથી મલકાઈ પોતાને માટે ચહુડતો વિચાર બાંધે છે. એમ ભિત્તરમાં નજર કરી, અથવા ચહુડતાઓ તરફ નજર કરી, એક ડાહ્યો આદમી, પોતાની હાજતો શું છે, હજી પોતાને શું મેળવવાનું છે, હજી પોતાને કેઈ બાજતોમાં રોશની મેળવવાની છે, તે બાણી શકે છે. પણ એક થોડી અછલ્લવાળો ફક્ત પોતાથી ઉતરતી પંકતિવાળાઓ તરફ નજર કરી તેઓ સાથે પોતાની સરખામણી કરી સંતોષ લે છે કે, “ફલાનું ફલાનું, જે તેઓ પાસે નથી, તે મારી પાસે છે; ફલાનું, જે તેઓ કરી શકતા નથી, તે હું કરું છું” ત્રિગેરે. એવો વિચાર તેની સનમુખ, તેની વધુ ચહુડતી માટેનો કેઈ ચહુડતો ખ્યાલ (high ideal) ધરતો નથી. એક ડાહ્યો આદમી પોતાનાં ભિત્તરમાંજ જોઈ અથવા પોતાથી ચહુડતી પંકતિનાંઓ તરફ જોઈ પોતાનાં અંતઃકરણની સ્તુતિની, પોતાનાં અંતઃકરણના સર્વોચ્ચની આશા રાખે છે. એક કમઅછલ્લ આદમી

ઉતરતી પંક્તિનાંઓ સાથની પોતાની સરખામણીના વિચારથી, તેઓ તરફની સ્તુતિની, તેઓની પ્રસન્તાની કળણ રાખે છે. એક કહેઃ જ્યારે પોતાનાં અંતઃકરણની ગવાહી અથવા ખાત્રીપત્ર (testimony of good conscience) ની આશા રાખે છે, ત્યારે બીજો પોતાથી ઉતરતા આમ લોકોની ગવાહીની ખાતરી રાખે છે.

સ્વમાન (self-respect)

આપણે પોતે પોતાને ઉતારી પાડવા નહિ જોઈએ, પોતા માટે હલકો વિચાર કદી કરવો નહિ જોઈએ. “પેલા ધણી તો મોટા વેપારી છે, યા વકીલ છે, યા તબીબ છે, યા ઇંજનેર છે, તેથી તેઓ પોતાના કેટલાક લોકો કામ કરે, યા પ્રમાણિકપણું, ખંત યા ઉલટથી કામ કરે, પણ મારી શું બિસાત? હું તો એક ગરીબ કામદાર છું, યા સુધાર, લોહાર, યા કેમપોઝીતર છું, તે મારી શું બિસાત? હું કેમ લોક આપી શકું? હું કેમ પ્રમાણિકપણે યા લલી રીતે કામ કરી શકું?” એવા પોતાને માટે હલકા વિચાર આપણે મનમાં દાખલ થવા દેવા નહિ જોઈએ. આપણે પોતા માટે હંમેશાં સ્વમાન જાળવી રૂબ રૂબ જાળવી જોઈએ.

આપણે વિચાર કરવાનો નથી કે, “અરે, આપણી શી બિસાત! આપણે ગરીબ આદમી! આપણે શું કરી શકવાનાં!” નહિ, એમ વિચાર કરી છુટી

શુઝરી તો ફેકટ. આપણે ગરીબ કે તવંગર, ઉતરતે દરજ્જાનાં કે મોટે દરજ્જાનાં, ખુદાતાલાની જગતમાં સરખાં છઈએ. આપણે આપણાં કામથી મોટાં કે નાનાં ગણાઈશું. આપણી એક પેહેલવી કેતાબ ' માં એક સવાલ છે કે, “ગરીબાઈ સારી કે તવંગરી?” ત્યાં જવાબમાં કહે છે કે, “પ્રમાણિક ગરીબાઈ એ અપ્રમાણિકપણે મેળવેલી દોલતની તવંગરી કરતાં બેહેતર છે.” ત્યાં વધુ કહે છે કે, એક ગરીબ આદમી પોતાના વિચારો, વચનો અને કામો ભલાં રાખી અહુરમશ્દ તરફની ફરજ બજાવતો રહે, તો દુનિયામાં જેબી કાંઈ ભલાં કામો માણસોને હાથે થતાં હોય તેના સવાબમાં તેનો હિસ્સો છે. બીજા હાથ ઉપર, એક તવંગર પોતે અપ્રમાણિકપણે મેળવેલી દોલતમાંથી સખાવત યા ભલાં કામો કરે તો તેનો સવાબ તેને પોંહોચતો નથી. તેણે પ્રમાણિકપણે જે દોલત મેળવેલી હોય તે દોલતને પણ તેની સાથે અપ્રમાણિકપણે મેળવેલી દોલત ભેલાવાથી દાઢ લાગે છે.

ત્યારે ગરીબોએ ગરીબીથી નિરાશ થવાનું નથી. તેઓ જે પણ હાલતમાં મેલાયાં હોય ત્યાં તેઓએ પ્રમાણિક કામ કરવાનું છે. એ બાબે એક કવિના આ શબ્દો છે કે, “તું કયે દરવાજેથી જીંદગીમાં, ખુદાતાલાના બાગમાં આવ્યો છે, તે ના પુછ, પણ

તુને સોંપવામાં આવેલાં શાંત ખુણાંમાં ક્યારાઓ બનાવ
અને માટીને છુટી પાડ.”^૧

આ વિચારને મળતાજ આ શબ્દો છે કે,
“સ્વાન, જે સઘળું કરી શકે છે, તેને મનથી મોટું
યા નાનું કાંઈ નથી. જ્યાં તે આવે છે (એટલે જ્યાં
મન લગાડી કામ કરવામાં આવે છે), ત્યાં સઘળી
ચીજો આવે છે અને તે સઘળી જગ્યાએ આવે છે.”

હંમેશાં આપણી વૃદ્ધિ (Progress)

સોધતા રહેવું.

અવસ્થા—યેહું જંથએય વક્ષએય, ઉર્વાસેન આપો
ઉર્વરાઓસ્ય; યેહું જંથએય વક્ષએય, ઉક્ષીન આપો ઉર્વરા
ઓસ્ય; યેહું જંથએય વક્ષએય, ઉસ્તતાનેમ નિઘ્રવન્
વીસ્પાઓ સ્પેન્તો દાતાઓ દામાન.

(હર્વર્દીન યસ્ન, ક. ૮૭ અને ૯૩.)

૧. “Ask not what gate thou comest
Into life, the garden of God.

But in the quiet nook assigned thee
Trim the beds and break the clod !”

(Goethe. Hours with the Immortals, by
Dr. Downes p. 253).

૨. “There is no great or small
To the soul, that maketh all;
For where it cometh, all things are,
And it cometh everywhere.”

(Ibid p. ૨૬૦),

અર્થ—જે (અશે જરથોસ્ત) ના જન્મ અને વૃદ્ધિથી પાણીઓ અને ઝાડપાનો ખુશી થયાં; જેના જન્મ અને વૃદ્ધિથી પાણીઓ અને ઝાડપાનો વૃદ્ધિ પામવા લાગ્યાં; જેના જન્મ અને વૃદ્ધિથી રોપનતામીનોએ આપેલી તમામ પેદાયશ્ચ ખુશ્વાલીના શબ્દો બોલવા લાગી.

આપણા લખના આશીરવાદમાં અને આપણી આફ્રીનોમાં અહુરમઝ્દની મરજી માફક કામ કરવાને અને વર્તવાને આપણને હુઆ દેવામાં આવે છે, જે હુઆમાં ઉડી શિખામણુ સમાયલી છે. અહુરમઝ્દની મરજી આ છે કે, તેનાં માણસો તેનાં જેવાં થાય. હવે તેનાં જેવાં થાય એટલે શું ? તે સમજવા માટે તે કેવો છે તે જાણવું જોઈએ. તે દાદારનો અને પેલી જેહાંનનો ખ્યાલ આપણે ઘણીક વાર આ દુનિયા ઉપરથી બાંધી શક્યે. હવે જે સદગુણો અથવા શક્તિઓ આપણે જાણ્યે છીએ, તે સદગુણો અથવા શક્તિઓ સંપુર્ણ હાલતમાં, અથવા વધારે સહી રીતે બોલ્યે તો, અનંત અથવા હદ વિનાની હાલતમાં ધરાવનાર તે દાદાર છે. તેની નેકીની, તેની ખુબીની, તેની મોહોબતની, તેની શક્તિની, તેની દાનાઈની હદ નથી. તે સર્વ અનંત છે. તેની જગત અનંત છે. જગતની જગ્યા (space) નો અને તેના વખતનો આપણે ખ્યાલ બાંધી શકતા નથી. તે બેઉ અનંત છે અને તેમાં વ્યાપી રહેલો પદાર્થ પણ અનંત પંથરાઈ રહેલો છે. તે પદાર્થ સાથે વ્યાપી રહેલી અપગતા (energy) પણ અનંત છે. એ સર્વ અનંતાનો સાહેબ પોતે અનંત છે.

તેના સદ્ગુણો અનંત છે. ત્યારે તે દાદારની જ્યારે મરણ છે કે તેનાં માણસો તેનાં જેવાં થાય અને તેની ખેશીમાં (૫ ખેશીએ દાદાર હોરમજદ) પોંડોયે, ત્યારે દેખાઈતું છે કે તેની મરણ છે કે, માણસે આગળ અને આગળ, ચાલુ અને ચાલુ વધારા માટે જાથુક કોશેશ કરવી જોઈએ. કોશેશ કરી એક હાલતે પોંડોવ્યા કે બસ, એમ નહિ. વધુ કોશેશ કરો, આગળ વધો. તેમ વિચારી ધારી રાખેલી હદે વધ્યા તો પછી આગળ વધો. કાલ કરતાં આજે બેહેતર થાઓ; આજ કરતાં કાલે બેહેતર થાઓ; કાલ કરતાં પરમ દીને વધુ બેહેતર થાઓ; એવી રીતની જીંદગીની નેમ હોવી જોઈએ. ત્યારે પેલો અંગ્રેજી શબ્દ “ Excelsior ” તે આપણા વધારા માટેનો વાજળી સુચક શબ્દ (Watchword) છે. ખુદાતાલાની સંપૂર્ણતા એ આપણી નેમ છે. ત્યારે “ બસ, આટલી કોશેશ બસ ”, એ આપણી સેવટની નેમના શબ્દો નહિ હોવા જોઈએ.

જાહેર નેકીઓ.

જે નેકીઓ યા સદ્ગુણો ધરધતુ યા ખાનગી કહેવાય, તેઓનો વિચાર તમામ કરી હવે આપણે, જેઓ જાહેર નેકીઓ યા સદ્ગુણો ગણાય અને જે આપણને ખીજાઓના સમાગમમાં દેખાડવાનાં છે, તેઓનો વિચાર કર્યો.

બહાદુરી. હિયકારાપણું સામે ધિક્કાર

અવસ્તા—દાયાઓ મે, આતશ^૧ પુત્ર અહુરહે મજદાઓ
.....નાઇર્વામ પરચએત હામ વરેતીમ.

અર્થ—ઓ અહુરમજદના પુત્ર આતશ !,
ત્યાર પછી તું મને મર્દાનગીમરી બહાદુરી આપ.

એક જરથોશ્તીએ દરેક ભલાં કામમાં બહાદુરી દેખાડવી જોઇએ. હિયકારાપણું એ એક મોટો દૂર્ગુણ છે, જે સર્વએ તજવો જોઇએ. અવસ્તામાં કોઇ ફરજ બળવવા માટે બોલવામાં આવે છે, તો કેટલીક વાર કહેવામાં આવે છે કે, તે જાનના જોખમે પણ બળ લાવવી. દાખલા તરીકે, આપણાં એકરારનામાં મુજબ એક જરથોશ્તી કબુલ થાય છે કે, તે માજદયસ્તાનોના મોહ-લ્લાઓને નુકસાન અને પાણીની તંગીથી બચાવશે. એ ફરજથી તે નહિ તનના કે નહિ જાનના ખ્યારને ખાતર^૧ પાછો હટવાનો પોતાનો ઠેરાવ જણાવે છે.

હિયકારાપણું સામે અસલી ધરાનીઓનો બહુ ધિક્કાર હતો. તનની કેળવણી લઈ એક અસલી ધરાની મરદ, બહાદુર, હિમ્મતવાન અને મર્દાને મરદ નીવડતો. તેથી તેની મર્દાનગીપર શક નાખનારા શબ્દોમાં તે ઘણું અપમાન સમજતો હતો. તેમાં જો તેને ઓરત સાથે સરખાવ્યો તો થઈ ચુક્યું.

૧. નામવ અસ્તો, નાઇવ હસ્તાનહે ચિન્માની (યજ્ઞને, હા ૧૨, ક. ૩).

હીરોડોટસ કહે છે કે, “એક મરદને ઓરત કરતાં બહુતર કેહેવો, એના કરતાં ઇરાનીઓમાં વધારે મોહું અપમાન કાંઈ ન હતું.”^૧

ઇરાની બાનુઓ પોતાના ખાવીંદથી બાહાદુરીની આશા રાખતી હતી તેનો દાખલો—જ્યારે પાદશાહ એસ્ટાઇજસ અને તેનાં મીડ લોકોની ઇરાનીઓ ઉપર સત્તા ચાલતી હતી, ત્યારે સાઇરસે ઇરાનીઓને મીડ લોકોની સામે બળવો ઉઠાડવા ઉરકેર્યો. તે બળવા વખતની લડાઈમાં એક વખત સાઇરસ અને તેના ઇરાનીઓ હાર્યા. ઇરાનીઓ નાહસી શેહેરમાં ભરાવા આવ્યા, ત્યારે કહે છે કે, ઇરાની બાનુઓ પોતાના મરદોની સામે આવી અને તેઓને એમ નાહસી આવી શેહેરમાં ભરાવા માટે તાણા મારવા લાગી. તેથી શરમાઇ તે ઇરાનીઓ પાછા ફર્યા અને મીડ લોકો સાથે ફરીથી લડ્યા અને સેવટે તેઓને હરાવ્યા. એ ઉપરથી કહે છે કે, સાઇરસે એક કાયદો બહાર કીધો, કે જ્યારે પણ કોઈ પાદશાહ તે શેહેરમાં દાખલ થાય, ત્યારે તેણે તે શેહેરની દરેક ઓરતને એકેક સોનાનો સિકકો લેટ આપવો.

બહુર હુમ્મત.

અવસ્થા—અમેર્યા હુમ્મતેમ હુરઓધેમ આયેમે ચેસ્તિ (યજ્ઞસ્ત, હા ૨, ક. ૬).

૧. હીરોડોટસ, બુક ૮, બાબ ૧૦૭.

અર્થ—બલી પેશ કરેલી, બસો દેખાર આપનારી હિમ્મતને યજ્ઞસ્તેમાં હું યાદ કરું છું.

આપણી સર્વ પ્રકારની ફરજ બજાવવા ખાતર, જે એક ચીજની ખાસ જરૂર છે તે હિમ્મત છે. “આપણે એક ભલું કામ કરીશું, તેનો આપણને જશ નહિ મળશે; તે માટે આપણે શાખાશીના બે બોલ નહિ સાંભળીશું; તે માટે આપણને કાંઈ બદલે નહિ મળશે, પણ, તેથી ઉઠવું, કશું મલશે; લોકો સામું બુરું બોલશે; ભલાઈને બદલે આપણી સાથે ભુંડાઈ કરશે;” એ સર્વ બજાવવા છતાં, ફક્ત એવા મક્કમ વિચારથી તે કામ કરવું, કે તે ભલું કામ છે, તે માટે ખચીત હિમ્મતની જરૂર છે. આપણાં પુરતકોમાં એવી હિમ્મતને ‘અમ’ કહી છે. આપણામાં હિમ્મતની જાળ તારીફ કીધી છે, તે એ મતલબ છે. ઘણીક વાર દુઆઓ આહતાં હિમ્મત (અમ) માટે દુઆ ગુજારવામાં આવે છે, તે આ સબબ છે. બેહરામ યજ્ઞ આપણામાં ફતેહ ઉપર મવક્કલ છે. એ ફતેહ તે કાંઈ ફક્ત શારીરિક ફતેહ નથી પણ એવી ઉત્તમ પ્રકારની પર્યાઈ ફતેહ છે. તેવી ફતેહ ઉપરના મવક્કલ બેહરામ યજ્ઞનો એક સદગુણ ‘અમવન્તેમ’ એટલે હિમ્મતવાન છે.

વિકતર હુગો કહેતો કે “હું બંદગી વગર ચાર કલાક પગ જવા દેતો નથી... હું બંદગીમાં શાને માટે દુઆ માગું છું? જોર માટે.” વિકતર હુગો, જે જોર માટે બોલે છે, તે એ હિમ્મત (અમ) નું જોર છે.

રીતભાત જાળવવી.

પહેલવી—સ્તાખન અલ ચેવૂડનીઅ.

(આદરબાદ મારેસપંદનું પંદનામું, ક. ૬.)

અર્થ—ખીઅદમ માં થનો.

એક અંગ્રેજી કહેવત છે કે, “રીતભાત એક આદર્મીને માણસ બનાવે છે.”^૧ સારી રીતભાત જાળવવી એ અહરથપણાનો સદગુણ છે. એવી રીતભાત મંડળીમાં જાળવવા માટે આદરબાદ મારેસપંદની નીચલી કેટલીક શિખામણો ધ્યાન પાંડોચાડવા જોગ છે.

તારીથી વડાઓ હોય અને તારા મિત્રો હોય તેઓ સાથે એકદિલીથી વર્તજો.^૨

કવખતે હસ્તે ના.^૩

કોઇ પણ ધણીની ઠઠા મશકેરી કરતો ના.^૪

મિજલસમાં ચહડતી જગ્યા લેવા માટે યા દરજ્જા માટે ઠજ્યો કરતો ના.^૫

ચહડતે દરજ્જેનાઓને અને દાતાવોને ઇજ્જત આપજો.^૬

બને ત્યાં સુધી કોઇ પણ ધણીને (સખત) શખ્દોથી દુઃખી કરતો ના.^૭

૧. Manners maketh a man.

૨. પંદનામું ક. ૮. ૩. એજ પુસ્તક ક. ૧૫.

૪. ક. ૧૭. ૫. ક. ૩૧.

૬. ક. ૩૭. ૭. ક. ૪૫.

નામાંકિત પુરૂષોને ઘટતું હોય તેમ માન
આપજો.^૧

જેઓને ઉપકાર ઘટતો હોય તેઓનો ઉપકાર
માનજો કે તું ખુબીવતો ગણાશે.^૨

કામકાજમાં અને બોલવા ચાલવામાં મિઠાશથી
અને નમનતાથી વર્તજો, કારણ કે નમવાથી કાંઈ પિઠ
ભાગી જતી નથી, અને મિઠાશથી પુછપરછ કરવાથી
કાંઈ મોહોડું બદબોધલયું થતું નથી.^૩

કોઈ સાથ વાતચીત શરૂ કરે તો મિનભ
ચેહેરા (દુશ્ચેહેરા) થી ના કરતો.^૪

અન્નુમનમાં તુંને ઘટતી હોય તેથી ચહકતી
જગ્યાએ ના બેસતો.^૫

માલમિલકત યા ધન દોલત માટે મગરૂરી ના
કરતો.^૬

તુંદ સ્વભાવનો અને અણુઘટતું બોલનાર ના થતો.^૭

સહ્યતા, એ ગરીબોનો ખજાનો—એક
લખનાર કહે છે તેમ, “સહ્યતા એ ગરીબોનો ખજાનો
છે.” એક તવંગરનો ખજાનો તેની જે સેવા ખજાવે,

૧. ક. ૧૧. ૨. ક. ૭૩. ૩. ક. ૮૫.

૪. ક. ૮૬. ૫. ક. ૮૮.

૬. ક. ૮૯. ૭. ક. ૯૩.

તે સેવા, બલકે તે કરતાં વધુ બેહતર સેવા, ગરીબોના હકમાં તેઓની સહ્યતા બળવી શકે. કહે છે કે, લંડનની પોલીસનું ૧૫૦૦૦ આદમીનું નાનું લશ્કર લંડન જેવાં શેહરનાં ૫૦ લાખ આદમીઓને કાબુમાં રાખી શકે છે, તેની ખુબી આજ છે કે, તે પોલીસને ભારે મુકીને જે સહગુણ શિખવવામાં આવે છે, તે સહ્યતાનો છે. સર્વ સાથે સહ્યતાથી વર્તવું, એ તેઓને મળેલું મોટું કર્મન છે.

બુનોર્ગ વયના તરફ માન જાળવવું—
મોટી ઉમરના બુનોર્ગો તરફ હમેશાં માન અને મમતાથી વર્તવું જોઈએ. હાલના વખતમાં આ સાધારણ ક્યારેક છે કે, જવાનો બુનોર્ગો તરફ જેવું માન ધરાવવું જોઈએ તેવું ધરાવતા નથી, આ એક કહેતી છે કે, “સફેદ માથું એ કીર્તિનું તાજ છે.”^૧ તે કહેતીને માન આપી બુનોર્ગ વય તરફ માન જાળવવું જોઈએ. યાદ રાખવું કે તમે પણ એક વખત બુદ્ધ થશો, માટે તમારી જવાન વયે તમોને જે રીતે બુદ્ધઓ તરફ વર્તતા તમારાં બચ્ચાંઓ જોશે, તે રીતે તેઓં મોહટાં થઈ તમારાં તરફ અને ખીલ્લું બુનોર્ગો તરફ વર્તશે.

૧. “The hoary head is a crown of glory.”

દુશ્મનો સાથે પણ ભલો વર્તણુક.

પાઞ્ડ—“ અથા દુશ્મનાન ય દાદરતાન કુશ ”
(આશીર્વાદ.)

અર્થ—દુશ્મનો સાથે વાળખી રીતથી વર્તવાની કાશેશ કર.

આપણાં દુશ્મનો સાથે પણ સારી રીતે વર્તવાની આપણે કાશેશ કરવી જોઈએ. દુશ્મન એ પ્રકારના હોય છે. એક તો તે, કે જેઓને આપણે આપણા દુશ્મન થવાનું ખરેખરું કારણ, બાણી જોઈને યા આભણપણે, આપ્યું હોય. આપણી ભુલથી યા ચાંકથી આપણે કોઈને દુઃખ દીધું હોય, તેના બદલામાં તે દુશ્મન થયો હોય. એવે પ્રસંગે આપણી ભુલ સુધારી અથવા તેને દીધેલાં દુઃખનો બદલો વાળી આપી, તેની દુશ્મનાઈને દૂર કરવી. દાનાવોની કેહેવત છે કે, “કોઈનો માર ખાઈને આવ્યે તો સાડું કે નિરાંતે ઉઘ આવે, પણ કોઈને મારીને આવ્યે તે ખોટું, કે નિરાંતથી ઉઘ નહિ આવે.” માર ખાઈને આવ્યાથી કદાચ મારથી શારીરિક વેદનાજ આપણને ખમવી પડે, પણ મારીને આવ્યાથી ખોટાં કામના કંખથી મનની વેદના ખમવી પડે. વળી રખેને સામો ધણી કોઈ દહાડો ચોકડું જોડવી આપણને “શેરનો સવા શેર” ટેખાડે એવી મનને ચાલુ ચિંતા રહે છે.

પણ કેટલીક વાર, આપણા વાંક વિના, આપણા તરફની જાહેખાઈને લીધે, અથવા આપણે આપણા

વિચાર પ્રમાણે ચાલતા હોઈએ તેને લીધે, અથવા એવા કોઈ ખીજા સખખોથી કોઈને આપણે દુશ્મન બનાવીશું. તેવી દુશ્મનાઈની અસર ટાળવા ખુદા પાસે દુઆ ગુજારવી કે, ખુદાતાલા આપણા તે દુશ્મનને નેક તોડીએત બક્ષે, કે તે આપણી ઉપર કેહેરને બદલે મેહેર દેખાડે. તેને માટે એવી ભલીજ દુઆ ગુજારવી.

કેટલીક વાર માણસનો એક દુશ્મન હોય તે ભલો. આપણા કોઈ દુશ્મન છે, જે આપણી નાહનામાં નાહની ખામીને સહરાવીને ખોટું રૂપ આપશે, એ ચિંતાજ આપણને તે નાહનામાં નાની ખામીથી દૂર રહેવાને સૂચવશે. એક દોસ્ત કરતાં એક દુશ્મન આપણા બેહેશતનો માર્ગ કેટલીક વાર વધારે ખોલશે. દોસ્તોની ક્તુતિથી અને દુશ્મનોના ટીકાની ગેરહાજરીથી, આપણે ગમે તેવા ભલા હોઈશું તોપણ, કદાચ છકી જઈશું અને આપણા પગ કોઈ ભુલ ઉપર લપસી જશે. માટે દુશ્મનોની દુશ્મનાઈ વચ્ચે ભલા નિવડવાની કોશિશ કરવી જોઈય. બનનાં સુધી દુશ્મનો માટે પણ રૂંડો, મોહટાં મનનો વિચાર ખાંધવો. આવા વિચારથી ઘસડાઈ જવું નહિ, કે આપણા દુશ્મન કદત અદેખાઈથી કે ભુરી મતલબથી દુશ્મનાઈ ધરાવેછે, અથવા આપણી વિરૂધ્ધ બોલે છે. કદાચ એમ હોય કે, આપણી ખામી આપણે જોતાં નહિ હોઈએ, પણ તે દુશ્મન જોતાં હોય, અને ભલાં હેતુથી કદાચ તે તે ખામી નાપસંદ કરતો હોય.

માટે તેની દુશ્મનાઈમાં જો કંઈ કંઈ હોય તો તે ટાળવા આપણે આપણી આસપાસ જોવું જોઈએ અને આપણાં સિત્તરમાં જોવું જોઈએ. આપણી વર્તણૂકને ફરી ફરી તપાસવી અને ખુદા પાસે દુઆ શુભરવી કે “ઓ ખુદા! મારામાં કંઈ ખામી હોય, કે જેથી મારો દુશ્મન મારી સામે દુશ્મનાઈ ધરાવતો હોય, તો તે ખામી મારી નજરે પાડ અને તે ખામી દૂર કરવાને મને નેક તોફીએત બજશ.” કુસ્તી કરતાં આપણે જ્યારે લાણીએ કે “દુશ્મનના સતોહબાદ, દુશ્મનના અવાદશાં બાદ” એટલે “દુશ્મનો આજેજ થજો, દુશ્મનો નાબુદ થજો,” ત્યારે આવા વિચારથી લણવું.

આ બાબતનો બીજી રીતે વિચાર કર્યો. આપણો દુશ્મન વાજબી હોય અને આપણે ગેરવાજબી રીતે તેને દુશ્મન ગણતા હોઈએ. તે એક વખત આપણો ખરોખરીઓ હતો. આજે તે આપણાથી ચઢતે દરજ્જે પુગ્યો છે, તેથી આપણને તેની અદેખાઈ લાગે અને તેથી તે આપણને દુશ્મન જેવો લાગે. ત્યારે આવા દુશ્મનોથી પણ ફાયદો મેલવવો. આપણી અદેખાઈને હરીફાઈમાં ફેરવી નાખવી કે તેથી આપણને ફાયદો થશે. આપણે તેની નકલ કરી, તેના સદગુણો, ચંચળાઈ, હુશયારી અખત્યાર કરી તેના ખરોખરીઆ થવાની કોશેશ કરવી. જે દાદરની ટોચે તે ઉભો હોય ત્યાંથી તેને નીચે તોડી પાડી આપણી ખરોખરીઓ કરવાને બદલે આપણે ઉપર ચઢી તેના ખરોખરીઆ થવું. જો તે સદગુણોથી ચઢી

એમ વડા અને ચંદ્રકંતા મરતખાનો થયો હોય તો આપણે પણ સદગુણો અખત્યાર કરી તેના ખરાબરીઆ થવું અને એ પ્રમાણે ગોયા તેની દુશ્મનાઈથી કાયદો મેળવવો. પણ જો કોઈ આપણા ખરાબરીઓ, ખુશામત યા ઠગાઈ યા અપ્રમાણિક-પણાંથી આપણાથી ચંદ્રકંતા દરજ્જાનો થયો હોય તો, તેની નકલ નહિ કરવી, પણ મનમાં આપણા ઉતરતા દરજ્જાની ગરીબ હાલતમાંજ અંતઃકરણનો પ્રમાણિક સંતોષ લોગવવો.

દુશ્મન કોઈ વખત દોસ્તની ગરજ સારે છે. આપણા દુર્ગુણોને અને આપણી ખામીઓને આપણી પેહેલી પંક્તિનાં દુશ્મનો ગણવાં, અને આપણી એ ખામીઓને લીધે, આપણા એ દુર્ગુણોને લીધે, જેઓ આપણા દુશ્મનો થયા હોય અને જેઓએ આપણી સંગત છોડી હોય, તેઓને દુશ્મનોને ખરા દોસ્તો ગણવા, કારણ કે, આપણી ખામીઓ તરફનો તે દુશ્મનોનો ધિક્કાર અને નાપસંદગી આપણી ખામીઓ તરફ આપણું ધ્યાન ખેંચશે અને તે ખામીઓ સુધારીને બેહેરતના માર્ગ તરફ રસ્તો લેવાને આપણને સૂચવશે.

‘હુટાર્ક પ્રમાણે જેનોદેશનતું આ કહેવું હતું કે, “ એક માણસને ઘણો કાયદો કરનાર તેનો દુશ્મન છે.” જ્યારે રોમનોએ કારથેજ ઉપર ફતેહ મેલવી અને પછી યૂનાન ઉપર ફતેહ મેલવી, ત્યારે કેટલાકો કહેવા લાગ્યા કે, “ હવે રોમ સુલેહ અને સમામતીમાં

રહેશે. ” પણ નાસીકા (Nasica) નામના એક વિદ્વાને કહ્યું કે, “ રોમની ખરી મુશ્કેલી તો હવે શરૂ થઈ છે, કારણ કે કોઈ (દુશ્મન) થી તેને હવે બીહવાનું નથી માટે તે બેદરકાર થશે અને તેની પડતી આવશે. ”

એક જને દાયોજનીસને સવાલ કર્યો કે, “ મારા દુશ્મન ઉપર હું કેમ કીને લઉં ? ” તો તેણે જવાબ દીધો કે, “ તેને બાળવા અને ચીડવવાનો રસ્તો એજ છે, કે તું ભલો અને પ્રમાણિક થા. ” એટલે કે દુશ્મનની તારીમારી કરી તેની સામે ધુળ નાખવાને બદલે આપણેજ વધારે ભલા થવું. કોઈ દુશ્મન આપણી કંઈ વર્તણૂક ઉપર ટીકા કરે, તો આપણે આપણી પોતાની વર્તણૂકની તપાસ (Self-examination), લેવી જોઈએ, અને સુધારવા જોગ હોય તે સુધારવું જોઈએ. “તમે પોતાને પીછાનજો ” (Know thyself), એ શબ્દો હંમેશાં યાદ રાખીશું, તો પછી દુશ્મનથી બીહવાનું નથી. આન્ટીસ્થેનીસની આ શિખામણ છે કે, “ નિષ્કલંક અને ભલી જીંદગી ગુજારવા માટે એક માણસ માટે અવશ્યનું આ છે કે, તેનો એક પ્રમાણિક દોસ્ત હોય અથવા એક અપ્રમાણિક ગુરો દુશ્મન હોય. ” પ્રમાણિક દોસ્તો, જેઓ આપણી ખરી ખામીઓ આપણને કહે તે મગવા મુશ્કેલ હોય છે, પણ ગુરુ દુશ્મનો ઘણા મળે છે, જેઓ આપણી નાહુની ખામીઓને મોટું રૂપ આપી આપણું ધ્યાન તે ઉપર ખેંચે છે. સીકંદરના બાપ પ્રીક્ષીપ માટે કહે છે, કે તે પોતાની ક્તેહ માટે પોતાના

દુશ્મનોની દુશ્મનીને આભારી હતો, અને તે કાળે કહેતો કે “હું દર રોજ મારાં વચનો અને કામોથી તેઓને બુદ્ધિ પાડવાની કોશિશ કરું છું.” સીજર, જેને પોમ્પી દુશ્મન હતો, તે જ્યારે સત્તા ઉપર આવ્યો, ત્યારે તેણે પોમ્પીનાં સઘળાં બાવળાઓનો પાછાં ઉભાં કરાવ્યાં. તેથી હાલ્ડી નામનો વિદ્વાન કહે છે કે, તેણે જાણે પોતે પોતાની ખુબીનું બાવળું ઉભું કરીધું. પ્લુટાર્કના આ શબ્દો છે કે, “આપણે દુશ્મન પણ આપણે એક જાતનો શિક્ષક છે,” કારણ તેના ટીકાથી બીહી આપણી વર્તણૂક આપણે સુધારીને ચાલ્યે છીએ.

આ સર્વ વિચારો દેખાડે છે કે કેટલીક વાર દોસ્ત કરતાં દુશ્મનો આપણી વધારે સારી રીતે ગરજ સારે છે. “મોહાબત આધળી છે,” તે કહેવત પ્રમાણે, મિત્રોની મિત્રાચારી આપણી જે ખામીઓ જોઈ શકતો નથી, તે ખામીઓ દુશ્મનો જોયછે, અને આપણું તે ઉપર ધ્યાન ખેંચેછે.

સુલેહસંપન્ન.

અવરના—વધનીન અહિ ન્માને આદિતશ અના-
ક્ષીમ. (યજ્ઞસ્તો, હા ૧૦, ૩ ૫).

અર્થ—આ ધરમાં સુલેહસંપન્ન કળ્યા કકાસને મારે.

કહે છે કે થોડો લડાઈની નિશાની છે, અને જૈતુગ (olive) નું ફળ સુલેહની નિશાની છે. યુનાની હંતકથા કહે છે કે, પોસેઇડોન અને એથીની વચ્ચે

વાંધો ઉઠ્યો, કે એક નવું વસાવેલું શેહેર (એથેન્સ), જેને હજી નામ આપ્યું હતું નહિ, તેને કોણનું નામ આપવું. તેઓ દેવતાઓ પાસે એ બાબે ચુકાદો માગવા ગયા, ત્યારે તેઓએ કહ્યું કે, જે માણસજાતને ઘણી ઉપયોગી ભેટ આપી શકે તે ધણીનું નામ એ શેહેરને આપવું. કહે છે કે ત્યારે પોસેઇડોને ઘોડો પેદા કર્યો, પણ એથીનીએ ‘આલીવ’ ફળ પેદા કર્યું. ત્યારે દેવતાઓએ એથીનીની તરફેણમાં ચુકાદો આપ્યો કે તે સુલેહની નિશાની છે, અને લડાઈ કરતાં સુલેહનું માણસને વધારે કામ છે. સુલેહસંપન્ન એક ઘરને બેહેશ્ત સમાન બનાવે છે, જ્યારે કળ્યો કંકાસ તેને દોજખ સમાન બનાવે છે.

નમ્રતાનો સદ્ગુણ.

અવસ્થા—વધનીત અભિ ન્માને આર્મધતિશ તરો-
મધતીમ. (યજ્ઞસ્તે, હા ૧૦, ૩. ૫).

અર્થ—આ ઘરમાં નમ્રતા તેહંકરાઇને મારે.

એક જરથોશ્તીનાં ઘરમાં આફ્રીનગાનની ક્રિયા થતાં ઉપજા સખુનો લણાય છે. સહ્યતા અસલના વખતથી જરથોશ્તીઓનો એક સદ્ગુણ ગણાતો. એક ઇરાની બાળક બચપણથી સહ્યતા શિખતું.

એક માણસે હમેશાં એમ માનવું જોઇએ કે તે ખુદાના લખો અને કરોડો બંદાઓ, જેઓને એકમેકની અરસપરસની મદદની અગત્ય છે, તેઓમાંનો એક નાકસ

ખંદો છે. એવા વિચારથી તેણે પોતાની મગફરી મારી, તકોળરી તોડી, અને તુંડાઈ ટાળી નમ્રતાને નમવું જોઈએ. નમ્રતાની ગેરહાજરી અને મગફરીનો મરોડ માણસને તેના ખુદા તરફની, તેનાં માબાપ તરફની, તેનાં ભાઈબહેન તરફની, તેનાં જન ફરજદ તરફની, તેના આડોસીપાડોસી તરફની, તેનાં કુલે મનુષ્ય ભાઈબંધો તરફની, તેની ખરી ફરજ ભૂલાવે છે. નમ્રતા જાળવી માણસે વિચારવાનું છે કે, આ પોહોળી પૃથ્વી ઉપર, આ બોહોળી જગતમાં, આ મોટી સૃષ્ટિમાં, તે, જોકે ખુદાની એક શ્રેષ્ઠ પેદાયશનો ભાગ છે, તોપણ તે કેવો નાકસ, કેવો ખિસાત વગરનો છે. આ પૃથ્વીનાં કરોડો માણસો-માંનો અને અગણીત પેદાયશમાંનો તે એક છે, કે જે પૃથ્વી પોતે વળી તે ખુદાની પેદા કરેલી કુલ જગતમાં દર્યા કિનારા ઉપર પડેલી રેતીના ક્ષત એક દાણા મીસાલે છે, મહાસાગરનાં પાણીનાં એક ટીપાં મીસાલે છે.

નમ્રતા અખત્યાર કરવાનો એક માર્ગ ખંદગી છે. ખંદગી શબ્દનો અર્થજ આ કે, “ખંદા તરીકેની હાલત.” ત્યારે ખંદગી કરવી, એટલે કે પોતાની હાલત ખંદા તરીકે કબુલ રાખવી. ખુદા તરફ, પછી તે દાદારના ખીજ ખંદાઓ તરફ, પછી તેની કુલે પેદાયશ તરફ, ખુદ “ફરજ” તરફ, પોતાની ખંદા તરીકે હાલત જાહેર કરવી, તેમાં ખંદગીનો ઘણો બાવાઈ સમાઈ જાય છે. ખુદાતાલા પોતાના ખંદાઓ

તરફથી બંદગી માગે છે, તે આવા પ્રકારની ફરજ તરફની બંદગી છે. જેમ એક માલિક પોતાના બંદાને પોકાર (Call) કરે અને બંદો “ હાજર ” કરી જવાબ આપે, તેમ જ્યારે પણ ફરજનો પોકાર (Call to duty) સમગ્રાય, કે આપણે “ હાજર ” તરીકે જવાબ આપ્યે તો તે ખરી બંદગી. બંદગી અથવા બંદા શબ્દનો ધાતુ “ બસતન ” એટલે “ બાંધવું ” છે. ” ત્યારે બંદગી એટલે એક ચેક્સ ફરજના માર્ગ ઉપર આપણે બાંધાઈ રહેવું. આપણે હંમેશાં છુટાપણાને પસંદ કર્યે છીએ અને કોઈ પણ તરફ બંધાયેલી હાલત પસંદ કરતા નથી. પણ ઉપલા ખ્યાલ સાથની ફરજ તરફ બંધાયેલા રહેવાની તમેહ છુટાપણાનોજ એક માર્ગ છે.

નત્રેતાનો ઇરાની દાખલો—નોશેરવાન અદલના વજીર ખુર્જેમહેર બાબે એક વાત કહેવામાં આવે છે કે, તે ઘણો જાણકાર, હુશ્યાર અને બાણેલો હતો. તેની બાયડી કોઈ વખત તેને કાંઈ પુછતી અને તં બાબત તેને નહિ ખબર હોતી, તો તે કહેતો કે, “ હું એ નથી જાણતો. ” એક વખત તેની બાયડીએ કહ્યું કે “ તું પાદશાહનો મોહટો વજીર થયો છે અને એમ શું ઘડી ઘડી કહે છે, કે “ હું ફલાનું નથી જાણતો અને ફલાનું નથી જાણતો ? ” શું પાદશાહ તુંને આવો મોહટો દરમાયો આપે છે તે આવી ઘણીક ખાખતો નહિ જાણવા માટે કે ? ” ત્યારે ખુર્જેમ-

મેહરે થાંડે પેટે જવાબ આપ્યો કે, “ જે હું જાણું છું તેટલા માટે પાદશાહ મને પગાર આપે છે. જે હું નથી જાણતો તેટલા માટે મને પગાર આપતો હોતો પાદશાહનો આખો ખજાનો તે માટે પુરતો થતો નહિ.” આ મર્યાદાશીળ જવાબથી યુનિવર્સલમેહરની કહેવાની મતલબ આ કે, “ દુનિયામાં જાણવાનું તો એટલું બધું છે કે, આપણે જે જાણ્યે છીએ તે. આપણું જે નથી જાણતા તેની સાથે સરખાવતા, કાંઈ ખિસાતમાં નથી.”

અરસપરસની માયા મોહોબત—સંસારનો આધાર માયા મોહોબત ઉપર છે. આ દુનિયાની વ્યવસ્થાનો આધાર માયા અને મોહોબત ઉપર છે. માયા અને મોહોબત છે તો સઘળું છે. સર્વવ્યાપક મોહોબત (Universal love) પર જાણે સંસારનો પાયો રચેલો છે. એક રીતે જોડ્યે તો માયા અને મોહોબત બે પ્રકારની છે. ભલી અને ભુંડી. અથવા ખીજી રીતે જોડ્યે તો, જે ખાલેસ માયા અને મોહોબત, તેનેજ માયા અને મોહોબતનું પાક નામ છાજે છે.

અવસ્તામાં એવી મોહોબત માટેનો એક શબ્દ ‘મિત્ર’ છે, જેને મળતો ગુજરાતી શબ્દ ‘મિત્ર’ છે. મિત્ર, જેને આપણે ‘મેહર’ કહીએ છીએ તેના કેટલાક અર્થોમાંનો એક અર્થ ‘મોહોબત’ છે. ‘મિત્ર’ નો પાછળથી ફારસીમાં ‘મેહર’ થયો છે અને એ ફારસી ‘મેહર’

શબ્દ ઉપરથી નીકળેલા આપણા 'મેહેર' અને 'મેહર-બાની' શબ્દોમાં એ મોહબતનો અર્થ જળવાઈ રહ્યો છે.

મેહર ચશત'માં એ અરસપરસની મોહોબત અથવા 'મેહેર' ની બાબત આવી છે. ત્યાં મંડળીના બૂદા બૂદા આસામીઓ વચ્ચે જળવાઈ રહેતી મિત્રાચારી યા મોહોબત વિષે બોલવામાં આવે છે. ત્યાં એવી મેહેર યા મોહોબત, જે બે મિત્રો ઉપરથી, બે હુમઝારો (સાથે કામ કરનારાઓ), બે સાથે વસનારાઓ, ધણી ધણીઆંણી, વિગેરે વિગેરેથી આગળ વધતી જાય છે, તે જણાવતાં સેવટે બે પ્રજાઓ વચ્ચેની અને સેવટે હુમઝીનો વચ્ચેની મોહોબતને અગત્યતા આપી છે. ત્યારે સંસારના સંબંધનો પાયો મેહેર અથવા મોહોબત ઉપર રહ્યો છે.

સંસારમાં નજર કરતાં દિસે છે કે, એ માયા મોહબતના, મંડળીના સંબંધમાં નિચલા ત્રણ પ્રકારે છે.

૧. તે માયા મોહબત કે જે ઉતરતે વર્ગના, પોતાથી ચઢતે વર્ગનાઓ તરફ દેખાડે.

૨. તે માયા મોહબત કે જે એકસરખી પંક્તિનાઓ એક બીજા તરફ દેખાડે.

૩. તે માયા મોહોબત કે જે માણસો પોતાથી ઉતરતી પંક્તિનાઓ તરફ, પોતાથી વધુ ગરીબો તરફ દેખાડે.

પેહલા બે વર્ગમાં જરા પણ સ્વાર્થ હોય, પણ ત્રિજામાં તે ન હોય જ્યારે આ ત્રિજા વર્ગની માયા અથવા

મોહોબત પોતાનો વિસ્તાર વધારી ગરીબો તરફ નજર કરે છે ત્યારે અવસ્થામાં તેને આસ કરી યાદ કરવામાં આવે છે. સીરોબમાં કહે છે કે:— “ગરીબોનું પોષણ કરનાર માયા (મોહોબત) ને અમો આરાધ્યે છીએ.”^૧

આપણું એક પેહેલવી પુસ્તક આપણને સર્વ તરફ, આપણાથી ચહુડતી પંક્તિનાઓ તરફ, સરખી પંક્તિનાઓ તરફ અને ઉતરતી પંક્તિનાઓ તરફ સારી રીતે વર્તવાને શિખામણુ દે છે. તે કહે છે કે “વડાઓ તરફ મીઠાસ અને તાબેદારી ભલી છે.”^૨ તે વધુ કહે છે કે, “તારીથી ઉતરતી પંક્તિનાઓ તરફ, તેઓ તારી બરોબરીઆ હોય તેમ વર્તજે. તારી બરોબરીઆઓ તરફ, તેઓ તારીથી ચહુડતી પંક્તિના હોય તેમ વર્તજે, અને તારીથી ચહુડતી પંક્તિનાઓ તરફ, તેઓ તારા સરહાર હોય તેમ વર્તજે.”^૩

અહુરમઝ્દની મરજી કે આપણે ગરીબો તરફ મોહોબત દેખાડયે—અહુરમઝ્દ આપણુ સર્વનો પાદશાહ છે. તે પાદશાહોનો પાદશાહ છે. પાદશાહોની પાદશાહી તેનાથી છે. તેની પાદશાહી એમાં સમાયલી છે, કે તે પોતાની સર્વ જગત ઉપર નેઘાહ રાખી, સર્વ તરફ મોહોબત દેખાડી, તેઓને આસરે દે છે, અને સર્વને પોષણુ પુરું પાડે છે. તેની ખાહેશ છે કે, આપણે તેના ગરીબો તરફ મોહોબત

૧. “મરેજ્ઞિકેમ ગ્રાયો—દ્રિગુમ ચબમઘદે” (સીરોબ.)

૨. મીનોબેરદ, બાબ ૨, ફ. ૭૯. ૩. મીનોબેરદ, બાબ ૨, ફ. ૪-૫.

દેખાડ્યે. પેગામ્બર જરથોશ્ત એ બાબે અહુર-મઝ્દને સલાહ કરે છે કે, “ઓ અહુરમઝ્દ ! તારી પાદશાહી શું છે ? તારી મરજી શું છે કે જે પ્રમાણે કામો કરવાથી હું તારી દોસ્તીમાં આવું ? ” ત્યારે અહુર-મઝ્દ જવાબ આપે છે કે, “તારા (ભાઈબંધ) ગરીબો, જેઓ અશો અને બલાં મનથી રહેતાં હોય, તેઓને આસરો આપવાથી.”

ઉપલો ફકરો એવું દેખાડે છે, કે દાદાર અહુરમઝ્દ પણ પોતાની પાદશાહી, પોતાની હવેરપ તવાનાઈ, પોતાની તમામ શક્તિ એમાં માને છે, કે તે તેની પેદાયશનું ઘટતું રક્ષણ કરે, અને તેનું પોષણ કરે; અને તેના બંદાઓ પાસે પણ તે તેવાજ પ્રકારની પાદશાહીની, યાને તેઓની ગુજસ મુજબ, શક્તિની આશા રાખે છે. એવી શક્તિનો ઉપયોગ કરી ગરીબોને ચારી દેવી, તે સખાવત છે. માણસે પોતાને પેદા કરનાર ખુદાતાલાએજ પેદા કરેલા પોતાનાં મનુષ્ય ભાઈબંધોને આહવાં, તે પોતાના પેદા કરનારનેજ આહવાં બરાબર છે. જેમ એક શક્તિવાળો ભાઈ પોતાના નાના ભાઈ અથવા ગરીબ ભાગ્યધેને આહવાથી અને તેઓને મદદ કરવાથી એક રીતે પોતાનાં માખાપનેજ આહાતો આનં માન આપતો ગણાયછે, તેમ ખુદાના સર્વ બંદાઓ તરફ

૧. “કત વે ક્ષત્રમ, કા ઇશ્તશ ધ્યેયનાઇસ મજ્દા વયા વાઓ હખમી.” (યજ્જને, હા ૩૪, ફ. ૫.)

૨. “અપા વોહુ મનધૂંદા યાયોઽષાઈ, દ્વિયમ મુખમાઝેમ”, (યજ્જને, હા ૩૪, ફ. ૫.)

૨૫૬

આપણાથી બનતો મદદનો હાથ લંબાવવો, એ આપણા સર્વે બંદાઓના પેદા કરનાર બાપ, અહુરમઝ્દને પોતાને ચાહવા અને માન આપવા બરાબર છે. આપણા પેદા કરનાર ખુદા તરફના આપણા ચાહતું, આપણી ફરજનું, આપણી મોહોબતનું જ એ પરિણામ છે. ખુદા પોતાની કૃપે પેદાયથને ચાહેછે, માટે તેની પેદાયશ તરફનો આપણો ચાહ, ખુદ ખોદા તરફના આપણા ચાહ સમાન છે. ખરો ખુદાશનાસ તે છે, કે જે, તે ખુદાનાજ પેદા કરેલા ખરા હાજતમ હોને પણ પિછાણે છે, અને તેમ કરી તેઓને રાજી કરેછે.

ઉપકાર.

અવસ્થા—“ તાઓ અહિ ન્માને જમ્યારેશ..... પદતિ જન્તયસ્ય ” (ચજ્જસને, દા ૬૦, ૬. ૨).

અર્થ—આ ઘરમાં ઉપકારનું આવવું થયો.

ઉપકાર એ સદ્ગુણોમાંનો એક અગતનો સદ્ગુણ છે. આપણી ઉપર કોઈએ કાંઈ પણ આભાર કર્યો હોય, તેનો ઉપકાર માનવો, એક ઉત્તમ સદ્ગુણ છે. એક લખનાર કહેછે, તેમ અહુરમઝ્દનું મથક જે જગ્યાએ છે. એક ઉચે આકાશમાં અને બીજું એક આભારી અને ઉપકારી હૈડામાં. ત્યારે જે માણસ, પોતા ઉપર થયેલા આભારનો હંમેશાં ઉપકાર માનેછે, તે માણસનાં જીવનમાં જાણે અહુરમઝ્દ વાસો કરેછે. કોઈનો આભાર માનવો, કોઈએ આપણા ઉપર એહેસાન કીધું હોય, તો તેનું એહેસાન પિછાણવું, એ એક મોટો સદ્ગુણ, એક ઉત્તમ નેત્રી છે.

કોઈનો ઉપકાર નહિ માનવો અને સામે અપકાર કરવો, એ અસહી ઇરાનીઓમાં એક મોટો દુર્ગુણ ગણાતો. અસહી ઇરાની ઉસ્તાદો ઇરાની બાળકોને બચપણથીજ અપકાર (ingratitude) સામે ધિક્કાર ધરાવવાને શિખવતા હતા. ઉપકારનો બદલો અપકારથી વાળવો, એના જેવું બુદ્ધિ કામ તેઓ બીજું કશું નહિ ધારતા હતા. એ બાળેની ઇરાનીઓની શિખવણી બાળે જેનોફ્રેન કહેછે કે, “વળી એક વાંક, કે જેને માટે માણસો એક મેકને ધિક્કારેછે, પણ જેને ઇનસાફની કચેરીએ લાવતા નથી, તે વાંક, એટલે કે અપકાર માટે તેઓ (ઉસ્તાદો) ચુકાદો કરેછે. જે કોઈ ઘણી પોતા ઉપર થયેલા ઉપકારનો બદલો પાછો વાળવાને શક્તિવાન હોય, પણ તેમ કરવાને ના પાડતો હોય, તેને તેઓ ઘણી સખત સખત કરતા હતા, કારણકે તેઓનું એવું મત હતું કે અપકાર કરનારાં માણસો પોતાના ખુદા તરફ, પોતાનાં માબાપ તરફ, પોતાના દેરા તરફ અને પોતાના મિત્રો તરફ, બેઠરકાર અને બેપરવાહ હોય છે; અને અપકારની સાથે ખચીત બીશર્મી દાખલ થયેલી હિસેછે, અને એ માણસોને સઘળી હલકી ચીજો તરફ લેઈ જનાર મુખ્ય સાધન હિસેછે.”^૧ એજ વિચારથી આઠરબાઠ મારેસ્પંદ પોતાના બેટાને શિખામણ દે છે કે, “ઉપકાર માનનાર થજે, કે તું નેકીને લાયકનો થાય.”^૨

૧. સાઇરોપિડયા, બુક ૧, બાબ ૨. ફ. ૭.

૨. “સેપાસદાર યાફનીઅ આઇગ પવન નીઓકીઅ અરેજનીઅ યાફનીઅ.” (પદ્મીયું, ૧. ૭૭).

પ્રકરણ પાંચમું.

“ધર્મની નીતિઓ અને નેકીઓ અખત્યાર
કરી અશો જરથોશ્ત તરફ દેખાડવો બેઠતો
ધ્યાર અને વફાદારો.”

અવસ્તા—યા વરતો અસ જરથુસ્ત્રો.....તા
વરનાયા ત્ઝએષાયા (યજસ્ને, હા ૧૨, ૬. ૭.)

અર્થ—જે રીતનો જરથોશ્ત હતો.....તે રીત અને
તરીકાનો હું છું.

આપણી દીનનાં એકરારનામાં મુજબ દિવસમાં
બાણીક વાર કુસ્તી કરતાં આપણે ઉપર જણાવવા
મુજબ એકરાર કયેં છિએ કે આપણે જરથોશ્તી
માજ્દયસ્ની છિએ. એ શબ્દોનો અર્થ એ એક-
રારનામાં આગળ ચાલતાં જણાવવામાં આવેછે કે,
“જરથોશ્તી હોવું, એટલે કે, જે રીત યા તરીકાનો
પેગામ્બર જરથોશ્ત પોતે હતો, તે તરીકાનું આપણે
ખનવું.” એ વિચારથી આંશીર્વાદમાં પેગામ્બર
જરથોશ્તના જેવા કીર્તિવંત થવાને અને તેવણનાં જેવા
સવાળનાં કામો કરનાર થવાને આપણને દુઆ દેવામાં
આવેછે. એ સર્વની મતલબ આ કે, આપણે ફક્ત
નામથીજ જરથોશ્તી નહિ, પણ આપણા વિચાર, વચન

અને કામથી પણ જરથોશ્ટી બનવું, અને એક જરથો-
શ્ટીની નજરે, આપણી ફરજોનો અને નીતિ નેમીઓનો
જે ખ્યાલ આગળ પ્રકરણોમાં આપણે કીધો, તે ફરજો
બળ લાવવી અને તે નીતિ નેમીઓ અપત્યાર કરવી.

“ પેગામ્બર જરથોશ્ટ એ અમારી વર્ત-
ણુક ”—આપણે જરથોશ્ટી કહેવાના માંગતા હોઈએ
તો, ફક્ત નામના જરથોશ્ટી કહેવાઈ જરથોશ્ટી તરીકે
મગફરી લેવી જોઈએ નહિ, પણ પેગામ્બર જરથોશ્ટની
નકલ કરી તેની વર્તણુક મીસાલ આપણી વર્તણુક બનાવવી
જોઈએ. “ પેગામ્બર જરથોશ્ટ એ અમારી વર્તણુક
(Zoroaster our character)”, એ આપણા સુચક
શબ્દો હોવા જોઈએ. પેગામ્બર જરથોશ્ટની જીંદગીને,
તેની વર્તણુકને, આપણી નજર સનમુખ એક ચહડતા
પ્રકારના ખ્યાલ (high ideal) તરીકે આપણે રાખવી
અને તે ચહડતા પ્રકારના ખ્યાલની હાલતે પોહોચ-
વાની કોશિશ કરવી. દીનનો ખરો એકરાર આપણી
વર્તણુક (character) થી થાય છે. માટે આપણુ
દરેકે, આપણુ સર્વ જરથોશ્ટીઓએ, જરથોશ્ટીઓ
તરીકેની આપણી વર્તણુકથી—આપણી દરેકની છુટી
વર્તણુકથી, અને એક ટોળા તરીકેની સામઢી
વર્તણુકથી,—આપણા પાઢશાહને, આપણા રાજ-
કુત્તાઓને, આપણા હમશેહેરીઓને આપણા હમ-
દેશીઓને દેખાડવું જોઈએ, કે આપણી દીન કોઈ
એવી ભઢી શિખવણી આપે છે, કોઈ એવી ભઢી

અસર ઉપજાવે છે, કે તેથી આપણે ભલા શેઠેરીઓ, ભલા દેશીઓ તરીકે નિવડવાને શક્તિવાન થઈએ છીએ; તેથી આપણે એક ધર્મી, વફાદાર, પ્રબલિતકારી, સાહસિક, સખી, ઉઘોગી, પ્રમાણિક અને બહાદુર ટોળા તરીકે, આપણા રાજકર્તાઓનાં પાસાંમાં, બાબુ અને ટેકા સમાન થઈ પડીશું. એક ધર્મ, તેનાં તત્વોમાં અને તેનાં શિક્ષણમાં ગમે તેવો ભલો હોય, પણ જો તે ધર્મ, વ્યવાહર રીતે, ભણાં પરિણામ નિપજાવે નહિ, તો તે ફાકટ. જો જરથોસ્તી ધર્મ, ભણા, વફાદાર, પ્રબલિતકારી, સાહસિક, સખી, ઉઘોગી, પ્રમાણિક, બહાદુર જરથોસ્તી પુત્રો પુરા પાડે નહિ, તો તે એક જીવતા ધર્મને બદલે મુલેલા ધર્મ સમાન ગણાય. જો પારસી દીનવાળાઓ આપણી દીન માટે કોઈ વિચાર બાંધવા માગે, તો આપણી વર્તણુક ઉપરથી વિચાર બાંધવામાં તેઓ વાજબી ગણાય. દાખલા તરીકે, આપણા ટોલાની સખાવત જોઈ, તેઓ આપણી દીન માટે ભલો વિચાર બાંધે, કે “જરથોસ્તી દીન સખાવતનાં બળબળ કર્મોન આપવી હશે.” એ સુજબ ત્યારે આપણા ધર્મનો છાપ બીજાઓનાં મન ઉપર સુચક અને ફાયદાકારક રીતે મારવા માટે, આપણે આપણી ખાતગી તેમજ એક ટોલા તરિકેની જાહેર વર્તણુક ઉંચા પ્રકારની કરવી જોઈએ. અલબત્તે, મોહટી મગરૂરી લેવા વગર આપણે કહી શક્યે, કે આજ સુધી બીજા ભાઈબંધ કોમો

વચ્ચે આપણે રાહબર કામ તરીકે આપણી જગ્યા સારી રીતે સાચવી છે. એ માટે આપણે સાધારણ શબ્દોમાં કહે કે, “એ આપણા વડવાઓનાં પુન અને પ્રતાપ છે,” તો તેમાં કંઈ ખોટું નથી. પણ આપણી એ કીર્તિ જાળવી રાખવા માટે, આપણી હાલની ઓલાદે પણ પોતાનાં પુન અને પ્રતાપ કરી દેખાડવાં જોઈએ. આપણે ખબરદાર રહેવું જોઈએ કે, જેથી આદમી ફક્ત પોતાનાં વડીલોની મુદલ દોલત ઉપર છાંડી ગુજરવાની કેશેશ કરે, તે ધણી અથવા તેના વારસો લાંબો વખત આબાદ રહી શકે નહિ. તેણે પોતે કંઈ મેળવવું જોઈએ. તેમ આપણુ સર્વ જરથોશ્તીઓએ પોતે કાંઈ કરવું જોઈએ. આપણા વડીલોની કીર્તિમાં આપણે પોતે ઉમેરો કરતા રહેવું જોઈએ.

આપણા પેગામ્બર માફક આપણે આપણી પોતાની વૃદ્ધિ શોધવી—ફર્વહાન યશ્તમાં કહે છે કે, કુલ કુદરત, જેમ પેગામ્બર જરથોશ્તના જન્મ (જાંથ) થી ખુશી થઇ તેમ તેવણની વૃદ્ધિ (વક્ષ) થી ખુશી થઇ. એની મતલબ આ કે, અહુરમઝ્દે એક પેગામ્બર તરીકે જરથોશ્તને, જન્મ વખતે, જે જાતિ અકકલ (આસ્તીદે ખેરદ) ખજશી હતી અને જે હાલતમાં પેદા કીધા હતા, તે અકકલ અને હાલતથી તેવણ સંતોષ પામી બેસી રહ્યા હતા નહિ, પણ તેવણે પોતે પોતાની વૃદ્ધિ શોધી હતી તેવણે જાતિ અક્કલ ઉપરાંત આમુમામુથી સાંમખેલું ગાવ

(ગઓશ સુત ખેરદ) મેળવવાની કોશેશ કીધી હતી. તેવણુ જન્મ વખતની પોતાની હાલતથીજ સંતોષ પામ્યા હતા નહિ, પણ પોતાની વૃદ્ધિ અને શુદ્ધી, વધુ અને વધુ, શોધતા રહ્યા હતા. તેવણુની આબુખાબુની દુનિયા, તેવણુની આબુખાબુનાં માણસો, તેવણુથી ખુશી થયાં હતાં, તે એ બંનેથી—તેવણુના જન્મથી તેમજ તેવણુની પોતાની વૃદ્ધિથી—ખુશી થયાં હતાં.

તેવણુના જમાનાની પેદાયશને, અને તેમાં માણસ જાતને, ફક્ત તેવણુનાં જાતિ જ્ઞાનનો લાભ મળ્યો, એટલુંજ નહિ, પણ તેવણુ પોતાની ઉમ્મરના વધારા સાથે પોતાનાં જ્ઞાનની જે વૃદ્ધિ કીધી હતી, તેનો પણ લાભ મળ્યો. ત્યારે ખરા જરથોસ્તી થવા કાળે આપણે જે મુખ્ય વિચાર કરવાનો છે, તે આપણા ખરડક પેગામ્બરને પગલે ચાલી, તેવણુની નકલ કરી, આપણી વૃદ્ધિ શોધવાનો છે. માલ મીલકતમાં, દોલત દરજ્જામાં, સંસાર વેહવારમાં, જ્ઞાન નીતિમાં, આપણે આપણી વૃદ્ધિ શોધવી જોઈએ. તે માટે તે દાદારને યાદ કરી અને તેની મદદ માગી, હુમેશ વિચાર કરી, કોશેશ કરવાનો ખ્યાલ કરવો જોઈએ. એમ આપણી વૃદ્ધિ શોધી, તન, મન અને ધનમાં આપણી શક્તિ મુજબ તવંગર બની, આપણી તવંગરોનો, આપણી શક્તિનો બીજાઓને લાભ આપવો જોઈએ.

પેગામ્બર જરથોશ્ત અને હડાપણુ શોધનાર એક ધણીની કહેવાતી વાર્તા—એક લખનાર^૧ પેગામ્બર જરથોશ્તની જાતિ કોશેશ બાબેનાં કુલે શિક્ષણ ઉપરથી તેવણના સંબંધમાં નીચલી વાર્તા ઉપજાવે છે, જે એવણની શિખવણી બરાબર ધ્યાનપર ઠસાવેછે. એક માણસે, એક દિવસે, પેગામ્બર જરથોશ્તને કહ્યું કે, “મને હડાપણુ શિખવો.” પેગામ્બર જરથોશ્ત તેને પોતાનાં હુપડાંમાં લઈ ગયા અને કહ્યું કે, “ તારી આગળ આ બળતો ચેરાગ છે તેમાંથી આ બીજો ચેરાગ સળગાવ.” તે માણસે થોડીક કોશેશ કરી કહ્યું કે, “ એ ચેરાગ સળગતો નથી, કારણુ તેમાં તેલ નથી પણ સઘળું પાણી છે.” ત્યારે જરથોશ્તે કહ્યું કે, “ થોડુંક પાણી કાઢાડી નાખી તેલ નાખ. ” પેલાએ તેમ કર્યું પણ હજુર ચેરાગ સળગ્યો નહિ, કારણુ કાકરો પાણીમાં પડેલો હતો અને તેથી પાણીથી લીંબાયલો હતો. તેથી તેણે પાછું કહ્યું કે “ હજુર ચેરાગ સળગતો નથી. ” ત્યારે જરથોશ્તે કહ્યું કે “ કાકડાને સુકવ. ” પેલાએ તેમ કર્યું અને ચેરાગ જલદીથી સળગ્યો. ત્યારે પેગામ્બર જરથોશ્તે કહ્યું કે, “ હવે જ, મેં તુંને હડાપણુ શિખવ્યું છે. ” પેલા ધણી આ સઘળાંનો ભાવાર્થ સમજ્યો નહિ. ત્યારે જરથોશ્તે કહ્યું કે, “ જે ચેરાગે સળગવા ના પાડ્યું તે તું પોતે છે. તું જો સિદ્ધ માર્ગે ચાલે અથવા જેમ કરવું જોઈએ તેમ કરે તો તારામાં હડાપણુની રોશની પોતાની મેળે રોશન થાય.” આ

૧. “ New Thought ” of August 1905 p. 156

વાર્તાની મતલબ આ કે, “સઘળું માણસના પોતાના અને પોતાનાજ હાથમાં છે.”

એ વાર્તાને મળતી દીનકર્દની વાર્તા—

આપણા પેગામ્બર માટે ઉપજાવેલી આ ડાહી વાર્તાનું મુળ, જે આપણે આપણાં કેઈ પુસ્તકમાં શોધ્યે તો, તે આપણે દીનકર્દ^૧ માં જોઈ શક્યે છિએ. ત્યાં દાદાર અહુરમઝ્દ સાથેની પેગામ્બરની મુલાકાતનું વર્ણન છે. ત્યાં કહેછે કે, જ્યારે પેગામ્બર જરથોશ્ત દાદરિ નદીની એક શાખામાંથી હોમનું પાણી લઈ આવતા હતા, ત્યારે તેવણની સામે બહુમન અમેશાસ્પંદ, જાણે એક મરદ હોય તેમ, આવ્યો હતો. તેના હાથમાં એક ઝાડની ડાંખળી હતી, જે, ત્યાં જણાવે છે તેમ, ચિન્હ રૂપે દીનની આત્મીક ડાંખળી હતી. પછી જ્યારે રથોશ્ત અઓશાન રૂદ નામની નદીમાંથી હોમ લાવતા હતા ત્યારે બહુમન પાછો આવ્યો અને પુછ્યું કે, “તું કોણ છે?” ત્યારે જરથોશ્તે જવાબ દીધો કે, “હું જરથોશ્ત સ્પીતમાન છું.” બહુમને પુછ્યું કે, “તારી ચિંતા શું છે? તારી કોશેશ શું છે? તારી ઈચ્છા શું છે?” જરથોશ્તે જવાબ દીધો કે “આહા-લાયશ” એટલે “અશોઈ.” બહુમને કહ્યું કે, “તે તો હૈયાત છે, જે માગે તેને મળે.”

આ બેઉ વાર્તા યા સવાલ જવાબની મતલબ

૧. દફતર ૭. બાબ ૩, ફ. ૫૨—૫૮. S. B. E. Vol. XLVII, pp. 48-49.

આ છે કે, ડહાપણ, અશોઈ વિગેરે સર્વ ભલાઈ, જે આઢે તેને, જે માગે તેને મળે. તે માટે જે જોઈએ છે તે કોશેશ, આલુ કોશેશ.

પેગામ્બર જરથોશ્તના હાખલાની નકલ કરી આપણી વૃદ્ધિ શોધતાં—ધન, દોલત, દરજ્જો, લાગવગ, અને સદગુણો એ સર્વમાં આપણી વૃદ્ધિ શોધતાં—એક અવશ્યની શરત આપણે ધ્યાનમાં રાખવી જોઈએ, અને તે આ કે, જેમ પેગામ્બર જરથોશ્તે પોતાની વૃદ્ધિ એવી રીતે શોધી કે, તેવણની વૃદ્ધિ સાથ, તેવણની વૃદ્ધિમાં, તેવણની વૃદ્ધિથી, કુલ કુદરત ખુશી થઈ, કુલ કુદરત ખુશાલીના પોકાર કરવા લાગી, તેવણની આનુબાનુનાં કુલ માણસો શાખાશીના પોકારો કરવા લાગ્યાં, તેમ, આપણે આપણી વૃદ્ધિ એવી રીતે શોધવી કે, આપણી આનુબાનુનાંઓને, આપણી કમીની શક્તિ મુજબ, તે વૃદ્ધિનો આપણે લાભ આપ્યે અને તે લાભ લેઈ આપણી તે વૃદ્ધિથી તેઓ ખુશી થાય.

આપણી વૃદ્ધિથી આનુબાનુનાંઓ કેવા રીતે ખુશી થાય ?—આપણી વૃદ્ધિથી આનુબાનુનાંઓ કેમ ખુશી થાય ? એ સવાલનો જવાબ, પેગામ્બર જરથોશ્તની વૃદ્ધિથી તેવણની આનુબાનુનાંઓ કેમ ખુશી થયાં, તેના જવાબ ઉપરથી મળે છે. પોતાની વૃદ્ધિ પોતાની આનુબાનુનાંઓની વૃદ્ધિ માટે વાપડી, પોતાની ધન દોલત, પોતાનો દરજ્જો, પોતાનો પાદશાહી દરબારમાંનો લાગવગ, પોતાનું ગેતી અને

મિનોઈ દુનિયાનું જ્ઞાન, એ સર્વ તેવણે એવી રીતે વાપર્યાં, કે તે સર્વથી તેવણની આત્મબાત્મનાંઓની પણ વૃદ્ધિ થઈ. તેવણે પોતાનાં બોહળાં જ્ઞાનની મદદથી, લોકોને એવી શિખવણી આપી, કે ખેતીવાડીની આબાદી થઈ, શારીરિક સુખશાંતી વધી, જ્ઞાનનો વધારો થયો, લોકો શરીરે તેમ મને વધારે સુખી અને દૃઢસ્ત થયાં. એ પરિણામને લીધે તેઓ જરથોશ્તની વૃદ્ધિથી, પોતે ખુશી થયાં. તેવણની વૃદ્ધિમાં તેઓએ પોતાની વૃદ્ધિ જોઈ. તેમ જ નહિ હોતે તો, પેગામ્બર જરથોશ્તની જે વૃદ્ધિ થઈ, તેનાં કરતાં કદાચ સોઘણી તેવણની વૃદ્ધિ થતે, તે પણ તેવણની આત્મબાત્મનાંઓને ખુશી થવાનું કારણ નહિ મળતે.

પેગામ્બરની શિખવણી મુજબ આપણી ખરી વૃદ્ધિ બીજાઓની વૃદ્ધિમાં—ત્યારે આપણે દરેકે આપણી વૃદ્ધિ શોધવી તે આપણી વૃદ્ધિમાં બીજાઓને લાગ આપવાના ઇરાદાથી. ધન હોતત, અને દરજ્જામાં આપણે આગળ વધ્યે તો, તેનો સહઉપયોગ કરી, તેનો આપણી શક્તિ મુજબ આત્મબાત્મનાંઓને, આપણાં ગરીબ ખેશ નજદીકનાંઓને, આપણાં મોહાલતીઓને, શેહેરીઓને, દેશીઓને, કુલ માણસ જાતને, પચે દર પચે લાભ આપવાનો વિચાર કરવો જોઈએ. આપણે વધારે ધન હોલત મેળવીને, જો તનો આપણી પોતાની વધુ સગવડો ઉપર, અને હક બાહર મોજમજહ ઉપર ઉપયોગ કર્યે, તો આપણી

વૃદ્ધિમાંથી આબુખાબુનાંઓ ખુશાલ થાય નહિ. તે એકલપેટી વૃદ્ધિ થાય, પરોપકારી વૃદ્ધિ નહિ. એટલુંજ નહિ, પણ તે સામટી રીતે લાભકારક પણ નિવડે નહિ. પેગામ્બર જરથોશ્તે આત્મિક વૃદ્ધિ માટે શારીરિક વૃદ્ધિ શોધી. પેગામ્બર જરથોશ્તે તો એક ધર્મગુરૂ હતા. કેાઇ કહે કે તેવણને રાજદ્વારી લાગ-વગ કે દોલત દરજ્જાની વૃદ્ધિની જરૂર ન હતી. પણ આપણે જોયું કે, તેવણે એ સમ્રાટ પોતાનાં રવાનની વૃદ્ધિ અને આબુખાબુનાંઓનાં રવાનની વૃદ્ધિ માટે શોધ્યું હતું. આપણી રવાનીક વૃદ્ધિ માટે આપણને સંસારી દુનિયામાંથી દૂર થવાની જરૂર નથી. આપણા આશીર્વાદમાં આપણી વૃદ્ધિ માટે જે દુઆ ગુબરવામાં આવે છે કે, “વૃદ્ધિ કરનાર થજો,” તે એવાજ પ્રકારની વૃદ્ધિ માટે છે.

વૃદ્ધિ યા વધારા માટે વર્તણુકને રૂપ આપવું—સાધારણ રીતે કેટલાકે એમ માને છે કે, “ખુદા ઉપર અને ધર્મનાં કર્મોના યા મતો, રેવાજો યા ક્રિયાઓ ઉપર આકીન રાખવું, ધર્મના રેવાજો યા ક્રીયાઓ પાળવાં, એ આપણું કામ છે, અને તેમ કર્યું એટલે ખસ થયું. પછી આપણી વર્તણુકને કેવું રૂપ આપવું, એ આપણું કામ નથી. તે ખુદાનું કામ છે, તે ખુદા કર્યા કરશે.” જેઓ એમ વિચારી અમલ કરે છે તેઓ ભુલે છે. તેઓ જાંઘળીની નેમ ભુલે છે. તેઓએ જે કામ કીધું,

છે, તે તેઓ માટે પુરતું છે, એમ ગણી તેઓ સંતોષ પકડે છે, તે તો, જે કરવાનું છે, તેની સાથે સરખાવતાં બિશાત વિનાનું છે. ખરેખર જે કરવાનું છે, તે તો વર્તણુકને લહું રૂપ આપવાનું છે, કે જે રૂપ આ ટુંકી જીંદગીમાં, કે હવે પછીની જીંદગીમાં, પોતાને મળેલી વળણ મુજબ કામ કરતું રહેશે અને રવાનને લહું અને વધુ લહું બનાવશે.

આપણી વર્તણુક તપાસતા રહેવું.
મેહર દાવરનું ત્રાજવું—આપણાં પુસ્તકોમાં કહે છે કે મેહર દાવર ચીનવદ પુલ ઉપર એક ત્રાજવું લઈ બેસે છે અને આ દુનિયામાંથી ગુજર પામતાં માણસોનાં લહાં અને ભુડાં કામોનો જોખ કરે છે. આ અલંકારીક કેહતી આપણને નીચલા શબ્દોની યાદ આપે છે, કે જે શબ્દો, એક ડાહ્યા આદમીએ એક ત્રાજવાં ઉપર શિખામણ તરીકે લખેલા હતા :
 “જે ધણી વારેઘડીએ પોતાને તોલે છે, (એટલે, સઘળું પ્રમાણ પ્રમાણે, સારાં માઠાંને તપાસી, કામ કરે છે), તે પોતાને સારી પેઠે પિછાને છે, અને જે પોતાને સારી પેઠે પિછાને છે તે પોતે સારી વર્તણુકથી ચાલે છે.”^૧ આ શબ્દો આપણને બોધ દે છે કે, આપણુ સર્વએ આપણાં કામોનો તોલ કરતાં રહેવું જોઈએ. તેમ તોલ કરતાં રહેવાથી આપણે પોતાને

૧. “Qui souvent se Pèse bien se connaît, et qui bien se connaît bien se porte.”

બરાબર પિછાનતા રહીશું. જે ઘણી પોતાને બરાબર પિછાનતો રહે અને તેમ પિછાની પોતાને સુધારતો રહે તે પોતાની વર્તણુક પણ સુધારતો રહે છે.

આપણાં પોતપોતાનાં કામમાં વર્તણુક—

આપણુ ઘણીક વાર સંજ્ઞેગોનાં બચ્ચાં થઈ પડ્યે છિએ. આપણી જીંદગીમાં, આપણા ધંધાધાપા, રોજગાર વિગેરે બાબતોમાં શું માર્ગ લેવો, તે કેટલીક વાર આપણુ પસંદ કરી શકતા નથી. પણ એક વખત તે માર્ગ વાપર્યા પછી, કેવી રીતે તે માર્ગ કાપવો, તે રીત પસંદ કરવાનું આપણા હાથમાં છે. એક લખનાર કહે છે તેમ, “જીંદગીનો આપણો માર્ગ આપણે પસંદ કરી શક્યે નહિ, પણ તેમાં કેમ કામ કરવું, તે આપણે પસંદ કરી શક્યે.” એક જન ધર્મશુર છે, તમો એક કારીગર છો, ત્રીજા ઘણી કોઈ તબીબ છે, ચોથો કોઈ વેપારી છે. એ સઘળા જીંદગીના માર્ગો, કદાચ આપણી પોતાની પસંદગીના યા ચુંટણીના ન હોય, પણ સંજ્ઞેગોને લીધે હોય. આપણા પિતા યા વાળીનાં મનની વળણે અથવા કોઈ ચોક્કસ સંજ્ઞેગોએ આપણને આપણી જીંદગીમાં જુદે જુદે માર્ગો નાખ્યા હોય. પણ એક વખત, યા તો આપણી પોતાની પસંદગીથી યા તો સંજ્ઞેગો વચ્ચે, એક ધંધા, યા હુન્નર, યા રોજગાર, યા જીંદગીના એક માર્ગમાં પડવા પછી, તેમાં કેવી રીતે વર્તવું, તે ધંધારોજગાર કેવી રીતે કરવો, જીંદગીના તે માર્ગમાં કેવી રીતે

રાહ કાપવો, તે આપણે આપણા પોતા માટે પસંદ કરી શક્યે. આપણે ગરીબ ધંધામાં પડ્યા હોઈએ કે તવંગર ધંધામાં પડ્યા હોઈએ, આપણે મનનું બળ વાપરવાના ધંધામાં પડ્યા હોઈએ, કે આપણુ તનનું બળ વાપરવાના ધંધામાં પડ્યા હોઈએ, વેપારમાં પડ્યા હોઈએ, કે હાથના હુન્નરના ધંધામાં પડ્યા હોઈએ, કેઈ પણ ધંધામાં પડ્યા હોઈએ, તે ધંધા માટે, આપણે પોતે આપણી કામ કરવાની રીત પસંદ કરી શકીશું, કે આપણે આપણા ધંધા પ્રમાણિકપણે, આપણને રોકનારાઓ તરફ વફાદારીથી અને આપણી આબુખાબનાઓ સાથે સાચી રીતે વર્તીને કરવો.

જરથોસ્તી દીનની પાયદારીનો આધાર
—એક સંસ્થા યા ખાતાંની પાયદારીની માફક જરથોસ્તી દીનની પાયદારીનો આધાર નીચલી બાબતો ઉપર છે, કે જે બાબતો લલી જુદગી કાળે આપણે અખત્યાર કરવાની છે :—

૧. જરથોસ્તી દીનની પુરાણી કીર્તિ
(glorious tradition)—પેહેલું આ કે, દરેક ખાતાંની માફક, આપણાં આ ખાતાંની, આપણી દીનની કીર્તિ, દીનની નામના, જેમ આપણા વડીલોથી આપણને મળી છે, તમ વગર ખરાબ થવે જાળવી રાખવાની અને આપણા વરસોને સોંપવાની આપણે કોશિશ કરવી જોઈએ. આપણા કદીમ રીવાજો, કદીમ રીત-

ભાતો, કદીમ ક્રિયાઓ, કદીમ કર્મોને, જેઓ આપણને જમાના થયા ફાયદો પોહાવ્યાડતાં આવ્યાં હોય, તેઓને જાળવી રાખવાં જોઈએ. દાખલા તરીકે, આતશની સેતાયશ, આપણા વિચાર સનમુખ પેહેલવેહેલી આવે છે. તે સેતાયશ અને તેની સાથે જોડાયલા ખાલેસ વિચારોને આપણે માન સાથે વળગી રહેવું જોઈએ.

૨. સંજોગને માફક આવતાં તેનાં તત્ત્વો—જરથોશ્ટી દીનની પાયદારી માટે આપણે જે બીજી બાબત વિચારવાની છે, તે આ છે, કે જેમ દરેક ખાતાંના, તેમ દરેક ધર્મના, જેમ કોઈ ચોક્કસ અચળ મુળ તત્ત્વો (stable elements) હોય છે, તેમ કેટલાંક કાળ, સ્થળ અને સંજોગો વચ્ચે ફેરવાતાં તત્ત્વો હોય છે. માટે જેમ પેહેલાંને મજબુત વળગી રહેવું, તેમ બીજાં ફેરવાતાં તત્ત્વોને ઘટતી તપાસ અને સંભાળ સાથે ફેરવતા રહેવું. એવા ફેરફારોના આવકારથીજ દરેક જમાનામાં જરથોશ્ટી દીન પોતાની પ્રતિષ્ઠા જાળવી રાખી શકી છે અને આજુબાજુની દીનોનાં ગમે તેટલાં દબાણ વચ્ચે, હજી પણ જાળવી રાખી શકશે.

૩. પાયદારી માટે ભવિષ્યની દીનદારીની ઉમેદ—આપણી દીનની પાયદારી વધારવા માટે, જે ત્રીજી બાબત ધ્યાનમાં રાખવાની છે, તે આ છે, કે ભવિષ્યમાં આપણી દીનદારીમાં વધારો કરવાની

ઉમેદ આપણે હમેશાં રાખવી જોઈએ. આપણે ભુતકાળ અને વર્તમાન કાળનાં લેગાં બળથી લવિષ્ય તરફ વધવાનો વિચાર કરવો જોઈએ. આપણે સર્વએ એકલા, યા મિજલસમાં લેગા મળી હમેશાં વિચાર કરવો જોઈએ કે, આપણી દીને વખતના વેહવા સાથે વધારો કર્યો છે કે ? દીનનાં જ્ઞાનના સંબંધમાં આપણે વિચાર કરતા રહેવું કે, આગલા જમાના કરતાં આપણે આ જમાનામાં જ્ઞાનનો વધારો કીધો છે કે ? વળી ફક્ત જ્ઞાનમાં વધારો કરવો, એ એક ચીજ છે, અને તે મેળવેલાં જ્ઞાનને અમલમાં મેલી આપણી દીનદારીમાં, આપણી નીતિમાન વર્તણુકમાં વધારો કરવો, એ બીજી ચીજ છે. માટે દીનનાં જ્ઞાન સાથે આપણી વર્તણુકથી દીનદારી વધારવાનો આપણે હમેશાં વિચાર કરવો જોઈએ.

૪. તેની એકદિલી—દીનની બોલબોલા માટે, જે ચોથી બાબતનો આપણે વિચાર કરવાનો છે, તે આ છે કે આપણુ રથોશ્તીઓએ એકદિલી જાળવવી; સર્વએ છુટછાટ મુકીને એકદિલી જાળવવી. જેમ દરેક ખાતાંની આબાદી માટે એકદિલી અગત્યની છે, તેમ દીનમાં પણ એકદિલી અગત્યની છે. યાદ રાખવું કે, આપણે એકમતી (unanimity) માટે બોલતા નથી, પણ એકદિલી (unity) માટે બોલ્યે છીએ. સહનશીળતા જાળવવાથી, જ્યાં એકમતી ન હોય ત્યાં પણ, એકદિલી જાળવાય. “આ ધણી અથવા ધણીઓ

તો ફલાનો વિચાર ધરાવે છે, તેઓ ફલાનો મત માનતા નથી, તેઓ ફલાનો રીવાજ પાલતા નથી,” એવા વિચારોથી સામેવાળાઓ તરફ અણુગમાથી નહિ જોઈ, સહનશીલતા વાપરી, ધર્મના મૂળ કાનુનો તરફ નેગાહ રાખી, એકદિલી વાપરવી જોઈએ. જ્યાં એકદિલી નહિ હોય, ત્યાં દીનનો વધારો થવાને બદલે તેની પડતી આવે. માટે આપણુ દરેકે આપણી દીનની પાયદારી માટે, તેની સલામતી માટે જરા છુટા વિચારનાં થયું જોઈએ.

૫. તેની કીર્તિ માટે ફડી વર્તણુક—
જરથોશ્તી દીનની સલામતી માટે, તેની પાયદારી માટે, જે પાંચમી બાબત ઉપર આધાર રાખવાનો છે, તે દીનના દરેક આસામીની પોતાની વર્તણુક (character) છે. આપણુ દરેક જરથોશ્તીએ મનમાં ચોક્કસ ગાંઠ વાળી સમજવું જોઈએ, કે આપણી દીનની કીર્તિ આપણુ દરેકના પોતાના હાથમાં છે. જરથોશ્તી દીનની બોલબોલા ફક્ત તે દીનનાં લખાણો વિગેરે બાબેનાં જ્ઞાનમાં વધારો કરવામાં જ સમાયલી નથી, પણ તે સાથે, તે જ્ઞાનથી રોશનીમાં આવેલાં કર્મોનો ઉપર વધુ અને વધુ અમલ કરવામાં સમાયલી છે. ત્યારે આપણુ દરેકે આપણા ધર્મની પ્રતિષ્ઠા આપણી પોતાની વર્તણુકથી વધારવાની છે. એક દીન પોતાની કીર્તિ કાગળ ઉપર લખેલાં તેનાં કર્મોનો શ્રેષ્ઠતાથી વધારતી નથી, પણ તેના સેવકોના સહગુણોની શ્રેષ્ઠતાથી વધારે

છે. માટે દીનની બોલબોલા ચાહવા માટે, આપણુ દરેકે, દીને કર્મવેલા સદગુણો અપત્યાર કરવા માટે ગાંઠ વાળવાનો છે.

જરથોશ્તી કહેવાડનારાઓએ જરથોશ્તની જીંદગી ઉપરથી લેવા જોઈતો ધડો-જે સાહેબો પોતાને જરથોશ્તી કહેવડાવવા માગતા હોય, તેઓએ જરથોશ્તને પોતાની જીંદગીને માટે નમુનો (Zoroaster our life) ગણી અમલ કરવો, અને નહિ કે “જરથોશ્તે ફલાનું હા જ્યાં કહ્યું છે અને ફલાનું ના ક્યાં કહ્યું છે,” એવી રીતે તકરાર (Zoroaster our logic) ઉપર આધાર રાખી કામ કરવું. “જરથોશ્તના માનવંત ટોળાના અમો છીએ” એમ બોલવાની મગરૂરી લેવા કરતાં ‘જરથોશ્તના જેવી અમારી વર્તણુક છે (Zoroaster our character),’ એવી મગરૂરી આપણે વધારે લેવી જોઈએ.

વર્તણુકમાં પ્રગટિકરણ—આપણે કહીએ છીએ કે કુદરતમાં કોઈ બનાવનું પોતાની મેળે બનવું (spontaneous generation) નથી, એટલે કે, દરેક બનાવને કોઈ આગલા બનાવ સાથે સંબંધ છે. પેદાયશો પણ એક પછી એક પ્રગટી નિકલી, બાહુર રજુ (evolve) થાય છે. એ આપણુ સર્વની વર્તણુકના સંબંધમાં પણ ખરૂં છે. ગાંધ કાલે આપણને આજના જેવા બનાવ્યા છે, આજ આપણને આવતી કાલે કોઈ ચોક્કસ તરેહના બનાવશે. આપણુ શુજર પામેલા

વખતથી, બચગીથી, પ્રગટ (evolve) થતા આવ્યા છિએ, અને બુદ્ધિ અને મરણ સુધી પ્રગટી નિકળતા જઈશું. મરણ સુધી પ્રગટી નિકળતા જઈશું, એટલુંજ નહિ, પણ મરણ પછી પણ પ્રગટી નિકળતા જઈશું. ત્યારે એ સઘળાં આપણાં પોતાનાં પ્રગટીકરણ (evolution)નો આધાર આપણી ઉપર છે, આપણી વર્તણૂક ઉપર છે; આપણી ગઈ કાલની, આજની અને આવતી કાલની વર્તણૂક ઉપર છે; આપણી જવાનીની, હાલની અને બુદ્ધિપાની વર્તણૂક ઉપર છે; આપણી ચાલુ અને ચાલુ વર્તણૂક ઉપર છે. જેમ કુદરતનો દરેક બનાવ, કુદરતની દરેક પેદાયશ, એકમાંથી એક પ્રગટી નિકળે છે, તેમ આપણી જીવંતીના બનાવો છે, તેમ આપણી વર્તણૂક છે. સઘળો આધાર આપણી વર્તણૂક ઉપર છે. વર્તણૂક એ સઘળું છે.

આજની વર્તણૂકનો આધાર ગઈ કાલની વર્તણૂક ઉપર—જે કહેવામાં આવે છે કે “આજ, કાલનું બચ્ચું છે, અને આવતી કાલ, આજનું બચ્ચું થશે,” તે આ રીતે જોતાં ખરું છે. આજની વર્તણૂકનો આધાર ગઈ કાલ આપણે કેમ ગુજરી, ગયું વર્ષ આપણે કેમ ગુજર્યું, તે ઉપર છે. તેનો પાથો ગુજર પામેલા વખતનાં આપણાં કામો ઉપર છે. તેજ મુજબ, આપણાં લવિષ્યનો આધાર આપણાં આજનાં કામ ઉપર રહે છે. આપણી ગઈ કાલની વર્તણૂકે આપણી આજની વર્તણૂકને બનાવેલી

છે. આજની વર્તણૂક આવતી કાલની વર્તણૂકને બનાવશે.
“ કરણી તેવી પાર ઉતરણી ” નો નિયમ અચૂક કામ
કરે છે અને કરશે.

વર્તણૂક જીંદગીને પાક કરે છે.—પેલી
જીંદગીજ, બીજી જીંદગીજ પવિત્ર અને ભલી છે,
એવા વિચારમાં આપણે કદી રહેવું ન જોઈએ.
આ જીંદગી પણ, જો તમે તેને તેમ ગણો તો,
તેટલીજ ભલી અને પવિત્ર છે, તેનું દરેક સાલ પવિત્ર
છે, તેનો દરેક માહ પવિત્ર છે, તેનો દરેક રોજ પવિત્ર છે,
તેની દરેક ગેહ પવિત્ર છે. વખત નામે પવિત્ર છે. તે વહેતો
છે. તે નવો અને નવો છે. માટે તે ચાલુ જીંદગીથી નિરાળો
છે, એટલે પાક છે, પવિત્ર છે. પવિત્ર જીંદગીનો છુટો
(isothermal) ખ્યાલ ના કરો. નાહી ઘોઘ ઉંચા બેઠા,
કે ભણવા ગણવા બેઠા, કે પવિત્ર ક્રિયા કરવા બેઠા, કે
આતશબેહરામ ગયા, તેજ પવિત્ર વખત છે, એમ
ના સમજો. ભલાં કામમાં જો વખત ગુજરે તે સર્વ
વખત પાક છે. વખત નામે પાક છે. પાક યા નાપાક
આપણે પોતે થયે છીએ. આપણુ પોતે તેને, આપણું
મનની પ્રકૃતિ પ્રમાણે, પાક યા નાપાક કયે છીએ.
અલખતે, દીન અને રેવાળે નેમેલા પાક અવસરો છે.
પણ તે પાક અવસરો, આપણે તેને પાક રાખ્યે તો,
પાક છે. પવિત્ર તેહવારોને—પછી દીન અને રીવાળે
તેઓને ગમે તેવા પવિત્ર ઠેરવ્યા હોય—મસણા
અપવિત્ર કરી શકે છે.

સુખનો આધાર આપણી વર્તણુક ઉપર—

સુખને કોઈક પૈસા સાથે જોડે છે. અલબત્તે, ગરીબાઈ કોઈક વખત, કેટલીક હદે, સુખને આડે આવે છે. પણ તેમ, બીજા હાથ ઉપર, પૈસાથી, ગમે તેટલા પૈસાથી, પણ સુખની જામીનગીરી મળતી નથી. જે કશાથી આપણાં સુખની જામીનગીરી મળતી હોય તો તે આપણી પોતાની વર્તણુક (character) થી છે. આપણી હાલત તવંગર હોય કે ગરીબ હોય; તેની ફિકર નહિ. તે હાલતની વચ્ચે જે કાંઈ આપણુ માટે સુખ આણુશે તે આપણી સંતોષી અને ભલી વર્તણુક છે.

